

กระบวนการสื่อสารระหว่างครูช่างถนนมูลนิธิสร้างสรรค์เด็กกับเด็กเร่ร่อน

นางวราภา จิระรัตนวรรณ

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต

สาขาวิชาอาชีวศึกษา ภาควิชาอาชีวศึกษาและสื่อสารการแสดง

คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2544

ISBN 974-03-0610-1

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

COMMUNICATION PROCESS BETWEEN SIDEWALK- TEACHERS
OF THE FOUNDATION FOR THE BETTER LIFE OF CHILDREN AND STREET CHILDREN

MS. WARAPA JIRARATTANAWAN

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts in Speech Communication

Department of Speech Communication and Performing Arts

Faculty of Communication Arts

Chulalongkorn University

Academic Year 2001

ISBN 974-03-0610-1

หัวข้อวิทยานิพนธ์	กระบวนการสื่อสารระหว่างครูข้างถนนมูลนิธิสร้างสรรค์เด็กกับเด็กเร่ร่อน
โดย	นางวราภา จิระรัตนวรรณ
สาขาวิชา	วาทวิทยา
อาจารย์ที่ปรึกษา	รองศาสตราจารย์ เมตตา วิวัฒนานุกูล
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม	รองศาสตราจารย์ ถิรนนท์ อนวัชศิริวงศ์

คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทมหาบัณฑิต

..... คณบดีคณะนิเทศศาสตร์
(รองศาสตราจารย์จุมพล รอดคำดี)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศักดา ปั่นเหนงเพ็ชร)

..... อาจารย์ที่ปรึกษา
(รองศาสตราจารย์ เมตตา วิวัฒนานุกูล)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม
(รองศาสตราจารย์ ถิรนนท์ อนวัชศิริวงศ์)

..... กรรมการ
(อาจารย์วัลลภ ตังคณานุกฤษ)

นางวราภา จิระรัตนวรรณ : กระบวนการสื่อสารระหว่างครูข้างถนนมูลนิธิสร้างสรรค์เด็กกับเด็กเร่ร่อน
(COMMUNICATION PROCESS BETWEEN SIDEWALK-TEACHERS OF THE FOUNDATION FOR THE
BETTER LIFE OF CHILDREN AND STREET CHILDREN) อ.ที่ปรึกษา : รองศาสตราจารย์ เมตตา วิวัฒนานุกูล
อ.ที่ปรึกษาร่วม : รองศาสตราจารย์ ภิรพันธ์ อนุวัชศิริวงศ์ . 217 หน้า. ISBN 974-03-0610-1.

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบกระบวนการสื่อสาร วิธีการและกลยุทธ์ที่ครูข้างถนน มูลนิธิสร้างสรรค์เด็กใช้ในการเข้าถึงและสร้างความสัมพันธ์กับเด็กเร่ร่อน ที่มีผลให้เด็กเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมการเล่นเร่ร่อน ให้เข้าพักอาศัยในบ้านสร้างสรรค์เด็กและบ้านอุปถัมภ์เด็ก และร่วมกิจกรรมของโครงการครูข้างถนนด้วยความสมัครใจ ตลอดจนปัจจัยอื่นๆที่ส่งเสริมหรือเป็นอุปสรรคต่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการสื่อสารระหว่างครูข้างถนนมูลนิธิสร้างสรรค์เด็กกับเด็กเร่ร่อน โดยใช้แนวคิดทฤษฎีการสื่อสารระหว่างบุคคล แนวคิดทฤษฎีการโน้มน้าวใจ และแนวคิดทฤษฎีพัฒนาการและการสื่อสารกับเด็ก ด้วยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) แบบใช้หลายวิธีการ (Multiple Methodology) ประกอบด้วย การสำรวจด้วยการศึกษาจากเอกสาร (Documentary Research) การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-Depth Interview)

ผลการวิจัยพบว่า

1. กระบวนการสื่อสารมี 3 ขั้นตอน ได้แก่ (1) ขั้นตอนเตรียมการ ได้แก่ การเตรียมตัวของครูข้างถนนซึ่งเป็นสื่อบุคคลในฐานะผู้ส่งสาร โดยการทำความเข้าใจปรัชญาแนวคิดและวัตถุประสงค์ในการทำงาน และการเตรียมวัสดุอุปกรณ์ที่เหมาะสมและเป็นประโยชน์ในการเข้าถึงและสร้างความสัมพันธ์กับเด็กเร่ร่อน เช่น อาหาร เกมต่างๆ เป็นต้น (2) ขั้นตอนปฏิบัติการ ในการรุกเข้าพื้นที่ การเข้าถึงและสร้างความสัมพันธ์ด้วยการวิเคราะห์และประเมินเพื่อแบ่งกลุ่มเด็กเร่ร่อนซึ่งเป็นผู้รับสาร การเลือกใช้กลยุทธ์และวิธีการ โดยเริ่มจากการทักทาย การแนะนำตัว การสนทนาในเรื่องทั่วไป เรื่องเกี่ยวกับตัวเด็ก ปัญหา ความต้องการและให้ความรู้เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพและการป้องกันโรค ร่วมกับกิจกรรมการเล่นเกมส์หรือกิจกรรมการเรียนการสอน และการโน้มน้าวใจ (3) ขั้นตอนติดตามและประเมินผลกลยุทธ์และวิธีการที่ใช้ ทั้งทางตรงและทางอ้อม
2. กลยุทธ์และวิธีการที่ครูข้างถนนใช้ในการเข้าถึงและสร้างความสัมพันธ์กับเด็กเร่ร่อนที่มีผลให้เด็กเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมการเล่นเร่ร่อน เข้าพักอาศัยในบ้านสร้างสรรค์เด็กและบ้านอุปถัมภ์เด็ก และร่วมกิจกรรมด้วยความสมัครใจ มี 2 ลักษณะ ได้แก่ กลยุทธ์รวมและกลยุทธ์ตัวแปร โดยแบ่งเป็น 6 กลยุทธ์ ได้แก่ (1) กลยุทธ์ด้านปรัชญาและแนวคิดในการทำงาน (2) กลยุทธ์ด้านบุคคล (3) กลยุทธ์ด้านภาษาและการสื่อสาร (4) กลยุทธ์ด้านการโน้มน้าวใจ (5) กลยุทธ์ด้านสถานการณ์ และ (6) กลยุทธ์ด้านการประสานงานกับบ้านสร้างสรรค์เด็ก ตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อการเลือกใช้กลยุทธ์และวิธีการมี 5 ข้อ ได้แก่ (1) ตัวแปรด้านนโยบายและแผนงาน (2) ตัวแปรด้านครู (3) ตัวแปรด้านเด็ก (4) ตัวแปรด้านพื้นที่ สภาพและบุคคลแวดล้อม (5) ตัวแปรด้านสถานการณ์
3. พบปัจจัย 3 ลักษณะที่มีผลต่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการสื่อสาร ได้แก่ (1) ปัจจัยส่งเสริม ได้แก่ ปัจจัยตัวครูและวิธีการของครู (2) ปัจจัยอุปสรรค ได้แก่ ปัจจัยด้านครูคือปัญหาการขาดโอกาสในการพัฒนาของครู ปัจจัยด้านเด็กคือเด็กไม่ตระหนักถึงปัญหาการใช้ชีวิตเร่ร่อน ไม่คิดว่าการใช้ชีวิตเร่ร่อนของตนเป็นปัญหา ภูมิหลังและประสบการณ์ของเด็กที่ผ่านความรุนแรง ทำให้เด็กขาดความไว้วางใจผู้อื่น ด้านบริบทแวดล้อม ได้แก่ ปัญหายาเสพติด และลักษณะพื้นที่ซึ่งมีผลต่อความยากและง่ายในการเข้าถึงและสร้างความสัมพันธ์กับเด็ก และ (3) ปัจจัยที่อาจเป็นไปได้ทั้งส่งเสริมและอุปสรรค ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขสถานการณ์ ได้แก่ ปัจจัยด้านตัวเด็กอื่นๆ เช่น เพศ วัย ระยะเวลาการเล่นเร่ร่อน กลุ่มเพื่อน การใช้จ่ายยาเสพติด ภูมิหลังทางครอบครัวและการศึกษาของเด็ก ปัจจัยกลยุทธ์ เช่น วิธีการและกิจกรรมที่นำเสนอสนใจสนุกสนานหรือไม่ตรงตามความสนใจของเด็ก ปัจจัยสถานการณ์ ได้แก่ สภาพพื้นที่ สิ่งแวดล้อมทางกายภาพและบุคคลว่าเอื้อหรือเป็นอุปสรรคต่อการสื่อสารและการทำกิจกรรม ปัจจัยด้านองค์กรและการประสานงานขององค์กร

ภาควิชา วาทยุทธศาสตร์และการสื่อสารการแสดง

สาขาวิชา วาทยุทธศาสตร์

ปีการศึกษา 2544

ลายมือชื่อผู้เขียน
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม

4285123928 : MAJOR SPEECH COMMUNICATION

KEY WORDS : COMMUNICATION PROCESS / SIDE WALK-TEACHER / STREET CHILDREN /

APPROCHING/ BUILDING RELATIONSHIP/INTERPERSONAL COMMUNICATION

WARAPA JIRARATTANAWAN : COMMUNICATION PROCESS BETWEEN SIDE WALK-TEACHERS OF THE FOUNDATION FOR THE BETTER LIFE OF CHILDREN AND STREET CHILDREN. THESIS

ADVISOR : ASSOC. METTA VIVATTANANUKUL . THESIS COADVISOR : ASSOC. THIRANAN

ANAWAJ-SIRIWONGS. 217 pp. ISBN 974-03-0610-1

This research is aimed to study interpersonal communication process used by sidewalk-teachers of the foundation for the better life of children and street children in approaching and building relationship with street children, which affected their attitude and street-life behavior, persuaded them to live in the Open-home , and participated in the Foundation's activities voluntarily. It also studied factors that enhanced or obstructed the effectiveness and efficiency of the communication between teachers and children. Qualitative multiple methodology namely documentary research, participant observation, and in-depth interview ,was used by applying interpersonal communication, persuasion, children development, and communication with children theories .

The results showed that

1. There were 3 steps in communication process between teachers and children <1> preparation stage, or preparation of teachers as "personal media" in the role of " sender" , i.e. Understand working philosophy and purposes, prepare appropriate and useful materials such as food, games, etc to approach and build relationship with street children <2> operation stage , i.e. active access, audience analysis ,choices of strategies and methods ,etc, starting from " greeting" step to " persuasion " step. <3> follow-up and evaluation stage , i.e. evaluate the strategies and methods used, both directly and indirectly.
2. There were 2 types of Strategies and methods <1> general strategies <2> situational strategies which could be divided into 6 categories works 1. Philosophy and concept 2. Persons 3. Language and Communication 4. Persuasion 5.Situation 6.Coordination . 5 factors were found to influence the Strategy and method : policy and planning, teachers, children , environment and situation.
3. There were 3 factors which affected communication effectiveness and efficiency : <1> facilitating factors , i.e. teachers and their methods ,etc <2> obstructing factors, i.e. no opportunity for teachers' development, children's unawareness of street-life problems, children's past violent background, drug problems, and difficult accessibility,<3> situational factors, either facility or obstructing, i.e. children variables,< sex, age, length of street-life, friends, drug use, family and educational background>, strategy variables, <kind of strategy> , environment variables< living condition, physical environment, surrounding people>, organizational and coordination variables.

Department of Speech Communication and Performing Arts Student's signature.....

Field of study Speech Communication Advisor's signature.....

Academic year 2001 Co- Advisor's signature.....

กิตติกรรมประกาศ

ขอกราบขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศักดา ปั่นแห่งเพชร รองศาสตราจารย์เมตตา วิวัฒนานุกูล รองศาสตราจารย์ถิรนนท์ อนวัชศิริวงศ์ และครูหยุด วัลลภ ตังคณานุรักษ์ ที่มีใจเมตตากรุณาช่วยชี้แนะ ชัดเจน ให้ทั้งคำแนะนำ ความช่วยเหลือ เวลาและที่สำคัญยิ่งคือ กำลังใจ ให้แก่ผู้วิจัยตั้งแต่เริ่มต้นจนสำเร็จเสร็จสิ้น ขอขอบคุณ รองศาสตราจารย์อวยพร พานิช และ รองศาสตราจารย์อรวรรณ ปิลาธนนีโอวาท ที่กรุณาเป็นกำลังใจได้ถาม กระตุ้นเตือนให้สติแก่ผู้วิจัยเสมอๆทุกครั้งที่ได้พูดคุย

ผู้วิจัยซาบซึ้งในน้ำใจและความร่วมมือของครูข้างถนนทุกท่าน ครูหน่อง ครูเล็ก ครูโต๊ะ ครูจิน ครูบัตติ ครูมีนทร์ ครูพงษ์และครูเก๋ รวมถึงน้องๆที่ถูกเรียกว่าเด็กเร่ร่อนทุกคน ตลอดจนเพื่อนชาววาทวิทยาหลายคนที่เป็นกำลังใจให้กันยามท้อแท้ โดยเฉพาะเอ้ ขอคุณเล็กสำหรับคำแนะนำและความช่วยเหลือ กราบขอบคุณพ่อ แม่ และพ.ต.ท.วีร์ จิระรัตนวรรณผู้ซึ่งเป็นสามีที่เสียสละกรุณาทั้งส่งเสริมและส่งเสริม หนังสือชุดประกายความใฝ่รู้ เจียบ โइटและบ้านรุ่งกึ่งสำหรับความช่วยเหลือทุกอย่าง รวมถึงลูกเนยและลูกหนอ สำหรับคำพูดขำที่ปลุกปลอบและเป็นกำลังใจให้แม่บักบั่นจนประสบความสำเร็จ

นอกจากความสำเร็จของงาน ผู้วิจัยได้เรียนรู้ของการดำรงชีวิตอย่างมีสมดุขยภาพระหว่างเป้าหมาย แผนการและการปฏิบัติ สมดุขยภาพของสิ่งเป็นไปได้ สิ่งทีควรเป็นและสิ่งทีเป็นอยู่ รู้จักการเก็บเกี่ยวความสุขบนภาระทีต้องแบกตลอดระยะทาง ได้ล้มรสประสบการณ์ทางความรู้สึกในการบริหารจัดการตนเองในภาวะยากลำบาก ทียืนยันความจรงทีทฤษฎีใดก็ไม่มีใหญ่และสำคัญเท่าบทเรียนจากโลกแห่งความจรงทีพบเจอจากการลงมือปฏิบัติ งานวิจัยนี้จึงเป็นการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ทำให้ภาพทีเคยเป็นเงาราง ชัดเจนขึ้น เต็มเต็มส่วนทีขาดหาย ปรับแต่งและสรรสร้างจิตวิญญาณและหัวใจให้ได้เห็นชีวิตในแง่มุมทีไม่เคยคาดคิด ได้ยินเสียงกระซิบทีเคยแว่วผ่าน ได้กลิ่นและสัมผัสสละของไอของความรันทต ว่าเหวทีปูดร้ายและรุนแรงของเด็กกลุ่มหนึ่งทีถูกตีตราว่าเป็น เด็กเร่ร่อน กระบวนการสื่อสารของครูข้างถนนมูลนิธิสร้างสรรค์เด็กและเด็กเร่ร่อนทีได้พานพบทำให้มั่นใจว่า トラบใดทีมนุษยชาติยังมีความเมตตา กรุณา ต่อกัน ต่อผู้ทีอ่อนด้อย トラบนันพลังใจพลังชีวิตจะถายผ่านสูกันและแผ่ซ่าน โอบโลกให้อบอุ่นเสมอ อีกครั้ง ขอขอบคุณครูข้างถนนและเด็กเร่ร่อนทุกคนด้วยใจ

วราภา จิระรัตนวรรณ

สารบัญ

ช

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ซ
สารบัญแผนภูมิ.....	ฅ
สารบัญภาพ.....	ญ
บทที่	
1. บทนำ.....	1
2. แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	10
3. ระเบียบวิธีวิจัย.....	46
4. ผลการวิจัย.....	53
5. สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ.....	153
รายการอ้างอิง.....	178
ภาคผนวก	
ภาคผนวก ก เด็กในภาวะยากลำบาก.....	186
ภาคผนวก ข หลักประกันสิทธิเด็ก.....	187
ภาคผนวก ค เครือข่ายองค์กรทำงานเพื่อเด็กเร่ร่อน.....	188
ภาคผนวก ง รายชื่อและประวัติผู้เชี่ยวชาญ ครูข้างถนนและเด็กเร่ร่อน.....	189
ภาคผนวก จ คำศัพท์เฉพาะกลุ่มเด็กเร่ร่อน.....	197
ภาคผนวก ฉ ประมวลภาพถ่าย.....	199
ประวัติเขียนวิทยานิพนธ์.....	217

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1. แสดงจำนวนเด็กเร่ร่อนในพื้นที่ ที่สมัครใจเข้าบ้านสร้างสรรค์เด็ก ระหว่างปี พ.ศ 2532 – มิถุนายน 2544.....	73
2. แสดงจำนวนเด็กเร่ร่อนที่เข้าพักในบ้านสร้างสรรค์เด็ก จำแนกตามลักษณะการเข้า (มกราคม – มิถุนายน พ.ศ 2544).....	74
3. แสดงลักษณะทางประชากรศาสตร์ครูช่างถนน กลุ่มตัวอย่าง.....	95

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่	หน้า
1. แสดงกระบวนการเชื่อมโยงของปัญหา.....	54
2. แสดงปัจจัยที่เป็นสาเหตุการเร่ร่อนของเด็ก.....	57
3. แสดงลักษณะความสัมพันธ์ของการทำงานโครงการครูข้างถนน.....	68
4. แสดงกระบวนการสื่อสารระหว่างครูข้างถนนมูลนิธิสร้างสรรค์เด็กกับเด็กเร่ร่อน.....	92
5. แสดงกรอบอ้างอิงทางภูมิหลังและประสบการณ์ของครูข้างถนน.....	126
6. แสดงกลยุทธ์และวิธีการสื่อสารที่ครูข้างถนนมูลนิธิสร้างสรรค์เด็กใช้กับเด็กเร่ร่อนในการเข้าถึงและสร้างความสัมพันธ์.....	143
7. แสดงปัจจัยที่มีผลต่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการสื่อสารระหว่างครูข้างถนนมูลนิธิสร้างสรรค์เด็กกับเด็กเร่ร่อน.....	151
8. แสดงกระบวนการสื่อสารในวัฏจักรการเร่ร่อนของเด็กและการกลับคืนสู่สังคม.....	169

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1. บ้านสร้างสรรค์เด็ก.....	71
2. บ้านสร้างสรรค์เด็ก.....	71
3. กลยุทธ์”รุกเพื่อพบและเพื่อช่วย” ครูข้างถนนในย่าน(สถานีรถไฟหัวลำโพง).....	80
4. กิจกรรมการสนทนาของครูต๊ะ ครูอยู่กับยุทธ.....	82
5. กิจกรรมการสนทนาของครูมินท์ ครูพงษ์กับแจ๊ค(หัวแดง).....	84
6. กิจกรรมการสนทนาของครูมินท์ ครูพงษ์กับแจ๊ค(หัวแดง).....	84
7. ครูอยู่กับเด็ก ในสวนสาธารณะเชิงสะพานข้ามแยกรังสิต-ปทุมธานี.....	86
8. “ ดึงดาว “.....	87
9. กิจกรรมการฟังเพลงของแจ๊ค(ขาว).....	90
10. ครูต๊ะกับเต๋า หน้าตู้รถไฟ กองตำรวจรถไฟ สถานีตำรวจนครบาลนพวงศ์.....	98
11. ครูข้างถนนกับเด็กพื้นที่ตลาดบางกะปิ.....	101
12. สภาพพื้นที่ด้านล่างตึกร้าง ด้านข้างสถานีรถไฟหัวลำโพง.....	104
13. สภาพพื้นที่ใต้ต้นไทร ริมคลองผดุงกรุงเกษม(สะพานเจริญสวัสดิ์).....	105
14. “บ้านริมริมคลองผดุงกรุงเกษมใต้สะพานเจริญสวัสดิ์.....	105
15. สภาพพื้นที่ใต้สะพานข้ามแยกรังสิต-ปทุมธานี (สะพานแก้ว).....	106
16. ครูข้างถนนกับเด็ก ๆ พื้นที่รังสิต.....	106
17. สวนสาธารณะเชิงสะพานข้ามแยกรังสิต-ปทุมธานี.....	107
18. “บ้านของโมกุล”ใต้ร้านก๋วยเตี๋ยว ริมคลองหนัง พื้นที่บางกะปิ.....	108
19. กิจกรรมการสนทนาระหว่างครูต๊ะ ครูพงษ์และโมกุล.....	108
20. ครูข้างถนนกับโมกุล.....	109
21. ครูข้างถนนกับโมกุล บริเวณทางเท้าข้างห้างน้อมจิตต์ (บางกะปิ).....	109
22. พื้นที่สาทร บริเวณทางขึ้นลงสถานีรถไฟฟ้าสะพานตากสิน.....	110
23. พื้นที่สาทร บริเวณทางขึ้นลงสถานีรถไฟฟ้าสะพานตากสิน.....	110
24. “บ้านใต้บันได”.....	110
25. กิจกรรมการอ่านนิทาน.....	118
26. กิจกรรมการรับประทานอาหาร “ข้าวขยำไข่ต้ม”.....	119
27. ทางเข้าบ้านสร้างสรรค์เด็ก.....	122
28. ทางเข้าบ้านสร้างสรรค์เด็ก.....	122

สารบัญภาพ(ต่อ)

ภาพที่	หน้า
29. “กาวหลอด” สารระเหยที่เด็กเร่ร่อนนิยมเสพ.....	147
30. กิจกรรมการสนทนากับบุคคลแวดล้อมในพื้นที่ของครูมินท์และครูพงษ์.....	149
31. ครูพงษ์หาข้อมูลจากแม่ค้าขายพวงมาลัย ใต้ต้นไม้ ริมคลองผดุงกรุงเกษม.....	150

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ภาพของเด็กชายเด็กหญิงอายุประมาณ 6-15 ปี ที่แต่งกายด้วยเสื้อผ้าสกปรก มอมแมม ผิดพรอนและร่างกายทรุดโทรม ยืน นั่ง นอนและแม้กระทั่งงีบหลับบนสะพานลอย ป้ายรถเมล์ ซอกตึก ใต้สะพาน หรือแม้แต่บนทางเท้าข้างถนน เป็นภาพแห่งความจริงมิใช่เพียงภาพฝันหรือภาพแห่งจินตนาการ ภาพเด็กที่เป็นเสมือนเงาของความเจริญของสังคมแห่งวัตถุ ปรากฏทั่วไปทั้งในเมืองหลวง เมืองใหญ่และเมืองท่องเที่ยวทั่วทุกมุมโลก ทั้งประเทศพัฒนาแล้ว ประเทศกำลังพัฒนาและแม้แต่ประเทศด้อยพัฒนา เด็กเหล่านี้คือเด็กที่ถูกเรียกว่า **เด็กเร่ร่อน หรือเด็กข้างถนน**

เด็กเร่ร่อน เป็นวิกฤติการณ์ทางสังคมที่มีมานานและทวีความรุนแรงขึ้นทั้งขนาดของปัญหาและพฤติกรรมดังที่กล่าวข้างต้นว่าเป็นปัญหาไม่เฉพาะแต่ในประเทศไทยเท่านั้น แม้แต่ประเทศที่เป็นผู้นำแห่งความเจริญดังเช่น ประเทศสหรัฐอเมริกา หรือประเทศโลกที่สาม เช่นประเทศในกลุ่มแอฟริกาใต้ ละตินอเมริกา หรือแม้แต่ประเทศกำลังพัฒนา เช่นหลายประเทศในภูมิภาคเอเชีย ก็ประสบกับวิกฤติของปัญหา จึงกล่าวได้ว่า ปัญหาเด็กเร่ร่อนเป็นปัญหาที่เป็นทั้งจุดร่วมของสาเหตุและผลลัพธ์จากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม ที่เกี่ยวเนื่องและผูกพันกับปัญหาด้านต่างๆอีก 15 ประการ ได้แก่ ปัญหาวัยรุ่น ปัญหาการว่างงาน ปัญหาการหย่าร้าง ปัญหาโรคพิษสุราเรื้อรัง ปัญหาการกระทำผิดของเด็กและเยาวชน ปัญหาความยากจน ปัญหากลุ่มผลประโยชน์และกลุ่มอิทธิพล ปัญหาความไม่เท่าเทียมกันระหว่างเมืองและชนบท ปัญหาคอร์รัปชัน ปัญหามลพิษและสิ่งแวดล้อม ปัญหาอุบัติเหตุกรรม ปัญหายาเสพติด ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาโสเภณีและปัญหาแรงงาน (สุพัตรา สุภาพ .2538)รวมถึงปัญหาโรคเอดส์ซึ่งเป็นโรคที่ยังไม่สามารถรักษาให้หายได้ เหตุที่กล่าวเช่นนี้ เพราะปัญหาต่างๆเหล่านี้เกี่ยวโยงกันเป็นลูกโซ่ เพิ่มความรุนแรงขึ้น ส่งผลกระทบต่อสถาบันครอบครัวซึ่งเป็นสถาบันหลักและสถาบันพื้นฐานของสังคม

เมื่อสถาบันหลักเช่น ครอบครัวได้รับผลกระทบและอ่อนแอลง เด็กจึงเป็นกลุ่มผู้ที่ได้รับผลกระทบต่อเนื่องแม้ว่ารัฐบาลจะมีนโยบายต่างๆเพื่อเด็ก เพราะเล็งเห็นความสำคัญของการพัฒนาเด็ก เนื่องจากเด็กเป็นทรัพยากรที่สำคัญในการพัฒนาสังคมและประเทศ เช่น การเริ่มต้นสนับสนุนด้านการศึกษา ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 กล่าวถึงการให้การศึกษาระดับพื้นฐานไม่น้อยกว่า 12 ปี โดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย การให้สิทธิแก่เด็กและเยาวชนที่ไม่มีผู้ดูแลให้ได้รับการศึกษาอบรมจากรัฐบาล เพื่อสนับสนุนนโยบาย “ความมีผู้คุ้มครอง” เป็นต้น พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ที่มีการกล่าวถึงการให้การศึกษแก่เด็กด้อยโอกาส เด็กพิการ เด็กที่มีความบกพร่องทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์ สังคม การสื่อสารและการเรียนรู้ ให้สถานศึกษาใช้วิธีการหลายรูปแบบในการจัดสรรโอกาสการเข้าศึกษาต่อ เป็นต้น แต่กลไกทางการเมือง การคอร์รัปชัน กฎหมาย ที่มีจุดอ่อนรวมทั้งการบังคับใช้ที่ด้อยประสิทธิภาพ และอุปสรรคทางสังคมอื่นๆ ยังคงทำให้เด็กและเยาวชนตกเป็นเหยื่อของสังคม เป็นผู้

ด้วยโอกาส เสียเปรียบ เนื่องจากเป็นวัยที่ไม่มีอำนาจต่อรองและขาดโอกาสที่จะได้รับการพัฒนาอย่างเท่าเทียมและทั่วถึงตามนโยบายของรัฐบาล

ข้อมูลจากกองทะเบียนราษฎร กระทรวงมหาดไทยรายงานว่า สถิติการหย่าร้างในแต่ละปีเพิ่มขึ้นและมีแนวโน้มที่จะเพิ่มมากขึ้นทุกปี จากสถิติคดีของศาลเยาวชนและครอบครัว พบว่า มีเด็กและเยาวชนกระทำความผิดทางเพศและมีพฤติกรรมทางเพศก่อนวัยอันสมควร สืบเนื่องมาจากการเสพยา สิ่งมีนเมา สภาพครอบครัวที่บกพร่อง การเร่ร่อนและเที่ยวสถานเริงรมย์ในเวลาากลางคืน เพิ่มขึ้น สถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนกลาง รายงานว่า เด็กและเยาวชนหญิงชาย ที่กระทำความผิดส่วนใหญ่เป็นเด็กและเยาวชนที่ต้องอยู่ตามลำพังหรือมีบิดาหรือมารดาเพียงคนใดคนหนึ่ง ซึ่งเป็นกลุ่มที่ขาดการศึกษาอบรม ขาดการเอาใจใส่ดูแล

จากการศึกษาการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารขององค์กรพัฒนาเอกชนในประเทศไทยผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต (พรเพ็ญ พยัทยากุล, 2541) รายงานว่าปีพ.ศ. 2539 ในประเทศไทยมีเด็กแรกเกิด-อายุ 18 ปี จำนวน 22.5 ล้านคน สถิติเด็กถูกทอดทิ้ง ถูกใช้แรงงานและถูกทารุณที่เข้าสถานสงเคราะห์ปีละ 2,000 คน เด็กและเยาวชน อายุแรกเกิด-24ปี ป่วยเป็นเอดส์ 8,219 (ร้อยละ20.98 ของผู้ป่วยเอดส์ทั่วประเทศ) คดีอาญาที่เด็กและเยาวชนถูกฟ้องร้อง 14,338 คดี ทั้งนี้ยังไม่รวมถึงเด็ก เร่ร่อน เด็กติดยาเสพติด เด็กถูกละเมิดสิทธิและเด็กต่างชาติที่ลักลอบเข้าเมือง นอกจากนี้ การศึกษาเรื่องวัฒนธรรมเด็กเร่ร่อนในท้องถิ่น(สมพงษ์ จิตระดับ, 2540) พบว่า สถิติเด็กถูกละเมิดสิทธิเพิ่มจาก 53 รายในปีพ.ศ. 2539 เป็น 120 รายในปีพ.ศ. 2540 และเพิ่มเป็น 240 รายในปีพ.ศ. 2541 และอายุของเด็กที่ถูกละเมิดมีแนวโน้มอายุน้อยลง

เด็กกลุ่มนี้จึงเป็นเด็กที่เป็นปัญหาและภาวะของสังคมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เมื่อครอบครัวมีปัญหา เกิดความรุนแรงขึ้น เด็กไม่สามารถพึ่งพาบุคคลในครอบครัวได้ ถูกปล่อยปละละเลย ไม่ได้รับการเอาใจใส่ดูแล ถูกทอดทิ้ง ถูกทำร้ายร่างกาย ทารุณจิตใจ ทำให้เด็กกลุ่มหนึ่งไม่สามารถอดทนต่อปัญหาและความรุนแรงที่เกิดขึ้นได้ การตัดสินใจหนีออกจากบ้านด้วยความสมัครใจเพื่อเร่ร่อนแสวงหาชีวิตใหม่ที่ดีกว่าตามลำพัง โดยพหุภาคความเจ็บปวด ความน้อยเนื้อต่ำใจ ใช้ชีวิตให้อยู่รอดไปด้วยการขอทาน รับจ้าง ฉกชิงวิ่งราว ลักขโมย ขายยาเสพติดและขายบริการทางเพศ (วัลลภ ตั้งคณาวัตรักษ์, 2538) เด็กกลุ่มนี้ถูกเรียกว่า เด็กเร่ร่อนหรือเด็กข้างถนน ซึ่งเป็นกลุ่มเด็กด้อยโอกาส ที่เป็นต้นเหตุของปัญหาเด็กที่รุนแรงขึ้นประเภทอื่นๆ เช่น ขอทานเด็ก แรงงานเด็ก โสเภณีเด็ก ยาเสพติด ฉกชิงวิ่งราว ลักขโมย อาชญากรเด็ก เป็นต้น

เด็กเร่ร่อนจัดอยู่ในกลุ่มเด็กด้อยโอกาส(รายงานการประชุมปฏิบัติการ สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ,2533) ซึ่งปัจจุบันเรียกว่า กลุ่มเด็กที่อยู่ในสภาวะยากลำบากเป็นพิเศษ เพราะมีปัญหาทั้งทางครอบครัว(การแตกแยกหย่าร้าง บิดามารดาถึงแก่กรรม มารดาตั้งครรภ์นอกสมรส ภัยธรรมชาติ ภัยสงคราม วิกฤติเศรษฐกิจ) ปัญหาการศึกษาอบรม ปัญหาด้านสติปัญญา สภาพจิตใจและร่างกาย ปัญหาสภาพแวดล้อม ถูกทอดทิ้ง ให้เร่ร่อน ไม่ได้ได้รับการพัฒนาตามวัยและตามขั้นตอนของสติปัญญา(วิชา มหาคุณ,2541)

กรมประชาสงเคราะห์ระบุว่า ปีพ.ศ 2530 มีเด็กเร่ร่อนในสถานสงเคราะห์ทั้งภาครัฐและเอกชนจำนวน 2,234 คน และเพิ่มขึ้นเป็น 2,361 คนในปีต่อมา ซึ่งในสภาพความเป็นจริง ยังไม่นับรวมถึงเด็กเร่ร่อนอีกจำนวนมากที่เร่ร่อนทั่วไป มิได้ถูกส่งเข้าสถานสงเคราะห์ ข้อมูลจากการสำรวจพบว่า ในปีพ.ศ. 2540 มีเด็กเร่ร่อนที่มีอายุ 6 – 16 ปี จำนวนมากถึง 13,000 คนทั่วประเทศ ในกรุงเทพมหานครสำรวจจากเด็กเร่ร่อนที่พบ 623 คน เป็นเด็กอายุต่ำกว่า 6 ปี คิดเป็นร้อยละ 29 เด็กอายุ 6-14 ปีร้อยละ 48 และอายุ 15-18 ปีร้อยละ 22 สอดคล้องกับการศึกษาวัฒนธรรมเด็กเร่ร่อนในท้องถนน(สมพงษ์ จิตระดับ, 2540) ที่รายงานว่า เด็กเร่ร่อนส่วนมากเป็นเด็กชาย ถึงร้อยละ 80-85 เพราะเด็กหญิงจะมีวงจรชีวิตการเร่ร่อนสั้น เนื่องจากมีอันตรายในการใช้ชีวิตเร่ร่อนและยินยอมที่จะมีสังกัด หลังจากเร่ร่อนได้ไม่นาน ดังนั้น เด็กเร่ร่อนจึงเป็นกลุ่มเด็กด้อยโอกาสที่แก้ปัญหาได้ยาก เนื่องจากลักษณะเด็กมีปัญหาเชิงพฤติกรรมที่มีสาเหตุซับซ้อน

เด็กเหล่านั้นแม้จะได้รับความช่วยเหลือและบรรเทาทุกข์บ้างจากภาครัฐบาลและเอกชนบางกลุ่มในรูปแบบของมูลนิธิและโครงการต่างๆ อาทิเช่นในกรุงเทพมหานคร มีมูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก ในต่างจังหวัด มีกลุ่มพันธกิจเพื่อสังคมสมุทรปราการ กลุ่มสร้างสรรค์เด็กเวียงพิงค์เชียงใหม่ มูลนิธิเพื่อชีวิตเด็กอุดรธานี มูลนิธิอุทิศเพื่อเด็กไทยในชนบทขอนแก่น (วัลลภ ตังคณานุรักษ์, 2540) แต่ความช่วยเหลือที่เข้าไปไม่ถึง และบางครั้งก็เป็นการให้ความช่วยเหลือในส่วนความต้องการทางร่างกายเท่านั้น ปัญหาการใช้อำนาจกับเด็กอย่างรุนแรงบนท้องถนนหรือในสถานกักกันของเจ้าหน้าที่รัฐบางคน ล้วนแต่เป็นปัญหาที่ก่อให้เกิดปัญหาทางจิตใจอื่นๆตามมา จนบางครั้งยากที่จะแก้ไขเสียเวลา หลายครั้งที่การละเลย เพิกเฉยทำให้เด็กเหล่านั้นเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่เป็นส่วนหนึ่งของ “วงจรแห่งความรุนแรง” ที่จะมีส่วนในการสร้างครอบครัวที่มีความรุนแรงต่อไป

ความรุนแรงของปัญหาเด็กเร่ร่อนทั่วไปแบ่งเป็น 3 ชั้น ชั้นแรกเป็นการเร่ร่อนชั่วคราวจากการอพยพตามครอบครัวมาจากชนบท ชั้นที่สองเกิดจากความรุนแรง ปัญหาในครอบครัว เกิดการแตกแยก ไม่เข้าใจกัน ครอบครัวขาดความอบอุ่น ชั้นที่สาม เกิดขึ้นในบางสังคม เช่น ประเทศแถบละตินอเมริกา เด็กเร่ร่อนในชั้นนี้จะมีลักษณะที่เป็นอันตรายต่อสังคม เช่น เสพและจำหน่ายยาเสพติด ขายบริการซึ่งเป็นสาเหตุการแพร่กระจายของโรคเอดส์ ประกอบอาชญากรรมและมีแนวโน้มที่จะประกอบอาชญากรรมขั้นร้ายแรง จึงมีการกำจัดเด็กกลุ่มนี้โดยวิธีการยิงทิ้งสำหรับประเทศไทยปัจจุบันอยู่ในชั้นที่สอง (สมพงษ์ จิตระดับ ศูนย์เด็กด้อยโอกาส คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อ้างถึงใน กิตติศักดิ์ สิงขรโรทัย, 2540) ซึ่งหากไม่ได้รับการเอาใจใส่จากสังคมในการที่จะป้องกันแก้ไข ความรุนแรงจะทวีคูณอย่างรวดเร็วในระยะเวลายันใกล้นี้

การแก้ปัญหาและการช่วยเหลือเด็กเร่ร่อนในปัจจุบันนอกจากหน่วยงานราชการ เช่น กรมประชาสงเคราะห์ ซึ่งเน้นการ “จับตัว” แล้ว ยังมีองค์กรพัฒนาเอกชนอีกหลายองค์กรที่จัดตั้งขึ้นด้วยวัตถุประสงค์ที่จะ “จับใจ” มูลนิธิสร้างสรรค์เด็กเป็นหน่วยงานภาคเอกชนที่จัดตั้งขึ้นเพราะเล็งเห็นว่า ความต้องการด้านจิตใจเป็นอีกส่วนหนึ่งที่สำคัญในการดำรงอยู่ของชีวิตนอกเหนือจากปัจจัยสี่ เด็กทุกคนมีความต้องการพื้นฐาน (Basic Needs) ตามทฤษฎีของมาสโลว์ในฐานะมนุษย์ ดังนั้น การช่วยเหลือด้วยความรักความเข้าใจ จะเป็นความช่วยเหลือขั้นแรกๆ ที่ช่วยให้เด็กเหล่านั้นสามารถดำรงชีวิตอย่างมีความสุข มีสุขภาพจิตดี ซึ่งย่อมประเสริฐกว่าการช่วยให้อยู่รอดแต่ต้องทนทุกข์ทรมานทางจิตใจ ตามหลักสิทธิมนุษยชนซึ่งกล่าวไว้ว่า เด็กทุกคนไม่ว่าจะมีความแตกต่างกันทางเชื้อชาติ ศาสนา

ฐานะทางสังคมควรได้รับสิทธิในการปกป้องดูแลอย่างเท่าเทียมกัน จึงจัดทำโครงการหลายโครงการที่มุ่งพิทักษ์ให้เด็กได้รับสิทธิต่าง ๆ อันพึงมีพึงได้ เช่น โครงการครูข้างถนน บ้านสร้างสรรค์เด็ก บ้านอุปถัมภ์เด็ก เป็นต้น

มูลนิธิสร้างสรรค์เด็กมีการดำเนินงานที่มีจุดเด่นประสบความสำเร็จเป็นที่ยอมรับของทุกหน่วยงานที่ทำงานด้านเด็กและเยาวชน เนื่องจากความมีวิสัยทัศน์ในการแก้ปัญหา มีมาตรฐานระบบการจัดการภายใน และการประสานงานกับหน่วยงานอื่นๆ มีบุคลากรที่มีคุณภาพมีความตั้งใจจริงในการทำงาน ผู้บริหารมีชื่อเสียง (อาจารย์วัลลภ ตังคณานุรักษ์ (ครูหุ่ย) ดำรงตำแหน่งเลขาธิการมูลนิธิสร้างสรรค์เด็กและวุฒิสมาชิก) วิธีการและกระบวนการจัดการมีลำดับขั้นตอนที่เหมาะสม มีโครงการต่างๆรองรับนโยบายที่ทันสมัยทันเหตุการณ์ (สมพงษ์ จิตระดับ, 2539)

โครงการครูข้างถนนเป็นโครงการหนึ่งของมูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก ที่จัดตั้งขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ ยับยั้งพฤติกรรมก้าวร้าวแล้วพาไปสู่ชีวิตใหม่ที่เหมาะสม เป็นการช่วยเด็กผู้ด้อยโอกาสให้เห็นคุณค่าของชีวิต มีความศรัทธาต่อตนเอง การยุติชีวิตการก้าวร้าวเป็นสัญญาณว่าเด็กเหล่านี้เริ่มเห็นคุณค่าของตน

โดยมีลักษณะการดำเนินกิจกรรมที่มีรูปแบบการรุกเข้าไปพบเด็กเร่ร่อนในพื้นที่ (Active Activity) มีการสำรวจและออกปฏิบัติการตามท้องที่ต่างๆ ในเขตกรุงเทพมหานคร และเมื่อสามารถทำความรู้จัก สร้างความสัมพันธ์ สร้างความไว้วางใจ ความเชื่อถือด้วยกลยุทธ์และวิธีการหลายรูปแบบ และสามารถโน้มน้าวให้เด็กหยุดการเร่ร่อน จะมีบ้านสร้างสรรค์เด็ก ซึ่งเป็นบ้านเปิด (Opened Home) สำหรับเด็กเร่ร่อนเพศชายและบ้านอุปถัมภ์เด็กสำหรับเด็กเร่ร่อนหญิง เป็นสถานที่รองรับและให้โอกาสเด็กทดลองกลับไปใช้ชีวิตปกติในบ้านในครอบครัว กระบวนการทำงานที่เน้นการ “จับใจ” จึงแตกต่างจากการ “จับตัว” ของหน่วยงานราชการ

การสื่อสารระหว่างครูข้างถนนซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ประจำของมูลนิธิสร้างสรรค์เด็กกับเด็กเร่ร่อน จึงเป็นการแสดงความพยายามที่จะเข้าหากันและสร้างความสัมพันธ์ต่อกันของมนุษย์ เป็นรูปแบบของการเรียนรู้และการให้ความช่วยเหลือกันระหว่างคนสองกลุ่มที่แตกต่างกันทั้งวัยวุฒิ คุณวุฒิและสถานะทางสังคม การสื่อสารจึงเป็นตัวแปรและปัจจัยสำคัญต่อการบรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการ ที่จะเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรม ยุติชีวิตการเร่ร่อนของเด็ก ครูข้างถนนเป็นบุคคลที่อาสาทำหน้าที่แทนสถาบันครอบครัว ที่ให้การดูแล แนะนำ ค้ำคองสิทธิเด็ก มีบทบาทในการพัฒนา ป้องกัน และแก้ไขฟื้นฟูเด็กเร่ร่อน ดังที่วัลลภ ตังคณานุรักษ์(2543) กล่าวว่า ครูข้างถนนเปรียบเหมือน “สะพาน” ที่พาดผ่านเพื่อพาเด็กไปสู่หนทางและชีวิตที่ดีกว่าตามที่พวกเขาต้องการ

ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า ปัญหาของเด็กเร่ร่อนส่วนใหญ่เกิดจากสาเหตุหลัก คือความรุนแรงและปัญหาการสื่อสารในครอบครัว ดังที่ อรอนงค์ อินทรจิตรและนรินทร์ กรินชัย (2542) กล่าวว่า ความรุนแรงในครอบครัวส่วนใหญ่ เกิดจากปัญหาในการสื่อสาร ทั้งที่เป็นการสื่อสารที่ไม่มีประสิทธิภาพ การไม่สื่อสารและการสื่อสารด้วยรูปแบบที่ไม่พึงประสงค์ ทำให้มีการแสดงออกด้วยวิธีการรุนแรงหลายรูปแบบ ปัญหาเด็กเร่ร่อนจึงเป็นปัญหาที่มีความเกี่ยวข้องกับปัญหาทางการสื่อสาร ซึ่งเป็นปัญหาทางนิเทศศาสตร์โดยตรง การสื่อสารระหว่างครูข้างถนนกับเด็กเร่ร่อน

เป็นทางหนึ่งที่จะช่วยคลี่คลายปัญหาดังกล่าว การศึกษาวิจัยนี้ จึงเป็นประโยชน์ทั้งทางวิชาการและการประยุกต์ใช้
เนื่องเป็นการวิจัยที่เกี่ยวกับวาทนิเทศน์ในบริบทของงานพัฒนา

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

วัตถุประสงค์ทั่วไป

เพื่อศึกษารูปแบบกระบวนการสื่อสาร กลยุทธ์และวิธีการที่ครูข้างถนน มูลนิธิสร้างสรรค์เด็กใช้ในการเข้าถึง
และสร้างความสัมพันธ์กับเด็กเร่ร่อน ที่มีผลให้เด็กเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมการเร่ร่อน เข้าพักอาศัยในบ้านสร้าง
สรรค์เด็กและบ้านอุปถัมภ์เด็ก และร่วมกิจกรรมด้วยความสมัครใจ ตลอดจนปัจจัยอื่นๆที่ส่งเสริมหรือเป็นอุปสรรคต่อ
ประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการสื่อสารระหว่างครูข้างถนนมูลนิธิสร้างสรรค์เด็กกับเด็กเร่ร่อน

วัตถุประสงค์เฉพาะ

1. เพื่อศึกษากระบวนการสื่อสารระดับบุคคลที่ครูข้างถนนของมูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก ใช้ในการเข้าถึง
และการสร้างความสัมพันธ์ กับเด็กเร่ร่อน
2. เพื่อศึกษากลยุทธ์และวิธีการที่ครูข้างถนนของมูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก ใช้กับเด็กเร่ร่อนในการเข้าถึง
และการสร้างความสัมพันธ์ที่มีผลให้เด็กเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมการเร่ร่อน เข้าพักอาศัยใน
บ้านสร้างสรรค์เด็กและบ้านอุปถัมภ์เด็ก และร่วมกิจกรรมด้วยความสมัครใจ
3. เพื่อศึกษาปัจจัยอื่นๆที่ส่งเสริมหรือเป็นอุปสรรคต่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการสื่อสาร
ระดับบุคคลระหว่างครูข้างถนนมูลนิธิสร้างสรรค์เด็กกับเด็กเร่ร่อน

ปัญหานำการวิจัย

1. กระบวนการสื่อสารของครูข้างถนนมูลนิธิสร้างสรรค์เด็กที่ใช้ในการเข้าถึงและการสร้างความสัมพันธ์
กับเด็กเร่ร่อนเป็นอย่างไร
2. กลยุทธ์และวิธีการที่ครูข้างถนนมูลนิธิสร้างสรรค์เด็กใช้กับเด็กเร่ร่อน ในในการเข้าถึงและการสร้าง
ความสัมพันธ์ ที่มีผลให้เด็กเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมการเร่ร่อน เข้าพักอาศัยในบ้านสร้างสรรค์
เด็กและบ้านอุปถัมภ์เด็ก และร่วมกิจกรรมด้วยความสมัครใจมีอะไรบ้าง เพราะเหตุใดจึงเลือกใช้นั้น
3. ปัจจัยที่ส่งเสริมหรือเป็นอุปสรรคต่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการสื่อสารระหว่างครูข้างถนน
มูลนิธิสร้างสรรค์เด็กกับเด็กเร่ร่อนมีอะไรบ้าง เพราะเหตุใด

ขอบเขตการวิจัย

1. การวิจัยครอบคลุมเฉพาะกระบวนการสื่อสารระหว่างครูข้างถนนกับเด็กเร่ร่อนข้างถนนเฉพาะในพื้นที่เขตกรุงเทพมหานครบางเขต ที่ทางมูลนิธิสร้างสรรค์เด็กเห็นสมควรว่าเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมกับการเข้าเก็บข้อมูลเท่านั้น ไม่ได้เข้าเก็บข้อมูลทุกพื้นที่ที่มีปัญหาเด็กเร่ร่อน
2. ศึกษาและเก็บข้อมูลจากบุคลากรของมูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก เฉพาะที่เป็นครูข้างถนนที่ออกพื้นที่ปฏิบัติงานในโครงการครูข้างถนนที่เป็นครูประจำและได้รับค่าตอบแทนจากการทำงานจากมูลนิธิสร้างสรรค์เด็กในเขตกรุงเทพมหานคร ไม่รวมเขตจังหวัดอื่นๆของมูลนิธิหรือองค์กรอื่นๆ ซึ่งอาจมีความแตกต่างไปตามปัจจัยแวดล้อมและนโยบายขององค์กร
3. ศึกษาและเก็บข้อมูลจากเด็กเร่ร่อนในเขตหัวลำโพง สามย่าน สาทร รังสิตและบางกะปิ ระหว่างเดือนมิถุนายน ถึงกรกฎาคม 2544 ดังนั้นจำนวนเด็กเร่ร่อนกลุ่มตัวอย่างขึ้นกับจำนวนเด็กที่พบในช่วงระยะเวลา นั้น
4. เพื่อความปลอดภัยและความสะดวก ผู้วิจัยเก็บข้อมูลเฉพาะช่วงเวลากลางวันและโดยเลือกบริเวณที่ไม่เป็นอันตราย เช่น ไม่เป็นซอยเปลี่ยว หรือที่ลับตาคน เป็นต้น
5. การอ้างชื่อเด็กเร่ร่อนแต่ละคนในการรายงานผลการวิจัยจะไม่ใช้ชื่อ-สกุลจริง เพื่อรักษาสิทธิของเด็ก และป้องกันความเสียหายที่อาจเกิดขึ้นในอนาคตของเด็ก

นิยามคำศัพท์

โครงการครูข้างถนน มูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก หมายถึง โครงการที่มีวัตถุประสงค์ในการช่วยเหลือแก่เด็กเร่ร่อนในด้านต่างๆ ให้เด็กเร่ร่อนพลิกชีวิต เปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมการเร่ร่อนกลับสู่การดำเนินชีวิตปกติในครอบครัวของตนหรือบ้านอื่นๆสังกัดหน่วยงานอื่นๆ ที่มีลักษณะเป็นสถาบันที่จะดูแล เลี้ยงดูเด็กให้ได้รับสิทธิ์และมีพัฒนาการตามศักยภาพตามวัย

บ้านสร้างสรรค์เด็ก (บ้านสร้างฯ) หมายถึง สถานที่พักอาศัยสำหรับเด็กเร่ร่อนเพศชาย ของมูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก มีลักษณะเป็นบ้านเปิด (Opened Home) ให้บริการด้านปัจจัยสี่และความช่วยเหลือต่างๆแก่เด็กเร่ร่อน ซึ่งเด็กเร่ร่อนมีอิสระในการเข้าออกตลอดเวลา ตั้งอยู่ ณ บ้านเลขที่ 27 หมู่ 10 ต.ลาดสวาย อําเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี 12150 (รังสิตคลอง 3) โทร. 01 - 6246533

บ้านอุปถัมภ์เด็ก (บ้านอุปถัมภ์) หมายถึง บ้านที่เป็นที่พักอาศัยของเด็กด้อยโอกาส (เด็กด้อยโอกาสหลายประเภทรวมทั้งเด็กเร่ร่อนเพศหญิง) เป็นสถานที่ที่ให้ความคุ้มครอง ดูแล ให้ความช่วยเหลือด้านต่างๆ รักษาและปกป้องสิทธิ์ของเด็ก ตั้งอยู่ เลขที่100/475 ถ.แจ้งวัฒนะ 10 แขวงทุ่งสองห้อง เขตหลักสี่ กรุงเทพมหานคร 10210 โทร.574-1381 ,574-3753 ,574-6162 โทรสาร 982-1477

ครูข้างถนน หมายถึง กลุ่มบุคลากรทั้งเพศชายและเพศหญิงที่ปฏิบัติงานทำหน้าที่เป็นครูประจำของมูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก รับค่าตอบแทนและออกปฏิบัติงานเชิงรุกเข้าพื้นที่ ทำหน้าที่ให้คำแนะนำ ให้ความช่วยเหลือและจัดกิจกรรมในด้านต่างๆแก่เด็กเร่ร่อน แบ่งหน้าที่เป็น 2 กลุ่ม คือ ครูที่ออกปฏิบัติงานข้างถนนและครูประจำบ้าน คำว่าครูข้างถนนในการวิจัยนี้ หมายความว่าเฉพาะแต่ครูที่ออกปฏิบัติงานข้างถนนเท่านั้น โดยหมายความรวมถึง ผู้ช่วยครูและผู้ช่วยครูฝึกหัดที่ปฏิบัติหน้าที่เช่นเดียวกับครูข้างถนน

เด็กเร่ร่อน หรือ เด็กข้างถนน หมายถึง กลุ่มเด็กทั้งเพศชายและเพศหญิงอายุ 7-18 ปี ที่ไม่ได้อาศัยอยู่กับครอบครัว ไม่มีที่อยู่อาศัยเป็นหลักแหล่ง ออกเร่ร่อนทั่วไปในที่สาธารณะ เช่น ริมถนน สะพานลอย สวนสาธารณะ ฯลฯในพื้นที่เขตกรุงเทพมหานครที่เป็นพื้นที่ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล ที่ได้พบขณะทำการเก็บข้อมูล มีสภาพทางร่างกายและสุขภาพที่ปรากฏเห็นว่าสกปรก ขาดอาหาร มีปัญหาสุขภาพจิต สภาพจิตและอารมณ์ไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่ (คำว่าเด็กเร่ร่อนเป็นคำที่ใช้เฉพาะในประเทศไทย ในต่างประเทศ เด็กข้างถนนหมายถึงเด็กทุกประเภทที่ใช้ชีวิตและประกอบอาชีพต่างๆบนถนน)

กระบวนการสื่อสาร หมายถึง ลำดับขั้นตอนของการติดต่อสื่อสารหรือปฏิสัมพันธ์(Interaction)ระหว่างครูข้างถนนกับเด็กเร่ร่อน แบบเห็นหน้าค่าตา(Face to Face) ตามวัตถุประสงค์ที่ครูข้างถนนวางแผนไว้ผ่านทั้ง วัจนภาษาและอวัจนภาษา ในการวิจัยนี้หมายถึง กระบวนการสื่อสารที่เกิดขึ้นเริ่มจากการเป็นคนแปลกหน้าในการพบกันครั้งแรก จนกระทั่งครูข้างถนนเข้าถึง สร้างความสัมพันธ์ สร้างความไว้วางใจและเชื่อถือจนกระทั่งเด็กเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมร่วมการเร่ร่อน เข้าพักอาศัยในบ้านสร้างสรรค์เด็กและบ้านอุปถัมภ์เด็ก และร่วมกิจกรรมด้วยความสมัครใจ

การเข้าถึงและการสร้างความสัมพันธ์ หมายถึง สภาพการณ์ที่เด็กเร่ร่อนยอมรับการพบปะ พูดคุย ทำความรู้จัก ไม่หลีกเลี่ยง หนีหน้าและยอมให้ข้อมูล ยอมรับและขอความช่วยเหลือ ปฏิบัติตามกฎหมาย กติกาที่เป็นข้อตกลงร่วมกันระหว่างเด็กเร่ร่อนกับครูข้างถนน รับพิจารณาและยอมรับฟังความคิด และข้อเสนอแนะ คำแนะนำ ตอบข้อซักถามเล่าเรื่องราว ประสบการณ์ต่างๆ และยอมรับการทำกิจกรรมต่างๆร่วมกับครู ตามที่ครูจัดขึ้นทั้งกิจกรรมข้างถนนและกิจกรรมพิเศษอื่นๆ

ปัจจัยที่ส่งเสริมหรือเป็นอุปสรรค หมายถึง ปัจจัยด้านต่างๆที่มีผลในการส่งเสริม หรือขัดขวางประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการสื่อสารระดับบุคคลระหว่างครูข้างถนนมูลนิธิสร้างสรรค์เด็กกับเด็กเร่ร่อน ได้แก่ ปัจจัยด้านบุคคล ปัจจัยด้านสังคม ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อม ปัจจัยด้านองค์กร ปัจจัยด้านกิจกรรม เป็นต้น

ประสิทธิภาพและประสิทธิผล หมายถึง ความสำเร็จในการสื่อสารที่ครูสามารถเข้าถึง สร้างความสัมพันธ์ สร้างความไว้วางใจและเชื่อถือ โดยยึดหลักของความสมัครใจของเด็กและมีความรู้สึกที่ดีต่อกัน มีความพึงพอใจที่ได้ติดต่อสื่อสาร มีทัศนคติที่ดีต่อตนเองและต่อกันและกัน การสร้างสรรค์สัมพันธภาพที่เป็นมิตรและมีความสุข มีผลต่อเด็กในการพัฒนาตนเอง อารมณ์และสังคม ให้ดำเนินและดำรงชีวิตมีคุณภาพพอสมควรตามศักยภาพและสภาวะของเด็กแต่ละคน โดยไม่วัดจากความสำเร็จในการโน้มน้าวให้เด็กเข้าบ้านสร้างสรรค์หรือยุติพฤติกรรมเร่ร่อน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ประโยชน์ทางวิชาการ

1. เป็นการอธิบายทฤษฎีการสื่อสารระดับบุคคล ในส่วนที่เกี่ยวกับการเข้าถึง การสร้างความสัมพันธ์ การสร้างความไว้วางใจและความเชื่อถือ การเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรม ในสังคมไทยภายในบริบทของงานการพัฒนาเด็กด้อยโอกาส
2. เป็นแนวทางสำหรับการทำวิจัยเรื่องอื่น ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่องานการพัฒนาสังคม
3. เป็นการค้นพบองค์ความรู้ในระดับการสื่อสารระหว่างบุคคลรูปแบบหนึ่ง ที่เป็นสถานการณ์จริงในบริบทของสังคมไทยในปัจจุบัน ภายในบริบทของงานการพัฒนาเด็กและเยาวชน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประโยชน์ทางการประยุกต์ใช้

นำผลที่ได้จากการวิจัย ใช้เป็นข้อมูลที่สามารถนำมาปรับปรุงและประยุกต์เพื่อให้กระบวนการสื่อสารระดับบุคคลในสังคมไทย ในบริบทของงานการพัฒนาโดยเฉพาะโครงการครูช่างถนนรวมถึงองค์รอาสาสมัครเพื่อการพัฒนาต่าง ๆ ที่มีการทำงานในลักษณะเดียวกันนี้ กับเด็กด้อยโอกาสประเภทอื่น ๆ เพื่อให้มี ประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการทำงานให้ดียิ่งๆขึ้น และบรรลุวัตถุประสงค์ขององค์กรนั้นๆ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 2

แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง “ กระบวนการสื่อสารระหว่างครูข้างถนนมูลนิธิสร้างสรรค์เด็กกับเด็กเร่ร่อน” ใช้แนวคิดทฤษฎี ข้อมูลพื้นฐานที่เกี่ยวกับภูมิหลังและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

1.แนวคิดทฤษฎี

1.1 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการสื่อสารระหว่างบุคคล

1.1.1 นิยามและลักษณะการสื่อสารระหว่างบุคคล

1.1.2 การเข้าถึงและการสร้างความสัมพันธ์

1.1.2.1 แนวคิดเกี่ยวกับคนแปลกหน้า

1.1.2.2 ขั้นตอนการสร้างความสัมพันธ์

1.1.2.3 ปัจจัยที่มีผลต่อการเข้าถึงและการสร้างความสัมพันธ์

1.1.3 วัจนและอวัจนภาษาในการสื่อสารระหว่างบุคคล

1.1.4 การสร้างความไว้วางใจและความเชื่อถือ

1.1.4.1 ปัจจัยที่มีผลต่อความไว้วางใจและความเชื่อถือ

1.1.4.2 การเปิดเผยตนเอง

1.1.5 บุคลิกภาพทั่วไปและบุคลิกภาพทางการสื่อสาร

1.2. แนวคิดทฤษฎีการโน้มน้าวใจ

1.3.แนวคิดทฤษฎีพัฒนาการและการสื่อสารกับเด็ก

1.3.1 อิทธิพลทางสังคมที่มีผลต่อพฤติกรรม

2. การศึกษาภูมิหลังและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 ความหมาย สถานภาพและวัฒนธรรมเด็กเร่ร่อนในประเทศไทย

2.2 ความสัมพันธ์ของเด็กเร่ร่อนกับสังคมเมือง

2.3 งานวิจัยที่ในประเทศและต่างประเทศ

2.3.1 งานวิจัยเด็กเร่ร่อน

2.3.2 งานวิจัยอื่นๆ

1.แนวคิดทฤษฎี

1.1 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการสื่อสารระหว่างบุคคล

1.1.1 นิยามและลักษณะการสื่อสารระหว่างบุคคล

O'Sullivan (1983) กล่าวว่า การสื่อสารระดับบุคคล (Interpersonal Communication) หมายถึง การสื่อสารระหว่างบุคคลสองฝ่ายที่พบกันแบบเห็นหน้าค่าตา (Face to Face) คู่สื่อสารสามารถเข้าใจพฤติกรรม การสื่อสารด้วยการเข้าและถอดรหัสภาษาทั้งวัจนและอวัจนภาษา Cappella (1987) ทำการศึกษาวิจัยเพื่อรวบรวมคำจำกัดความและคำถามเกี่ยวกับการสื่อสารระดับบุคคล ด้วยวิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์ กล่าวถึงความสัมพันธ์ภายใต้บริบทการสื่อสารระดับบุคคลว่า ความสัมพันธ์ที่มีรูปแบบแตกต่างกันในแต่ละสถานการณ์ ก่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ที่แตกต่างกัน สังคมจะกำหนดพฤติกรรมของบุคคลและพฤติกรรมของบุคคล จะแสดงถึงความสัมพันธ์ของสมาชิกในสังคม ซึ่งหมายความว่าพฤติกรรมของบุคคลมีส่วนในการกำหนดสภาพสังคมเช่นกัน และเสนอให้สนใจสิ่งที่เป็นรูปแบบและเนื้อหาในการสื่อสารมากกว่าความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ในขณะที่ Littlejohn (1999:252) มุ่งเน้นที่ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ว่าเป็นหัวใจสำคัญ และเป็นพื้นฐานของการสื่อสารระดับบุคคล

เมตตา กฤตวิทย์ (2532: 289) สรุปการให้ความหมายการสื่อสารระดับบุคคลว่า สามารถทำได้ในหลายลักษณะ อยู่ที่มีการมุ่งเน้นความสำคัญทางลักษณะและธรรมชาติของการสื่อสารในแง่มุมที่ต่างกัน เช่น John R. Bittner ให้ความหมายในสถานการณ์ที่เป็นการสื่อสารที่เห็นหน้ากัน ในขณะที่ Richard L. Weaver กล่าวว่า เป็นการสื่อสารที่เห็นหน้ากันหรือไม่ก็ตาม อาจเป็นการสื่อสารผ่านเครื่องมือเครื่องใช้ เช่น โทรศัพท์ เป็นต้น William Brooks and Phillip Emmer มองการสื่อสารที่บุคคลมุ่งเน้นที่จะสร้างอิทธิพลบางอย่างเหนือคู่สื่อสาร John Stewart and Gary D'Angelo มองว่าเป็นการแลกเปลี่ยนความเป็นตัวตนของกันและกัน บุคคลมีโอกาสมีอิทธิพลเหนืออีกฝ่ายเท่าเทียมกัน ในขณะที่ Kim Giffin and Bobby Patton ให้ความสำคัญที่บริบท (context) ได้แก่ ความเป็นส่วนตัวและความใกล้ชิด การสื่อสารระดับบุคคลเป็นบริบทการสื่อสารพื้นฐานของบริบทการสื่อสารอื่นๆ และเป็นรูปแบบการสื่อสารที่มนุษย์ทุกคนต้องมีประสบการณ์ (Watzlawick, Beavin, Jackson อ้างถึงใน Littlejohn :1999) นอกจากนี้ การสื่อสารระดับบุคคลยังเป็นการสร้างและเพิ่มระดับความสัมพันธ์ของบุคคลด้วย

1.1.1.1 หน้าที่ของการสื่อสารระดับบุคคล

การสื่อสารระดับบุคคลมีหน้าที่สำคัญ 4 ประการ (Devito, 1995) ได้แก่

1. เพื่อลดความโดดเดี่ยว การติดต่อสื่อสารกับผู้อื่นทำให้รู้สึกโดดเดี่ยวลดลง บุคคลต้องการเป็นที่รักที่ชื่นชอบ การเอาใจใส่ และได้รับการดูแล การอยู่ท่ามกลางกลุ่มคนช่วยให้เกิดความรู้สึกดีขึ้น
2. ความรู้สึกมั่นใจว่าได้รับความสนใจ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลทำหน้าที่กระตุ้นบุคคลทางกาย จิตใจและทางความคิดให้รับรู้ว่าคุณค่าตนเองน่าสนใจ
3. เพิ่มความมั่นใจ เพิ่มคุณค่าและรู้จักตนเอง บุคคลเรียนรู้เกี่ยวกับตนเองและผู้อื่นผ่านความสัมพันธ์ ทำให้เกิดมุมมองที่หลากหลาย ได้เปรียบเทียบตนเองกับผู้อื่น เห็นข้อดีข้อด้อยของตน
4. เพิ่มความรื่นรมย์และลดความเจ็บปวด บุคคลต้องการแบ่งปันทั้งความรู้สึกที่ดี ความเจ็บปวดทางร่างกายและจิตใจ ความสัมพันธ์ทำหน้าที่ปกป้องโยนให้บุคคลยอมเจ็บปวดและร่วม ยินดียามมีความสุข

1.1.1.2 วัตถุประสงค์และเป้าหมายของการสื่อสารระดับบุคคล

สิ่งที่กำหนดกลยุทธ์และวิธีการในการสื่อสารที่สำคัญคือ วัตถุประสงค์และเป้าหมายในการสื่อสาร (Johnson, 1994) เนื่องจากบุคคลต้องรู้จักและเข้าใจความต้องการของตนก่อน ว่ามีเป้าหมายในการสื่อสารอย่างไร เป้าหมายในการสื่อสารจึงแบ่งออกเป็นหลายประเภท ได้แก่ เป้าหมายในการแสดงตัวตนของผู้ส่งสาร เป้าหมายมุ่งเน้นที่ความสำเร็จของงาน เป้าหมายมุ่งเน้นที่การสร้างความสัมพันธ์ เป็นต้น ดังนั้นการสื่อสารระดับบุคคลบางสถานการณ์อาจมีมากกว่า 1 เป้าหมาย บางครั้งพบว่าเป้าหมายนั้นอาจขัดแย้งกันหรือสอดคล้องกัน บุคคลจึงต้องมีการวางแผนและเลือกใช้กลยุทธ์และวิธีการ ที่ดีและเหมาะสมที่สุดในสถานการณ์นั้นๆ เพื่อให้การสื่อสารของตนบรรลุเป้าหมายและตรงตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้

วัตถุประสงค์ของการสื่อสารระดับบุคคลมี 6 ประการ คือ

1. สำหรับเพื่อค้นพบตัวเอง การสื่อสารระดับบุคคลทำให้ได้เรียนรู้เกี่ยวกับตนเองและผู้อื่น การรับรู้เกี่ยวกับตนเองเป็นผลจากการเรียนรู้จากการสื่อสารกับผู้อื่น เป็นการเปิดโอกาสให้แสดงความรู้สึกนึกคิด ความชอบและพฤติกรรมต่างๆ
2. เพื่อค้นพบโลกภายนอก ทั้งทางวัตถุ ผู้คน เหตุการณ์ บุคคลเรียนรู้และอภิปรายถึงสิ่งต่างๆผ่าน ปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล
3. เพื่อการสร้างและดำรงความสัมพันธ์ เพื่อให้รู้สึกดี มีความสุข ลดความเหงา หดหู่
4. เพื่อเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรม ของตนเองและผู้อื่น
5. เพื่อการเล่นและความบันเทิง ได้แก่ การพูดคุย วิพากษ์วิจารณ์ การเล่าเรื่องต่างๆ เป็นต้น
6. เพื่อการช่วยเหลือ รักษาทางใจทั้งที่เป็นแบบวิชาชีพและไม่ใช่วิชาชีพ เช่น การพูดแนะแนว การพูดปลอบใจ การบำบัดรักษาอาการทางจิตของคนไข้โรคจิต เป็นต้น

นอกจากนี้ ความแตกต่างระหว่างบุคคลยังเป็นปัจจัยสำคัญที่เป็นองค์ประกอบที่มีผลต่อการสื่อสารของบุคคล ปัจจัยที่ทำให้บุคคลมีความแตกต่างกัน ได้แก่ (เมตตา กฤตวิทย์, 2532: 293)

1. ปัจจัยทางกายภาพ เช่น ลักษณะทางร่างกาย สรีระ หน้าตา การแต่งกาย เป็นต้น
2. ปัจจัยทางประชากรศาสตร์ เช่น อายุ เพศ การศึกษา อาชีพ ศาสนา ฐานะ เป็นต้น
3. ปัจจัยทางสังคมวิทยา เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล บทบาทและสถานภาพ เป็นต้น
4. ปัจจัยทางจิตวิทยา เช่น ทักษะคิด ค่านิยม ความเชื่อ ความสนใจ ความต้องการ ความคาดหวัง อารมณ์ เป็นต้น

ความเข้าใจในลักษณะ หน้าที่ วัตถุประสงค์และเป้าหมายของการสื่อสารระหว่างบุคคล รวมทั้งองค์ประกอบของปัจจัยที่ทำให้บุคคลแตกต่างกัน เป็นแนวทางในการศึกษาการเข้าถึงและการสร้างความสัมพันธ์ ซึ่งเป็นขั้นตอนที่ลึกซึ้งลำดับต่อไปของการสื่อสารระหว่างบุคคล

1.1.2 การเข้าถึงและการสร้างความสัมพันธ์

Johnson(1993) กล่าวว่า ความสัมพันธ์ เป็นความร่วมมือร่วมใจของบุคคลที่ร่วมกันสร้างและแบ่งปันเป้าหมายและร่วมกระทำกิจกรรม เป็นจุดเริ่มต้นของวัฏจักรของปฏิสัมพันธ์ในสังคม (A Cycle of Social Interaction) เป็นการรับรู้การกระทำของบุคคล การตัดสินใจที่จะตอบโต้ การกระทำเพื่อตอบสนองและรับรู้การตอบสนองของผู้อื่น นอกจากนี้ ความสัมพันธ์ยังเป็นพื้นฐานและกำหนดระดับของการสื่อสาร ในขณะที่สถานการณ์กำหนดรูปแบบของการสื่อสารด้วย (Hybels and Weaver, 1979)

Littlejohn (1999) กล่าวถึงความหมายของคำว่า ความสัมพันธ์ (relationship)ว่า เป็นชุดของความคาดหวังที่บุคคล 2 ฝ่ายมีต่อพฤติกรรมที่มีพื้นฐานจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน โดยมีข้อสันนิษฐานว่า ความสัมพันธ์และการสื่อสารไม่สามารถแยกออกจากกันได้ สามารถอธิบายรูปแบบความสัมพันธ์ได้จากการสื่อสาร มีลักษณะเป็นพลวัตและพัฒนาขึ้นตามระยะเวลาผ่านกระบวนการต่อรองระหว่างบุคคล

1.1.2.1 องค์ประกอบของความสัมพันธ์

องค์ประกอบของความสัมพันธ์มี 3 ประการ ได้แก่

1. การรับรู้ระหว่างบุคคล หมายถึง การสร้างคุณลักษณะต่างๆตามการรับรู้และมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นตามการรับรู้
2. บทบาทและการทำตามบทบาท หมายถึง การคาดหวังของสังคมต่อการปฏิบัติตนของสมาชิกเกี่ยวข้องกับบทบาทหรือตำแหน่งที่แสดงสัมพันธภาพทางสังคม และบรรทัดฐานที่เป็นพฤติกรรมที่ถูกกำหนดเป็นมาตรฐานและ

3. การดึงดูดระหว่างบุคคล จากรูปร่างหน้าตา ความใกล้ชิด การชอบพอซึ่งกันและกัน และ ความคล้ายกันทางทัศนคติ

1.1.2.2 รูปแบบและประเภทของความสัมพันธ์

ความสัมพันธ์มีหลายรูปแบบ ขึ้นอยู่กับมิติและวิธีการจำแนกประเภท ได้แก่ ความสัมพันธ์ที่มองจากช่วงเวลา เช่น ความสัมพันธ์ระยะสั้น – ระยะยาว ความสัมพันธ์ที่มองจากรูปแบบทางสังคม เช่น ความสัมพันธ์ที่เป็นทางการ - ไม่เป็นทางการ ความสัมพันธ์ที่เป็นความคุ้นเคยส่วนตัว ความสัมพันธ์ด้วยหน้าที่ เป็นต้น รูปแบบความสัมพันธ์จึงมีผลให้พฤติกรรมการสื่อสารของบุคคลแตกต่างกัน (Kaye,1994)

ความสัมพันธ์สามารถแบ่งได้เป็น 5 ประเภท (Fisher and Adams,1987) ได้แก่

1. ความสัมพันธ์จากการเป็นเครือญาติ เช่น ลูก ป้า น้า ลูก หลาน เป็นต้น
2. ความสัมพันธ์แบบมิตรภาพหมายความถึงความสัมพันธ์ที่เกิดจากความรู้สึกที่ดี เป็นมิตรมีความหวังดีปรารถนาดีต่อกัน เป็นต้น
3. ความสัมพันธ์จากการทำงาน(work) เช่น ลูกจ้าง นายจ้าง ครู นักเรียน เป็นต้น
4. ความสัมพันธ์จากสถานะทางสังคม(social contract) เช่น ประชาชน เด็กเร่ร่อน คนว่างงาน เป็นต้น
5. ความสัมพันธ์จากความคุ้นเคย(acquaintanceship) หมายความถึงบุคคลในหลายระดับ ตั้งแต่ระดับ คนที่ เคยเห็นหน้า เคยพบหน้า ซึ่งอาจไม่เคยพูดคุยติดต่อสื่อสารกันมาก่อน ระดับเพื่อน คนรู้จัก เป็นต้น

รูปแบบและประเภทของความสัมพันธ์ ที่กำหนดลักษณะของความสัมพันธ์ที่บุคคลพึงมีพึงเป็นต่าง ๆ ดังกล่าว จึงเป็นปัจจัยในการกำหนดบทบาทในการสื่อสาร หน้าที่ ตำแหน่ง สถานะ กลยุทธ์-วิธีการสื่อสาร ภาษาที่ใช้ รวมถึงปฏิสัมพันธ์ของบุคคลที่เกิดขึ้นในการสื่อสารระดับบุคคล ซึ่งเป็นข้อบ่งชี้ว่า บุคคลจะมีระดับในการเข้าถึงและสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่นได้มากน้อยเพียงใด นอกจากนี้คุณลักษณะของบุคคลอันเป็นลักษณะเฉพาะตัว ยังเป็นอีกประการหนึ่งที่บ่งชี้ความสามารถในการเข้าถึงและสร้างความสัมพันธ์ คุณลักษณะ 5 ประการในการสื่อสารระดับบุคคลเพื่อสร้างความสัมพันธ์ (Devito,1995) ได้แก่

1. ความเปิดเผย (Openness) หมายถึง การเปิดเผยความคิดและความรู้สึกของตน ด้วยความรับผิดชอบด้วยความเต็มใจและซื่อสัตย์ต่อข้อมูลของผู้อื่นที่เปิดเผยให้ตนทราบ
2. ความเห็นอกเห็นใจ(Empathy) หมายถึง ความเห็นใจเข้าใจในความรู้สึกของผู้อื่น สามารถเอาใจเขามาใส่ใจเรา ไม่ประเมินหรือให้คุณค่าความคิด ความรู้สึก พฤติกรรมของผู้อื่นว่าผิด ถูก ดีชั่วด้วยเกณฑ์ของตนเอง
3. การสนับสนุน (Supportiveness) หมายถึง การให้กำลังใจแก่ผู้อื่น เปิดใจเต็มใจที่จะรับฟังแม้ว่าจะมีความเห็นไม่ตรงกัน

4. การคิดในทางบวก(Positiveness)หมายถึง การมีทัศนคติที่ดีและให้เกียรติ มีความรู้สึกในทางบวกต่อผู้อื่น
5. ความเท่าเทียมกัน(Equality) หมายถึง การให้ความเท่าเทียมกัน ยอมรับในความสามารถและความแตกต่างของบุคคล

นอกจากนี้ การเข้าถึงและการสร้างความสัมพันธ์ จำเป็นต้องเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์และปัจจัยที่กำหนดความสัมพันธ์ เช่น ความงาม ความเก่ง ความกล้า ความตรงข้าม ความเอื้อเฟื้อ มนุษยชาติ ความแตกต่างระหว่างบุคคล อัตมโนทัศน์ วัฒนธรรม ความเชื่อ ค่านิยม วิถีชีวิตและปทัสถานของกลุ่ม (สมร ทองดี ,2539) อีกด้วย

การเข้าถึงและการสร้างความสัมพันธ์ ในการวิจัยนี้ จึงหมายความว่าถึง สภาพการณ์ที่เด็กเร่ร่อนยอมรับการพบปะ พูดคุย ทำความรู้จักกับครูข้างถนนด้วยความเต็มใจ ไม่หลีกเลี่ยง ไม่หนีหน้า ยอมให้ข้อมูลต่างๆเกี่ยวกับตนเอง ยอมรับความช่วยเหลือและขอความช่วยเหลือจากครูข้างถนน ปฏิบัติตามกฎหมาย กติกาที่เป็นข้อตกลงร่วมกันระหว่างเด็กเร่ร่อนกับครูข้างถนน รับผิดชอบและยอมรับฟังความคิดเห็น ข้อเสนอแนะ คำแนะนำ ตอบข้อซักถาม เล่าเรื่องราว ประสบการณ์ต่างๆ และยอมรับการทำกิจกรรมต่างๆร่วมกับครู ตามที่ครูข้างถนนจัดขึ้น ทั้งกิจกรรมข้างถนนและกิจกรรมพิเศษอื่นๆ

1.1.2.1 แนวคิดเกี่ยวกับคนแปลกหน้า

Stranger หรือ คนแปลกหน้า ตามความหมายในพจนานุกรมอังกฤษ-ไทย (วิทย์ บูรณธรรม,2541) หมายถึง ผู้มาใหม่ ผู้ที่ไม่คุ้นเคย ผู้ที่ไม่เป็นสมาชิก คนต่างถิ่น บุคคลที่สาม คนแปลกหน้าจึงเป็นบุคคลที่ไม่รู้จัก ไม่เคยเห็น ไม่คุ้นเคย ดังนั้นเมื่อบุคคล 2 ฝ่ายได้พบกันเป็นครั้งแรกหรือช่วงแรกๆ จะมีความรู้สึกว่าเป็นคนแปลกหน้าซึ่งกันและกัน ต่างฝ่ายต่างไม่มีข้อมูลใดเกี่ยวกับอีกฝ่ายหนึ่งมากเพียงพอ ทำให้ความมั่นใจในการติดต่อสื่อสารอยู่ในระดับต่ำ การสื่อสารจะเป็นการแลกเปลี่ยนข้อมูลของกันและกัน ที่ทำให้เกิดการเข้าถึงและเริ่มสร้างความสัมพันธ์ต่อกัน

Fisher and Adams(1987) กล่าวถึงบทบาทของคนแปลกหน้าว่า ในสถานการณ์ของความเป็นคนแปลกหน้า บุคคลจะเป็นเสมือนวัตถุ(object)ต่อกัน ต่อเมื่อมีการรับรู้ มีการสื่อสารกัน เกิดมีปฏิสัมพันธ์กัน บุคคลจึงเปลี่ยนสถานะเป็นคนเคยพบเห็น คนรู้จัก และคนคุ้นเคยตามลำดับ บริบททางกายภาพ (เช่น สถานที่ สภาพพื้นที่ เป็นต้น) จะเป็นสิ่งที่กำหนดความคาดหวังต่อกันและกำหนดบทบาทของบุคคล ในช่วงแรก เพื่อลดความไม่แน่ใจ(Uncertainty) บุคคลจะดำเนินการสื่อสารด้วยความสุภาพภายใต้กฎเกณฑ์มารยาทในสังคม

Hybels and Weaver (1979) แบ่งกฎเกณฑ์ที่เป็นกรอบกำหนดบทบาทและพฤติกรรมสื่อสาร เพื่อสร้างความสัมพันธ์ของคนแปลกหน้าเป็น 3 ประเภท ได้แก่

1. กฎเกณฑ์ทางวัฒนธรรม(Cultural Rules) ได้แก่ จรรยาบรรณต่างๆ ที่เป็นที่ยอมรับร่วมกัน วัฒนธรรมจะช่วยให้สังคมดำเนินไปด้วยความสงบเรียบร้อย เป็นมารยาทที่เราไม่ต้องตัดสินใจเลือกหรือไม่เลือก ทำหรือไม่ทำ การปฏิบัติกฎที่วัฒนธรรมกล่าวไว้ว่า ควรทำหรือไม่ อย่างไร เป็นสิ่งที่เหมาะสม เช่น มารยาทในการทักทาย การลา การเข้าคิวเพื่อรับการบริการตามลำดับ การรับประทานอาหาร เป็นต้น
2. กฎเกณฑ์ทางสังคม (Sociological rules)ได้แก่ บทบาทต่างๆในสังคม เป็นสภาพแวดล้อมในการสื่อสาร การสื่อสารภายในกรอบของบทบาทตามกฎเกณฑ์ทางสังคมซึ่งมนุษย์เป็นผู้กำหนดขึ้น ได้แก่ การแสดงความเคารพระหว่างครูกับนักเรียน การสนทนาต่อรองราคาระหว่างผู้ซื้อและผู้ขาย บทบาทการสื่อสารระหว่างพ่อ-แม่กับลูก เป็นต้น
3. กฎเกณฑ์ทางจิตวิทยา (Psychological Rules) ได้แก่ กฎเกณฑ์ภายในที่มีพื้นฐานมาจาก ทักษะคิด ค่านิยม ความเชื่อ ความรู้สึกนึกคิด อารมณ์ ความต้องการทางจิตใจ ซึ่งบางครั้งอาจทำให้เกิดความขัดแย้งกับกฎเกณฑ์ทางสังคมและทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพฤติกรรมดังกล่าวสวนทางกับกฎเกณฑ์ทางสังคมและทางวัฒนธรรม

1.2.2 ขั้นตอนการสร้างความสัมพันธ์

มีการกล่าวถึงและแบ่งขั้นตอนในการสร้างความสัมพันธ์ไว้หลายลักษณะ ซึ่งมีความคล้ายคลึงกันในลำดับขั้นตอนแต่แตกต่างกันในรายละเอียด ซึ่งรวบรวมไว้ ดังนี้

Miller และ Steinberg (n.d.) กล่าวว่า ขั้นตอนการมีปฏิสัมพันธ์เพื่อสร้างความสัมพันธ์กับคนแปลกหน้าแบ่งเป็น 3 ขั้น ได้แก่

1. ขั้นแรกพบ(Entry Phase) ขั้นนี้พฤติกรรมสื่อสารและปฏิสัมพันธ์ถูกควบคุมด้วยกฎเกณฑ์ทางวัฒนธรรม(Cultural Rules)ที่บุคคลนั้นเป็นสมาชิก คนแปลกหน้าจะติดต่อสื่อสารกันด้วยมารยาทสากลต่างๆตามประเพณีนิยม หัวข้อในการสื่อสารเป็นเรื่องทั่วไป
2. ขั้นการทำความรู้จักกันและกัน(Personal Phase) เมื่อบุคคลรู้จักกันมากขึ้นด้วยระยะเวลาที่ยาวนาน ต่อเนื่อง ความบอຍในการพบปะจะทำให้เกิดความเป็นกันเอง ขั้นนี้พฤติกรรมสื่อสารและปฏิสัมพันธ์ถูกควบคุมด้วยกฎเกณฑ์ทางสังคม(Sociological Rules) มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลส่วนตัวซึ่งกันและกัน แสดงทัศนคติ ความรู้สึกนึกคิด ความชอบ ความต้องการ การสื่อสารภายใต้กฎเกณฑ์เดียวกันทำให้บุคคลรู้สึกถึงความ เป็นสมาชิกและพลังกลุ่ม หัวข้อในการสื่อสารเป็นเรื่องใกล้ตัว รอบๆตัว กิจกรรมต่างๆการสื่อสารมีความเป็นกันเองมากขึ้น การโต้ตอบ การตอบสนอง การแสดงความสนใจจึงเป็นสิ่งสำคัญสำหรับขั้นนี้

3. ขั้นการตัดสินใจที่จะคบหาหรือยุติการคบหา(Exit Phase) เกิดขึ้นเมื่อบุคคลตัดสินใจจากข้อมูลต่างๆที่ได้รับจากการเปิดเผยตัวเอง ขั้นนี้พฤติกรรมการสื่อสารและปฏิสัมพันธ์ถูกควบคุมด้วยกฎเกณฑ์ทางจิตวิทยา (Psychological Rules) อาจมีการนิโทษ การต่อรอง ตกลงหาหนทางที่จะสานต่อหรือยุติความสัมพันธ์ หัวข้อการสื่อสารเป็นเรื่องส่วนตัวมากขึ้น เกี่ยวข้องกับอารมณ์ จิตใจในส่วนที่ลึกขึ้น

Murray (1973) อ้างถึงใน Devito (1995) กล่าวว่า การเริ่มต้นความสัมพันธ์ในระยะแรก เมื่อเริ่มการเผชิญหน้ากันมี 6 ขั้นตอน ได้แก่

1. ขั้นตอนการหยั่งเพื่อทดสอบคุณลักษณะของบุคคล เป็นขั้นที่ศึกษาและเก็บรายละเอียดของบุคคลด้วยสิ่งที่ปรากฏต่อสายตาและความรู้สึก เช่น รูปร่าง ความสวยงาม เสื้อผ้า เครื่องประดับ บุคลิก สุขภาพทางกาย ความสามารถ ความฉลาด ฐานะการเงิน
2. ขั้นตอนการค้นหาและประเมินสถานะ ความพร้อมและความเหมาะสมด้านเวลาของบุคคลในการเริ่มต้นความสัมพันธ์
3. ขั้นตอนการเปิดการสนทนา ผ่านทางวัจนและอวัจนภาษา รวมถึงสังเกตความสนใจและความต้องการดำเนินการสนทนาต่ออีกฝ่าย
4. ขั้นตอนการเลือกหัวข้อที่เป็นที่สนใจร่วมกันหรืออาจมีประสบการณ์ร่วมกัน หรือข้อมูลอิสระใดๆที่นำไปสู่หัวข้อสนทนา ที่สร้างปฏิสัมพันธ์ต่อเนื่อง
5. ขั้นตอนการสร้างความประทับใจ ด้วยการเป็นตัวของตัวเองในแบบที่ตนคิดว่าน่าสนใจ
6. ขั้นตอนการตัดสินใจเพื่อนำสู่การนัดพบครั้งต่อไป การสร้างการนัดพบ ด้วยคำถามหรือใช้ประโยค ที่เป็นกลางๆหรือเฉพาะเจาะจงในการนัด

Mark Knapp (n.d. อ้างถึงใน Caputo ,Hazal and Mcmanon,1994: 210-212) กล่าวถึงการพัฒนาความสัมพันธ์ว่า แบ่งได้เป็น 2 ประเภท 5 ขั้น คือ

ประเภทที่ 1. การพัฒนาความสัมพันธ์

- ขั้นที่1. การเริ่มต้น (Initiating) เป็นฝ่ายเข้าหาก่อน เช่น สบตา ยิ้มแย้มทักทาย เป็นต้น
- ขั้นที่2. การทดลอง(Experimenting) เช่น ชวนคุย ชักถาม เป็นต้น
- ขั้นที่3. การเพิ่มขยาย(Intensifying) เป็นกันเองมากขึ้น พุดคุยในเรื่องต่างๆ
- ขั้นที่4. การผสมกัน(Integrating)การสร้างและมีส่วนร่วมกัน
- ขั้นที่5. การร่วมเป็นหนึ่งเดียว(Bonding) เช่น ความชอบที่เหมือนกัน ความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นต้น

ประเภทที่ 2. การสิ้นสุดความสัมพันธ์

- ขั้นที่1. การแสดงความแตกต่าง(Differentiating) เช่น พุดขัดคอ เป็นต้น

- ขั้นที่2. การวนอยู่รอบนอก(Circumscribing) เช่น ไม่พูดตรงไปตรงมา เป็นต้น
 ขั้นที่3. การแช่แข็ง(Stagnating) เฉยเมย เช่น ไม่ตอบ ไม่สนใจ ไม่แยแส เป็นต้น
 ขั้นที่4. การหลบเลี่ยง(Avoiding) ไม่พบปะเผชิญหน้า เช่น เดินหนี หันหน้าหนี ไม่สบตา เป็นต้น
 ขั้นที่5. การสิ้นสุด(Terminating) การจากกัน การยุติความสัมพันธ์

Pearson (1983) กล่าวถึง ขั้นตอนการพัฒนาความสัมพันธ์เป็น 4 ขั้น ได้แก่

- ขั้นที่ 1. ขั้นความสนใจ (Attention)หากไม่ให้ความสนใจความสัมพันธ์จะหยุดลง
 ขั้นที่ 2. ขั้นดึงดูดใจ (Attraction)เป็นความรู้สึกว่าบุคคลนั้นน่าดึงดูดใจ แสดงออกด้วยการยิ้มสบตา ทักทาย หากเพิกเฉย ไม่มีการตอบสนองความสัมพันธ์จะหยุดลง
 ขั้นที่ 3. ขั้นการปรับตัวเข้าหากัน (Adaptation)แลกเปลี่ยนความรู้สึกนึกคิดกัน หากไม่มีความพยายามที่จะปรับตัวเข้าหากัน ทำตัวออกห่างความสัมพันธ์จะหยุดลง
 ขั้นที่ 4. ขั้นการสร้างเชื่อมโยง (Attachment)เป็นขั้นตอนการทำกิจกรรมร่วมกัน การไปมาหาสู่ หรือใช้เวลาด้วยกัน หากมีลักษณะต่างคนต่างอยู่ ไม่ใช้เวลาด้วยกัน จะเลิกติดต่อสัมพันธ์กันมีผลให้ความสัมพันธ์สิ้นสุดลง
 ความสัมพันธ์จะมีการพัฒนาผ่านขั้นตอนต่างๆข้างต้น การหยุด และสิ้นสุดความสัมพันธ์จะเกิดขึ้นเมื่อมีปัจจัยต่างๆที่มีผลต่อการสิ้นสุดความสัมพันธ์เกิดขึ้น

Verderber (1996) กล่าวถึงกิจกรรมการสื่อสาร 3 อย่างที่ใช้ในช่วงการเริ่มต้นสร้างความสัมพันธ์ เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับอีกฝ่ายหนึ่ง ได้แก่ การเริ่มต้นสนทนาด้วยการกล่าวแนะนำตนเอง กล่าวถึงบริบททางสิ่งแวดล้อมในขณะนั้น เช่น สภาพดินฟ้าอากาศ ความสวยงามของภูมิประเทศ ฯลฯ กล่าวถึงความรู้สึกนึกคิด หรือกล่าวถึงบุคคลที่สาม หรือตั้งคำถามเกี่ยวกับสิ่งที่กล่าวไปแล้วข้างต้น เพื่อเปิดโอกาสให้คู่สนทนาได้มี โอกาสสร้างปฏิสัมพันธ์ การดำเนินการสนทนาจะเป็นการพูดคุยถึงเรื่องทั่วไป(small talk) การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ความคิดเห็น การกล่าวถึงผู้อื่น(gossip) การเล่าเรื่องเกี่ยวกับตนเอง ยังมีการสนทนากันมากในเชิง กว้างและลึกยิ่งเกิดความสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น ช่วงนี้บุคคลจะมีการเปิดเผยตนเองและต้องการการตอบสนองที่ เท่าเทียมกัน สอดคล้องกับ Fisher and Adams(1994) ที่กล่าวถึง Small Talk ว่า เป็นพฤติกรรมในการสื่อสารที่ดูเหมือนจะไม่สำคัญ แต่หากมองให้ลึกซึ้ง จะพบว่า การรวบรวมข้อมูลที่ได้ในช่วงของการพูดคุย จากการตั้งและตอบคำถามกันในเรื่องต่างๆจะช่วยลดความไม่แน่ใจ ทำให้ได้รู้จักกันดีขึ้น และสร้างบรรยากาศที่เป็นกันเองยิ่งขึ้น ทั้งยังเป็นโอกาสในการฝึกการสร้างสัมพันธ์เบื้องต้นอีกด้วย

เมื่อความสัมพันธ์พัฒนาถึงขั้นสนิทสนม การรักษาความสัมพันธ์จะดำเนินต่อไปด้วยการพูดกันด้วยความจริงใจ เปิดเผย อธิบายสิ่งที่เห็นที่รู้สึกที่คิดซึ่งเป็นการสร้างบรรยากาศในการสื่อสารเชิงบวก อย่างไรก็ตาม หากมีปัจจัยบางประการที่ทำให้ความสัมพันธ์สิ้นสุดลงเกิดขึ้น ความสัมพันธ์ก็อาจหยุดชะงักหรือยุติลงได้

ลำดับขั้นตอนในการสร้างความสัมพันธ์ข้างต้น อาจใช้เป็นกรอบในการศึกษากระบวนการสื่อสารระหว่างครูข้างถนนกับเด็กเร่ร่อนว่าปรากฏและดำเนินตามขั้นตอนเช่นนั้นหรือไม่ อย่างไร

1.1.2.3 ปัจจัยที่มีผลต่อการเข้าถึงและการสร้างความสัมพันธ์

ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการเข้าถึงและการสร้างความสัมพันธ์มีหลายประการ ได้แก่

1. บุคคล หมายถึงคุณลักษณะทั้งภายในและภายนอกของบุคคล ทั้งที่ปรากฏสังเกตได้และไม่ปรากฏ เช่น บุคลิกลักษณะ ความสามารถในการสื่อสาร ทักษะในการสื่อสาร ท่าทาง กริยามารยาท เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ จิตใจ ศีลธรรม ฐานะ ตำแหน่งทางสังคม หน้าที่การงาน บุคคลที่มีคุณสมบัติมากจะทำให้เกิดแรงดึงดูดหรือความน่าสนใจมาก(ประทุม ฤกษ์กลาง,ม.ป.ป.) นอกจากนี้ปัจจัยบุคคล ยัง ก่อให้เกิดปัจจัยด้านความเหมือน (Similarity) ความประทับใจในเมื่อแรกพบ (First Impression) ความน่าสนใจ และการเสริมแรงด้วย
2. สถานการณ์ เช่น เวลาที่เหมาะสมยาวนาน ต่อเนื่อง สม่่าเสมอ โอกาสการสื่อสาร เป็นต้น
3. สภาพแวดล้อม เช่น ความใกล้ชิดทางกายภาพจากข้อจำกัดทางสภาพแวดล้อม จาก สถานที่ สภาพพื้นที่ อากาศ อาคาร เป็นต้น
4. ปฏิสัมพันธ์และความร่วมมือในการเปิดโอกาสให้เข้าถึง ทำความรู้จัก การเปิดเผยตนเอง

Hybels and Weaver (1979) กล่าวว่า ทักษะในการสื่อสารที่สำคัญที่จะช่วยสร้างความสัมพันธ์ได้มี 3 ประการ

1. Empathic Communication หมายถึง การสื่อสารที่มีพฤติกรรมเห็นอกเห็นใจ มีการฟังและการตอบสนองด้วยความเข้าใจในตัวสารและเห็นใจ เอาใจใส่ สภาพอารมณ์ รวมถึงพฤติกรรมสนับสนุนการฟัง เช่น การสบสายตา สีหน้าพึงพอใจ นั่งใกล้ชิด พยักหน้า การสัมผัส เป็นต้น
2. assertiveness หมายถึง การสื่อสารที่เปิดเผยความต้องการ ความรู้สึกนึกคิด ด้วยความสุภาพ จริงใจและไม่ก้าวร้าวหรือข่มขู่
3. Ethic หมายถึง ความมีคุณธรรม เนื่องจากการสื่อสารระดับบุคคลเกี่ยวข้องกับการแลกเปลี่ยนข้อมูลทั่วไป และข้อมูลส่วนตัวจำนวนมาก ดังนั้นความเชื่อใจ(Belief) ความไว้วางใจ(trust)จึงเป็นส่วนสำคัญในการสื่อสาร ความสัมพันธ์ทำให้บุคคลแสดงออกถึงความคิด อารมณ์ ความรู้สึกและการแสดงออกอย่างมีอิสระนั้นต้องอยู่บนพื้นฐานของขอบเขตที่เหมาะสมและด้วยความระมัดระวัง การสื่อสารแบบมีคุณธรรมจะทำให้บุคคลสามารถเข้าถึง สร้างและสานสัมพันธ์ต่อกันจนประสบผลสำเร็จ

ปัจจัยข้างต้น สอดคล้องกับแนวคิดด้านกลยุทธ์ในการสร้างความสัมพันธ์ของ Fisher And Adams(1987) ที่กล่าวสรุปว่า รูปแบบของปฏิสัมพันธ์ที่เปิดโอกาสให้บุคคลแสดงออกเกี่ยวกับประสบการณ์ส่วนตัว ความคิดเห็น การตอบสนองด้วยความเข้าใจ เห็นด้วยและการแสดงความเป็นพรรคพวกเดียวกัน การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ความรู้สึกนึกคิด เรื่องส่วนตัว รวมถึงการแสดงความคิดเห็นด้วยหรือเห็นแตกต่างกันอย่างสุภาพ จริงใจ เป็นตัวของตัวเอง การรู้จักให้และรับอย่างเท่าเทียมกันเป็นกลยุทธ์ที่สำคัญในการเข้าถึงและสร้างความสัมพันธ์ในการสื่อสารระดับบุคคล

1.1.3 วัจนและอวัจนภาษาในการสื่อสารระหว่างบุคคล

1.1.3.1 วัจนภาษา (Verbal Language)

นอกจากวัจนภาษา จะมีความหมายถึงภาษาที่ใช้พูดและเขียน รวมถึงสัญลักษณ์ต่างๆแล้ว ยังหมายถึงความรวมถึง ตัวสาร(Message)ด้วย ตัวสารจัดเป็นวัจนภาษาที่จะต้องเลือกใช้ให้เหมาะสมในการสื่อสาร เพราะมีผลต่อการให้ความหมาย การทำความเข้าใจ การเข้าถึงและขั้นตอนต่อไปในการสร้างความสัมพันธ์ในการสื่อสารระดับบุคคลมีสาร 3 ชนิดที่แลกเปลี่ยนกันในการสื่อสารระดับบุคคล (Infante, Rancer & Womack ,1997) ได้แก่

1. สารที่เป็นรูปแบบของการควบคุม (Control) วัดจาก ความเปลี่ยนแปลงไปหลังจากการสื่อสาร (Redundancy) อิทธิพลของผู้อื่นที่มีต่อปฏิสัมพันธ์(Dominance) และอำนาจในการที่จะมีอิทธิพลหรือบังคับพฤติกรรมของผู้อื่น (Power)
2. สารที่เป็นรูปแบบของการไว้วางใจ(Trust)วัดจาก ความเชื่อที่เป็นอิสระไม่ขึ้นอยู่กับผู้อื่นและการไม่ใช้ประโยชน์จากความไว้วางใจที่ผู้อื่นมอบให้
3. สารที่เป็นรูปแบบของความใกล้ชิดสนิทสนม(Intimacy & Proximity)วัดจากความรู้สึก เช่น ความรู้สึกที่อีกฝ่ายเข้าใจอย่างมาก และมีผลต่อการมีชีวิตของอีกฝ่าย เป็นต้น

กล่าวได้ว่า ตัวสารมีผลต่อการเข้าถึงและการสร้างความสัมพันธ์ของบุคคล ในการที่จะทำให้เกิดความเชื่อถือและไว้วางใจ

1.1.3.2 อวัจนภาษา (Non Verbal Language)

Trenholm (1999) กล่าวถึงรหัสของอวัจนภาษาสอดคล้องกับ Infante, Rancer & Womack(1997) ว่า มี 6 ประเภท ได้แก่

1. การเคลื่อนไหวและท่าทาง(body movement and gesture : kinesics)

2. การแสดงออกทางสีหน้าและแววตา(facial expression and eye behavior)การสบตา
3. การเปล่งเสียง vocal characteristics: paralanguage
4. เวลา (time : chronemics)การใช้เวลาและหน้าที่ของเวลา การให้ความหมายกับเวลา
5. ระยะ space : Proxemics อำนาจและสถานะแสดงออกผ่านการสัมผัส
6. การปรากฏทางกายภาพและการใช้วัสดุเครื่องใช้ เช่นเครื่องประดับ อุปกรณ์ เป็นต้น physical appearance and object language .

ซึ่งปัจจัยดังกล่าวทั้ง 6 ประเภท สามารถแบ่งเป็นประเภทหลักได้ 4 ประการ ได้แก่ (1)กริยาท่าทาง (2)บุคลิกภาพ (3)วัตถุ และ(4)ระยะ ที่สัมผัสผ่านประสาทสัมผัสทางตา ได้แก่ การได้เห็นกริยา ท่าทาง สายตา สีหน้า บุคลิกทางกายภาพที่เปลี่ยนแปลงได้และเปลี่ยนแปลงไม่ได้ การใช้วัตถุ ช่องว่างหรือระยะห่าง อาณาเขต ประสาทสัมผัสหู ได้แก่ การได้ยินเสียง คุณภาพของเสียง การออกเสียง และเสียงจากสภาพแวดล้อม การสัมผัสด้วยอวัยวะต่างๆ เช่น การโอบกอด จับมือ กอดไหล่ เป็นต้น และช่องทางอื่นๆ ได้แก่ รส กลิ่น เวลา เป็นต้น (กรรณิการ์ อัสวครเดชา,2543)

อวัจนภาษาที่สำคัญอีกประการที่ใช้ในกระบวนการสื่อสาร คือ พฤติกรรมการฟัง Charles M. Kelley กล่าวว่า บุคคลเข้าใจในสิ่งที่ได้ยิน ก็ต่อเมื่อเขาสามารถแบ่งปันความหมาย จิตใจ หรือความรู้สึกกับผู้อื่น การฟังและการได้ยิน (Listening and Hearing) จึงเป็นการรับรู้ใน 2 ลักษณะที่แตกต่างกัน ซึ่งเกี่ยวข้องกับการถอดรหัส การได้ยินให้ความสำคัญกับการถอดรหัสน้อยกว่าการฟัง จุดประสงค์ในการฟังขึ้นอยู่กับสถานการณ์ การให้ความสำคัญกับเนื้อหาสาระในสาร และความสามารถในการฟัง มีผลต่อประสิทธิภาพในการสื่อสาร นอกจากนี้ พฤติกรรมสนับสนุนการฟัง (Empathic Behaviors) เช่น การสบสายตา สีหน้าฟังพอใจ นั่งใกล้ชิด พยักหน้า สัมผัส เป็นต้น เป็นสิ่งที่จะช่วยทำให้ช่วงการเป็นคนที่ถูกฟังรู้สึกสบายใจ

Devito (1995) กล่าวถึง การใช้วัจนและอวัจนภาษาในช่วงเริ่มต้นความสัมพันธ์ ดังนี้

- วัจนภาษาที่สำคัญ ได้แก่ ภาษาที่ใช้ในการแนะนำตัว การสนทนาด้วยคำพูดอย่างมีจุดมุ่งหมาย และแลกเปลี่ยนความชอบแสดงความชื่นชมคู่สนทนา สื่อสารด้วยภาษาในทางบวก สุภาพ กระตือรือร้นในการนำและสนองตอบในการสนทนา มีส่วนร่วมในการสนทนา หลีกเลี่ยงการใช้คำถามปลายปิด

- อวัจนภาษาที่สำคัญ ได้แก่ การสบตา ท่าทางเอาใจใส่คู่สนทนา รักษาระยะห่างที่ให้ความรู้สึกสบายและท่าทางที่เปิดเผยเป็นมิตร ใช้ท่าทางตอบสนองในทางบวก เช่น พยักหน้า อิ่ม เป็นต้น มีการสงวนท่าที หมายถึง หลีกเลี่ยงการเปิดเผยที่มากเกินไปทั้งท่าทางและคำพูด

แนวคิดเกี่ยวกับวัจนและอวัจนภาษาจึงใช้เป็นกรอบในการศึกษารูปแบบของภาษา ลักษณะสาร พฤติกรรมการสื่อสารและวิธีการสื่อสารที่ครูข้างถนนใช้ในกระบวนการสื่อสารกับเด็กเร่ร่อน

1.1.4 การสร้างความไว้วางใจและความเชื่อถือ

1.1.4.1 ปัจจัยที่มีผลต่อการสร้างความไว้วางใจและความเชื่อถือ

ความไว้วางใจ และความเชื่อถือ หมายถึง ความเชื่อมั่นในพฤติกรรมที่บุคคลมีต่อบุคคลอื่นภายใต้เงื่อนไขใดๆ ทำให้เกิดความรู้สึกสะดวกสบาย เป็นมิตร เป็นตัวของตัวเอง ปัจจัยที่ทำให้เกิดความไว้วางใจและความเชื่อถือ ได้แก่ (1) การยอมรับ(Acceptance) (2)การเอาใจเขามาใส่ใจเรา (Empathy) (3)ความซื่อสัตย์(Honesty) และ(4)การเปิดเผยตนเอง(Self-Disclosure) ความไว้วางใจจะเกิดขึ้นได้ต้องไม่มีการเอาเปรียบกัน จริงใจและมีความใกล้ชิดกัน(intimacy) ดังนั้น การรู้ถึงความต้องการของอีกฝ่ายจึงทำให้สามารถสร้างความไว้วางใจ และความเชื่อถือได้ Schutz (อ้างถึงใน Hybels and Weaver II :1979) กล่าวว่า การสื่อสารระดับบุคคลมีพื้นฐานจากความต้องการ 3 อย่างทางจิตวิทยา คือ

1. การมีส่วนร่วม(Inclusion) หมายถึง การต้องการการยอมรับ รู้สึกเป็นเจ้าของ เป็นต้น
2. การควบคุม (Control) หมายถึง ควบคุมและจัดการกับคำพูด ท่าทาง การโต้ตอบ สามารถมีทางเลือก แสดงความคิดเห็นได้ เป็นต้น
3. การมีความรู้สึกที่ดี (Affection) หมายถึง ความรู้สึกอบอุ่น ประทับใจ บางครั้งหมายถึงอารมณ์ที่มีต่อบุคคลนั้น ๆ เป็นต้น

คุณสมบัติของผู้ที่น่าไว้วางใจ 4 ประการ (กรรณิการ์ อัสวตรเดชา,2543) ได้แก่

1. การยอมรับคนอื่น (Acceptance) การมีสัมพันธภาพกับผู้อื่น โดยที่ไม่ตัดสินหรือพยายามที่จะควบคุมยอมรับผู้อื่นที่เป็นลักษณะทั้งหมดของบุคคลนั้น การยอมรับทำให้เกิดความไว้วางใจเป็นการเพิ่มความเชื่อมั่นที่บุคคลพึงมีต่อกัน
2. การเอาใจเขามาใส่ใจเรา (Empathy) แม้ว่าจะไม่เคยมีประสบการณ์ทางความรู้สึกเช่นเดียวกันแต่พยายามจะเข้าใจความรู้สึกของผู้อื่น
3. ความซื่อสัตย์ (Honest) จริงใจต่อตนเองและผู้อื่น
4. การเปิดเผยตนเอง(Self Disclosure) สามารถแสดงออกได้หลายลักษณะ ส่วนที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยนี้ ได้แก่ การเปิดเผยแบบพิธีการ เช่น การแนะนำตัวเอง การทักทายตามมารยาทสากล การแสดงความรู้สึก การแสดงความคิดเห็น เป็นการแสดงปฏิกิริยาของผู้พูด และการตัดสิน เป็นการประเมินการกระทำของผู้อื่น

1.1.4.2 การเปิดเผยตัวเอง

การเปิดเผยตัวเอง เป็นปัจจัยที่สำคัญปัจจัยหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับความไว้วางใจและความน่าเชื่อถือการเปิดเผยตัวเองขึ้นอยู่กับปัจจัย 2 ประการ ได้แก่ 1. การมองตนเอง(Self-Awareness) 2. การยอมรับตนเอง(Self-Acceptance) ความเข้าใจตนเองและการยอมรับตนเอง เป็นสิ่งที่แตกต่างกัน แต่มีความคล้ายคลึงและเป็นเหตุผลที่มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกัน กล่าวคือ บุคคลจะยอมรับตนเองได้ต่อเมื่อมีการมองตนเองและมีความเข้าใจเกี่ยวกับตน การมองตนเองและการยอมรับตนเองเป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการเปิดเผยตนเอง ซึ่งมีลักษณะดังนี้ (Johnson,1993 :31)

กระบวนการเปิดเผยตนเอง

1. รู้ว่าตนเองเป็นใคร อย่างไร และรู้ว่าผู้อื่นเป็นใคร อย่างไร
2. ยอมรับและรู้จักจุดดีและจุดด้อยของตนเอง และยอมรับและรู้จักจุดดีและจุดด้อยของผู้อื่น
3. ไว้วางใจและยอมรับความสนับสนุน ความร่วมมือและการเปิดเผยจากผู้อื่น และได้รับความไว้วางใจและยอมรับความสนับสนุน ความร่วมมือและการเปิดเผยจากผู้อื่น
4. เปิดเผยตัวเอง แบ่งปันความคิด ความรู้สึก และให้รู้ว่าเป็นคนอย่างไร และเปิดเผยตัวเอง เรียนรู้ที่จะให้ความสนใจความคิดความรู้สึกของผู้อื่น และ รู้จักว่าผู้อื่นเป็นคนอย่างไร

หน้าต่างโจฮารี (Johari Window) กำหนดความรู้และความเข้าใจตนเองของบุคคลเป็น 4 ส่วน ดังนี้

	ตนเองรู้	ตนเองไม่รู้
ผู้อื่นรู้	เปิด	ซ่อนเร้น
ผู้อื่นไม่รู้	บอด	ลึกลับ

บริเวณเปิด เป็นส่วนที่ทั้งตนเองและผู้อื่นรู้เกี่ยวกับตนเอง บริเวณบอด เป็นส่วนที่ตนเองไม่รู้แต่บุคคลอื่นสังเกตเห็น บริเวณซ่อนเร้น เป็นส่วนที่ตนเองรู้แต่ผู้อื่นไม่รู้ บริเวณลึกลับ เป็นส่วนที่ไม่มีใครรู้ ในการสื่อสารระหว่างบุคคล บริเวณเปิดทำให้การสร้างความสัมพันธ์เป็นไปด้วยดี อย่างไรก็ตาม การเปิดเผยตน

เองที่เหมาะสมและน่าพึงพอใจขึ้นอยู่กับสถานการณ์ กาลและเทศะ ลักษณะความสัมพันธ์และสถานภาพระหว่างบุคคล ผู้ที่มีแนวโน้มจะเปิดเผยตนเองมักเป็นผู้ที่มีความคิดและภาพพจน์ต่อตนเองในเชิงบวก และความใกล้ชิดสนิทสนมทำให้การเปิดเผยตนเองมากยิ่งขึ้น การเปิดเผยตนเองจะช่วยลดความสงสัยไม่แน่ใจในสัมพันธภาพระหว่างบุคคล การสนับสนุนจะทำให้บุคคลเปิดเผยตนเองมากขึ้น และมีผลย้อนกลับ คือ เมื่อบุคคลเปิดเผยตนเองต่อผู้อื่นมากจะทำให้คู่สื่อสารมีความกล้าที่จะเปิดเผยตนเองมากตามไปด้วย (Sidney Jourard อ้างถึงใน เมตตา กฤตวิทย์, 2532:301)

Trenholm(1999) กล่าวว่า ความสัมพันธ์ถูกสร้างและรักษาด้วยการสื่อสาร ดังนั้น การสื่อสารจึงทำให้เกิดความสัมพันธ์ และในทางกลับกัน ความสัมพันธ์ทำให้มีสื่อสารกัน เมื่อมีการสื่อสารมากขึ้นย่อมมีการเปิดเผยตนเองมากยิ่งขึ้น และการเปิดเผยตนเองจะขยายขอบเขตการยอมรับของบุคคล (Zone of acceptance) ทำให้เกิดการเข้าถึง ซึ่งเป็นพื้นฐานของการสร้างความไว้วางใจและความเชื่อถือ ความสัมพันธ์และการเปิดเผยตนเองจึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกันตลอดเวลาที่บุคคลมีการสื่อสาร

ความรู้เกี่ยวกับผู้อื่น (Knowledge of Others) เป็นอีกส่วนหนึ่งที่สำคัญต่อการเปิดเผยตนเอง กล่าวคือ เมื่อบุคคลมีความรู้เกี่ยวกับผู้อื่นย่อมต้องการเปิดเผยตนเองให้ผู้อื่นรู้จัก ในทำนองกลับกัน เมื่อมีการเปิดเผยตนเองมากเท่าไรก็ย่อมต้องการให้อีกฝ่ายเปิดเผยตัวตนมากเท่านั้น Rudolph(1996) กล่าวว่า การเปิดเผยตนเองจะเป็นผลดีที่สุดสำหรับความสัมพันธ์หากเป็นการสื่อสาร 2 ทาง(Two Ways Communication)ที่มีการแลกเปลี่ยนการเปิดเผยข้อมูลซึ่งกันและกันทั้งสองฝ่าย

ทฤษฎีการลดความไม่แน่ใจ(Uncertainty Reduction Theory) ในช่วงของการเป็นคนแปลกหน้า กล่าวว่า บุคคลจะพยายามแสวงหาและแลกเปลี่ยนข้อมูลกันและกันให้มากที่สุด เพราะข้อมูลจะทำให้บุคคลรู้จักและมีความมั่นใจมากยิ่งขึ้นในการติดต่อสื่อสารกัน (Littlejohn,1999) กลยุทธ์ที่ใช้เพื่อให้ได้ข้อมูลมี 2 วิธี ได้แก่

1. กลยุทธ์การรุก (Active Strategies) หมายถึงการแสวงหาข้อมูลด้วยวิธีต่างๆ เช่น สังเกตจากปฏิกิริยาที่บุคคลแสดงออกในสถานการณ์ต่างๆ สังเกตจากช่วงเวลาและ สถานการณ์ที่ไม่เป็นทางการ การถามจากบุคคลที่สาม รวมถึงการสร้างสภาพแวดล้อมหรือสถานการณ์เพื่อให้ได้ข้อมูล เป็นต้น
2. กลยุทธ์ปฏิสัมพันธ์ (Interactive Strategies) หมายถึง การถามโดยตรงเมื่อมีปฏิสัมพันธ์กัน และการเปิดเผยตนเองขณะมีปฏิสัมพันธ์

เช่นเดียวกับ Infante, Rancer and Womack(1997) ที่กล่าวถึงกลยุทธ์ในการหาข้อมูลว่า มี 3 ลักษณะ ได้แก่

1. การรอคอย(Passive Strategies)หมายถึง การได้ข้อมูลทางอ้อมจากการสังเกตจากสิ่งที่ปรากฏ
2. การรุก(Active Strategies) หมายถึง การได้ข้อมูลโดยตรง ด้วยวิธีการถามหรือถามจากบุคคลอื่น

3. การมีปฏิสัมพันธ์ (Interactive Strategies) หมายถึง การสื่อสารเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลซึ่งกันและกันหรือ สังกัดจากช่วงเวลาที่มิปฏิสัมพันธ์กัน

แนวคิดการเปิดเผยตัวเองจึงใช้เป็นกรอบเพื่อศึกษาบทบาท วิธีการเปิดเผยตัวเองของครูข้างถนนและ เด็กเร่ร่อนเพื่อสร้างความไว้วางใจและความเชื่อถือ ซึ่งนอกจากทำให้เด็กได้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับผู้อื่น แล้ว การเปิดเผยตัวเองของครู ยังมีบทบาทในการส่งเสริมให้เด็กรู้จักตัวเอง รับผิดชอบต่อตนเอง รับรู้ตนเอง เพื่อการสร้างความไว้วางใจและความเชื่อถือ ยินยอมที่จะเปิดเผยข้อมูลของตนแก่ครูด้วย

1.1.5 แนวคิดบุคลิกภาพทั่วไปและบุคลิกภาพทางการสื่อสาร

แนวคิดบุคลิกภาพทั่วไปและบุคลิกภาพทางการสื่อสารใช้เพื่ออธิบายพฤติกรรมในอดีต ปัจจุบัน และ ทำนายพฤติกรรมในอนาคตในการสื่อสารบริบทต่างๆ คำว่าบุคลิกภาพ(Personality)มีความหมายทางจิตวิทยา ดังมีผู้ให้คำจำกัดความไว้หลายประการ เช่น พจนานุกรม ราชบัณฑิตยสถาน (2493) กล่าวว่า บุคลิกภาพ หมายถึง สภาพนิสัยจำเพาะคน Hjelle and Ziegler (1981) : 7 กล่าวถึงการให้คำจำกัดความคำว่า บุคลิกภาพของนักทฤษฎีบุคลิกภาพในมุมมองต่างๆกัน กล่าวคือ

บุคลิกภาพเป็นตัวตนที่ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ เป็นการยึดตนเองเป็นหลักในการกระทำใดๆผ่านประสบการณ์ของตนเอง (Carl Rogers)

บุคลิกภาพคือสิ่งที่เป็นตัวตนแท้จริงของบุคคล โดยมีแรงขับเคลื่อนภายในบางอย่างชี้นำ ทำให้เป็นเช่นนั้น (Gordon Allport)

บุคลิกภาพ คือ เป็นผลของการดำเนินชีวิตผ่านเหตุการณ์และสถานการณ์ต่างๆ (Erik Erickson)

บุคลิกภาพ เป็นวิธีที่ปัจเจกทำความเข้าใจประสบการณ์ในชีวิตของตน(George Kelly)

โครงสร้างของบุคลิกภาพ ประกอบด้วย id ego และ superego (Sigmund Freud)

ดังนั้น บุคลิกภาพในการวิจัยนี้จึงหมายถึง ลักษณะทุกสิ่งทุกอย่างของบุคคลทั้งที่สังเกตเห็นได้และสังเกตไม่เห็น แต่สามารถรู้สึก รับรู้ได้ เป็นลักษณะพิเศษที่ทำให้บุคคลแตกต่างจากคนอื่น ซึ่งมีอิทธิพลต่อการสื่อสารและการสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่น

Infante, Rancer and Womack (1997) มีแนวคิดว่าบุคลิกภาพแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ บุคลิกภาพทั่วไปของบุคคล (Personality trait) หมายถึงภาพรวมทั้งหมดของบุคคลที่ปรากฏและไม่ปรากฏต่อการสังเกต และ บุคลิกภาพทางการสื่อสาร (Communication Trait) หมายถึง ภาพที่ปรากฏผ่านการสื่อสารหรือเมื่อต้องมีการสื่อสาร บุคลิกภาพทางการสื่อสารจึงเป็นส่วนหนึ่งในบุคลิกภาพทั่วไป

บุคคลอาจมีบุคลิกภาพต่างๆได้ในหลายลักษณะในคนเดียว ซึ่งในบางสถานการณ์บางลักษณะอาจเด่นชัดข่มลักษณะอื่นๆไม่ให้ปรากฏ บุคลิกต่างๆที่พบในบุคลิกภาพทั่วไป (Personality trait) ได้แก่ (1) การมีความเต็มใจที่จะถูกโน้มน้าว เชื่อง่าย (Persuasibility) (2) การมีความนับถือตนเอง(Self-esteem) (3)การยึดมั่นถือมั่นในความคิดของตนเอง ใจแคบ(Dogmatism) (4) การชอบมีอิทธิพลเหนือผู้อื่น ใช้อ่อนของผู้อื่นเพื่อประโยชน์ ทำทุกอย่างเพื่อให้ได้รับการยอมรับจากสังคม(Machiavellianism) (5) การคิดมาก คิดสลับซับซ้อน (Cognitive Complexity) (6) ต้องการการยอมรับจากสังคม (Need for Social Approval) ด้วยการใช้ภาษา 2 ลักษณะ ได้แก่ การใช้ภาษาเพื่อแสดงว่าเห็นด้วยกับผู้อื่น (Opinionated Acceptance Language) เช่น คนฉลาดจะเห็นด้วยกับฉัน เป็นต้น และการใช้ภาษาแสดงการปฏิเสธ (Opinionated Rejection Language) เช่น คนโง่เท่านั้นที่ไม่เชื่อฉัน เป็นต้น

บุคลิกต่างๆที่จัดเป็นบุคลิกภาพทางการสื่อสาร (Communication Trait) ได้แก่ (1) ความหวาดกลัววิตกกังวลในการสื่อสาร (Apprehension Traits)มีหลายลักษณะ เรียกว่าCommunication Apprehension traits (CA)เช่น วิตกกังวลและหวาดกลัวในการสื่อสารกับทุกคน ทุกบริบท ทุกสถานการณ์(Traitlike CA) กังวลบางบริบทของการสื่อสาร(Context Based CA)กังวลบางสถานการณ์(Situational CA) ความหวาดกลัวและเป็นกังวลบางอย่างมีอิทธิพลจากการเลี้ยงดูของพ่อแม่ (Parental Reinforcement) ซึ่งส่วนมากเป็นอาการทางสรีระ สามารถฝึกผ่อนคลายได้ (2) ความวิตกกังวลเมื่อต้องเป็นผู้รับสาร (Receiver Apprehension) ความวิตกกังวลในการเขียน (Writing Apprehension) การไม่ชอบสมาคม ไม่ชอบสื่อสาร ไม่เต็มใจที่จะสื่อสาร (Unwillingness to Communicate) เนื่องจากการขาดความรู้ ทักษะในการสื่อสาร เป็นคนเก็บตัว ไม่มั่นใจไม่นับถือตนเอง เป็นต้น (3) การไม่ยอมรับกฎเกณฑ์ต่างๆของสังคม (Social Alienation) (4) บุคลิกในการแสดงออกของบุคคล(Presentation Traits) เช่น วิธีการสื่อสาร การเปิดเผยความรู้สึก ความเป็นมิตร ความกระตือรือร้น การสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่น (Disclosiveness)การเลือกใช้เสื้อผ้า เครื่องประดับ เป็นต้น (5) บุคลิกการปรับตัวในการสื่อสาร (Adaptation traits) มี 3 ประเภท คือ การพูดตรงไม่อ้อมค้อมไม่สนใจความรู้สึกของใคร (Noble Self) การพูดจาดี พูดในสิ่งที่ผู้อื่นอยากฟัง (rhetorical sensitivity) และ การมีลักษณะที่เป็นกลางๆระหว่างการปรับตัว 2 ลักษณะแรก(rhetorical reflector) บุคคลที่สามารถปรับตัวได้ดีจะมีความสามารถในการสื่อสาร (Communication Competence) กล่าวคือ สื่อสารได้อย่างเหมาะสมและประสิทธิผล สามารถปรับตัวให้เข้ากับผู้อื่นได้

การปรับตัวเข้ากับผู้อื่นแสดงออกได้ 3 ลักษณะคือ (1) การตอบสนองผู้อื่น (Responsiveness) (2) การรับรู้เกี่ยวกับผู้อื่น (Perceptiveness) และ (3) การให้ความสนใจผู้อื่น (Attentiveness)

หากบุคคลไม่มีบุคลิกการปรับตัวในการสื่อสาร หรือมีในระดับต่ำ กล่าวได้ว่ามีบุคลิกความก้าวร้าวในการสื่อสาร (Aggression Traits) ซึ่งไม่ได้มีความหมายในทางลบ ไปเสียทั้งหมด หากแต่บุคลิกความก้าวร้าว

ในการสื่อสาร มีหลายลักษณะ ประกอบด้วย (1) ความกล้าพูด กล้ารักษาสิทธิของตน โดยไม่ละเมิดสิทธิผู้อื่น โดยไม่ใช้ความรุนแรงก้าวร้าว (Assertiveness) (2) การใช้เหตุผลในการโต้แย้งแสดงเหตุผล (Argumentativeness) (3) พฤติกรรมก้าวร้าวเชิงลบ (Hostility) เป็นความก้าวร้าวรุนแรง อิจฉา ริษยา ระแวง ไม่ไว้ใจผู้อื่น (Destructive) (4) การใช้คำพูดทำร้ายจิตใจผู้อื่น (Verbal Aggressiveness) ที่นำไปสู่การโต้แย้งที่ไม่ใช้เหตุผล

ดังนั้น พฤติกรรมการสื่อสารจึงแบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ (1) พฤติกรรมการสื่อสารทางบวก ได้แก่ ความกล้าพูดและการใช้เหตุผล (2) พฤติกรรมการสื่อสารทางลบ ได้แก่ ความก้าวร้าว รุนแรง อิจฉา ริษยา ระแวง ไม่ไว้ใจผู้อื่นและการใช้คำพูดทำร้ายจิตใจผู้อื่น เป็นต้น

บุคลิกทั่วไปและบุคลิกภาพทางการสื่อสารเกี่ยวข้องและมีผลต่อกระบวนการสื่อสารระหว่างครูข้างถนนกับเด็กเร่ร่อน เพราะ ทำให้สามารถแยกประเภทครูข้างถนนและเด็กเร่ร่อนเป็นรายบุคคล อธิบายและทำนายกระบวนการสื่อสารที่ครูข้างถนนแต่ละคนเลือกใช้ในการเข้าถึงและสร้างความสัมพันธ์ กลยุทธ์และวิธีการที่ใช้สร้างความไว้วางใจความเชื่อถือที่มีต่อเด็กเร่ร่อนแต่ละคนด้วย

1.2 แนวคิดทฤษฎีการโน้มน้าวใจ

อรรถรรณ ปิลันธุ์โอวาท(2542) กล่าวสรุปถึงการสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจ ว่ามีผลที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทัศนคติ และพฤติกรรม ที่สังเกตได้จากการเปลี่ยนแปลงการรับรู้ ความรู้สึกและพฤติกรรม ทัศนคติที่ก่อตัวและเป็นรากฐานในการกำหนดทัศนคติและการรับรู้ใหม่ๆ และความเชื่อ ว่าคือกรอบอ้างอิง (Frame of Reference) ของบุคคล แต่ละบุคคลมีกรอบอ้างอิงได้หลายกรอบ กรอบอ้างอิงจึงถูกสร้างขึ้นใหม่ พัฒนาและเคลื่อนที่อยู่ตลอดเวลาที่มีบุคคลมีการรับรู้ข้อมูลข่าวสารผ่านทางสื่อสาร

หลักสำคัญ 3 ประการในการโน้มน้าวใจของอริสโตเติล คือ Ethos Logos และ Pathos เป็นวิธีการที่ครูสามารถเลือกใช้ในการชักจูงโน้มน้าวเด็กเร่ร่อนให้เด็กเร่ร่อนเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมกรเร่ร่อน ยอมเข้าพักอาศัยในบ้านสร้างสรรค์เด็กและร่วมกิจกรรมด้วยความสมัครใจ กล่าวคือ

1. **หลัก Ethos** หมายถึง การใช้บุคลิกภาพและคุณสมบัติของผู้ส่งสารในการชักจูงโน้มน้าว ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎี Personality Trait คือ การมีบุคลิกภาพทั่วไปและบุคลิกภาพในการสื่อสารที่เหมาะสม และเป็นที่น่าพึงพอใจของผู้รับสาร จะสามารถสื่อสารเพื่อโน้มน้าวใจได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น นอกเหนือจากบุคลิกภาพจะเป็นองค์ประกอบที่ทำให้เกิดความไว้วางใจแล้วยังสามารถใช้ในการโน้มน้าวใจด้วย

Berlo ,Lemert and Mertz ,1966 (อ้างถึงใน อรวรรณ ปีลันธนโธวาท. 2542 :121-122) สรุปปัจจัย 3 ประการที่ใช้ในการตัดสินใจความน่าเชื่อถือของผู้ส่งสาร ได้แก่

1. ปัจจัยที่สร้างความอบอุ่น ได้แก่ ใจดี เข้ากับคนอื่นง่าย มีความเป็นมิตร ไม่ขัดคอ น่าคบ สุภาพ ไม่เห็นแก่ตัว ยุติธรรม รู้จักให้อภัย ร่าเริง เอื้อเฟื้อ อดทน มีศีลธรรม สงบเยือกเย็น
2. ปัจจัยทางความรู้ ความชำนาญ ประสบการณ์ ได้แก่ มีประสบการณ์ ได้รับการฝึกฝน ชำนาญ มีอำนาจในหน้าที่ มีความสามารถ มีเชี่ยวชาญ
3. ปัจจัยทางพลวัต ที่แสดงความคล่องแคล่ว กระตือรือร้น ไม่เฉื่อยชา ได้แก่ เป็นฝ่ายรุก ตรงไปตรงมา เอาใจเขามาใส่ใจเรา กล้า รวดเร็ว

ซึ่งสอดคล้องกับ Shimp,1979 (อ้างถึงใน เขมรินทร์ พิสมัย 2542 : 26) ให้ความหมายของความน่าเชื่อถือของผู้ส่งสารว่า เป็นชุดของการรับรู้ที่ผู้รับสารมีต่อผู้ส่งสาร ในองค์ประกอบ 4 อย่างได้แก่ (1) ความเชี่ยวชาญ มีประสบการณ์ มีทักษะ ความรู้ความชำนาญ (2) ความน่าไว้วางใจ เชื่อสัจย์ เชื่อตรง (3) ความคล่องตัว กระตือรือร้น ขยัน ตื่นตัวและมีความรวดเร็วในการตัดสินใจกระทำสิ่งใดๆ (4) ความมีศักยภาพ เป็นปัจจัยทางบุคลิกภาพ หน้าตา ท่าทาง น้ำเสียง เป็นต้น

2. หลัก Logos หมายถึง การใช้เหตุผลในการอธิบาย ยกตัวอย่างหรือให้ข้อมูลในการตัดสินใจ เพื่อโน้มน้าวให้ยอมรับ เปลี่ยนทัศนคติและเห็นด้วยกับการพฤติกรรม การกระทำหรือไม่กระทำการใด

3. หลัก Pathos หมายถึง การใช้อารมณ์ในการชักจูงโน้มน้าว กล่าวคือ ใช้การจูงใจด้วยความกลัว(Fear Appeals) จูงใจโดยใช้อารมณ์(Emotional Appeals) จูงใจโดยใช้ความโกรธ(Anger Appeals) จูงใจโดยใช้อารมณ์ขัน(Humerous Appeals) จูงใจโดยใช้รางวัล(Rewards as Appeals) และจูงใจโดยใช้แรงจูงใจ(Motivation Appeals) เป็นต้น

พฤติกรรมในการโน้มน้าวใจ มี 6 ขั้นตอน (McGuire อ้างถึงใน I Thiel De Sola Pool and Schramm(Editor),1973) ได้แก่

1. การนำเสนอ(Presentation) เนื้อหา สาระ เรื่องราวที่ต้องการโน้มน้าว
2. การสร้างความสนใจ (Attention)หรือทำให้เรื่องนั้นน่าสนใจ มีความเป็นพิเศษที่น่าสนใจ
3. การสร้างความเข้าใจ(Comprehension) ในเรื่องนั้นด้วยการสนทนา แลกเปลี่ยน ถาม-ตอบ
4. การยอมรับ(Yielding) ซึ่งแสดงผ่านคำพูดและท่าทาง
5. การสร้างความทรงจำ (Retention)
6. การนำไปปฏิบัติ (Overt Behavior)

Johnson (1994) กล่าวว่า เพศหญิงหรือเพศชายไม่ใช่ประเด็นที่จะพิจารณาว่าเพศใดจะถูกโน้มน้าวใจง่ายหรือยากกว่ากัน แต่ มองประเด็นว่า สารชนิดใดเหมาะกับการใช้โน้มน้าวใจเพศใดจึงจะบรรลุเป้าหมาย

ในการโน้มน้าว อายุหรือวัยเกี่ยวข้องกับความสามารถในการใช้เหตุผล การรับรู้ ความสนใจ ความเข้าใจ ความสามารถในการวิเคราะห์และการตอบสนอง กลุ่มที่มีอายุต่างกันจะอ่อนไหวต่อการโน้มน้าวใจด้วยสารที่ต่างกัน ในการโน้มน้าวใจเด็กต้องสร้างจุดสนใจ เราใจให้เด็กเกิดความสนใจ ตั้งใจที่จะรับรู้และตอบสนอง สิ่งที่สัมพันธ์กับสติปัญญา คือ (1) ความสนใจ (2) การเข้าถึงจุดประสงค์ (3)ความสามารถในการประเมินเชิงวิพากษ์และ (4) ความสามารถในการทำนายล่วงหน้าถึงผลของการโน้มน้าว ในการโน้มน้าวใจผู้ที่มีการศึกษาหรือมีสติปัญญาคือจึงแตกต่างจากผู้ที่ไม่ได้รับการศึกษาหรือมีสติปัญญาน้อย

แนวคิดในการโน้มน้าวใจจึงใช้เพื่อเป็นกรอบในการสังเกตกระบวนการสื่อสาร กลยุทธ์และวิธีการที่ครูข้างถนนใช้ในเข้าถึง สร้างความสัมพันธ์และการโน้มน้าวใจให้เด็กเร่ร่อน สวมครีจร่วมกิจกรรมและเข้าบ้านสร้างสรรค์เด็กด้วยความสมัครใจ

1.3 แนวคิดทฤษฎีพัฒนาการและการสื่อสารกับเด็ก

รายงานการประชุมสมัชชาแห่งชาติ ครั้งที่ 1 เรื่องการพัฒนาเด็ก กำหนดเกณฑ์อายุตามความต้องการพื้นฐานสำหรับเด็ก (สพด.) แบ่งเด็กเป็น 2 ช่วงอายุ คือ 7-12 ปี เป็นเด็กวัยประถมศึกษา มีกิจกรรมและการออกกำลังกาย อยู่ในระยะที่มีการเติบโต และ 13-18 ปี เป็นเด็กวัยรุ่นที่มีการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายอย่างรวดเร็ว จึงมีความเครียดทางร่างกาย จิตใจ อารมณ์และสังคม (นพมณฑล สิบหมื่นเปี่ยม, 2536 : 54)

สำหรับเกณฑ์พัฒนาการเด็กต่อสิ่งเร้ารอบตัว (Cantor, 1986 อ้างถึงใน เมตตา กฤตวิทย์ และพัชนี เขยจรรยา, 2530) แบ่งเด็กเป็น 3 ช่วงอายุ คือ 4-8 ปี 9-12 ปีและ 13-17 ปี ซึ่งแตกต่างจากการแบ่งช่วงอายุตามเกณฑ์การเรียนรู้ภาษาที่แบ่งเด็ก เป็นช่วงอายุ 3-7 ปี 8-12 ปีและ 13-17 ปี

Warttella & Reeves (1987) กล่าวถึง ปัจจัยในการสื่อสารกับเด็กว่า เกี่ยวข้องกับ เพศ อายุ พัฒนาการของสมองและร่างกาย สภาพทางสังคม สภาพแวดล้อม ทักษะในการสื่อสารของเด็กจะพัฒนาผ่านปัจจัยดังกล่าว เมื่อเด็กมีอายุมากขึ้นจะสามารถจัดการและจัดระบบความรู้ที่ใช้ในการสื่อสารและสร้างสรรค์ได้มากขึ้น

Haslett (1987) กล่าวว่า อายุ มีอิทธิพลต่อ ความสามารถในการสื่อสาร ทักษะในการใช้ภาษา การเปล่งเสียง ความสามารถในการมีปฏิสัมพันธ์ และมีบทบาทต่อการพัฒนาระดับและประเภทของความสัมพันธ์ การพูดคุย(talk)ของเด็ก สนองวัตถุประสงค์ในการสื่อสารของเด็กได้หลายลักษณะ ขึ้นอยู่กับวิธีการมองความสัมพันธ์ในสังคมและความสามารถที่จะแสดงออกต่อผู้อื่น เมื่อเด็กมีอายุมากขึ้น จะลดการคิดออกจากตนเองลง(egocentric) รู้จักการแลกเปลี่ยนและมีจิตวิทยาโดยธรรมชาติตามวัย

จากการศึกษา ความสัมพันธ์ระหว่างทฤษฎีพัฒนาการเด็กและการสื่อสารกับเด็ก พบว่า การรู้จักพัฒนาการทางร่างกาย อารมณ์ สังคมและจิตใจเป็นประเด็นสำคัญ ในการสื่อสารกับเด็กโดยพิจารณาจาก 3 แนวคิด คือ

1. ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ (Psychoanalytic Theory) เพื่อเรียนรู้ความต้องการพื้นฐานตามวัย สภาพอารมณ์และจิตใจของเด็กในช่วงวัยต่างๆ
2. ทฤษฎีการรู้การคิด (Cognition Theory) เพื่อทำความเข้าใจวิธีคิด รูปแบบการคิด ความคิดของเด็กแต่ละช่วงวัย
3. ทฤษฎีการเรียนรู้ (Learning Theory) เพื่อทำความเข้าใจการเรียนรู้ของเด็กในด้านต่างๆที่พัฒนาตามวัย

แนวคิดข้างต้น สนับสนุนซึ่งกันและกัน และเป็นข้อยืนยันว่าพัฒนาการของเด็กเป็นกระบวนการต่อเนื่อง การสื่อสารกับเด็กจึงเป็นกระบวนการที่ต้องมีความสอดคล้องกับพัฒนาการทุกด้านของเด็กเช่นกัน สำหรับการเลือกสารที่จะใช้นำเสนอ ควรคำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างตัวสารกับตัวเด็ก องค์ประกอบที่สำคัญที่ต้องพิจารณาในการเลือกใช้สาร ได้แก่ เพศ วัย และสติปัญญาของเด็ก ซึ่งสัมพันธ์กับความสามารถในการรับรู้ การแปลสารและการทำความเข้าใจเนื้อสาร และควรคำนึงถึงอิทธิพลทางสังคมที่มีผลต่อพฤติกรรมของเด็กด้วย

1.3.1 อิทธิพลทางสังคมที่มีผลต่อพฤติกรรม

มนุษย์มีความสัมพันธ์กับสิ่งรอบตัวทั้งที่เป็นสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่เป็นรูปธรรม เช่น ภูมิประเทศ ภูมิอากาศ อาคาร ถนนหนทาง ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ และสภาพแวดล้อมที่เป็นนามธรรม เช่น ข่าวสาร ระบบคุณค่า ความรู้ความคิด ความรู้สึกทัศนคติ สถาบัน ความสัมพันธ์ทั้งสองประการเป็นไปตามพื้นฐานที่สังคมนั้นๆกำหนด (วิลลิสท์ หรยางกูร, 2526) ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจึงดำเนินไปตามความจำเป็น ความต้องการ และเป้าหมายของบุคคล สภาพปัจจุบัน อดีตและแนวโน้มในอนาคต สอดคล้องกับ Gudykunst and Young Yun Kim (1992) ที่กล่าวว่า วัฒนธรรม สังคม จิตวิทยาสังคม และสิ่งแวดล้อมเป็นปัจจัยหลักที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมสื่อสาร ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า สภาพแวดล้อมทางสังคมจึงมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมมนุษย์ในหลายประการ ได้แก่

1. อิทธิพลทางสรีรวิทยา คือกำหนดความต้องการพื้นฐานทางกายภาพ ระบบประสาทสัมผัส เช่น ความหิว ความง่วง การจำ การคิด เป็นต้น
2. อิทธิพลทางด้านบุคลิกภาพ ซึ่งมีมาแต่กำเนิดและเรียนรู้ภายหลัง แรงจูงใจต่างๆในระดับต่างๆกันจะผลักดันให้เกิดพฤติกรรมในลักษณะเฉพาะ เช่น ความปรารถนาทำให้ขยัน บุคคลจึงมีความโน้มเอียงทางจิตต่อสภาพแวดล้อมที่ต่างกัน (Environmental Disposition) เช่น คนรักสัตว์จะไม่ทำร้ายสัตว์ และเลือกอาชีพเป็นสัตวแพทย์ เป็นต้น

3. อิทธิพลด้านสังคม การจัดระเบียบเป็นความจำเป็นเมื่อมีการรวมกลุ่ม มีการแบ่งหน้าที่ตามโครงสร้างสังคม บุคคลมีบทบาทและหน้าที่ตามสถานภาพ พฤติกรรมจึงขึ้นกับสถานภาพที่สอดคล้องกับบทบาทที่สังคมกำหนด
4. อิทธิพลด้านวัฒนธรรม วัฒนธรรมเป็นแบบแผนในการดำเนินชีวิต กำหนดความเหมาะสมในการปฏิบัติตนในแต่ละสถานการณ์ เป็นระบบคุณค่าที่เกิดจากการเรียนรู้ที่แตกต่างและเป็นส่วนหนึ่งของประสบการณ์บุคคลในสังคม วัฒนธรรมที่ต่างกันมีผลให้พฤติกรรมของบุคคลต่างวัฒนธรรมแตกต่างกัน

สิ่งที่กำหนดพฤติกรรมมนุษย์มี 2 ประเภท (ณรงค์ สินสวัสดิ์ 2518 อ้างถึงในชูดา จิตพิทักษ์ 2525) ได้แก่

1. ลักษณะนิสัยส่วนตัว หมายรวมถึง ความเชื่อ ค่านิยม ทักษะและบุคลิกภาพ
2. กระบวนการทางสังคมที่ไม่เกี่ยวกับลักษณะนิสัยส่วนตัว มี 2 ประเภท ได้แก่ สิ่งที่กระตุ้นพฤติกรรมและความเข้มของสิ่งที่กระตุ้นพฤติกรรม และ สถานการณ์ที่เป็นสิ่งแวดล้อมทั้งที่เป็นบุคคลและไม่ใช้บุคคล

Burleson (อ้างถึงใน Howard and James (Editor), 1984) กล่าวว่า พฤติกรรมของบุคคล (ทั้งพฤติกรรมทั่วไปและพฤติกรรมสื่อสาร) แปรผันตามปัจจัยความแตกต่างระหว่างบุคคล ได้แก่ เพศ (Sex) อายุ(Age) สถานะทางสังคม(Social Class) ความสามารถทางพุทธิภาวะ (General Cognitive Abilities) ทักษะการรับรู้ทางสังคม(Social Perception Skills)และบุคลิก(Personality Traits)

การวิจัยเกี่ยวกับปฏิสัมพันธ์ทางวาจาระหว่างครูกับนักเรียน กล่าวถึงพฤติกรรมที่ครูมีต่อนักเรียนในการเรียนการสอน จัดแบ่งเป็น 7 ประเภท (Withall, 1967 อ้างถึงใน อัมราพร โปธิ์แดง ,2529:12) ได้แก่

1. พฤติกรรมการให้กำลังใจ
2. พฤติกรรมที่แสดงออกถึงความเข้าใจในความรู้สึกนึกคิด ช่วยให้เด็กสามารถแสดงออกได้ดีขึ้น
3. พฤติกรรมคำถาม
4. พฤติกรรมเป็นกลาง ย้ำในสิ่งที่เด็กพูดโดยไม่แสดงความคิดเห็น
5. พฤติกรรมที่มีลักษณะการออกคำสั่ง
6. พฤติกรรมที่แสดงออกในเชิงติเตียน
7. พฤติกรรมที่แสดงออกเพื่อให้ทราบว่าการทำงานของครูถูกต้อง

ซึ่งพฤติกรรมทั้ง 7 ลักษณะ สามารถนำมาเพื่อคำนวณหาบรรยากาศในการเรียน เพื่อแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างในการเรียนการสอนและรูปแบบอิทธิพลทางตรงและทางอ้อมที่ครูใช้ต่อเด็ก

ดังนั้น พฤติกรรมบุคคลจึงเกี่ยวข้องกับเงื่อนไขต่างๆ เช่น เงื่อนไขทางพันธุกรรม เงื่อนไขสิ่งเร้า เงื่อนไขผลกรรม ซึ่งอาจเป็นแบบเสริมแรงหรือลงโทษทั้งทางร่างกายและจิตใจ (สุจิต บุญยงการและคณะ, 2521)ที่

เป็นตัวกำหนด การทำความเข้าใจและอธิบายพฤติกรรมใดๆของบุคคลจึงไม่สามารถอธิบายด้วยลักษณะนิสัย ลักษณะทางชีววิทยาของบุคคลหรือสิ่งแวดล้อมได้โดยลำพัง ต้องอาศัยความเข้าใจทุกด้านมาประกอบกัน การศึกษาพฤติกรรมจึงเป็นการศึกษาระบบโดยรวมทุกระบบที่เกี่ยวข้อง เช่น ระบบครอบครัว เพื่อนฝูง ระบบการศึกษา ระบบการเมือง เศรษฐกิจ เป็นต้น การเข้าใจพฤติกรรมมนุษย์จึงเป็นรากฐานการเข้าใจปรากฏการณ์ทั้งปวงในสังคม

2. การศึกษาภูมิหลังและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 ความหมาย สถานภาพและวัฒนธรรมเด็กเร่ร่อนในประเทศไทย

สายสุรี จุติกุล (2535) นิยามคำว่าเด็กเร่ร่อน (street children) ว่าหมายถึง เด็กที่ไม่ได้อยู่อาศัยกับครอบครัวและเร่ร่อนตามถนนหรือสาธารณสถาน ธรรมรักษ์ การพิศิษฐ์ (2535) กล่าวว่า เด็กเร่ร่อนเป็นเด็กที่ไม่มีที่อยู่ที่อยู่เป็นหลักแหล่งแน่นอน เร่ร่อนอยู่ในที่สาธารณะต่างๆ ดำรงชีพให้อยู่รอดไปวันๆ โดยการรับจ้าง เล็กๆ น้อยๆ ขอด่านหรือลักขโมย วัลลภ ตังคณานุรักษ์ (2535) กล่าวว่า เด็กเร่ร่อน คือ กลุ่มเด็กไร้ที่พึ่งพึ่งอาศัย อย่างเป็นสุข มีวิถีชีวิตที่ขาดปัจจัยพื้นฐานในการครองชีวิตและดำรงตนอยู่ในสังคมอย่างไร้สวัสดิภาพใดๆ ทั้งยังเสี่ยงต่อการถูกกระทำและใช้เป็นเครื่องมือในทางที่ผิด

สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ(2533) กล่าวว่า เด็กเร่ร่อนเป็นเด็กที่จัดอยู่ในประเภทเด็กด้อยโอกาสที่ถูกปล่อยปละละเลย เป็นกลุ่มเด็กที่เสียเปรียบและขาดโอกาสที่จะได้รับการพัฒนาตามวัย ตลอดจนเป็นกลุ่มเด็กที่สังคมไม่ค่อยให้ความสนใจหรือดูแลเอาใจใส่เท่าที่ควร

คำนิยามข้างต้นเป็นการเสนอภาพเด็กเร่ร่อนในทางลบ ระเบียบ ศาคริก(2541) ได้ให้แง่คิดในทางตรงกันข้ามที่น่าสนใจและเป็นประโยชน์ต่องานวิจัยนี้ว่า เด็กเร่ร่อนเป็นเด็กดีที่ไม่สามารถอยู่ร่วมและอดทนต่อสภาพชีวิตและผู้ใหญ่ที่เลวร้าย ที่ใช้อำนาจบังคับ ดุด่า ทารุณ เป็นเด็กที่มีศักยภาพสูงในความกล้าเผชิญชีวิต กล้าตัดสินใจ รักอิสระ ซึ่งเป็นเด็กกลุ่มน้อยที่ผิดแผกแตกต่างไปจากเด็กส่วนใหญ่ภายใต้บริบทวัฒนธรรมไทย

สมพงษ์ จิตระดับ (2540) กล่าวถึงวัฒนธรรมเด็กเร่ร่อนในท้องถิ่นว่า พบประเด็นความน่าสนใจเกี่ยวกับลักษณะสังคมบริบทของเด็กเร่ร่อนเฉพาะพื้นที่เฉพาะกลุ่ม คือมีวิถีชีวิตที่จำเพาะในเชิงวัฒนธรรมเฉพาะกลุ่ม (วัฒนธรรม ในที่นี้ หมายความว่า สิ่งที่เด็กคิด สร้างขึ้นมาเป็นบรรทัดฐาน และได้รับการยอมรับปฏิบัติกันในกลุ่ม เป็นเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่ม) กล่าวคือแม่เด็กเร่ร่อนในทุกพื้นที่จะมีลักษณะการใช้ชีวิต สภาพทางร่างกายและจิตใจคล้ายคลึงกัน แต่แต่ละกลุ่มจะมีลักษณะวัฒนธรรมเฉพาะที่เป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มตนแตกต่างกันในรายละเอียด และส่วนมากพบเป็นเพศชายประมาณร้อยละ 80-85 สภาพปัจจุบัน เด็กเร่ร่อนจะ

เข้าสู่วงการค้าประเวณีโดยสมัครใจมากขึ้น และพบเด็กเร่ร่อนรุ่นใหม่ที่เป็นสายพันธุ์เร่ร่อนที่ 2 (เด็กที่มีพ่อแม่เป็นเด็กเร่ร่อนมาก่อน) ส่วนใหญ่เป็นชาวไทยภูเขา (พบที่จังหวัดเชียงใหม่)

การดำเนินชีวิตของเด็กเร่ร่อนในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัดมีลักษณะคล้ายคลึงกันคือ ตกเป็นทาสยาเสพติด ใช้ชีวิตเกี่ยวข้องกับอบายมุข ขายบริการทางเพศ ขาดอาหาร ขาดโอกาสในการพัฒนาตนเองและมีปัญหาสุขภาพ แต่วัฒนธรรมท้องถิ่นอาจทำให้เกิดความแตกต่างในรายละเอียด ได้แก่

จังหวัดเชียงใหม่ เด็กกลุ่มเดิมเติบโตขึ้น ส่วนมากทำงาน มีเด็กต่างชาติชาวเขาลงมาเร่ร่อนขอทาน ขายบริการและยาเสพติด บางกลุ่มมาตั้งครอบครัว เร่ขายของให้แก่นักท่องเที่ยว

จังหวัดสมุทรปราการ เป็นเด็กในชุมชนแออัดที่หนีออกมาเร่ร่อน เพื่อขายบริการทางเพศและเป็นนายหน้า ดิทยาบ้าและเฮโรอีน เป็นสายจำหน่ายยาเสพติด

จังหวัดชลบุรี (พัทยา) เป็นเด็กเร่ร่อนชาวไทย เขมร และพม่า ส่วนใหญ่ขายบริการทางเพศให้ชาวต่างประเทศ กลุ่มแก๊งค์บังคับข่มขู่รีดไถเงินจากเด็กเร่ร่อนที่เล็กกว่า เป็นนายหน้าและหักเงินรายได้จากการขายบริการ พบเด็กอีสาน มาเป็นแรงงานเด็กเร่ขายของที่ระลึกให้นักท่องเที่ยวช่วงกลางวัน และเด็กที่หน้าตาดีจะถูกหลอกขายประเวณี

รูปแบบการเร่ร่อนที่พบมี 3 ลักษณะ ได้แก่

1. มีครอบครัว แต่ไม่อยู่กับครอบครัว มีทั้งที่เร่ร่อนชั่วคราวและออกเร่ร่อนถาวร พวกเร่ร่อนชั่วคราวอาจมีการติดต่อกับครอบครัวบ้าง ส่วนที่เร่ร่อนถาวรอาจมีการติดต่อกับครอบครัวบ้างหรือไม่ติดต่อเลย
2. ไม่มีครอบครัว กินอยู่บนถนน ไม่มีที่พักที่แน่นอน
3. ไม่มีครอบครัว ทำมาหากินบนถนน แต่มีที่พักที่แน่นอน

รูปแบบการเร่ร่อนเป็นส่วนสำคัญในการพิจารณาให้ความช่วยเหลือด้านต่างๆตามความต้องการที่แตกต่างกันเฉพาะราย ทำให้สามารถเข้าถึงเด็กแต่ละรายได้อย่างมีประสิทธิภาพ

Fitch L.Kristine(1994) กล่าวถึงความสำคัญของวัฒนธรรมที่มีผลต่อมโนคติของบุคคลและการสื่อสารระดับบุคคล ว่า การเข้าใจวัฒนธรรมของบุคคล ทำให้สามารถเข้าใจธรรมชาติและความสัมพันธ์ของผู้นั้นในตนเองกลับกัน ปฏิสัมพันธ์จากการสื่อสารจะสะท้อนมโนคติและวัฒนธรรมของผู้นั้นด้วย สอดคล้องกับแนวคิดของสุภางค์ จันทวนิช(2537) ที่กล่าวว่า วัฒนธรรมเป็นตัวแนวทางการตีความหมายทางสังคม ดังนั้นกระบวนการสื่อสารระหว่างครูข้างถนนกับเด็กเร่ร่อนจึงเป็นปรากฏการณ์ทางสังคม การเรียนรู้วัฒนธรรมเด็กเร่ร่อนจะช่วยให้เข้าใจการให้ความหมาย ความคิดที่ทำให้เกิดพฤติกรรมการสื่อสารของเด็กเร่ร่อน ดังนั้นการสื่อสารระหว่างครูข้างถนนกับเด็กเร่ร่อน ซึ่งเป็นการสื่อสารในบริบททางวัฒนธรรมย่อย(sub culture)ใช้แนว

คิดปฏิสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องเนื่องกันระหว่างครู เด็ก สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมจึงเป็นเงื่อนไขและข้อมูลทางวัฒนธรรมที่จำเป็นอย่างยิ่งในการวิจัยนี้

จากสภาพการมีชีวิตแบบเลี้ยงอันตรราย ทำให้เด็กเร่ร่อนมีบุคลิกก้าวร้าว เอาตัวรอด หวาดระแวง พุดจาหายบาย สุขภาพอนามัยไม่ดี เป็นโรคขาดอาหารและโรคผิวหนัง ดำเนินชีวิตตามกลุ่มอายุและประสบการณ์บนถนน กล่าวคือ กลุ่มที่มีอายุน้อยจะมีอาชีพขอทาน เมื่อเติบโตขึ้นจึงรับจ้างทั่วไป เก็บของขาย เช่น ขวดน้ำพลาสติก กระจังรถจักรยาน กระจังรถจักรยานยนต์ เศษเหล็ก เป็นต้น และบางกลุ่มเริ่มลักขโมย ฉกชิงวิ่งราว ดิฉวยเสพติด สูบบุหรี่ ดมกาว จำหน่ายยาเสพติด ขายบริการทางเพศและรุนแรงขึ้นจนถึงขั้นประกอบอาชญากรรมที่รุนแรง เช่น ปล้น ฆ่า เป็นต้น การที่เด็กเร่ร่อนสามารถมีรายได้ด้วยตนเองทำให้มีความรู้สึกว่ามีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีกว่าเมื่ออยู่กับครอบครัว มีความเป็นอิสระ ไม่ต้องปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ รู้สึกว่าชีวิตปลอดภัยไม่ต้องถูกทุบตี ทำทารุณจากคนในครอบครัว

2.2 ความสัมพันธ์ของเด็กเร่ร่อนกับสังคมเมือง

การเปลี่ยนแปลงจากสังคมชนบทสู่สังคมเมืองและระบบอุตสาหกรรม ทำให้วิถีการดำเนินชีวิตของประชาชนเปลี่ยนไป มีการแข่งขันทั้งกับตนเอง ผู้อื่นและแข่งกับเวลา การก้าวอย่างรวดเร็วของระบบเศรษฐกิจบีบบังคับให้ผู้ที่เป็นพ่อแม่ต้องใช้เวลาส่วนมากในการทำงาน ไม่มีเวลาอบรมเลี้ยงดูลูก ลักษณะครอบครัวซึ่งเดิมเป็นครอบครัวขยาย มีปู่ ย่า ตา ยาย หรือพี่ ป้า น้าอา ช่วยเลี้ยงดูเด็ก เปลี่ยนไปเป็นครอบครัวเดี่ยว สถานรับเลี้ยงเด็กและโรงเรียนจึงทำหน้าที่เลี้ยงดูเด็กแทน แต่มีเด็กบางกลุ่มไม่สามารถเข้าสู่ระบบการเลี้ยงดูลักษณะนั้นได้เนื่องจากสภาพความยากจน ทำให้เด็กกลุ่มนี้แม้ยังไม่ถึงวัยทำงาน แต่ถูกผลักดันให้ออกทำงาน ช่วยหารายได้จุนเจือตนเองและครอบครัว เช่น เซ็คกระจก เก็บขยะ ขายพวงมาลัย เป็นต้น ซึ่งเด็กกลุ่มที่อยู่ในภาวะกดดันทางครอบครัวกลุ่มนี้ พร้อมทั้งจะหนีออกมาเผชิญโชคตามลำพังเป็นเด็กเร่ร่อนข้างถนนได้ (วัลลภ ตั้งคณาษฎ์ ,2543)

Fisher, B., Aubrey & Adams, L., Katherine. (1994) กล่าวว่า บริบทสิ่งแวดล้อมทางกายภาพมีอิทธิพลต่อบทบาทและความคาดหวังของบุคคล สิ่งแวดล้อมจึงเป็นได้ทั้งปัจจัยสนับสนุนและอุปสรรคในการสื่อสาร สิ่งแวดล้อมทางกายภาพจะจำแนกบทบาทของคนแปลกหน้า เช่น บางสถานที่จะมีการรับรู้ว่าคุณเป็นเพียงวัตถุ ดังนั้นสภาพสังคมเมืองหลวงจึงเป็นสิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อเด็กเร่ร่อนและการเร่ร่อนของเด็ก

เมื่อสภาพสังคมไทยถูกเปลี่ยนด้วยกระแสวัฒนธรรมตะวันตกและมีแนวโน้มในการรับวัฒนธรรมที่รวดเร็วและรุนแรงขึ้น จากความเป็นโลกาภิวัตน์ เทคโนโลยีที่ทันสมัยทำให้มีการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมเร็วจนมนุษย์ โดยเฉพาะผู้ที่มีวงจชีวิตอยู่อาศัยและทำงานในเมืองใหญ่ๆ โดยเฉพาะ กรุงเทพมหานครซึ่งเป็นเมืองหลวงของประเทศ ตามไม่ทัน เกิดความสับสนงุนงง อีกทั้งแนวคิดและค่านิยมในเชิงบริโภคนิยม การยึดถือวัตถุ สิ่งแวดล้อมที่ย่ำแย่ ส่วนเป็นปัจจัยที่สนับสนุนให้สังคมเกิดความวุ่นวาย ปัญหาสังคมรูปแบบใหม่ๆเกิดขึ้น

ได้ง่ายในเมืองหลวง การตัดสินใจง่าย รวดเร็วตามครรลองการใช้ชีวิตที่ต้องต่อสู้แย่งชิง ทำให้การเรียนรู้และการคิดขาดการควบคุม

นอกจากมิติทางสังคมดังกล่าว วิฤตทางเศรษฐกิจที่เกิด โดยเฉพาะช่วงปี.ศ 2540 ยังมีส่วนเร่งเร้าให้เกิดปัญหาครอบครัว บางบ้านทั้งสามีภรรยาตกงานพร้อมกัน หรือ การหาเลี้ยงครอบครัวโดยฝ่ายหนึ่งฝ่ายเดียวย่อมทำให้เกิดภาวะความเครียดและทำให้เกิดความรุนแรง การทะเลาะเบาะแว้ง การแปรผกผันระหว่างความขาดแคลนเงินทองและความต้องการทางวัตถุ ทำให้ครอบครัวเสียสมดุลภาพ ยิ่งบิดา มารดาใช้เวลาและความพยายามในการหารายได้ เพื่อใช้ในการดำรงชีวิตและสนองความต้องการทางวัตถุมากขึ้น ก็ยิ่งสะท้อนภาพปัญหาการละเลย ทอดทิ้งไม่ดูแลเอาใจใส่เด็ก เด็กที่ทนสภาวะบีบคั้น ถูกทำร้ายและทารุณทางร่างกาย จิตใจไม่ได้จึงออกจากบ้าน เป็นเด็กเร่ร่อนข้างถนนในพื้นที่ที่เป็นสังคมเมืองที่เมืองใหญ่หรือเมืองหลวง เช่น กรุงเทพมหานคร เชียงใหม่ สมุทรปราการ พัทยา ขอนแก่น อุดรธานี นครราชสีมา เป็นต้น เมืองเหล่านั้นจึงเป็นสถานที่ที่ดึงดูดเด็ก เพราะเป็นสถานที่ที่สามารถทำอาชีพขอทานได้ง่าย (เนื่องจากเป็นอาชีพที่ทำได้ง่าย ไม่ต้องลงทุนด้วยเงิน) มีร้านค้าและสถานประกอบการที่รับจ้างชั่วคราว มีแหล่งเร่ร่อนและยาเสพติด และมีนักท่องเที่ยวที่ขอซื้อบริการทางเพศทั้งชาวไทยและต่างประเทศจำนวนมาก เด็กเร่ร่อนสามารถยังชีพได้

ไม่เฉพาะแต่เด็กที่พักอาศัยในกรุงเทพมหานครที่ได้รับผลกระทบดังกล่าว แม้แต่เด็กในต่างจังหวัดก็ประสบปัญหา ความยากจน ความรุนแรงในครอบครัวด้วยสาเหตุต่างๆ หรือแม้กระทั่งการออกเร่ร่อนทั้งครอบครัว ที่อพยพหนีความยากจนมาด้วยกัน สังคมเมืองและเด็กเร่ร่อนจึงมีความสัมพันธ์กันอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ปัญหาเด็กเร่ร่อนในประเทศไทยจึงมีแนวโน้มที่จะทวีความรุนแรงขึ้น เด็กที่ออกเร่ร่อนมีอายุน้อยลงและมีจำนวนมากขึ้นทุกที

การทำความเข้าใจความหมาย สถานภาพและวัฒนธรรมเด็กเร่ร่อน รวมถึงความสัมพันธ์ของเด็กเร่ร่อนกับสังคมเมือง จึงมีความสำคัญต่อการทำความเข้าใจกระบวนการสื่อสารระหว่างครูข้างถนนกับเด็กเร่ร่อน เพราะกระบวนการสื่อสารเกิดขึ้นภายใต้บริบทย่อยของวัฒนธรรมเด็กเร่ร่อนและวัฒนธรรมเมืองหลวงภายในบริบทใหญ่ของวัฒนธรรมไทย

2.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องในประเทศและต่างประเทศ

2.3.1 งานวิจัยเด็กเร่ร่อน

รายงานวิจัยทั้งในและต่างประเทศที่มีการวิจัยเกี่ยวกับปัญหาเด็กเร่ร่อน พบว่า มีการสร้างความเชื่อมโยงในประเด็นปัญหาที่ทำการศึกษาแยกเป็นประเด็นต่างๆ ได้แก่

1. เด็กเร่ร่อนกับปัญหาเสพติด เช่น ทินเนอร์ (กาว 3K) บุหรี่ ยาม้า เฮโรอีน เป็นต้น
2. เด็กเร่ร่อนกับปัญหาการขายบริการทางเพศ
3. เด็กเร่ร่อนกับปัญหาการแพร่กระจายของโรคเอดส์
4. เด็กเร่ร่อนกับปัญหาการจัดการศึกษาและอาชีพ
5. เด็กเร่ร่อนกับปัญหาการประกอบอาชญากรรม

ทั้งนี้ ไม่พบงานวิจัยในประเทศที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารในบริบทใดๆ ที่เกี่ยวกับเด็กเร่ร่อนโดยตรง

การวิจัยและวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับเด็กเร่ร่อนในประเทศไทยตั้งแต่พ.ศ. 2509-ปัจจุบัน ที่รวบรวมได้ มีดังนี้

กรมประชาสงเคราะห์ (2509) วิจัยเรื่อง สภาพของเด็กเร่ร่อนและสาเหตุที่ทำให้เร่ร่อน พบว่า เด็กส่วนมากเป็นเพศชายอายุ 7-15 ปี เรียนหนังสือแต่ไม่จบชั้นประถมปีที่ 4 ส่วนมากมาจากต่างจังหวัด บิดามารดายากจน มีปัญหาความรุนแรงในครอบครัว มีบางส่วนที่เร่ร่อนเพราะมีนิสัยชอบเที่ยวเตร่ชุกช่น รักสนุก ชอบมีอิสระ บางคนเร่ร่อนเพราะไม่พอใจครูที่โรงเรียน พื้นที่ที่ออกเร่ร่อนคือสนามหลวง ปากคลองตลาด วงเวียนใหญ่ และหลับนอนในสถานที่บริเวณตลาดต่างๆ เช่น ตลาดปากคลองตลาด ตลาดหมอชิต ตลาดประตูน้ำ ฯลฯ ส่วนมากไม่มีเงินติดตัวเมื่อออกจากบ้าน อาศัยรายได้จากการขทานและการทำงานรับจ้างเช่น ขัดรองเท้าล้างจาน ใช้เวลากลางคืนในการดูภาพยนตร์ เที่ยวเตร่ ส่วนมากเด็กไม่ชอบเร่ร่อนและยังคิดถึงพ่อแม่ ต้องการเรียนหนังสือ อยากเป็นคนดี อยากมีงานทำ รู้สึกอายเวลาขทานแต่ไม่กล้าเข้าบ้านเพราะกลัวถูกทารุณ แต่มีบางรายที่ชอบการเร่ร่อน เพราะสนุก มีเพื่อนมาก มีอิสระ หาเงินเองได้ ชอบผจญภัย ไม่ต้องทำงาน

พจนานารณกรกิจ(2520) วิทยานิพนธ์เรื่อง การให้การสงเคราะห์เด็กเร่ร่อนหญิงในสถานแรกรับเด็กหญิงพญาไท พบว่า เด็กหญิงเร่ร่อนมีอายุ 14-16 ปี ครอบครัวยากจน บิดามารดามีอาชีพกรรมกรรับจ้าง ไม่มีเวลาดูแลอบรมสั่งสอนและไม่สามารถส่งเสียให้การศึกษาได้ เด็กร้อยละ 53.49 ไม่เคยเรียนหนังสือ เด็กที่ได้เรียนจบชั้นประถมปีที่ 4 มีไม่ถึงร้อยละ 10 เด็กต้องออกทำงานหารายได้ช่วยครอบครัวตามความสามารถ เป็นวัยที่เชื่อเพื่อนและต้องการอิสระ เด็กร้อยละ 47.67 ถูกจับเพราะหนีออกจากบ้านและโรงเรียนเพื่อเที่ยวเตร่กับเพื่อนหรือพี่น้อง ระหว่างการเข้ารับการสงเคราะห์ เด็กร้อยละ 70.71 พึงพอใจสภาพความเป็นอยู่ แม้ว่าต้องอยู่ในระเบียบวินัย เด็กร้อยละ 82.56 เล่นและเข้ากับเพื่อนได้ มีความสัมพันธ์ที่ดีกับเจ้าหน้าที่

นพพร นพเจริญกุล(2521) วิทยานิพนธ์เรื่อง สุขภาพจิตและการปรับตัวของเด็กหนีบ้านที่รับรักษา ณ โรงพยาบาลยุวประสาทไวทโยปถัมภ์ พบว่า เด็กมีอายุ 6-14 ปี เรียนอยู่ชั้นประถมศึกษา อยู่ในวัยที่กำลังเปลี่ยนแปลงเข้าสู่วัยรุ่น แต่ไม่ได้รับการตอบสนองความต้องการตามวัย ครอบครัวไม่มีความสุข ถูกทำโทษรุนแรง จึงมีสุขภาพจิตไม่ดี รู้สึกอยากหนีไปให้พ้นจากบ้าน ออกเร่ร่อนตามสถานที่สาธารณะ ระหว่างเร่ร่อน

เด็กทำกิจกรรมต่างๆที่ถูกและผิดกฎหมายเพื่อยังชีพ ทั้งทำเองและผู้ใหญ่ชักจูง แหล่งที่เร่ร่อนได้แก่ สะพาน พุทธ ปากคลองตลาด สนามหลวง ท่าพระจันทร์ ฯลฯ ระหว่างที่รับการรักษา โรงพยาบาลจิตเวชรพทสภทสภที่เหมือนครอบครัวที่ดี มีผู้ดูแล มีการฝึกหัดนิสัยประจำวันและระเบียบต่างๆ เด็กสามารถปรับตัวได้ดีขึ้นทั้งอารมณ์และความสัมพันธ์ เด็กมีทัศนคติที่ดีต่อตนเอง สังคมและโรงพยาบาล มีความสามารถในการคิดเกี่ยวกับตนเอง การประกอบอาชีพ ที่อยู่อาศัย และการแก้ปัญหาต่างๆ เด็กที่ได้รับการช่วยเหลือตั้งแต่ระยะแรกที่หนีบ้านจะสามารถปรับตัวกลับสู่สังคมเป็นพลเมืองที่ดีได้

พรรณทิพย์ ศิริวรรณบุษย์ (2522) วิจัยเรื่อง ความต้องการพื้นฐานและความสนใจในอาชีพของเด็กเร่ร่อนวัยรุ่น พบว่า ความต้องการพื้นฐานที่เป็นปัญหามากที่สุด คือ การศึกษาและอาชีพ รองลงมาคือด้านการเงิน อาชีพที่เด็กสนใจคืองานบริการ งานเกี่ยวกับการศึกษาและสังคม อาชีพที่สนใจรองลงมา คือ ศิลปะ ดนตรีและวรรณกรรม ความต้องการพื้นฐานและความสนใจในอาชีพของเด็กมีความสัมพันธ์กันและสอดคล้องกับปัญหาความต้องการพื้นฐานของเด็ก

โครงการอาสาพัฒนาชุมชน ทบวงมหาวิทยาลัย (2527) วิจัยเรื่อง การประกอบอาชีพของเด็กและเยาวชนบนท้องถนน (ศึกษาเฉพาะในกรุงเทพมหานคร) พบว่า เด็กและเยาวชนมีแนวโน้มประกอบอาชีพบนถนนที่เกี่ยวข้องกับปัญหาอาชญากรรมและการทำผิดกฎหมาย โดยที่โครงสร้างสังคมไทยและวัฒนธรรมมีส่วนค้ำจุนการประกอบอาชีพลักษณะนี้ การแก้ปัญหาควรเริ่มจากนโยบายของรัฐที่จะจัดการกับปัญหาด้วยความแน่นอนชัดเจน มีลำดับขั้นตอน ให้ความสำคัญกับการวางแผนครอบครัวและการประชาสัมพันธ์ให้น้ำหนักให้ประชาชนสนใจเข้ารับบริการ สกัดกั้นปัญหาการย้ายถิ่นของประชาชนจากต่างจังหวัด กระจายรายได้และสนับสนุนช่วยเหลือให้สามารถมีอาชีพและพึ่งตนเองได้ด้วยการประกอบอาชีพในถิ่นฐานของตน และให้ความสนใจแก้ปัญหาสวัสดิการสังคม จะช่วยลดและแก้ปัญหาการประกอบอาชีพของเด็กและเยาวชนบนท้องถนนในเขตกรุงเทพมหานครได้

นนทินี เพ็ชฌุไพศิษฐ์ (2530) วิชานิพนธ์เรื่อง การศึกษาปัญหาเด็กและเยาวชนจรจัด : ศึกษาเฉพาะการให้บริการคุ้มครองสวัสดิภาพเด็กระหว่างภาครัฐและเอกชน พบว่า การให้บริการคุ้มครองสวัสดิภาพเด็กระหว่างภาครัฐและเอกชนต่างกันหลายประการ ทั้งนี้ เพศ และสถานภาพของบุคคลกร ขนาดขององค์กรและนโยบาย มีผลต่อการทำงาน ซึ่งหากมีการประสานกันระหว่างหน่วยงานทั้งสองภาคแบบสหวิชาการและวิชาชีพในระดับนโยบายการวางแผนและระดับปฏิบัติอย่างจริงจังและจริงจัง การประชุมปรึกษา การสัมมนาร่วมกัน การช่วยเด็กและครอบครัวให้มีคุณภาพ จะช่วยลดปัญหาและจำนวนเยาวชนเร่ร่อน ให้หมดไปได้ในที่สุด บุคคลกรผู้ปฏิบัติงานจึงมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่ง ในการเป็นผู้นำ ผู้พัฒนา ผู้ประสาน ผู้ให้คำแนะนำปรึกษา ผู้ประเมินผลติดตามจับบันทึกรายงาน ผู้ให้ความรู้เผยแพร่ข่าวสารแก่บุคคลทั่วไป

สุนันทา เสียงไทยและคณะ (2531) วิจัยเรื่อง เด็กและเยาวชนจรจัด :สภาพปัญหาสาเหตุและแนวทางแก้ไข ศึกษากลุ่มตัวอย่างที่เป็นเด็กและเยาวชนที่เร่ร่อนตามสถานที่สาธารณะ เนื่องจากมีความคิดเห็นว่า การ

วิจัยที่มีอยู่ส่วนใหญ่ศึกษาวิจัยเด็กและเยาวชนในสถานสงเคราะห์ การวิจัยนี้จึงเจาะจงเด็กและเยาวชนอายุไม่เกิน 18 ปีที่เร่ร่อนบริเวณตลาด สถานีรถไฟ วัด สวนสาธารณะเป็นหลัก ผลการศึกษาระบุว่า สาเหตุที่แท้จริงของการออกเร่ร่อนมิได้มาจากสภาพบ้านแตก แต่สาเหตุหลัก มาจากสภาวะทางเศรษฐกิจ ที่ทำให้เด็กถูกทอดทิ้ง ขาดการดูแลเอาใจใส่ สภาพแวดล้อมมีสิ่งล่อใจ เด็กหนีเที่ยวเพราะความอยากรู้อยากเห็นจนเคยชินกับพฤติกรรมอิสระ การถูกกดดันทางอารมณ์ถูกทารุณและเป็นທີ່ระบายอารมณ์อย่างไม่ที่เหตุผลเป็นประจำ ทำให้เกิดพฤติกรรมเลียนแบบ รับมาเป็นวิธีการเลี้ยงลูกของตนต่อๆกันไป การแก้ปัญหาจึงต้องเริ่มจาก การเปลี่ยนแปลงปรับปรุงสภาพแวดล้อมในครอบครัว ในหน่วยงานภาครัฐ เด็กจะได้รับการศึกษา ดูแลสุขภาพ โภชนาการ ฝึกอาชีพและปลูกฝังจริยธรรม ส่วนหน่วยงานภาคเอกชน เด็กได้รับการพัฒนาความรู้ความสามารถด้วยกิจกรรมและเกม ค่ายและทัศนศึกษา

กิติพัฒน์ นนทปัทมະคุลย์ และคณะ(2531) วิจัยเรื่อง ระบบการประสานงานระหว่างหน่วยงานของภาครัฐและเอกชน เพื่อให้บริการเด็กกำพร้า เด็กพิการและเด็กเร่ร่อน พบว่า การให้ความช่วยเหลือเด็กยังขาดการประสานงานกันในระดับปฏิบัติ ภาครัฐเน้นระบบการบันทึกเอกสารเพื่อตรวจสอบการทำงานไม่ได้เน้นคุณภาพหรือผลงาน ภาคเอกชนส่วนใหญ่ไม่มีระบบการบันทึกข้อมูลและการบริการช่วยเหลือเด็กยังไม่มีระบบ

อุไรวรรณ พันธุ์ประพันธ์และคณะ (2532) วิจัยเรื่อง การศึกษาพฤติกรรมเด็กที่หลบหนีจากสถานแรกรับเด็กชายปากเกร็ดและสถานแรกรับเด็กหญิงพญาไท พบว่า สาเหตุหลักของการหลบหนีทั้งเด็กหญิงและชายมาจากตัวเด็กและการบริหารงานของสถานแรก เด็กที่หลบหนีมีลักษณะพฤติกรรมแปรปรวน มีการพัฒนาทางอารมณ์ สังคมและจริยธรรมบกพร่อง สถิติการหลบหนีย้อนหลัง ตั้งแต่ พ.ศ 2528-2531 (มกราคม-กรกฎาคม) ของเด็กชายมีความแตกต่างกันค่อนข้างสูง ไม่แน่นอนตามสถานการณ์ในปีนั้นๆ สำหรับเด็กหญิงๆไม่มีความแตกต่าง จึงยากในการทำนายและพยากรณ์แนวโน้มในอนาคต หากสถานแรกรับปรับปรุงวิธีการเลี้ยงเด็ก สถานที่ และจัดกิจกรรมให้พอเพียงและน่าพึงพอใจ คาดว่าแนวโน้มการหลบหนีของเด็กจะลดลง

อุ้นตา นพคุณ (2532) วิจัย ปัญหาสวัสดิการของเด็กและการตอบสนองโดยองค์กรเอกชน กล่าวถึงเด็กเร่ร่อนซึ่งเป็นเด็กที่ไม่ได้อยู่ในระบบโรงเรียน เป็นกลุ่มที่เข้าถึงยากและยังไม่ได้รับการบริการและขาดการตอบสนองในบริการด้านต่างๆ ทั้งด้านการสาธารณสุข เช่น การฉีดวัคซีนป้องกันโรค ด้านโภชนาการ เช่น อาหารกลางวัน ด้านการพัฒนาสติปัญญา อาชีพ ด้านวัฒนธรรม จริยธรรมและประเพณี

สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2533) วิจัยเรื่องสถานภาพและนโยบายเกี่ยวกับเด็กและเยาวชนด้อยโอกาส โดยศึกษาจากทะเบียนประวัติที่อยู่ในสถานสงเคราะห์ของเด็ก ระหว่างปี 2532 ถึงเดือนมิถุนายน 2533 พบว่า มีเด็กเร่ร่อน 505 คน เป็นชาย 387คนและหญิง 118 คน มาจากทุกภาคของประเทศไทย

เป็นเด็กอายุประมาณ 6 ปีซึ่งเป็นอายุที่เด็กยังไม่รู้เรื่องราวถึง 22 คน พบว่า การให้บริการทางการศึกษาและการดูแลสุขภาพอนามัยยังเข้าไปไม่ถึงกลุ่มเด็กเร่ร่อน

ศุภา ศาสนัส (2535) วิจัยเรื่อง ความคาดหวังในชีวิตของเด็กเร่ร่อน โดยแบ่งความคาดหวังเป็น 4 ด้าน คือ ความคาดหวังในชีวิตด้านการศึกษา ความคาดหวังในชีวิตด้านการประกอบอาชีพ ความคาดหวังในชีวิตด้านครอบครัว ความคาดหวังในชีวิตด้านสังคม ผลการวิจัยรายงานว่า องค์ประกอบทางสถานภาพส่วนบุคคลและสถานภาพทางเศรษฐกิจสังคมของครอบครัวเด็กเร่ร่อนกับความคาดหวังในชีวิตไม่แตกต่างกัน แต่เด็กเร่ร่อนที่มาจากภาคกลางและภาคเหนือมีความคาดหวังในชีวิตด้านสังคมแตกต่างกัน

นิตยา กัทลิตระพันธ์ (2535) วิจัยเรื่อง การศึกษาสถานภาพและนโยบายเกี่ยวกับเด็กและเยาวชนผู้ด้อยโอกาส : เด็กเร่ร่อน พบว่า ร้อยละ 60 เป็นเด็กอายุ 10-15 ปี มีภูมิลำเนาในกรุงเทพมหานคร จากชุมชนแออัดภาคกลางและอีสาน ส่วนใหญ่มาจากครอบครัวขนาดเล็กและขนาดปานกลาง(จำนวนบุตร 1-4 คน) ร้อยละ 48 มีการศึกษาระดับ ป.1-ป.4 ออกเร่ร่อนเนื่องจากปัญหา 3 ประการ คือปัญหาครอบครัว ปัญหาตัวเด็กเอง และปัญหาสังคมภายนอก การเข้าสู่กระบวนการเร่ร่อนเกิดจากครอบครัว บิดามารดา(ทั้งเจตนาและไม่เจตนา) ตัวเด็กเอง การล่อลวงชักจูง และสถานการณ์ที่พลิกผันในชีวิต เด็กส่วนใหญ่ใช้สิ่งเสพติด มีสภาพจิตใจหยาบกระด้าง เกรี้ยวกราด สุขภาพไม่ดี เป็นโรคผิวหนัง โรคติดต่อทางเพศ โรคฟัน ขาดอาหาร หัวใจเรื้อรัง โรคพยาธิ การให้บริการทั้งหน่วยงานภาครัฐและเอกชนมีปัญหาหลายประการ ได้แก่ ปัญหาด้านบุคคลากร ปัญหาสถานที่ ปัญหาวัสดุอุปกรณ์ในการเรียนการสอน การฝึกอาชีพไม่พอเพียง ปัญหาการอยู่ร่วมกันและการปรับตัวของเด็ก และปัญหาขาดครุภัณฑ์สิ่งอำนวยความสะดวก

นพมณฑล สิบหมื่นเปี่ยม (2535) วิจัยเรื่อง รูปแบบของการช่วยเหลือเด็กเร่ร่อนในประเทศไทย : การศึกษาแบบเดลฟาย พบว่ามีรูปแบบการช่วยเหลือ 14 ประการ ได้แก่ หลักการทำงานทั่วไป หลักการทำงานภาคสนาม หลักการที่บ้านสงเคราะห์ คุณลักษณะที่ดีของผู้ทำงาน ทักษะดีของผู้ทำงาน การเพิ่มประสิทธิภาพของผู้ทำงาน การรณรงค์รณรงค์ให้การช่วยเหลือเด็กเร่ร่อน การประสานงานการให้ความช่วยเหลือเด็กเร่ร่อน และการช่วยเหลือเด็กเร่ร่อน อายุ 7-12 ปีและ 13-18 ปีในเรื่องการศึกษาวิชาสามัญ การพัฒนาอารมณ์และการฝึกทักษะอาชีพ

นพมณฑล สิบหมื่นเปี่ยม (2536) วิจัยเรื่อง เด็กเร่ร่อนในประเทศไทย รายงานการรวบรวมข้อมูลสื่อสิ่งพิมพ์ประเภทต่างๆที่เกี่ยวกับเด็กเร่ร่อนในช่วง พ.ศ 2509-2536 ได้ผลการวิจัยเกี่ยวกับเด็กเร่ร่อนในประเทศไทย 4 ประเด็นได้แก่

1. คำนิยามลักษณะ กระบวนการเข้าสู่การเป็นเด็กเร่ร่อน ลักษณะการเร่ร่อน ความคิดนึก สถานที่ในการเร่ร่อนและพักอาศัย การหาเลี้ยงชีพ การเสพยา การเผชิญความยุ่งยากและการแก้ปัญหา ตัวอย่างประวัติและกรณีตัวอย่าง

2. สาเหตุของการเรื้อรัง จำนวนสถิติ และปัญหาที่ตามมาจากการเรื้อรัง
3. องค์กรที่ทำงานเกี่ยวกับเด็กเรื้อรัง การบริการ
4. บุคลากรกับปัญหาเด็กเรื้อรัง วิธีการแก้ปัญหา ลักษณะบุคลากร การพัฒนาและหลักการทำงาน พัฒนาเด็กเรื้อรัง

ทวิคุณ มาลาภรณ์ (2537) วิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาการขยายบริการทางเพศของเด็กและเยาวชนชายเรื้อรัง : ศึกษาเฉพาะกรณีสี่ลมและพัทยา พบว่า ในกลุ่มที่ขยายบริการมีอายุเฉลี่ย 13-15 ปี มาจากครอบครัวที่มีพี่น้อง 4- 5 คน ร้อยละ 20 ยังคงอาศัยอยู่กับครอบครัว ความสัมพันธ์ในครอบครัวไม่ดี ยากจน มาจากทุกภาคของประเทศยกเว้นภาคใต้ นับถือศาสนาพุทธทั้งหมด ไม่จบการศึกษาภาคบังคับ มีรายได้เฉลี่ยจากการขยายบริการ 300 บาทต่อครั้ง รายได้สูงสุด 1,500-3,000 บาทต่อครั้ง ต้องการขยายบริการเดือนละ 1-10 ครั้งและทำงานนี้ 1-2 ปีเพื่อเก็บเงินประกอบธุรกิจของตนเอง การขยายบริการทางเพศมีความสัมพันธ์กับสถานที่ขยายบริการ ปัจจัยด้านฐานะทางเศรษฐกิจ ค่านิยมทางเพศสัมพันธ์ ความรู้เรื่องโรคเอดส์ พฤติกรรมผู้นำกลุ่มและผู้คล้อยตามกลุ่มไม่มีความสัมพันธ์กับการขยายบริการทางเพศ

ศาลินา บุญเกื้อ (2539) วิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างครู เด็กเรื้อรังและเด็กปกติในโรงเรียนประถมศึกษา : กรณีเฉพาะ โรงเรียนวัดหลักสี่ เพื่อศึกษาเปรียบเทียบปฏิสัมพันธ์ทางการเรียนการสอนและปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างครูกับเด็กเรื้อรัง และครูกับเด็กปกติ รวมทั้งปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างเด็กเรื้อรังกับเด็กปกติ และเด็กเรื้อรังกับเด็กเรื้อรัง พบว่า ปฏิสัมพันธ์ที่ครูมีต่อเด็กเรื้อรังและเด็กปกติต่างกันและเหมือนกันตามเงื่อนไขลักษณะเด็ก เด็กเรื้อรังที่สามารถปรับตัวได้จะเป็นที่ยอมรับจากเด็กปกติและเด็กเรื้อรังมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อเพื่อนในกลุ่ม

วิสา เบ็ญจมะโน (2539) วิทยานิพนธ์เรื่อง ครอบครัวที่พึงประสงค์ของเด็กเรื้อรัง : ศึกษาเฉพาะกรณีเด็กในสถานแรกรับเด็กและสถานคุ้มครองสวัสดิภาพเด็กและเยาวชน กรมประชาสงเคราะห์ พบว่า เด็กเรื้อรังพึงพอใจในครอบครัวเดี่ยวขนาดเล็กที่มีความสมบูรณ์แบบในหลายประการ ซึ่งเป็นความคาดหวังที่สูงกว่าความเป็นจริงที่เด็กเรื้อรังเคยได้รับ เด็กให้ความสำคัญมากที่สุดกับปัญหาความขัดแย้ง การทะเลาะวิวาท ความสัมพันธ์ที่ไม่ราบรื่นในครอบครัว การแตกแยกหย่าร้าง ความยากจน ขาดโอกาสในศึกษา ปัจจัยด้านสังคมและสภาพแวดล้อมที่ชักจูงให้เด็กหนีเที่ยว ออกมาเรื้อรัง ยาเสพติด และสภาพความไม่เป็นระเบียบเรียบร้อยของชุมชนอันเป็นที่ตั้งของครอบครัว

พนมกร ตั้งตน (2540) วิทยานิพนธ์เรื่อง ปัญหาเด็กเรื้อรังที่ติดสิ่งเสพติดในกรุงเทพมหานคร พบว่า เด็กเรื้อรังที่พบติดสิ่งเสพติดทุกคนและส่วนมากมาจากครอบครัวที่ใช้สิ่งเสพติดมาก่อน การใช้สิ่งเสพติดมี

ความคล้ายคลึงกันทั้ง 3 พื้นที่ คือ เด็กจากบริเวณสถานีรถไฟหัวลำโพงใช้บุหรี กาว กัญชา ย่านสะพานพุทธฯ ใช้กาว บุหรี ยาบ้า ย่านพัฒนาพงษ์ใช้ เฮโรอีน ยาบ้า บุหรี การใช้สิ่งเสพติดทำให้เด็กมีร่างกายเสื่อมโทรม เป็นโรคทางเดินหายใจและทางเพศสัมพันธ์ เสียชีวิตก่อนวัยอันสมควรเพราะใช้ยาเป็นระยะเวลานานและเกินขนาด เด็กไม่สามารถเลิกสิ่งเสพติดเหล่านี้ได้แม้ว่ามีความต้องการเลิกเสพติดและฝันที่จะกลับคืนสู่ครอบครัว เนื่องจากมีจิตใจอ่อนแอ เด็กจะเลิกสิ่งเสพติดได้ต่อเมื่อมีการแยกเด็กออกจากกลุ่มเพื่อน ไปรักษาตัวในสถานบำบัดผู้ติดยาเสพติดของรัฐบาลและเอกชน

สมพงษ์ จิตระดับ (2539) วิจัยเรื่องการศึกษากระบวนการพัฒนาเด็กเร่ร่อนในระบบโรงเรียน: กรณีศึกษาเด็กเร่ร่อนจากมูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก และ วัฒนธรรมเด็กเร่ร่อนในท้องถนน (2540) รายงานผลการวิจัยว่าเด็กเร่ร่อนที่ขอมออกจากพื้นที่ตามครูข้างถนนเข้าสู่บ้านเปิด มาจากพื้นฐานของความสัมพันธ์ ความสนิทสนมและความเชื่อมั่น ความไว้วางใจที่มีต่อครู การบูรณาการในการปฏิบัติงานที่มีความยืดหยุ่น การสร้างความสนใจร่วมกัน กฎเกณฑ์น้อย สอดแทรกความสนุกสนานในการสื่อสาร เป็นการลดวัฒนธรรมถนน สอดแทรกบันทัดฐาน ค่านิยมที่เด็กได้รับด้วยความสมัครใจ การโน้มน้าวเด็กเข้าสู่บ้าน ใช้ลักษณะเฉพาะของการวางแผนที่เป็นกระบวนการ ใช้ระยะเวลานาน ต่อเนื่อง ใช้ปรัชญาแนวคิดทฤษฎีที่อิงธรรมชาติ ศาสนา ความเป็นมนุษย์ คำนึงถึงสิทธิเด็กที่แตกต่างกันตามสภาพแวดล้อม สร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ร่วมกัน ผสมผสาน 3 วัฒนธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมเด็กเร่ร่อน วัฒนธรรมโรงเรียน และวัฒนธรรมครอบครัวร่วมกัน โดยมีบ้านเปิดเป็นที่รองรับปัจจัยที่มีผลต่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการโน้มน้าวคือ ระยะเวลาในช่วงการเร่ร่อน การมีกลุ่มเพื่อนพื้นที่ที่เร่ร่อน ภูมิหลังของการศึกษา กิจกรรมเสริมหลักสูตรต่างๆ เช่น การออกกำลังกายพักผ่อน การแข่งขันกีฬา การศึกษานอกสถานที่ เป็นต้น เป็นการดึงเด็กให้อยู่ติดบ้าน และปรับเปลี่ยนพฤติกรรมบางด้านให้น้อยลง มีความพร้อมที่จะกลับคืนสู่ชีวิตปกติมากยิ่งขึ้น

วัลลภ ตังคณานุรักษ์(2540) วิจัยเรื่องเด็กเร่ร่อน : ปัญหาและทางออก เสนอแนะว่าสิ่งสำคัญที่จะช่วยลดปัญหาเด็กเร่ร่อนได้นั้นต้องมีการดำเนินการควบคู่ไปใน 3 ด้านได้แก่

1. ด้านการป้องกัน คำนึงถึงการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืนครอบครัวที่เข้มแข็ง การศึกษาที่เข้าใจจิตใจเด็กและสังคมที่ส่งเสริมเด็กมากกว่าการทำร้ายเด็ก
2. ด้านการแก้ไขช่วยเหลือ ร่วมกันรื้อให้ถึงเด็กด้วยความรวดเร็วและกว้างขวาง เพื่อโน้มน้าวให้เด็กพ้นจากสภาพการเร่ร่อน มีการปรับตัวไปสู่ที่พึ่งใหม่ที่มีสภาพที่ดีขึ้น ปกป้องคุ้มครองเด็กที่เร่ร่อนภายใต้สภาวะสังคมไม่ให้ตกอยู่ในสภาพเลวร้ายกว่าเดิม
3. ด้านการฟื้นฟูพัฒนา ดูแลเด็กที่ตัดสินใจยุติการเร่ร่อนให้มีสภาพร่างกายและจิตใจกลับคืนสู่สภาวะปกติโดยเร็ว มีโอกาสได้พัฒนาตนเองที่เหมาะสมตามสิทธิที่เด็กทุกคนพึงได้รับในทุกด้าน

สถาบันส่งเสริมมาตรฐานการศึกษา กรมการศึกษานอกโรงเรียน (2543) รายงานว่า การจัดหลักสูตรสำหรับเด็กเร่ร่อนควรจัดเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการและสภาพตามวิถีของเด็ก โดยรวบรวมจากเอกสาร

ที่เกี่ยวกับเด็กเร่ร่อน 5 เล่ม และผลวิจัย 12 เล่ม ที่จัดพิมพ์ช่วงปีพ.ศ 2531-2541 สรุปผลในด้านจัดการศึกษา ดังนี้

หลักสูตร การจัดหลักสูตรควรแบ่งเป็น 2 สาย ได้แก่

1. หลักสูตรสามัญขั้นพื้นฐาน เพื่อการอ่านออก เขียนได้ คิดเลขเป็นทั้งในระบบโรงเรียนและนอกโรงเรียน 3 ระดับ คือ ระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้นและมัธยมศึกษาตอนปลาย มีเนื้อหาให้รู้จักคุณค่าของตนเอง ดูแลสุขภาพร่างกาย วิธีการดำรงชีวิตในสังคม หลักการอ่านเขียนภาษาไทย เพศศึกษา สถาบันครอบครัว กฎหมายและสิทธิเด็ก เป็นต้น

2. หลักสูตรฝึกทักษะอาชีพระยะสั้น ได้แก่ การทำบาติก ตัดเย็บเสื้อผ้า เสริมสวย ทำอาหาร-ขนม การเกษตร ช่างซ่อมจักรยาน และจักรยานยนต์ ประดิษฐ์ดอกไม้ ร้องเพลง ดนตรี เป็นต้น

กิจกรรม การจัดกิจกรรมการศึกษาและกิจกรรมการเรียนรู้ ต้องมีลักษณะที่เหมาะสม คือ สั้น ง่าย ไม่สลับซับซ้อน จัดประสบการณ์และทักษะชีวิตให้ใกล้เคียงกับวัฒนธรรมของเด็กเร่ร่อน สร้างบรรยากาศและความหลากหลายในการเรียนรู้ ให้เด็กมีส่วนร่วมและใช้ภาษาที่เด็กเร่ร่อนสามารถเข้าใจได้ง่าย รูปแบบกิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมครูข้างถนน กิจกรรมห้องสมุดเคลื่อนที่กิจกรรมบ้านเปิดสำหรับเด็กเร่ร่อนและการส่งเด็กเข้าโรงเรียนประถมศึกษาสังกัดกรุงเทพมหานคร

สื่อ สื่อที่ใช้ในกิจกรรมการเรียนการสอน ได้แก่ อุปกรณ์เครื่องเล่น หนังสือแบบเรียน หนังสือนิทานการ์ตูน อุปกรณ์กีฬา อุปกรณ์นันทนาการ โทรทัศน์ วิทยุทัศน์ เป็นต้น

บุคคลากร ลักษณะครูผู้สอนหรือทำงานกับเด็กเร่ร่อน ควรมีลักษณะดังนี้ มีเจตคติที่ดีต่อเด็กเร่ร่อน มีจิตใจอ่อนโยน อารมณ์ดี เป็นกันเอง มีความอดทนต่อพฤติกรรมก้าวร้าว เป็นแบบอย่างที่ดี และเชื่อใจในความสามารถและศักยภาพของเด็กเร่ร่อนที่จะเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีได้

ดังนั้นการจัดการศึกษาให้เด็กเร่ร่อนจึงมี 4 ลักษณะ คือ

1. ส่งครูออกไปพบเด็ก
2. ส่งเด็กไปโรงเรียน
3. สอนเด็กเองที่บ้าน
4. ส่งเด็กเข้าทำงาน(ฝึกอาชีพ)ในสถานประกอบการ

สำหรับงานวิจัยต่างประเทศ มีลักษณะหัวข้อวิจัยและการนำเสนอคล้ายคลึงกับงานวิจัยในประเทศไทย แต่แตกต่างกันตามสถานการณ์ วัฒนธรรม และความรุนแรงของปัญหา เนื่องจากประเทศไทยมีแนวโน้มทิศทางการเจริญเติบโตของสังคมเมืองตามรอยของประเทศตะวันตก และยังไม่พบงานวิจัยต่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับบริบทการสื่อสารของเด็กเร่ร่อน

2.3.2 การวิจัยอื่นๆที่เกี่ยวข้อง

ทศนา แคมมณี (2532) วิจัยเรื่อง การเตรียมครูสำหรับนวัตกรรมการศึกษา พบว่า พฤติกรรมก้าวร้าวที่ครูใช้ในการแก้ปัญหา ได้แก่ การดูต่ำ ตีเตือน ประจาน ดูหมิ่น คาดโทษ ลงโทษทั้งสถานเบาและหนัก เป็นต้น เป็นพฤติกรรมที่ส่งผลในทางลบต่อการเรียนของนักเรียน พฤติกรรมเสริมแรง การเสริมกำลังใจเป็นพฤติกรรมที่ให้ผลดี ดังนั้น บุคลิกภาพการแสดงออกของครูมีผลโดยตรงต่อนักเรียน การจัดการศึกษาให้ผู้เรียนประสบความสำเร็จ ครูต้องมีพฤติกรรมและบุคลิกที่พึงปรารถนา ครูต้องยอมรับนวัตกรรมการใหม่ เทคโนโลยีการศึกษาใหม่ปรับเปลี่ยนตนเองให้มีลักษณะครูที่พึงประสงค์ ได้แก่ จริงใจ เข้าใจ เป็นตัวอย่างที่ดี เป็นต้น

วิรัตน์ เลาสวัสดิ์ (2532) ศึกษา พฤติกรรมของครูชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนสังกัดกรุงเทพมหานครที่นักเรียนประทับใจในทางบวกและลบ โดยใช้ คริติเคิล อินซิเดนท์ เทคนิก(Critical Incident Technique) พบว่า พฤติกรรมครูที่เป็นที่ประทับใจ แบ่งเป็น 3 ด้าน ได้แก่ ด้านการสอน ด้านการปกครองและด้านคุณธรรม จริยธรรม มีรายละเอียดดังนี้ ด้านการสอน พฤติกรรมที่ประทับใจทางบวก ได้แก่ เทคนิคดี เข้าใจง่าย วางแผนการสอนดี มีจิตวิทยา มีความตั้งใจในการสอน เสริมแรงและให้กำลังใจ ให้ความช่วยเหลือ เป็นต้น พฤติกรรมที่ประทับใจทางลบ ได้แก่ ไม่มีจิตวิทยา เทคนิคไม่ดีไม่สร้างบรรยากาศ ขาดการเตรียมตัว ไม่วางแผนการสอน ไม่ส่งเสริมให้เด็กมีส่วนร่วมในกิจกรรม เป็นต้น ด้านการปกครอง พฤติกรรมที่ประทับใจทางบวก ได้แก่ มีจิตวิทยา ชี้แจงเหตุผลก่อนลงโทษ เอาใจใส่ดูแลสม่ำเสมอ ยุติธรรม เป็นกันเอง สนใจเด็กเป็นรายบุคคล เป็นต้น พฤติกรรมที่ประทับใจทางลบ ได้แก่ ทำโทษรุนแรง ไม่มีเหตุผล ไม่ควบคุมอารมณ์ตนเอง ไม่ยุติธรรม ขาดจิตวิทยาในการปกครอง ให้อำนาจตัดสินสั่งการ ไม่สนใจเด็ก เป็นต้น ด้านคุณธรรมจริยธรรม พฤติกรรมที่ประทับใจทางบวก ได้แก่ มีความรักความห่วงใยหวังดี มีน้ำใจ เอื้อเฟื้อ เมตตา กรุณา เสียสละอุทิศตน อุดหนุนอดกลั้น ควบคุมอารมณ์ รับผิดชอบ ให้อภัย พุดจาไพเราะ เป็นต้น พฤติกรรมที่ประทับใจทางลบ ได้แก่ ไม่มีเหตุผล กริยาวาจาไม่สุภาพ ไม่รับผิดชอบ ไม่รอบคอบ ใจแคบ ไม่มีมนุษยสัมพันธ์ ขาดความอดทนอดกลั้น ถูกเหยียดหยาม เหน็บแนมเด็ก เป็นต้น

สุวพักตร์ เวศม์วิบูลย์ (2539) วิจัยเรื่อง สภาวะทางจิตสังคมของเด็กหญิงที่ถูกทารุณกรรมทางเพศ ในศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็กและมูลนิธิคุ้มครองเด็ก พบว่า เด็กมีอายุ 10-16 ปี ถูกทารุณกรรมทางเพศในลักษณะของการมีเพศสัมพันธ์ โดยคนในครอบครัวหรือคนรู้จัก โดยผู้กระทำใช้กำลังข่มขู่บังคับ ครั้งแรกเมื่ออายุ 6-14 ปี เป็นเวลานาน 3 เดือนไปจนถึง 7 ปี ครอบครัวมีปัญหาจิตสังคมหลายประการ สภาพจิตใจภายหลังถูกทารุณกรรมทางเพศ พบว่า เด็กมีปัญหาด้านอารมณ์ วิตกกังวล เศร้าซึม เห็นคุณค่าในตัวเองต่ำ มีความคิดฆ่าตัวตาย มีปัญหาพฤติกรรมเกร่อต่อต้านสังคม พัฒนาการทางเพศผิดปกติ มีปัญหาการสร้างสัมพันธภาพและการเรียน แต่เด็กทั้งหมดมีความคิดเชิงบวกต่อการศึกษา บางส่วนมีความเห็นเชิงลบต่อการแต่งงาน

สุกัญญา ชลิตาพงศ์ (2540) วิจัยเกี่ยวกับการเปิดเผยตนเอง ได้ให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับการเปิดเผยตนเองว่า ผู้หญิงมีการเปิดเผยตนเองในเรื่องทั่วไปมากกว่าผู้ชาย สามารถเข้าถึงจิตใจผู้อื่นได้ดี คำนึงถึงความรู้สึกของคู่สนทนา มีความละเอียดอ่อน

พดุงศักดิ์ กชสำโรง (2542) วิจัยเรื่อง ผลการสอนวาดภาพระบายสีที่มีต่อการแสดงออกทางด้านความรู้ความเข้าใจและทางด้านอารมณ์ของเด็กในมูลนิธิคุ้มครองเด็ก : กรณีเด็กที่ถูกล่วงเกินทางเพศ พบว่า การสอนวาดภาพระบายสี 3 กลุ่ม ได้แก่ การวาดภาพจากการคาดการณ์ การวาดภาพจากการสังเกต การวาดภาพจากจินตนาการ ช่วยให้เด็กสามารถแสดงออกด้านความรู้ความเข้าใจและอารมณ์ของตนเองมากขึ้น

จากแนวคิดทฤษฎีและผลจากงานวิจัยข้างต้น จะเห็นได้ว่า การแก้ไข ช่วยเหลือ หรือลดปัญหาการเร่ร่อนของเด็ก ต้องใช้กุญแจสำคัญหลายประการ ครูข้างถนนจึงเป็นกุญแจสำคัญประการหนึ่งในการแก้ไขและลดปัญหาการเร่ร่อนของเด็ก รูปแบบกระบวนการสื่อสารระหว่างครูข้างถนนกับเด็กเร่ร่อน มีผลต่อการเข้าถึงและสร้างความสัมพันธ์กับเด็กเร่ร่อน กลยุทธ์และวิธีการการสร้างควมไว้วางใจและความเชื่อถือที่มีผลให้เด็กเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมเร่ร่อน เข้าพักอาศัยในบ้านสร้างสรรค์เด็กและร่วมกิจกรรมด้วยความสมัครใจ นอกจากนี้ยังมีปัจจัยอื่นๆที่ส่งเสริมหรือเป็นอุปสรรคต่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการสื่อสารระหว่างครูข้างถนนมูลนิธิสร้างสรรค์เด็กกับเด็กเร่ร่อน ซึ่งในบทที่ 3. จะนำเสนอระเบียบวิธีวิจัยที่จะใช้เพื่อตอบคำถามนำการวิจัยต่อไป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยเรื่อง “ กระบวนการสื่อสารระหว่างครูข้างถนนมูลนิธิสร้างสรรค์เด็กกับเด็กเร่ร่อน ” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) แบบใช้หลายวิธีการ (Multiple Methodology) ประกอบด้วย การสำรวจด้วยการศึกษาจากเอกสาร (Documentary Research) การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-Depth Interview) โดยมีรายละเอียดในการใช้ระเบียบวิธีวิจัย ดังนี้

รูปแบบการวิจัย

1. ศึกษาจากเอกสาร (Documentary Research)

สำรวจสภาพการณ์และองค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้ข้อมูลพื้นฐานของภาพรวม เพื่อการทำความเข้าใจตามสภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในมิติเชิงกว้าง จึงศึกษาจากแหล่งข้อมูลที่เป็นเอกสารหลายประเภทจากหลายแหล่งอ้างอิง ในกรอบของการวิจัยตามประเด็นปัญหา ดังนี้

- 1.1 ศึกษาจากเอกสารทางวิชาการ เอกสารราชการ เช่น หนังสือ รายงาน การวิจัย กฎหมาย พระราชบัญญัติ สถิติข้อมูลที่เกี่ยวข้อง แผ่นพับประชาสัมพันธ์ เป็นต้น
- 1.2 ศึกษาจากบทความ ข่าวสารที่ตีพิมพ์ในสื่อประเภทต่างๆ และเอกสารอื่นๆ เช่น หนังสือพิมพ์ วารสาร หนังสือต่างๆ นอกเหนือจากข้อ 1.1
- 1.3 ศึกษาจากแฟ้มประวัติเด็ก บ้านสร้างสรรค์เด็ก มูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก

2. ศึกษาจากการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation)

ศึกษาจากการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมด้วยการติดตามครูข้างถนนทุกคนที่ออกปฏิบัติงานในพื้นที่ต่างๆ ในเขตกรุงเทพมหานคร ที่ได้รับมอบหมายหน้าที่ความรับผิดชอบในช่วงตั้งแต่วันที่ 4 มิถุนายน ถึง 18 กรกฎาคม 2544 ได้แก่ หัวลำโพง สามย่าน สาทร รังสิตและบางกะปิ จำนวนครูข้างถนนที่ออกปฏิบัติงาน 4 คน เป็นเพศชาย 1 คน เพศหญิง 3 คน (รายละเอียดที่ภาคผนวก ง.) ได้แก่

นายสิทธิพร ธรรมเนียมงาม (ครูมินท์)	อายุ 32 ปี
นางสาวละไม โพธิ์ศรี (ครูติ๊ะ)	อายุ 37 ปี
นายธนระวี ธารากรณ์ (ครูพงษ์)	อายุ 21 ปี
นางสาวอุไรวรรณ บุตรจีน (ครูเก๋)	อายุ 25 ปี

3. ศึกษาจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In Depth- interview)

การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก กลุ่มตัวอย่าง 2 กลุ่ม ได้แก่

- 3.1 เด็กเร่ร่อน เพศชายและหญิง มูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก
- 3.2 ผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้และประสบการณ์การทำงานกับเด็กเร่ร่อน (รายละเอียดที่ภาคผนวก ง.) ได้แก่

- 3.2.1 รองศาสตราจารย์ ดร. สมพงษ์ จิตระดับ (ผู้อำนวยการศูนย์เด็กด้อยโอกาส) คณะครู
ศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- 3.2.2 วัลลภ ตั้งคณานุรักษ์ (ครูหุ่ย) เลขาธิการมูลนิธิสร้างสรรค์เด็กและวุฒิสมาชิก
- 3.2.3 วีระพันธ์ ศุภระกาญจนะ (ครูหน่อง) หัวหน้าโครงการครูข้างถนน มูลนิธิสร้างสรรค์
เด็ก (ครูข้างถนนดีเด่น ของ The Network For Strengthening Street Teachers in
Thailand : NST ปีพ.ศ 2535)

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรของงานวิจัย ได้แก่ ครูข้างถนน ในโครงการครูข้างถนนมูลนิธิสร้างสรรค์เด็กและเด็กเร่ร่อน โดย
คัดเลือกกลุ่มตัวอย่างจากประชากรเป็น 2 ส่วน ได้แก่

1. ส่วนการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม กลุ่มตัวอย่างได้แก่ ครูข้างถนนเฉพาะที่ออกปฏิบัติงานภาคสนาม
ข้างถนนทุกคน (รวมทั้งผู้ช่วยครูและผู้ช่วยครูฝึกหัดที่ปฏิบัติหน้าที่และมีความรับผิดชอบ ทำงานร่วมกับครูข้างถนน)
จำนวน 4 คน เป็นเพศชาย 1 คน เพศหญิง 3 คน เด็กเร่ร่อนทั้งเพศชายและหญิงทุกคนที่ครูที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง
พบระหว่างการออกปฏิบัติงาน ระหว่างวันที่ 4 มิถุนายน ถึง วันที่ 18 กรกฎาคม 2544 เป็นระยะเวลา 6 สัปดาห์ ใน
พื้นที่ตามแผนงานในช่วงระยะเวลาดังกล่าว ได้แก่ พื้นที่หัวลำโพง สามย่าน สาทร รังสิตและบางกระบือ
2. ส่วนการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก กำหนดประชากรเป็นเด็กเร่ร่อนเพศชายที่พักอาศัยในบ้านสร้างสรรค์
เด็กและเด็กเร่ร่อนเพศหญิงที่พักอาศัยในบ้านอุปถัมภ์เด็กระหว่างระยะเวลาเก็บข้อมูล เนื่องจากเป็นกลุ่มเด็กเร่ร่อนที่
อยู่ระหว่างการปรับพฤติกรรมและปรับพฤติกรรมได้แล้วบางส่วน ซึ่งทำให้สะดวกในการเก็บข้อมูลและได้ข้อมูลที่มี
ความน่าเชื่อถือมากกว่าข้อมูลจากเด็กเร่ร่อนข้างถนนที่ยังไม่มีการปรับพฤติกรรม(จากการสำรวจเบื้องต้นพบว่า เด็ก
เร่ร่อนข้างถนนส่วนใหญ่ไม่ไว้วางใจผู้วิจัยเนื่องจากเป็นคนแปลกหน้าจึงไม่ยอมตอบคำถาม หรือตอบไม่ตรงคำถามและ
สมาธิสั้น ไม่สนใจที่จะตอบคำถามหรือพูดคุยนานพอที่จะได้ข้อมูลที่น่าเชื่อถือ) และการเลือกใช้ทั้งสองเพศเพื่อให้ได้
ข้อมูลที่ใช้เปรียบเทียบกลยุทธ์และวิธีการของครูข้างถนนต่อเด็กทั้งสองเพศ แม้ว่าเด็กเร่ร่อนข้างถนนส่วนใหญ่(ร้อยละ
85-90) ที่พบเป็นเด็กชายก็ตาม

เนื่องจาก เด็กเร่ร่อนที่พบส่วนมากเป็นเด็กในกลุ่มอายุระหว่าง 7-18 ปี ซึ่งจัดเป็น 3 ช่วงวัย ได้แก่ วัยเด็ก
ตอนกลาง (อายุ 6-10 ปี) วัยก่อนวัยรุ่น (อายุ 10-14 ปี) วัยรุ่น (อายุ 14-18 ปี) มีพัฒนาการด้านต่างๆที่สำคัญและ
เกี่ยวข้องกับหัวข้อวิจัยดังนี้

1. พัฒนาการทางร่างกาย หมายถึง การที่เจริญเติบโตสมส่วน สมวัย มีพัฒนาการทางการใช้อวัยวะต่างๆ
มีสุขภาพดี แข็งแรง ได้รับอาหารถูกต้องครบถ้วน ทั้งปริมาณและคุณภาพ ได้รับการฉีดวัคซีน และยา
ป้องกันและรักษาโรค ได้รับการส่งเสริมสุขนิสัยต่างๆ
2. พัฒนาการทางอารมณ์และจิตใจ หมายถึง การยอมรับและเข้าใจตนเอง สามารถปรับและควบคุม
อารมณ์ มีความมั่นคงทางอารมณ์สมวัย รู้จักรักผู้อื่นและตนเอง
3. พัฒนาการทางสังคม เป็นการยอมรับในคุณค่าของตัวเองต่อสังคม รู้จักยอมรับผู้อื่นสามารถอยู่ร่วมกับ
ผู้อื่นอย่างประสานสอดคล้อง

4. พัฒนาการทางปัญญา โดยใช้แนวคิดการสื่อสารเพื่อการศึกษา(เรียน)และการจัดกิจกรรม(เล่น) ให้เหมาะสมกับวัยและพัฒนากการทางสมอง ซึ่งครูข้างถนนจะเป็นผู้ที่มีบทบาทอย่างมากในส่วนนี้ของเด็กเร่ร่อน

การเลือกกลุ่มตัวอย่าง ใช้วิธีการสุ่มแบบง่ายกระจายทุกช่วงอายุ ช่วงอายุละ 3 คนทั้งสองเพศ รวมทั้งสิ้น 12 คน ผู้วิจัยได้ใช้เกณฑ์พัฒนาการเด็กต่อสิ่งเร้ารอบตัว (Cantor,1986 อ้างถึงใน เมตตา กฤตวิทย์ และพัชนี เขยจรรยา, 2530) แบ่งเด็กเป็น 3 ช่วงอายุ คือ 4-8 ปี 9-12 ปีและ 13-17 ปี และเกณฑ์อายุจากรายงานการประชุมสมัชชาแห่งชาติ ครั้งที่ 1 เรื่องการพัฒนาเด็ก โดยกำหนดเกณฑ์อายุตามความต้องการพื้นฐานสำหรับเด็ก (สพด.) แบ่งเด็กเป็น 2 ช่วงอายุ คือ 7-12 ปี และ13-18 ปี (นพมณฑล สิบหมื่นเปี่ยม, 2536 : 54) เพื่อให้ได้กลุ่มประชากรที่มีพัฒนาการและอายุเหมาะสมสอดคล้องกับกระบวนการและพฤติกรรมสื่อสาร และ เนื่องจากข้อมูลจากการสำรวจเบื้องต้น พบว่าเด็กเร่ร่อนที่พบในปัจจุบันมีช่วงอายุระหว่าง 7-18 ปี และจำนวนที่พบมากที่สุดได้แก่ช่วงอายุ 11-15 ปี ผู้วิจัยจึงกำหนดเกณฑ์อายุของกลุ่มประชากรสำหรับการวิจัยนี้ ดังนี้

อายุ 7-12 ปี	เพศชาย 3 คน	เพศหญิง 3 คน
อายุ 13-18 ปี	เพศชาย 3 คน	เพศหญิง 3 คน

เครื่องมือที่ใช้การวิจัย

1. การสังเกตและการจัดบันทึกภาคสนาม ใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมโดยใช้กระบวนการในการสังเกต 3 ประการ คือ การสังเกต การสนทนาพูดคุยซักถาม และการจัดบันทึก (สุภางค์ จันทวานิช ,2532) ในประเด็นต่อไปนี้

- 1.1 ลักษณะที่ปรากฏทางสภาพแวดล้อม สภาพภูมิอากาศ สถานที่ บรรยากาศ จำนวนเด็ก กิจกรรม การมีส่วนร่วมในกระบวนการสื่อสารและกิจกรรม บทบาท พฤติกรรมและเหตุการณ์ ความสัมพันธ์ระหว่างครูข้างถนนกับเด็กเร่ร่อน เด็กเร่ร่อนกับเด็กเร่ร่อน เด็กเร่ร่อนกับบุคคลอื่นๆ และครูข้างถนนกับบุคคลอื่นๆ ที่ปรากฏและสังเกตได้ เป็นต้น

1.2 ภาษา

- 1.2.1 วัจนภาษา หมายความว่า การดำเนินการสนทนา หัวข้อ เนื้อหา การทักทาย การอำลา การแนะนำตัว การซักถาม สรรพนาม ความสุภาพ

- 1.2.2 อวัจนภาษา หมายความว่า การแต่งกายและอุปกรณ์เครื่องใช้ของครู ลักษณะและการแต่งกายของเด็ก ท่าทาง การเคลื่อนไหวของร่างกาย ตำแหน่งการนั่ง/ยืน การสัมผัส การแสดงออกทางสีหน้าและสายตา การใช้วัยวาระต่างๆประกอบการสนทนา การแสดงการตอบสนอง การพยักหน้า น้ำเสียง ความดัง/เบา จังหวะการพูดระยะห่าง การเงย และการใช้เวลา สิ่งของต่างๆที่เป็นสื่อใช้ทำกิจกรรมที่ครูนำติดตัวไปขณะปฏิบัติงาน การเลือกใช้สื่อของครูและการให้ความสนใจในสื่อต่างๆของเด็กเร่ร่อน กิจกรรมประเภทต่างๆที่ใช้กับเด็กเร่ร่อน บรรยากาศขณะทำกิจกรรมนั้นๆ เป็นต้น

1.3 ความน่าสนใจและสิ่งที่ค้นพบอื่น ๆ (ถ้ามี)

2. แบบสัมภาษณ์ ชุดคำถามที่มีลักษณะเป็นคำถามตรงและคำถามอ้อม เพื่อให้ทราบข้อมูลเบื้องต้นทางประชากรศาสตร์ และ คำถามรายละเอียดทั้งแบบปิดและเปิดเพื่อให้โอกาสในการแสดงความคิดเห็น ดังนี้

2.1 เด็กเร่ร่อน การสัมภาษณ์เด็กเร่ร่อนจะใช้คำถามที่ยืดหยุ่นของการใช้ภาษาที่เข้าใจง่ายเหมาะสมกับวัย ความรู้ ความสามารถของเด็ก ถามตรงประเด็นปัญหาวิจัย ถามจากคำถามง่ายไปสู่คำถามยาก คำถามทั่วไปสู่คำถามเจาะจง ตามลำดับเวลาหรือลำดับเหตุการณ์ เป็นคำถามกลางๆไม่ชี้แนะ ไม่บังคับหรือข่มขู่ให้ตอบคำถามที่เป็นส่วนตัว ความลับที่เด็กไม่ต้องการตอบ บรรยายกาศสบายๆและสร้างความไว้วางใจให้เด็กเร่ร่อนด้วยการสร้างความสัมพันธ์ก่อนการสัมภาษณ์

2.2.1 แนวคำถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปทางประชากรศาสตร์ ข้อมูลส่วนตัว (การศึกษา อาชีพ นิสัย ทัศนคติ ความเจ็บป่วย โรคประจำตัว ฯลฯ) และภูมิหลังของเด็ก เช่น ชื่อ-สกุล อายุ เพศ ระยะเวลาการเร่ร่อน จำนวนครั้งที่เข้าพักอาศัยในบ้านสร้างสรรค์เด็ก(สำหรับเด็กเร่ร่อนเพศชาย) ระยะเวลาการเข้าพักอาศัยในบ้านสร้างสรรค์เด็ก(สำหรับเด็กเร่ร่อนเพศชาย)และบ้านอุปถัมภ์เด็ก(สำหรับเด็กเร่ร่อนเพศหญิง)

2.2.2 รายละเอียดอื่นๆ (เช่น ภูมิหลังทางครอบครัว ปัญหาและสาเหตุที่เร่ร่อน)

2.2.3 คำถามเกี่ยวกับข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารระดับบุคคลในแง่ของกระบวนการการเข้าถึง และการสร้างความสัมพันธ์ ปฏิสัมพันธ์และการตอบสนอง ทัศนคติ ความคิดเห็นต่อวิธีการ กลยุทธ์ และกิจกรรมต่างๆที่ใช้ในการสื่อสาร

2.2.4 คำถามเกี่ยวกับตัวแปรและสภาพแวดล้อมอื่นๆที่มีผลต่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการสื่อสารระดับบุคคลระหว่างครูช่างถนนมูลนิธิสร้างสรรค์เด็กกับเด็กเร่ร่อน

ลักษณะคำถามทั้งหมด เป็นคำถามที่มีโครงสร้างไม่ตายตัว(Semi-structured) แบบปลายเปิด เพื่อตอบคำถามผู้วัตถุประสงค์ โดยปรับเปลี่ยนคำถามตาม ความเหมาะสมของเด็กแต่ละคน

2.2 ผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้และประสบการณ์การทำงานกับเด็กเร่ร่อน โดยใช้คำถามแบบปลายเปิด เพื่อ

ตอบคำถามผู้วัตถุประสงค์ ทั้งภาพรวมและเจาะลึกในประเด็นต่างๆ ใช้แนวคำถามหลัก 4 ส่วนได้แก่

2.2.1 ความเป็นมาและสาเหตุ รูปแบบปัญหาการเร่ร่อน รวมถึงสภาพการณ์กว้างๆของปัญหาที่เกี่ยวข้องกับเด็กเร่ร่อน

2.2.2 ตัวแปรและองค์ประกอบที่มีอิทธิพลและสัมพันธ์กับการเร่ร่อน

2.2.3 แนวทางการดำเนินงาน และประสิทธิภาพ รวมถึงผลของโครงการครูช่างถนนเพื่อแก้ปัญหาเด็กเร่ร่อน

2.2.4 ข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนาโครงการครูช่างถนนเพื่อเด็กเร่ร่อนในอนาคต

การทดสอบเครื่องมือ

1. นำเครื่องมือแบบสัมภาษณ์ และกรอบในการสังเกตไปปรึกษาอาจารย์ที่ปรึกษาและอาจารย์ที่ปรึกษา ร่วม ตรวจสอบรายละเอียดและความถูกต้องเชิงวิชาการ ความครบถ้วน เหมาะสม เพื่อปรับปรุงแก้ไข
2. นำเครื่องมือที่ปรับปรุงแล้วไปใช้จริง และหากพบปัญหาหรือความไม่เหมาะสมนำมาปรึกษาอาจารย์ที่ปรึกษาและอาจารย์ที่ปรึกษาร่วมเพื่อปรับปรุงในการใช้เก็บข้อมูลในครั้งต่อไป

การเข้าถึงข้อมูล

ผู้วิจัยสมทบบาทครูช่างถนน ออกปฏิบัติงานกับครูช่างถนน มูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก เพื่อสร้างความไว้วางใจ และความคุ้นเคยกับเด็กเร่ร่อนช่างถนน รวมทั้งพักค้างคืนในบ้านสร้างสรรค์เด็กเป็นระยะ ตลอดเวลาทำการเก็บข้อมูล ให้เห็นภาพรวมของกระบวนการสื่อสารที่เกิดขึ้นทั้งในพื้นที่และในบ้านสร้างสรรค์เด็ก การพักค้างคืน การร่วมเดินทางและใช้ชีวิตในบ้านสร้างสรรค์เด็กร่วมกับครูช่างถนน จะทำให้ได้มีเวลาใกล้ชิด สนิทสนม คุ้นเคยกับครูช่างถนน มากยิ่งขึ้น เพื่อความสัมพันธ์ที่ดี ซึ่งจะช่วยให้ทราบและเข้าใจวิถีการทำงาน กลยุทธ์รวมทั้งเกร็ดต่างๆในการทำงานของครูช่างถนน ข้อมูลและสิ่งที่ได้การสังเกตการณ์จึงเป็นภาพที่เป็นธรรมชาติ เนื่องจากครูช่างถนนและเด็กเร่ร่อนไม่รู้สึกรว่าผู้วิจัยเป็นคนแปลกหน้า

วิธีดำเนินการเก็บข้อมูล

1. ติดต่อแบบเป็นทางการ ขออนุมัติจากผู้มีอำนาจของมูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก เพื่อร่วมออกปฏิบัติการกับครูช่างถนน และร่วมกิจกรรมต่างๆที่เกี่ยวข้องและเป็นประโยชน์ในการเก็บข้อมูล โดยการออกช่างถนนพร้อมทั้งครูช่างถนน ทุกคนในแต่ละวัน โดยใช้ระยะเวลาการเก็บข้อมูลภาคสนาม 6 สัปดาห์ตามวัน-เวลาที่มีปฏิบัติงานจริง (วันจันทร์-วันพฤหัสบดี เนื่องจากวันศุกร์เป็นวันประชุมสรุปและเขียนรายงานการปฏิบัติงานประจำสัปดาห์จึงไม่มีการออกปฏิบัติงานช่างถนน) ใช้เวลาในการเก็บข้อมูลแต่ละครั้งมากน้อยต่างกัน ตามสถานการณ์จริงและข้อจำกัดทางสภาพแวดล้อม การเก็บข้อมูลใช้เวลาประมาณครั้งละ 3-6 ชั่วโมง ช่วงเวลา 9.00-18.30 น. ในพื้นที่ต่างๆกัน การเก็บข้อมูลแต่ละครั้ง ประกอบด้วยวิธีการ ดังนี้
 - 1.1 สังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม ร่วมกิจกรรมการเรียนการสอนและกิจกรรมต่างๆที่ครูจัดระหว่างการทำงาน
 - 1.2 ร่วมการสนทนาแบบไม่เป็นทางการกับครูและเด็กเร่ร่อน
 - 1.3 จัดบันทึกภาคสนาม โดยการจดบันทึกเป็น 3 ส่วน ได้แก่
 - 1.3.1 ส่วนที่เกี่ยวข้องกับครูช่างถนน เช่น ข้อมูลทางประชากรศาสตร์ (ได้แก่ เพศ อายุ บุคลิกลักษณะ อุปนิสัย การแสดงออกทางสีหน้า ท่าทาง การแต่งกาย) เป็นต้น
 - 1.3.2 ส่วนที่เกี่ยวข้องกับเด็กเร่ร่อนในพื้นที่ในช่วงระยะเวลาการเก็บข้อมูล เช่น ข้อมูลทางประชากรศาสตร์ (ได้แก่ สภาพทางกายภาพ ข้อมูลทั่วไปทางประชากรศาสตร์ บุคลิกลักษณะ อุปนิสัย ปัญหาที่เป็นสาเหตุในการเร่ร่อน อายุ ความสนใจ ทักษะคติ) เป็นต้น

1.3.3 ส่วนเหตุการณ์ที่สังเกตพบ ในกระบวนการสื่อสารและพฤติกรรมสื่อสารระดับบุคคล ระหว่างครูข้างถนนกับเด็กเร่ร่อน (Channel and Message) ทั้งในส่วนวัจนและอวัจนภาษา รวมถึงข้อมูลอื่นๆที่สนับสนุนข้อมูลในการสังเกต(Thumb Nail sketch) เช่น ความถี่และจำนวนครั้งที่ได้พบครู ระยะเวลาที่ใช้ร่วมกัน กลุ่มเพื่อน และอิทธิพลของกลุ่ม อิทธิพลของสภาพพื้นที่ที่มีผลต่อกระบวนการสื่อสาร เป็นต้น

2. ติดตามนัดวันและเวลาเพื่อสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้และประสบการณ์การทำงานกับเด็กเร่ร่อนทั้ง 3 ท่าน ตามแบบสัมภาษณ์ที่จัดเตรียมไว้
3. รวบรวมข้อมูลจากการถอดเทปบันทึกเสียงที่ได้สัมภาษณ์ทั้งหมด การจดบันทึกและข้อมูลจากเอกสาร ทำการวิเคราะห์ต่อไป

วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล

1. ใช้ข้อมูลทางประชากรศาสตร์จากแบบสัมภาษณ์และแบบสังเกตการณ์ วิเคราะห์แยกประเภทด้วย สถิติอย่างง่ายเพื่อแบ่งกลุ่มและประเภท การแจกแจงความถี่
2. นำข้อมูลจากเอกสาร การสังเกตและการสัมภาษณ์แยกประเด็นเพื่อตอบปัญหำนำการวิจัยแต่ละข้อ โดยนำมาเปรียบเทียบหาความเหมือน ความต่างและความสัมพันธ์กันของข้อมูล
3. ใช้ข้อมูลทั้งหมดมาประมวลผลวิเคราะห์ในเชิงพรรณนา แยกประเด็นตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยและปัญหา เพื่อสรุปและนำเสนอผลการศึกษาวิจัย โดยการบรรยายและพรรณนา ใช้แผนภาพและตารางประกอบ ข้อมูลทางสถิติอย่างง่าย เพื่อให้ได้ภาพที่ชัดเจนของกระบวนการสื่อสารระดับระหว่างครูข้างถนนและเด็กเร่ร่อนเพื่อตอบปัญหาการวิจัยแต่ละข้อ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง กระบวนการสื่อสารระหว่างครูข้างถนนมูลนิธิสร้างสรรค์เด็กกับเด็กเร่ร่อน มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษารูปแบบกระบวนการสื่อสาร กลยุทธ์และวิธีการที่ครูข้างถนน ใช้ในการเข้าถึงและสร้างความสัมพันธ์กับเด็กเร่ร่อน ตลอดจนปัจจัยอื่นๆที่ส่งเสริมหรือเป็นอุปสรรคต่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการสื่อสารระหว่างครูข้างถนนกับเด็กเร่ร่อน โดยใช้แนวคิดทฤษฎีการสื่อสารระหว่างบุคคล แนวคิดทฤษฎีการโน้มน้าวใจ และแนวคิดทฤษฎีพัฒนาการและการสื่อสารกับเด็ก ด้วยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) แบบใช้หลายวิธีการ (Multiple Methodology) มีผลการวิจัยและการวิเคราะห์ผลแบ่งเป็น 2 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1. เป็นข้อมูลจากผลการศึกษาจากเอกสารทางวิชาการ เอกสารราชการและเอกสารอื่นๆ (เช่น หนังสือ รายงาน การวิจัย กฎหมาย พระราชบัญญัติ สถิติข้อมูลที่เกี่ยวข้อง แผ่นพับประชาสัมพันธ์ และประวัติเด็กบ้านสร้างสรรค์เด็ก มูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก เป็นต้น) และจากการสัมภาษณ์เจาะลึก ผลการวิจัยมีรายละเอียดเนื้อหาข้อมูล คือ

- 1.1 สภาพสังคมที่แสดงความสัมพันธ์ของปัญหาเด็กเร่ร่อนกับสังคมเมือง
- 1.2 ปัญหาเด็กเร่ร่อนในต่างประเทศและแนวโน้มปัญหาเด็กเร่ร่อนในประเทศไทย
- 1.3 ประวัติความเป็นมาของโครงการครูข้างถนนมูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก : ปรัชญาแนวคิดอุดมการณ์และการดำเนินงาน

ส่วนที่ 2. เป็นข้อมูลผลการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์เจาะลึกเสนอผลการวิจัยโดยมีเนื้อหาครอบคลุมปัญหานำการวิจัยดังนี้

ปัญหานำการวิจัยที่ 1. กระบวนการสื่อสารของครูข้างถนนมูลนิธิสร้างสรรค์เด็กที่ใช้ในการเข้าถึงและการสร้างความสัมพันธ์ กับเด็กเร่ร่อนเป็นอย่างไร

ปัญหานำการวิจัยที่ 2. กลยุทธ์และวิธีการที่ครูข้างถนนมูลนิธิสร้างสรรค์เด็กใช้กับเด็กเร่ร่อนในการเข้าถึงและการสร้างความสัมพันธ์ ที่มีผลให้เด็กเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมการเร่ร่อน เข้าพักอาศัยในบ้านสร้างสรรค์เด็กและบ้านอุปถัมภ์เด็ก และร่วมกิจกรรมด้วยความสมัครใจมีอะไรบ้าง เพราะเหตุใดจึงเลือกใช้เช่นนั้น และผลเป็นอย่างไร

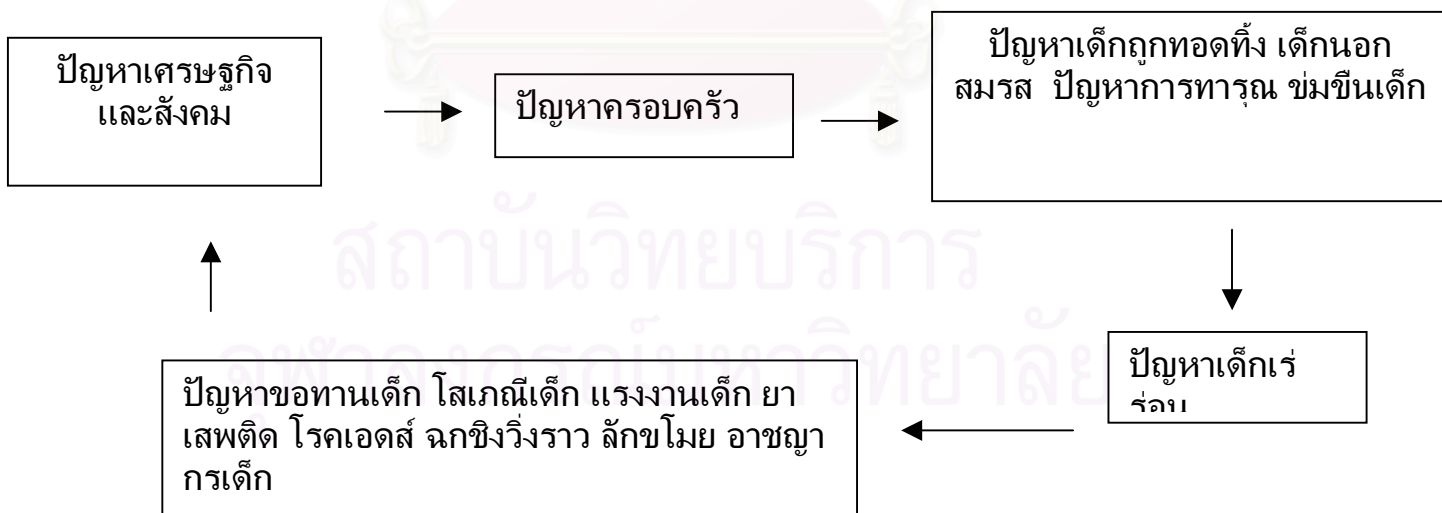
ปัญหานำการวิจัยที่ 3. ปัจจัยที่ส่งเสริมหรือเป็นอุปสรรคต่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการสื่อสารระหว่างครูข้างถนนมูลนิธิสร้างสรรค์เด็กกับเด็กเร่ร่อนมีอะไรบ้าง เพราะเหตุใด

ผลการวิจัยส่วนที่ 1.

เป็นข้อมูลจากผลการศึกษาเอกสารทางวิชาการเอกสารราชการและเอกสารอื่นๆ พบว่า

1.1 สภาพสังคมที่แสดงความสัมพันธ์ของปัญหาเด็กเร่ร่อนกับสังคมเมือง

ปัญหาเด็กเร่ร่อนกับสังคมเมืองเป็นภาพสะท้อนความเสื่อมในความเจริญของสังคม เมืองใหญ่และเมืองท่องเที่ยว (เช่น กรุงเทพมหานคร เชียงใหม่ พัทยา เป็นต้น) เป็นเมืองแห่งความทันสมัย(ทางวัตถุ) แต่ด้อยพัฒนา (วัลลภ ตั้งถนอมรักษ์,สัมภาษณ์, 4 กันยายน 2543) เด็กเร่ร่อนจึงเป็นช่องว่างระหว่างความทันสมัยที่เป็นภาพลวงตากับความเสื่อมโทรมที่เป็นโลกแห่งความจริง โครงสร้างการพัฒนาเมืองที่ผิดทิศทางทำให้ชุมชนถูกทำลาย คนไม่สามารถพึ่งตนเองได้ ต้องอพยพถิ่นฐานเพื่อความอยู่รอดของชีวิต เมืองใหญ่และเมืองท่องเที่ยวจึงเป็นสถานที่ที่ดึงดูดผู้คน ให้เข้ามาด้วยวัตถุประสงค์ต่างๆ โดยเฉพาะการเข้ามาเพื่อทำงาน เมื่อมีการอพยพย้ายถิ่นทำให้เกิดปัญหาสังคมตามมาหลายประการ ปัญหาเด็กเร่ร่อนเป็นปัญหาหนึ่งที่เกิดจากสภาพการณดังกล่าว

แผนภูมิที่ 1. แสดงกระบวนการเชื่อมโยงของปัญหา

เด็กเร่ร่อนที่เข้ากรุงเทพมหานคร มาได้ 4 วิธี ได้แก่ (1) ย้ายเข้ามาพร้อมครอบครัว (2) หนีหรือลักลอบเข้า (3) เกิดในกรุงเทพฯ และ (4) ถูกนำเข้าด้วยการหลอกลวง (มีทั้งเด็กไทยและเด็กต่างชาติ เช่น พม่า ชาวเขา เขมร เป็นต้น)

เด็กเร่ร่อนจึงมีความสัมพันธ์กับสังคมเมืองใน 2 ลักษณะ คือ (1) สังคมเมืองเป็นสาเหตุของการออกเร่ร่อนของเด็ก เนื่องจากครอบครัวต้องต่อสู้ดิ้นรน มีความเครียดและไม่มีเวลาดูแลบุตรหลาน (2) สังคมเมือง สร้างสภาพแวดล้อมที่จูงใจและเอื้อต่อการออกเร่ร่อนของเด็ก (วัลลภ ตั้งคณานุรักษ์, สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2544)

ภาพของเด็กเร่ร่อน ทำให้เกิดคำถามต่างๆแก่ผู้ที่พบเห็น เป็นต้นว่า เด็กเหล่านี้มาจากไหน เป็นลูกใคร มาใช้ชีวิตแบบนี้ได้อย่างไร อยู่รอดอย่างไร จะอยู่รอดอีกนานเท่าใด ถนนที่เป็นเสมือนบ้าน ให้ที่พักพิงอยู่อาศัย เป็นแหล่งทำมาหากิน ประกอบอาชีพ ถนนที่เป็นเสมือนโรงเรียนเป็นแหล่งวิทยาการดำรงชีวิต เสพสุขและผสมพันธุ์ กลุ่มเพื่อนที่เป็นเหมือนสมาชิกในครอบครัว การมีเสรีภาพที่ไร้ขอบเขตจำกัดแห่งการมีชีวิต วงจรชีวิตที่ไม่ยึดติดกับวันเวลา เหล่านี้ ล้วนเป็นคำถามที่ยังรอคอยคำตอบ

เด็กเร่ร่อนจึงเป็นภาพสองมิติ คือ (1) มิติที่เป็นประโยชน์กับสังคมในแง่ของแรงงาน คือ มีสมาชิกภาพในสังคมในฐานะแรงงานเด็ก (Working Children) ที่มีงานสุจริตทำ เลี้ยงชีพได้ และ (2) มิติแห่งความเป็นภาระของสังคม เป็นเด็กข้างถนน(Street Children)ซึ่งเป็นกลุ่มด้อยโอกาส ไม่มีงานทำ เลี้ยงชีพด้วยการลักขโมย หรือทำสิ่งผิดกฎหมาย

1.2 ปัญหาเด็กเร่ร่อนในต่างประเทศและแนวโน้มปัญหาเด็กเร่ร่อนในประเทศไทย

ปัญหาเด็กเร่ร่อนในต่างประเทศ

กลุ่มประเทศแอฟริกา เอเชีย ละตินอเมริกา เช่น คาเมอรูน เคนยา โบลิเวีย เปรู อุกันดา โตโก โคลัมเบีย ฟิลิปปินส์ อินเดีย ศรีลังกา อาเจนตินา แมกซิโก เป็นต้น มีความคล้ายคลึงกันและคล้ายคลึงกับประเทศไทย ในส่วนของสาเหตุ สภาพชีวิตความเป็นอยู่ และปัญหาด้านต่างๆ ได้แก่ ปัญหาสังคม ปัญหาการศึกษา อาชญากรรม ยาเสพติด ค่าประเวณีและโรคเอดส์ ส่วนการให้ความช่วยเหลือ ด้านต่างๆ เช่น การศึกษา ครอบครัว สังคม การฝึกอาชีพ และการทำงาน กฎหมาย การพัฒนาสภาพเด็กจะแตกต่างกันตามนโยบาย

ขนาดและระดับของปัญหา เป็นรูปแบบการช่วยเหลือทั่วไปในความต้องการ พื้นฐานและความช่วยเหลือเฉพาะกรณี บริบททางสังคมและวัฒนธรรมจึง เป็นสิ่งที่ต้องคำนึงถึงในการจัดการกับปัญหาเด็กเร่ร่อน เช่น ประเทศเม็กซิโก มีโครงการที่เรียกว่า JUCONI Project ให้ความสำคัญกับสมาชิกในครอบครัว ให้มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา ประเทศเปรูและโคลัมเบีย ให้ความสำคัญกับจิตใจและอารมณ์ของเด็ก(Collective Spirit) ใช้พลังกลุ่มในการดึงเด็กมารวมกลุ่มแบ่งปัน ช่วยเหลือกันและทำกิจกรรมร่วมกัน ประเทศอาเจนตินา จะใช้การรวมกลุ่มของเด็กเตรียมตัวปรับสภาพจิตใจในการสร้างความไว้วางใจตนเอง(Self Reliance) เด็กเรียนรู้ว่าตนเองมีส่วนในการรับผิดชอบในวิถีชีวิตของตน รู้จักข้อดีข้อเสียของอิสระภาพ ให้เด็กรู้สึกปลอดภัยและมีอิสระภายในที่พักอาศัยที่จัดให้(Night & Day Shelter) ประเทศบราซิลและอินเดีย มีการทำงานรูปแบบครุช่างถนน มีบ้านเปิดและบ้านพักถาวรสำหรับเด็กเร่ร่อน แต่ทำงานยากกว่า เนื่องจากความยากจนและความรุนแรงของปัญหามีมากกว่าประเทศไทย เป็นต้น ในหลายประเทศ การให้ความช่วยเหลือมิใช่การจัดการสงเคราะห์ หากเป็นกระบวนการพัฒนาองค์รวม ที่มีความต่อเนื่อง ยาวนาน ตามจังหวะความก้าวหน้า(Progression) และความเสื่อมถอย(Regression)ของสังคม มีลักษณะการพัฒนาเด็กเร่ร่อนให้เป็นประชากร (Citizen) เป็นทรัพยากรบุคคลที่ดี(Good Person)

แนวโน้มปัญหาเด็กเร่ร่อนในประเทศไทย

สถานการณ์

สถานการณ์เด็กเร่ร่อนในประเทศไทยที่พบในปัจจุบันมีความแตกต่างจากอดีต กล่าวคือ เดิมพบเด็กอายุ 13-17 ปี ดมกาว ก้าวร้าว มีอาชีพรับจ้างล้างจานบ้าง ขายพวงมาลัยบ้าง เมื่อมีรายได้ก็ซื้อกาว และใช้ชีวิตข้างถนน ปัจจุบันพบว่า เด็กมีอายุน้อยลงอยู่ระหว่าง 10-13 ปี จำนวนมากขึ้น เมื่อรวมกับกลุ่มเดิมที่ยังช่วยเหลือไม่ได้มากนัก ทำให้สถานการณ์ซับซ้อนขึ้นทั้งจำนวนเด็กและความรุนแรงของปัญหา การทำงานมีความยากลำบากมากขึ้น เนื่องจากยาเสพติดและสารระเหยลักษณะใหม่ๆ (เช่น กาว ยาบ้า เป็นต้น) ช่องโหว่ของกฎหมาย ทำให้เด็กมีการขายบริการทางเพศมากขึ้น เด็กมีรายได้มากถึง 800-1500 บาทต่อคืน เด็กจะไม่ถูกตำรวจจับหากพบว่าเดินกับชาวต่างประเทศ จะถูกจับต่อเมื่อ ตำรวจบุกเข้าไปพบขณะกำลังทำกิจกรรมทางเพศ การขายบริการทำให้เด็กได้มีที่นอนดี ได้แช่น้ำอุ่น มีอาหารดีและได้ดูโทรทัศน์ เด็กจึงตั้งใจและมีความสุขจากรสชาติทางเพศที่สัมผัสได้ ไม่รังเกียจ (ธีระพันธ์ ศุกระกาญจนะ, สัมภาษณ์, 12 มิถุนายน 2544)

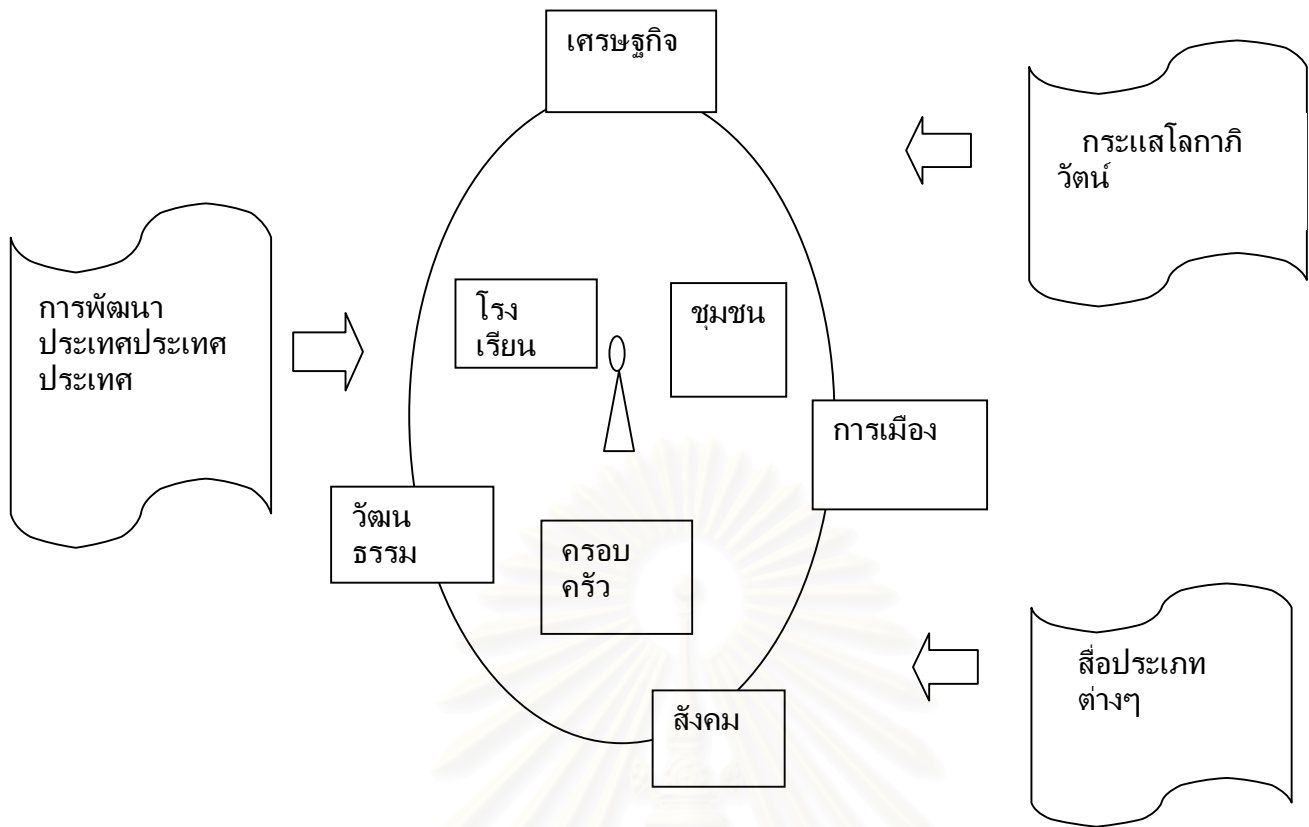
ปัญหาที่เด็กเร่ร่อนในประเทศไทยประสบ มีถึงหลายลักษณะ ได้แก่ การด้อยโอกาส ขาดโอกาสในการพัฒนาตนเอง ขาดบริการขั้นพื้นฐานที่จำเป็นในการดำรงชีวิต มีชีวิตเสี่ยงต่ออันตรายและการกระทำผิดกฎหมาย เป็นเครื่องมือในการกระทำผิดของกลุ่มมิจฉาชีพต่างๆ ทำให้เกิดปัญหาสุขภาพจิต ค่าประเวณี โรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ (เช่น เอดส์ กามโรค เป็นต้น) และการประกอบอาชญากรรม

จากรายงานของศาลคดีเด็กเยาวชนและครอบครัว(2541)พบว่า เด็กออกรเร่ร่อนเพราะถูกทอดทิ้งหรือหนีออกจากครอบครัว ส่วนใหญ่จะรวมกลุ่มกัน มีวิถีชีวิตเช่นเดียวกัน ใช้ยาเสพติดและทำผิดกฎหมาย ตั้งแต่ชั้นเล็กน้อย ขโมยน้อยจนถึงการประกอบอาชญากรรมที่รุนแรงขึ้น ประกอบอาชีพที่สังคมรังเกียจและผิดกฎหมาย บางคนเข้าออกสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน หรือเรือนจำหลายครั้ง การพัฒนาคุณภาพชีวิตเด็กเร่ร่อนจึงควรทำตั้งแต่เด็กเริ่มเร่ร่อนในระยะแรกๆ เพราะเวลาที่ผ่านไปทำให้เด็กมีประสบการณ์ชีวิตมากขึ้น มีสภาพจิตใจที่ล้มเหลว ขาดความเชื่อมั่น และไม่ไว้วางใจใคร ไม่สามารถแยกแยะถูกผิด ดีชั่ว

เด็กเร่ร่อนต่างชาติและเด็กเร่ร่อนสายพันธุ์ที่สอง ซึ่งหมายถึง เด็กเร่ร่อนที่มีเพศสัมพันธ์กันและมีลูก ซึ่งกลายเป็นเด็กเร่ร่อนเช่นเดียวกับพ่อแม่ เป็นปัญหาในอนาคตที่ประเทศไทยต้องเผชิญ รูปแบบการเร่ร่อนจะเป็นการเร่ร่อนกับครอบครัว เกี่ยวพันการค้าประเวณีโดยครอบครัวส่งเสริม การไหลทะลักเข้าประเทศของชาวต่างชาติเพื่อนบ้าน เนื่องจากสภาพความเป็นอยู่ สภาพเศรษฐกิจที่ตึกว่า จะทำให้ปัญหาความซบซ้น รุนแรงและแก้ไขยากขึ้น

สาเหตุการเร่ร่อนของเด็กในประเทศไทย มี 3 ประเด็นหลัก ได้แก่

1. สาเหตุจากตัวเด็กเอง เช่น รักอิสระ ชอบเที่ยวเตร่ ต้อ ไม่เชื่อฟัง ฯลฯ
2. สาเหตุจากครอบครัว ชุมชน โรงเรียน ซึ่งเป็นสภาพแวดล้อมที่อยู่รอบตัวเด็ก เช่น สาเหตุบิดามารดา ญาติพี่น้องทะเลาะกัน การทารุณทำร้ายร่างกายและจิตใจ ครูที่ไม่เข้าใจ ดุด่าเขี่ยนตี เพื่อนๆ ล้อเลียน กลั่นแกล้ง ฯลฯ
3. สาเหตุจากสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรม เนื่องมาจากการพัฒนาประเทศและกระแสโลกาภิวัตน์ รวมถึงสื่อมวลชน ที่เป็นปัจจัยแวดล้อมระดับประเทศ

แผนภูมิที่ 2. แสดงปัจจัยที่เป็นสาเหตุการเร่ร่อนของเด็ก

จากการรวบรวมข้อมูลและการสำรวจวิจัยพบว่าปัญหาครอบครัว เป็นปัญหาหลักประการแรกของการตัดสินใจเร่ร่อนของเด็ก พบว่าปัญหาครอบครัวที่เป็นสาเหตุของการเร่ร่อนของเด็ก แบ่งได้หลายประการ ดังนี้

1. ปัญหาครอบครัว (ครอบครัวไม่สงบสุข อ่อนแอ มีการทะเลาะเบาะแว้ง ชัดแย้ง ปัญหาความยากจน ถูกบังคับใช้งานอย่างหนัก)
2. ปัญหาการหย่าร้าง (ครอบครัวที่มีผู้ปกครองเพียงคนเดียว ที่มีสาเหตุมาจากการทอดทิ้งคู่สมรส นอกใจหรือหย่าร้าง ทำให้อีกฝ่ายต้องรับผิดชอบดูแลบุตรตามลำพังอย่างยากลำบาก บิดามารดามีภรรยาหรือสามีใหม่)
3. ปัญหาความรุนแรงในครอบครัว (การกระทำทารุณกรรมเด็กในลักษณะต่างๆทั้งทางร่างกาย วาจาและจิตใจ เช่น การดุด่า ทูบตี)
4. ปัญหาการปฏิเสธความรับผิดชอบในการเลี้ยงดู การทอดทิ้งเด็ก (ปัญหาความผูกพันระหว่างครอบครัวกับเด็ก)

เมื่อเด็กออกเร่ร่อน เด็กจำเป็นต้องเรียนรู้การมีชีวิตรอบถนนจากประสบการณ์ของตัวเอง และจากการสังเกตสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัว เช่น สภาพพื้นที่ อาคาร สถานที่ เด็กเร่ร่อนคนอื่นๆ บุคคลแวดล้อมต่างๆ เป็นต้น เด็กเร่ร่อนจึงมีการเรียนรู้จากถนน ในลักษณะต่างๆ ได้แก่

1. เรียนรู้การใช้ถนนเพื่อการอยู่รอดและมีชีวิตรอดผ่านชีวิตประจำวัน
2. เรียนรู้บทบาทของตนเองในสังคม
3. เรียนรู้ภายในตนเอง เช่น ความรู้สึกนึกคิด ความหวัง ความต้องการ พลังในทางบวกและลบ เป็นต้น
4. เรียนรู้จักผู้อื่นผ่านความสัมพันธ์และการอยู่ร่วมกับผู้อื่นทั้งในกลุ่มเด็กเร่ร่อนและนอกกลุ่ม
5. เรียนรู้จักความแตกต่างระหว่างตนเองกับผู้อื่นในทุกๆด้าน

อย่างไรก็ตาม ลักษณะการเรียนรู้ทั้ง 5 ประการดังกล่าว มีระดับและความลึกซึ้ง รวมถึงการนำมาประยุกต์ใช้ให้เป็นประโยชน์กับตัวเองมากน้อยตามความแตกต่างระหว่างบุคคลของเด็ก สถานการณ์และ ปัญหาของเด็กแต่ละคน

การแก้ไขปัญหาเด็กเร่ร่อนในประเทศไทย

แนวคิดเพื่อการแก้ไขปัญหาเด็กเร่ร่อนในปัจจุบัน มีทั้งรูปแบบของการให้ความช่วยเหลือพร้อมกับการป้องกัน โดยใช้การพัฒนาจากโครงสร้างแผนการพัฒนาประเทศ เกี่ยวกับการกระจายความเจริญจากเมืองสู่ชนบท แต่วิธีคิดแบบตะวันตกดังกล่าวดูเหมือนกับจะตรงข้ามกับความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในประเทศไทย กล่าวคือ แนวคิดทฤษฎีเชื่อว่า เมื่อความเจริญเกิดขึ้นในกรุงเทพมหานครซึ่งเป็นทั้งเมืองหลวง เมืองใหญ่และเมืองท่องเที่ยวแล้ว จะแผ่กระจายออกไปยังที่อื่นๆโดยรอบ แต่ความเป็นจริง คือ กรุงเทพมหานครกลับกลายเป็นศูนย์กลางที่ดูดทรัพยากรเข้ามาหล่อเลี้ยงความเจริญของตน ทั้งทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรบุคคล ซึ่งเป็นการทำลายชุมชนชนบทที่เคยเลี้ยงตัวเองได้ นอกจากนั้น การอพยพจากชนบทเข้าเมืองยังเป็นการทำลายชุมชนในกรุงเทพมหานครเอง เพราะเมื่อคนหลังไหลมามาก ก็เกิดปัญหาการให้บริการไม่เพียงพอไม่ทั่วถึง แม้การแก้ปัญหาโครงสร้างเชิงการพัฒนา ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงแล้ว 3 แผน คือ แผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7,8 และ 9 แต่ยังไม่ปรากฏผลสำเร็จที่น่าพึงพอใจ เพราะเป็นการเปลี่ยนแต่ความคิด กลไกต่างๆไม่ได้ไปตาม (วัลลภ ตั้งคณานรักษ์, สัมภาษณ์, 4 กันยายน 2543)

ดังนั้น ตัวอย่างทางเลือกที่ดี เช่น เศรษฐกิจพอเพียงของในหลวง การพึ่งตนเอง จึงเป็นการแก้ไขและป้องกันปัญหาที่ต้นทาง เมื่อคนไม่ย้ายถิ่น ไม่

ขาดลูก ไม่ส่งมาเป็นแรงงานเด็ก ครอบครัวไม่เครียด ไม่ทะเลาะกัน จึงปกป้องลูกจากยาเสพติดได้ ดังนั้น ชุมชนเข้มแข็งจึงเป็นการพึ่งตนเองและปกป้องและพัฒนาสมาชิกในชุมชนด้วย

การเปลี่ยนแปลงต้องเริ่มที่การสนับสนุนให้มีการพึ่งพาตนเอง คนในชุมชนช่วยเหลือ ปกป้องดูแลกัน ครอบครัวรักใคร่ปรองดอง ไม่ขายเด็กเป็นแรงงานเด็กหรือโสเภณีเด็ก การพัฒนาเด็กเร่ร่อนจึงไม่อาจกระทำได้โดยลำพังต้องใช้ความร่วมมือร่วมใจจากหลายฝ่ายและต้องมีการปรับกลยุทธ์ให้เหมาะสมตามสถานการณ์ของปัญหาและศักยภาพขององค์กร โดยเฉพาะการสร้างเครือข่าย ที่มีระบบการช่วยเหลือเชื่อมโยง ประสานการส่งต่อกันระหว่างสถาบันหรือองค์กรและบุคคลากรที่ให้ความช่วยเหลือ จึงจะทำให้การพัฒนาบรรลุผลตามความมุ่งหมาย การเปลี่ยนแปลงต้องเริ่มที่การสนับสนุนให้มีการพึ่งพาตนเอง คนในชุมชนช่วยเหลือ ปกป้องดูแลกัน ครอบครัวรักใคร่ปรองดอง ไม่ขายเด็กเป็นแรงงานเด็กหรือโสเภณีเด็ก การเปลี่ยนแปลงต้องเริ่มที่การสนับสนุนให้มีการพึ่งพาตนเอง คนในชุมชนช่วยเหลือ ปกป้องดูแลกัน ครอบครัวรักใคร่ปรองดอง ไม่ขายเด็กเป็นแรงงานเด็กหรือโสเภณีเด็ก วิชา มหาคุณ(2541) กล่าวถึงการพัฒนาคุณภาพชีวิตเด็กกลุ่มนี้ว่าควรแบ่งการพัฒนาเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. การพัฒนาเด็กเร่ร่อนที่มีครอบครัวหรือผู้ปกครอง ด้วยการปรึกษาหารือ แนะนำวิธีการเลี้ยงดู การทำครอบครัวบำบัด เตรียมครอบครัวให้พร้อมที่จะรับเด็กกลับคืนสู่ครอบครัว รวมทั้งการจัดหาครอบครัวอื่นแทนให้แก่เด็ก
2. การพัฒนาเด็กเร่ร่อนที่ไร้ครอบครัว มีการวางแผนพัฒนาเด็กในระยะยาวในทุกด้าน ให้การศึกษา ฝึกอาชีพ จัดหาองค์กรหรือครอบครัวทดแทนที่จะให้ความคุ้มครองดูแลให้เด็กได้รับการพัฒนาตามวัย

ปัจจุบันพบว่า กลไกหลัก 5 ประการการที่จะนำไปสู่ความเป็นชุมชนพึ่งตนเองได้ “ตาย” ลง (วัลลภ ตังคณานุรักษ์, สัมภาษณ์, อ้างแล้ว) กล่าวคือ

1. กลไกทางการเมือง (เช่น การออกกฎหมาย งบประมาณล่าช้า มีปัญหา นักการเมืองคอร์รัปชัน เป็นต้น) ต้องแก้ไขด้วยการปฏิรูปการเมือง เพื่อสร้างพรรคการเมืองที่ดี สร้างบุคลากรทางการเมืองที่ดี เพื่ออนุมัติสร้างสิ่งที่ดีเพื่อการพัฒนา

2. กลไกราชการ มีขั้นตอนมาก มีการประจบนักการเมืองแทนการรับใช้ราษฎร การบริการแบบเลีย การแก้ไขต้องปฏิรูประบบราชการ โดยการให้ออกก่อนเกษียณอายุ เพื่อลดจำนวนข้าราชการ เปลี่ยนบทบาทส่งเสริมให้ชุมชน องค์กรศาสนา องค์กรธุรกิจเอกชน ทำ ราชการสนับสนุน แต่ปัญหา คือ ข้าราชการส่วนมาก ยังมีกรอบความคิดเก่าที่ต้องการรักษาอำนาจของตน

3. กลไกการศึกษา เป็นการศึกษาแบบลู่เดียว ทุกคนแข่งขันเพื่อขึ้นสู่ การศึกษาชั้นสูงที่มีที่จำกัด คนจำนวนมากตกไปเป็นแรงงานราคาถูก การ ปฏิรูปการศึกษา จะทำให้คนมีโอกาสได้รับการศึกษา 12 ปีเท่าเทียมกันไม่ เสียค่าใช้จ่าย ซึ่งความรู้ระดับมัธยมศึกษาปีที่ 6 เป็นพื้นฐานที่น่าจะเป็นคุณ ภาพเบื้องต้นของเด็กได้ ซึ่งต่อจากนั้นเด็กจะมีทางเลือกอีกหลายทาง เช่น มหาวิทยาลัย สายอาชีพ โหมนสกุล ทำให้เด็กมีทางไปต่อ ซึ่งสามารถทำได้เร็วกว่ากลไกการเมืองและกลไกราชการ การศึกษาทำให้คนมีความรู้ฉลาด เชี่ยวชาญในความถนัดของตนเองมากขึ้น รู้ว่าตนเองต้องการเป็นและทำอะไรในอนาคต

4. กลไกศาสนา ผู้ที่ยึดมั่นในหลักศาสนาจะเป็นผู้ที่มีศีลธรรม เป็นผู้ที่ ไม่สร้างปัญหา แต่ปัญหาที่พบในปัจจุบัน คือ ศาสนาเป็นพุทธพาณิชย์ เช่น ระบบการหาผลประโยชน์ของวัด พระสงฆ์ มีลัทธิต่างๆที่มีส่วนในการทำลาย พุทธศาสนา เป็นต้น การตรวจสอบศาสนาจะทำให้ศาสนากลับมาสู่การ พัฒนาคุณภาพชีวิตของคน พระจะเป็นที่พึ่งทางจิตวิญญาณของบุคคลมากขึ้น

5. กลไกเศรษฐกิจ ความเชื่อว่าเศรษฐกิจแบบตะวันตกเป็นทางเลือก เดียวของไทย (ทุนนิยม) ซึ่งเป็นความคิดที่เป็นการเดินตามประเทศตะวันตก ทำให้ประเทศไทยถูกบีบบังคับด้วยการสร้างภาพ ข้อมูลข่าวสารและสื่อถูก ควบคุม เช่น ปล่อยให้ข่าวเรื่องเงินบาท การเมืองไม่มั่นคง ปัญหาชายแดน เป็นต้น เป็นระบบปลาใหญ่กินปลาเล็ก ประเทศไทยกลายเป็นศัตรูกับ ประเทศเพื่อนบ้าน เพราะพยายามจะไปควบคุม เอาเปรียบประเทศอื่น (แต่ ในความเป็นจริง ทุกประเทศก็มีประเทศมหาอำนาจดูแลอยู่ เช่น ประเทศ เวียดนามดูแลประเทศกัมพูชา จีนดูแลประเทศลาว ประเทศพม่าปิด ประเทศ เป็นต้น) ต้องปรับเปลี่ยนแนวคิดจากประเทศอุตสาหกรรม(นิคส์) เป็นประเทศอุตสาหกรรมเกษตร (แนคส์) ซึ่งเป็นรากฐานตามธรรมชาติ ทาง ภูมิศาสตร์ ปัญหา คือ ทรัพยากรสำคัญของประเทศถูกจดลิขสิทธิ์โดยต่าง ประเทศ เช่น สมุนไพร ข้าวหอมมะลิ กระจ่างเทียม ควาย เป็นต้น

การแก้ปัญหาทุกข้อทั้ง 5 ประการข้างต้น ไม่สามารถทำได้ด้วยกำลัง
คนเดียว หากทุกคนทำตามหน้าที่ของตนเท่าที่ทำได้ ทำเท่าที่มีเวลา ทำเท่า
ที่รู้ว่าควรทำ ทำงานร่วมกันประสานกัน แม้จะเป็นการแก้ที่ปลายเหตุก็เป็น
ทางที่เป็นไปได้ เพราะปลายเหตุอาจเป็นต้นเหตุของปัญหาใหม่ แต่ละคน
การแก้ปัญหา ควรเริ่มต้นที่ ครอบครัวเข้มแข็ง จึงทำให้ ชุมชนเข้มแข็ง
สังคมจึงดีงาม ปัญหาต่างๆก็จะลดลง ดังนั้น ในฐานะบุคคลที่เป็นสมาชิกใน
สังคม การช่วยแก้ปัญหาเด็กเร่ร่อนจึงมีแนวทาง ดังต่อไปนี้

1. ไม่ทำตัวเป็นส่วนหนึ่งของปัญหา ไม่สร้างปัญหาเพิ่ม ระวังเสมอว่า
ปฏิบัติตัวเป็นปัญหาหรือไม่ โดยพิจารณาจากครอบครัวของตนเอง
2. เสียสละเวลา ใช้ความรู้ ทักษะ ความสามารถของตนให้เป็นประโยชน์
ต่อเด็ก โดยทางใดทางหนึ่ง
3. เสียสละ แบ่งปันสิ่งของที่เกินความต้องการ เหลือใช้ให้เป็นประโยชน์
แก่ผู้ที่ขาดแคลน
4. สร้างเครือข่าย ใช้ระบบเครือข่าย เพื่อนฝูง ทำตัวเป็นสะพานเชื่อม
ไปให้เด็ก แบ่งปันแนวคิดทั้งสามประการข้างต้นให้ผู้อื่นรอบข้าง โดย
การขอความช่วยเหลือและแนะนำวิธีที่จะช่วยเหลือ

ความสำเร็จในการช่วยเหลือเด็กเร่ร่อน ปรากฏในรูปแบบที่เด็กจำนวนหนึ่งกลับคืนสู่ครอบครัว
บางส่วนกลับเข้าสู่ระบบการศึกษา มีงานทำ มีอาชีพสุจริต ดูแลตนเองและครอบครัวได้ตามสมควร

จากสภาพการณ์การของปัญหาและการแก้ปัญหาข้างต้น สะท้อนภาพ
ในบางส่วนที่เกี่ยวข้องกับปัญหาเด็กเร่ร่อนในประเทศไทย ต่อไป เป็นการ
เสนอภาพความช่วยเหลืออีกด้านหนึ่งขององค์กรพัฒนาเอกชน ที่ทำงานด้าน
การพัฒนาเด็กและเยาวชน ซึ่งจะทำให้เห็นภาพที่ชัดเจนขึ้นเกี่ยวกับเด็กเร่
ร่อน

1.3 ประวัติความเป็นมาของโครงการครูช่างถนนมูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก : ปรัชญาแนวคิดอุดมการณ์และการดำเนินงาน

มูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก(Foundation for The Better Life of Children) ตั้งอยู่ที่
100/475 ถ.แจ้งวัฒนะ 10 แขวงทุ่งสองห้อง เขตหลักสี่ กรุงเทพมหานคร 10210
โทร.574-1381 ,574-3753 ,574-6162 โทรสาร 982-1477

เกิดจากการรวมตัวของกลุ่มบุคคลที่มีประสบการณ์และความคิดในการ
พัฒนาเด็ก ต้องการเห็นการพัฒนาเด็กไทยดำเนินการอย่างจริงจังและมีผล
ในทางรูปธรรมที่ชัดเจน จัดตั้งเป็นมูลนิธิโดยได้รับอนุญาตจากกระทรวง
มหาดไทยเมื่อวันที่ 2 พฤศจิกายน พ.ศ. 2531ตามทะเบียนลำดับที่ 4021 เป็น

องค์กรเอกชนอาสาสมัครเพื่อการพัฒนา (NGO) ที่ทำงานด้านการพัฒนาเด็ก และเยาวชน มีวัตถุประสงค์ในการดำเนินการ ดังนี้

- ส่งเสริมและสนับสนุนพิทักษ์สิทธิเด็ก ตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิเด็ก แห่งสหประชาชาติ
- ช่วยเหลือและพัฒนาเด็กที่ถูกทอดทิ้งหรือเด็กที่ด้อยโอกาสให้เติบโตอย่าง สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์และสังคม
- ศึกษาและแสวงหารูปแบบการสร้างสรรคเด็กให้เติบโตอย่างมีคุณภาพ และสร้างคุณค่าที่ดีต่อสังคม
- ประสานงานและร่วมมือกับบุคคล องค์กรและหน่วยงานร่วมกันสร้าง สรรคและเกื้อกูลเด็กในสังคม
- ไม่แสวงหากำไรและไม่เกี่ยวข้องกับการเมือง

มีหลักการที่จะป้องกันเด็กที่ต้นทางชนบทให้ปลอดภัย ได้รับ โอกาสการพัฒนาตามที่ท้องถิ่น ซึ่งเป็นการป้องกันปัญหาการอพยพเข้า กรุงเทพฯและเร่ร่อนของเด็ก ทำงานเชิงรุกให้เด็กพ้นสภาพปัญหาที่เลวร้าย โดยเร็วที่สุด เน้นการทำงานควบคู่ไปกับส่วนต่างๆของสังคมทั้งบุคคลทั่วไป ภาครัฐ ธุรกิจและองค์กรอื่นๆ ให้โอกาสในการพัฒนาเด็กด้อยโอกาสขึ้นมา เป็นบุคคลทำงานเพื่อสังคม

กิจกรรมที่ดำเนินการ

1. งานป้องกันเด็กที่ต้นทาง ประสานการหาทุนการศึกษา จักรยาน อุปกรณ์เกมส์ อุปกรณ์ดนตรีและกีฬา เสื้อผ้าชุดนักเรียน หนังสือ แบบเรียนและหนังสืออ่านทั่วไปเพื่อเด็กยากจนในชนบท
2. งานเชิงวิชาการ มีศูนย์ข้อมูล-ห้องสมุดที่รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับเด็ก ไว้อย่างเป็นระบบทั้ง เอกสาร รายงาน วิทยานิพนธ์และเอกสาร อื่นๆ
3. งานรกรช่วยเหลือเด็ก แบ่งเป็น 3 โครงการได้แก่ (1) โครงการครู ข้างถนน รกรช่วยเหลือเด็กเร่ร่อนข้างถนนเพื่อช่วยเด็กให้พ้นจาก ถนน (2) โครงการครูสัญจร รกพบเด็กในชุมชนสลัม แหล่งก่อสร้าง เพื่อจำแนกการช่วยเหลือเด็กในแต่ละกลุ่มอายุ (3) งานหลักฐานและ ส่งต่อ ประสานงานช่วยเหลือด้านหลักฐานทะเบียนต่างๆเช่น สติ บัตร ทะเบียนบ้าน หลักฐานการศึกษา เป็นต้น)ให้ครบถ้วน เพื่อ การประสานส่งต่อเด็กไปสู่หนทางที่ดี
4. งานรองรับเด็ก จัดบ้าน 2 หลัง ได้แก่ (1) บ้านอุปถัมภ์เด็ก เป็นบ้าน พักประจำสำหรับเด็กกำพร้า เด็กถูกทำร้าย เด็กเร่ร่อนหญิง เด็ก ครอบครัวยุติธรรมแยกให้เข้าพักอาศัย ได้รับการพัฒนาเหมือนเด็กทั่ว

ไป (2) บ้านสร้างสรรค์เด็ก เป็นบ้านเปิด สำหรับเด็กเร่ร่อนชาย เพื่อให้เด็กได้ทดลองใช้ชีวิตในบ้านเปรียบเทียบกับชีวิตการเร่ร่อน

โดยมีแหล่งทุนจากการบริจาคจากบุคคลทั่วไปเฉพาะในประเทศ ทัวประเทศ ไม่รับเงินบริจาคจากต่างประเทศด้วยเหตุผลทางนโยบายและการบริหารจัดการ การวิจัยนี้มุ่งศึกษาโครงการครูข้างถนน ซึ่งเป็นหนึ่งในกิจกรรมงานรुकช่วยเหลือเด็กของมูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก มีรายละเอียดดังนี้

โครงการครูข้างถนนมีมติการทำงานเชิงนวัตกรรมทางการศึกษาเพื่อเด็ก ด้วยการบริการสังคมเชิงรุกโดยมีแนวคิดต้นแบบจากประเทศบราซิล แต่มีการปรับใช้ให้เหมาะสมกับสภาพเด็ก สภาพพื้นที่และสังคมของไทย (ธีระพันธ์ ศุภระกาญจนะ, สัมภาษณ์, 12 มิถุนายน 2544) โดยมี ธีระพันธ์ ศุภระกาญจนะ หรือที่รู้จักดีในนาม “ครูหน่อง” เป็นหัวหน้าโครงการในปัจจุบัน

ประวัติความเป็นมา

ปี พ.ศ 2526 วัลลภ ตั้งคณานุรักษ์(ขณะนั้นเป็นผู้ประสานงานโครงการศูนย์เด็กลูกคนงานก่อสร้าง)ร่วมกับ กลุ่มผู้สนใจการทำงานเพื่อเด็ก 9 คน รวมตัวกันจัดตั้ง “กลุ่มเกื้อกูล” ได้แก่ มนตรี สินทวีชัย พิมล สินทวีชัย สันทนา ธรรมโรจน์ พิสมัย แก้วเพชร อีรพล วีระวัฒน์ ประรามภัก วีระวัฒน์ อนุพงศ์ ไชยฤกษ์ ผดุงศักดิ์ คชสำโรง พิสมัย พานิชการ(เสียชีวิต) ทำโครงการปูเสื่อสอนและเล่นสนุกกับเด็กเร่ร่อนที่สนามหลวง ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นของโครงการครูข้างถนน มูลนิธิสร้างสรรค์เด็กในเวลาต่อมา

วัลลภ ตั้งคณานุรักษ์และเจ้าหน้าที่บางส่วนของมูลนิธิเด็กได้แยกตัวออกมาและก่อตั้งมูลนิธิสร้างสรรค์เด็กขึ้น ในปีพ.ศ 2529 พร้อมกับดำเนินโครงการครูข้างถนนเต็มรูปแบบ มุ่งเน้นที่การให้ความช่วยเหลือเด็กเร่ร่อนในด้านต่างๆ ในพื้นที่ ในเขตกรุงเทพมหานคร พื้นที่ปฏิบัติงานช่วงนั้น ได้แก่ พื้นที่สนามหลวง จตุจักรและหมอชิต(เดิม) ครูข้างถนนจะออกปฏิบัติการภาคสนามพร้อมกับกระเป๋าที่มีอุปกรณ์ต่างๆที่ใช้ในการทำกิจกรรมร่วมกับเด็ก เป็นอุปกรณ์ที่ดึงดูดความสนใจและให้ทั้งความรู้และความสนุกสนาน เพลิดเพลินเหมาะสมกับวัยของเด็ก อุปกรณ์ดังกล่าว ได้แก่ เครื่องเขียน สีเทียน ดินน้ำมัน หนังสือนิทาน การ์ตูน เครื่องกีฬา เกมกด เกมส์ต่างๆ เครื่องดนตรีขนาดเล็กๆ และของจำเป็นพื้นฐานที่จำเป็นแก่เด็ก ได้แก่ แปรงสีฟัน ยาสีฟัน ยาสามัญและอุปกรณ์ทำแผล อาหาร ขนมขบเคี้ยว เป็นต้น

ปีพ.ศ. 2538 มีพื้นที่ประจำ 8 พื้นที่และเพิ่มเป็น 12 พื้นที่ในปีพ.ศ 2539 ต่อมามีการขยายเขตทั่วกรุงเทพมหานคร ได้แก่ สะพานพุทธ หัวลำโพง

หมอชิต พัฒน์พงษ์ วังเวียนใหญ่ สมุทรปราการ บางกะปิ รังสิต บางแค ศาล
เจ้าพ่อเสือ ปิ่นเกล้า เป็นต้น

ปีพ.ศ 2542 จากการประชุมแบบระดมสมองขององค์กรที่ทำงานเพื่อ
เด็กเร่ร่อนจำนวน 14 องค์กร จึงได้มีการรวมตัวจัดตั้ง “ เครือข่ายองค์กร
ทำงานเพื่อเด็กเร่ร่อน” ซึ่งปัจจุบันมี วัลลภ ตังคณานุรักษ์ หรือ วัลลภ ตัง
คณานุรักษ์ ดำรงตำแหน่งเป็นประธานเครือข่ายองค์กรทำงานเพื่อเด็กเร่ร่อน
คนปัจจุบัน (รายละเอียด ภาคผนวก ค.) จึงมีการแบ่งพื้นที่ทำงานระหว่างครู
ข้างถนนของมูลนิธิและหน่วยงานต่างๆ (เช่น ครูข้างถนนของศูนย์เมอร์ซี
ครูตำรวจของสถานีตำรวจนครบาล ครูตำรวจรถไฟ ครูข้างถนนของ
กรุงเทพมหานคร เป็นต้น) โดยมีทั้งการทำงานประสานร่วมกันและแบ่งส่วน
ความรับผิดชอบที่ชัดเจน

ปีพ.ศ 2543-2544 ครูข้างถนนของมูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก ปฏิบัติงานใน
พื้นที่หลักและออกสำรวจพื้นที่เพื่อการวางแผนพื้นที่เป้าหมายเป็นประจำ
พื้นที่หลักในการออกปฏิบัติงานมี 2 พื้นที่ ได้แก่ (1) พื้นที่บริเวณสถานีรถไฟ
หัวลำโพง (2) พื้นที่รังสิต ครอบคลุมบริเวณใต้ทางด่วนแยกรังสิต (สะพาน
แก้ว) สวนสาธารณะข้างทางต่างระดับข้ามแยกรังสิต และบริเวณห้างสรรพ
สินค้าฟิวเจอร์พาร์ค และพื้นที่สำรวจ เช่น พื้นที่อนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ สาม
ย่าน สาทร บางกะปิ (บริเวณห้างเดอะมอลล์บางกะปิและตลาดบางกะปิ) นอก
จากนี้ หากมีบุคคลทั่วไปแจ้งหรือรายงานมายังมูลนิธิหรือที่โครงการฯ โดย
ตรงว่าพบเด็กเร่ร่อนในพื้นที่อื่นๆ ในเขตกรุงเทพมหานคร ครูข้างถนนจะ
ปรับแผนการทำงานเพื่อแบ่งเวลาหรือแบ่งกำลังคน ไปสำรวจพื้นที่ที่ได้รับข้อ
มูล เพื่อให้ช่วยเด็กได้ทันท่วงที

ดังที่กล่าวมาในช่วงแรก นอกจากโครงการครูข้างถนนของมูลนิธิ
สร้างสรรค์เด็ก ปัจจุบันมีการทำโครงการในลักษณะ เดียวกันนี้เพิ่มขึ้นทั้งจาก
หน่วยงานของรัฐและเอกชน ทั้งในกรุงเทพมหานครและต่างจังหวัด ทั้งที่ใช้
ชื่อตรงกันว่า ครูข้างถนนและในชื่ออื่นๆ เช่น กลุ่มพัฒนาเด็กเร่ร่อน
กรุงเทพมหานคร กลุ่มพันธกิจเพื่อสังคมสมุทรปราการ กลุ่มสร้างสรรค์เด็ก
เวียงพิงค์เชียงใหม่ มูลนิธิเพื่อชีวิตเด็กอุดรธานี มูลนิธิอุทิศเพื่อเด็กไทยใน
ชนบทขอนแก่น เป็นต้น มีการขยายฐานครูข้างถนนด้วยการจัดตั้งโครงการ
ต่างๆร่วมกับหน่วยงานอื่น เช่น อาสาสมัครพิทักษ์เด็กเร่ร่อน เป็นการร่วมมือ
ของมูลนิธิกับกรุงเทพมหานคร โครงการครูอาสาช่วยสอน เป็นการร่วม
มือของมูลนิธิกับคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ การศึกษาเทศ
บาล ครูสังกัดเทศบาล 10 จังหวัดที่เป็นจังหวัดที่มีปัญหาเด็กเร่ร่อนหรือมีแนว
โน้มที่จะมีปัญหาเด็กเร่ร่อนเข้าฝักอบรมนาร่อง รวมทั้งการขยายเครือข่าย

การทำงานกับหน่วยงานภาครัฐและเอกชนอื่นๆ เช่น คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จะมีการส่งนักศึกษาเข้ามาดูงานและฝึกอบรมเป็นประจำทุกปี โรงเรียนนายร้อยตำรวจสามพราน โรงเรียนพลตำรวจ จะส่งนักเรียนนายร้อยและนักเรียนพลตำรวจ เข้าฝึกและดูงานเป็นช่วงๆ ตลอดทั้งปี ที่บ้านสร้างสรรค์เด็ก เพื่อเรียนรู้ระบบ วิธีการทำงาน แลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดเห็นและประสบการณ์ รวมถึงปัญหาและอุปสรรคในการทำงาน เพื่อปรับปรุงการทำงานและสามารถทำงานประสานกัน ผลสำเร็จของโครงการ ทำให้มีตำรวจทั้งระดับชั้นสัญญาบัตรและชั้นประทวนจำนวนหนึ่ง เห็นภาพชีวิตของเด็ก และเข้าใจการทำงานของครูข้างถนนชัดเจนขึ้น ความสัมพันธ์ระหว่างบุคลากรครูและตำรวจในท้องที่ดีขึ้น ซึ่งส่งผลในทางที่ดีต่อการทำงาน เพื่อช่วยเหลือเด็กเร่ร่อน

ปรัชญาแนวคิดและอุดมการณ์

จากการสำรวจเอกสารของมูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก พบปรัชญาแนวคิดและอุดมการณ์ในการทำงานของครูข้างถนน หลายประการ ดังนี้

1. มีความตั้งใจจริงและจริงจัง ต้องการเห็นเด็กเร่ร่อนมีชีวิตที่ดีขึ้น หยุดเร่ร่อน ไม่ต้องมีชีวิตที่เสี่ยงอันตรายและเสี่ยงต่อโรค เลิกเสพและรอดพ้นจากการตกเป็นเหยื่อของยาเสพติด กลุ่มมิจฉาชีพ และกลุ่มผลประโยชน์จากการค้าประเวณี
2. มีความต้องการที่จะเห็นเด็กเร่ร่อนได้รับการพัฒนา สามารถทบทวนตนเองและสร้างสรรค์พัฒนาคุณค่าของตนเอง สร้างชีวิตใหม่ได้ในสังคม
3. เน้นวิถีคิดแบบ “จับใจ” ไม่ใช่ “จับตัว” ซึ่งต้องใช้ระยะเวลาและกลยุทธ์หลายประการ ทำให้เด็กเกิดความสมัครใจ
4. ใช้มาตรการการเชิงรุก กลยุทธ์ “รุกเพื่อพบและเพื่อช่วย” เน้นการพบเด็กจำนวนมาก พบได้ในเวลาที่รวดเร็ว พบด้วยความรู้สึกว่าการช่วย พบด้วยบุคลิกความเป็นครูที่เด็กเร่ร่อนสัมผัสและสามารถสนองกลับด้วยพฤติกรรมกรอมรับนับถือ
5. ใช้วิธีคิด “เด็กเร่ร่อนอยู่ที่ใดครูข้างถนนอยู่ที่นั่น” ในการขยายฐานการทำงาน มีการจัดอบรมอาสาสมัครพิทักษ์เด็กเร่ร่อน ที่สามารถสร้างครูข้างถนนที่มีความรู้ความสามารถและมีอุดมการณ์ในการอุทิศตนเพื่อเด็กเร่ร่อนจำนวนมาก
6. เน้นการสร้างเครือข่ายองค์กรทำงานเพื่อเด็กเร่ร่อน ประสานงาน แลกเปลี่ยนพบปะ พัฒนาไปสู่การรวมตัวที่เข้มแข็งในการทำงานร่วมกัน

กิจกรรมของโครงการครูข้างถนน

กิจกรรมของโครงการครูข้างถนน สามารถแบ่งเป็น 2 ส่วนตามลักษณะงาน ได้แก่

1. กิจกรรมทั่วไป
 - 1.1 กิจกรรมการออกปฏิบัติงานในพื้นที่
 - 1.2 กิจกรรมทัศนศึกษาและค่ายพักแรม
2. กิจกรรมเฉพาะกิจ

กิจกรรมทั้งสองลักษณะมีรายละเอียด ดังนี้

1. กิจกรรมทั่วไป
 - 1.1 กิจกรรมการออกปฏิบัติงานในพื้นที่

การทำงานของครูข้างถนน จะเริ่มต้นจากการกำหนดพื้นที่ในการปฏิบัติงาน โดยการออกทำการสำรวจในพื้นที่ที่คาดว่าจะมีเด็กเร่ร่อนรวมตัวกันอยู่ เช่น ศูนย์การค้า สวนสาธารณะ ท่ารถ ท่าเรือ และกระจายครูข้างถนนเข้าไปตามพื้นที่เป้าหมาย เป็นการรุกเพื่อพบ ทำความรู้จัก สร้างสัมพันธ์กับเด็กเร่ร่อน โดยมีวัตถุประสงค์หลักในการให้ความช่วยเหลือต่างๆ โดยใช้กิจกรรมต่างๆ เช่น เกมส์ (เช่น จิกซอ โดมิโน บิงโก หมากรุก หมากฮอส เป็นต้น) สอนหนังสือ (เช่น วิชาภาษาไทย คณิตศาสตร์ เป็นต้น) ดูแลสุขภาพ (เช่น ทำแผล ตัดเล็บ เป็นต้น) กีฬา (แบดมินตัน ตะกร้อ ฟุตบอล เป็นต้น) เล่านิทาน วาดภาพระบายสี เป็นต้น โดยไม่บังคับเด็กให้ยุติการเร่ร่อนออกจากพื้นที่ กลับสู่ครอบครัวหรือสถานสงเคราะห์ใดๆ ครูข้างถนนจะสร้างความสนิทสนมคุ้นเคยจนเด็กยอมบอกเล่า ประวัติและความต้องการ เพื่อหาทางประสานให้เด็กได้ก้าวไปสู่ชีวิตที่ดีที่เด็กแต่ละคนต้องการ ในกรณีที่เด็กยังไม่ต้องการกลับสู่ระบบโรงเรียนหรือ ครอบครัว ยังสมัครใจใช้ชีวิตการเร่ร่อนในพื้นที่ ครูจะแนะนำให้เด็กทราบว่า มีสถานที่หนึ่งเรียกว่า บ้านสร้างสรรค์เด็ก เป็นสถานที่ที่เด็กจะสามารถเข้าออกได้โดยอิสระและมั่นใจได้ว่าเด็กจะปลอดภัยและได้รับการดูแลช่วยเหลือเบื้องต้น

การคลุกคลีใช้เวลาร่วมกันเพื่อสร้างความสัมพันธ์กับเด็ก มีช่วงเวลาในการทำงานตามสถานการณ์จริงสอดคล้องกับชีวิตและความเป็นอยู่ที่เด็กออกเร่ร่อนใช้ชีวิตบนถนน ซึ่งมีความแตกต่างกันไปตามลักษณะของพื้นที่ บางพื้นที่การรุกเข้าพบเด็กจะเริ่ม 10.00-18.00น. เช่น พื้นที่รังสิต เป็นต้น บางพื้นที่รุกช่วง 12.00 น.-20.00 น. เช่น พื้นที่หัวลำโพง สามย่าน สาทร บางแค ศาลเจ้าพ่อเสือ เป็นต้น บางพื้นที่รุกช่วง 20.00 น.-03.00 น. เช่น พัฒน์พงษ์ เป็นต้น ครูข้างถนนจะได้รับการอบรมในเรื่องต่างๆเป็นอย่างดี เช่น หลักการสอน จิตวิทยาเด็ก การจัดกิจกรรม การจัดเกมส์กลุ่มเพื่อสร้างสรรค์พัฒนาการ โดยครูข้างถนนจะมีกระเป๋าสะพาย หรือเป้ ที่บรรจุอุปกรณ์ต่างๆที่จะใช้ในการทำกิจกรรมกับเด็ก ข้าวหรือขนม การออกปฏิบัติงานจะทำทุกวัน จันทร์-พฤหัสบดี ตามหน้าที่และความรับผิดชอบที่ได้วางแผนไว้

ช่วงเดือนมิถุนายน –กรกฎาคม พ.ศ.2544 ซึ่งเป็นช่วงเก็บข้อมูลวิจัยครูช่างถนนมีการลงปฏิบัติงานในพื้นที่ ได้แก่ (รูปที่ภาคผนวก ฉ)

1. พื้นที่รังสิต บริเวณสวนสาธารณะข้างถนนข้ามแยกรังสิต ตลาดรังสิต ห้างสรรพสินค้าฟิวเจอร์พาร์ค รังสิต และพื้นที่ใต้ทางด่วนบริเวณแยก รังสิต-ปทุมธานี
2. พื้นที่หัวลำโพง บริเวณตึกร้างทางขึ้นทางด่วน ใต้ต้นไม้ไทรริมคลองผดุงกรุงเกษม (สะพานเจริญสวัสดิ์)
3. พื้นที่สามย่าน สีลม สาทร
4. พื้นที่บางกะปิ ตลาดบางกะปิ และห้างสรรพสินค้าในบริเวณนั้น

จากการสอบถามครูช่างถนนขณะที่ผู้วิจัยสำรวจเบื้องต้น ได้ข้อมูลว่า รูปแบบการออกปฏิบัติงานมีความยืดหยุ่นและปรับเปลี่ยนไปเรื่อยๆ ไม่ตายตัว เดิมในแต่ละวัน จะแบ่งครูช่างถนนเป็น 2 สาย สายละ 2 คน ปัจจุบันเปลี่ยนรูปแบบเป็นการปฏิบัติงานเป็นทีมใหญ่ 4 คนต่อพื้นที่ต่อวัน (ข้อมูล ณ วันที่ 4 มิถุนายน พ.ศ 2544) เป็นการสร้างความเข้าใจ ความแปลกใหม่ สร้างบรรยากาศที่ดีทำให้เด็กรู้สึกถึงพลังกลุ่ม เด็กมีโอกาสดูรู้จักรุหลายคน ซึ่งเด็กอาจจะเลือกครูที่ต้องการมีปฏิสัมพันธ์ด้วยได้ เด็กมีโอกาสดูพูดคุยใกล้ชิดกับครูยิ่งขึ้น ครูสามารถแลกเปลี่ยนกันจัดกิจกรรมหลายประเภทให้เด็กเลือกมีส่วนร่วมได้ตามความสนใจ ทั้งยังเป็นความปลอดภัยของครูผู้หญิงในบางสถานการณ์ ทำให้ขวัญและกำลังใจครูดีขึ้น คลายเครียด เพราะการทำงานเป็นกลุ่ม จะมีการปรึกษา แลกเปลี่ยนความคิดและข้อมูล ยามพักครูยังได้พูดคุยหยอกล้อ เพื่อความสนุกสนานคลายเครียดจากการทำงานและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในเรื่องต่างๆ หากมีความจำเป็นต้องแยกกันในบางช่วงเวลาคูช่างถนนทุกคนจะติดต่อประสานงานกันทางโทรศัพท์มือถือ และติดต่อกับครูประจำบ้านเป็นระยะตามความจำเป็น มีการแจ้งข่าวหรือสถานการณ์ด่วนหรือปัญหาต่างๆให้รับทราบกันตลอดเวลา

ดังที่กล่าวข้างต้นว่า การออกปฏิบัติงานช่างถนน กำหนดไว้สัปดาห์ละ 4 วัน จันทร์-พฤหัสบดี ในวันศุกร์กำหนดเป็นวันประชุมและจัดทำรายงานเอกสารการปฏิบัติงานและลงรายละเอียดเพิ่มประวัติเด็ก ส่วนในเสาร์-อาทิตย์ ครูช่างถนนและครูบ้านสร้างฯจะได้รับมอบหมาย ผลัดเปลี่ยนเข้าเวรประจำบ้านสร้างสรรค์เด็ก ดูแลจัดกิจกรรม ทำความสะอาด ทำงานพัฒนา ดูแลความเรียบร้อยความเป็นอยู่ของเด็กในบ้าน ซึ่งมีประมาณ 36 คน เป็นเพศชายทั้งหมด (เด็กเร่ร่อนเพศหญิงจะพักอาศัยในบ้านอุปถัมภ์เด็ก ร่วมกับเด็กด้อยโอกาสประเภทอื่นๆ)

สรุปภาระกิจของครูช่างถนน ในกิจกรรมการออกปฏิบัติงานในพื้นที่ เริ่มต้นที่การรุกเพื่อพบ แล้วเข้าไปถึงเด็ก สร้างสัมพันธ์ จนเกิดการยอมรับเกิดความไว้วางใจ สืบทราบประวัติและความต้องการของเด็ก ประสานงาน

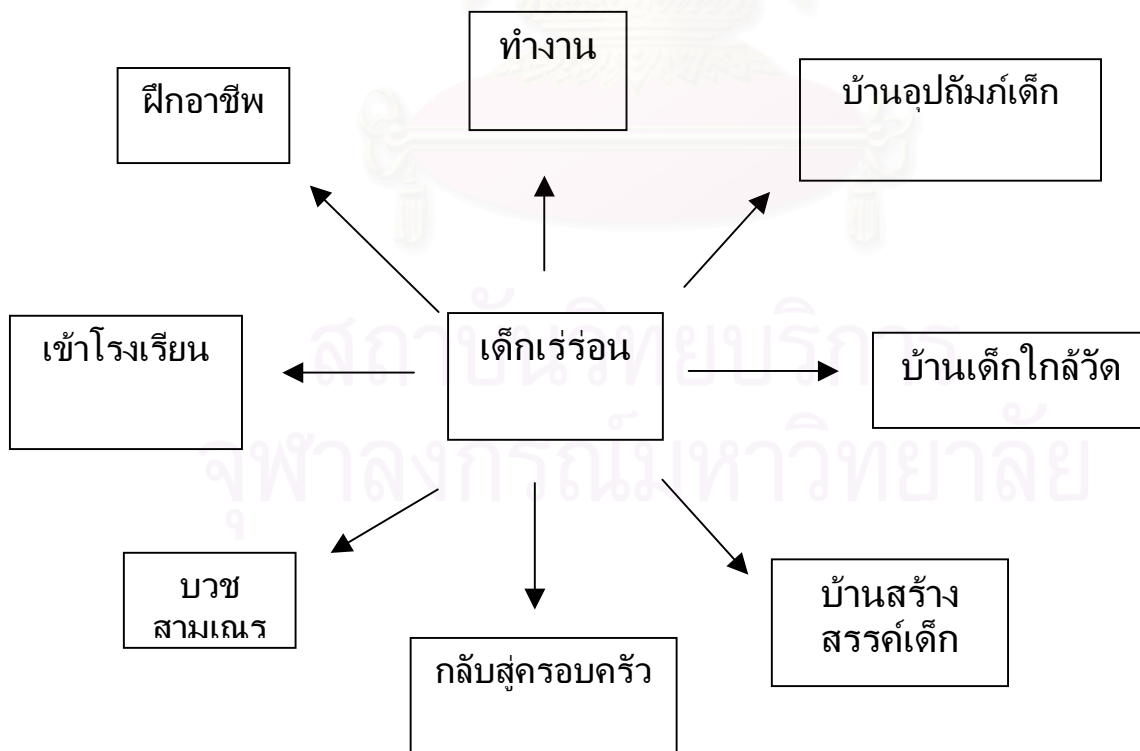
เพื่อส่งต่อให้เด็กเร่ร่อนก้าวไปสู่หนทางที่ดีในชีวิตตามความต้องการ ความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของเด็กแต่ละคน

1.2 กิจกรรมทัศนศึกษาและค่ายพักแรม เช่น สวนสนุก พิพิธภัณฑ์ ดูกีฬา ดูภาพยนตร์ เทียวรถไฟ น้ำตก ทะเล เป็นต้น ซึ่งอาจเป็นกิจกรรมที่ครู ข้างถนนของมูลนิธิสร้างสรรค์เด็กจัดขึ้นเองหรือจัดร่วมกับกับครูข้างถนน ของหน่วยงานอื่นๆหรือโครงการอื่นขององค์กรต่างๆ

2. กิจกรรมเฉพาะกิจ

กิจกรรมเฉพาะกิจเป็นกิจกรรมที่เป็นกิจกรรมนอกเหนือไปจาก กิจกรรมทั่วไป เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยไม่คาดหมาย และเป็นไปตาม สถานการณ์ที่พบในขณะนั้นหรือช่วงนั้นๆ เช่น การพาเด็กเจ็บป่วยหรือได้ รับอุบัติเหตุไปพบแพทย์ที่โรงพยาบาลหรือสถานพินิจ การไปเยี่ยมเด็กป่วย ที่โรงพยาบาล การติดตามเยี่ยมเด็กที่ถูกจับไปยังสถานแรกรับ การติดตาม ติดต่อครอบครัวเด็กกรณี que เด็กต้องการกลับสู่ครอบครัว เป็นต้น

ลักษณะความสัมพันธ์ของการทำงานของโครงการครูข้างถนนกับเด็ก เร่ร่อน มีลักษณะการให้ความสำคัญแก่เด็กเป็นศูนย์กลาง ดังภาพจำลองที่ แสดงต่อไปนี้

แผนภูมิที่ 3. แสดงลักษณะความสัมพันธ์ของการทำงานของโครงการ ครูข้างถนน

(วัลลภ ตังคณานุรักษ์. 2537. ครูหยอกกับเด็กเร่ร่อน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ:
มูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก)

บุคลิกลักษณะและคุณสมบัติของครูข้างถนน

ครูที่เรียกว่า ครูข้างถนน เป็นบุคลากรที่มีความสำคัญอย่างมากของโครงการ ประกอบด้วยครูมืออาชีพและอาสาสมัครวัยหนุ่มสาวที่มีความรู้ระดับอุดมศึกษา ได้รับการอบรมจิตวิทยาและทักษะพื้นฐานของการสร้างความสัมพันธ์กับเด็กเร่ร่อน มีความเข้าใจและความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมและวิถีการเร่ร่อนของเด็ก ครูข้างถนนทำงานร่วมกับผู้ช่วยครูข้างถนนซึ่งครึ่งหนึ่งเป็นเคยเด็กด้อยโอกาสที่มูลนิธิให้ความช่วยเหลือและพัฒนา ลงปฏิบัติงานในพื้นที่ที่สำรวจพบว่ามีเด็กเร่ร่อน ครูข้างถนนต้องลงไปคลุกคลีทำความรู้จักและสร้างสัมพันธ์ ด้วยกิจกรรมต่างๆร่วมกันกับเด็ก เป็นประจำสม่ำเสมอ ต่อเนื่อง เพื่อสร้าง "ความไว้วางใจ" จนเด็กเร่ร่อนเกิด "การยอมรับ" และยอมบอกถึง "ความในใจ" งานในลักษณะที่กล่าวมาจึงเป็นงานที่ใช้แรงกายแรงใจ ความยืดหยุ่นด้านเวลาและคุณสมบัติส่วนตัวค่อนข้างสูง

ครูข้างถนนจึงต้องมีจิตใจรักเด็ก รักความเป็นธรรม ต้องการช่วยเหลือสังคม เคารพศักยภาพ ความคิดของเด็กและสิทธิพื้นฐานของเด็ก มีความอดทน มีความรู้ มีทักษะในการสื่อสารและการสร้างความสัมพันธ์ที่เหมาะสม โดยเฉพาะในบริบทการสื่อสารงานการพัฒนาเด็ก

คุณสมบัติของครูข้างถนน (เช่น บุคลิกลักษณะ ความคิด อุดมการณ์ และแรงจูงใจที่ทำให้บุคคลเหล่านั้นตัดสินใจเข้ามาทำงานเพื่อสังคมในลักษณะนี้เป็นต้น) มีความน่าสนใจ เพราะเป็นปัจจัยภายในที่ส่งผลต่อการตัดสินใจเลือกอาชีพของบุคคล ซึ่งเป็นอาชีพที่ต้องลงทุนลงแรงทั้งร่างกาย จิตใจ เวลา และไม่ได้ต้องการผลตอบแทนเป็นเงินหรือค่าจ้างที่คุ้มค่าในแง่ของการแลกเปลี่ยนแล้ว บุคลิกลักษณะและคุณสมบัตินั้นยังอาจเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อกลยุทธ์ วิธีการ ประสิทธิภาพและประสิทธิภาพของการสื่อสารซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของงานด้วย นอกเหนือไปจากความรู้ความสามารถในการทำงานงาน คุณสมบัติและบุคลิกลักษณะที่เหมาะสมกับลักษณะของงาน จะก่อให้เกิดความรัก ความตั้งใจจริงในการทำงาน ซึ่งจะทำให้สามารถเผชิญอุปสรรคและต่อสู้อุปสรรคต่างๆที่รุมเร้าในขณะออกปฏิบัติงานได้

จากการศึกษาเอกสารและข้อมูลเกี่ยวกับโครงการครูข้างถนนและบทความเกี่ยวกับเด็กเร่ร่อน สามารถสรุปคุณสมบัติของครูข้างถนนที่พึงประสงค์ได้ดังนี้

1. มีความตั้งใจจริง และจริงจังต่อการให้ความช่วยเหลือเด็กเร่ร่อน
2. มีความเป็นมิตร อ่อนโยน เห็นอกเห็นใจและมีมนุษยสัมพันธ์
3. เคารพในศักยภาพ สิทธิ และความคิดของเด็กเร่ร่อน
4. เชื่อมมั่นในการให้โอกาสแก่เด็กเร่ร่อน
5. มีความอดทนและสามารถทำงานได้ในสภาวะการณ่กดดัน
6. มีความแข็งแรงสมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจและอารมณ์
7. มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์
8. มีความรู้ความสามารถและทักษะการสอน การจัดกิจกรรม และจิตวิทยาเด็ก
9. มีคุณธรรม

ซึ่งจากการสังเกตการณ่พบว่า ครูข้างถนนทุกคน มีลักษณะร่วมที่ปรากฏชัดเจนคือ ความตั้งใจจริงในการทำงานเพื่อเด็ก ความเป็นมิตร ความมีมนุษยสัมพันธ์และความอดทน

นอกจากนี้ การเก็บข้อมูลด้วยการสังเกตการณ่แบบมีส่วนร่วม โดยออกปฏิบัติงานข้างถนนและพักอาศัยในบ้านสร้างสรรค์เด็กร่วมกับครูข้างถนน ในฐานะครุคนหนึ่งในหน่วยงาน พบว่าโครงการครูข้างถนนและโครงการบ้านสร้างสรรค์เด็ก มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดจนแทบจะกล่าวได้ว่า เป็นโครงการเดียวกันแต่แบ่งส่วนแยกกันตามลักษณะงาน การส่งต่องาน หน้าที่และความรับผิดชอบ บุคคลากรของทั้งสองโครงการมีการสลับเปลี่ยนหมุนเวียนกันทำงานในหน้าที่ได้ทั้งสองลักษณะ คือ ทั้งงานข้างถนนและงานในบ้าน จำนวนครุ(นับรวมผู้ช่วยครูข้างถนนและผู้ช่วยครูข้างถนนฝึกหัด) มีทั้งสิ้น 8 คน (ข้อมูลณ วันที่ 4 มิถุนายน 2544) แบ่งเป็นครูข้างถนนและครุประจำบ้าน(สร้างสรรค์เด็ก) ได้แก่

1. ครุหน่อง : นายธีระพันธ์ ศุกระกาญจนะ^{1**} หัวหน้าโครงการครูข้างถนน
2. ครุมีนทร์ : นายสิทธิพร ธรรมเนียมงาม* หัวหน้าครูข้างถนน

3. ครูโต๊ะ : นางสาวละไม โพธิ์ศรี *
4. ครูเก้ : นางสาวอโรวรรณ บุตรจีน *
5. ครูพงษ์ : นายธนะรัตน์ ธารากรณ์ *
6. ครูเล็ก : นางศรีกัญญา ศุกระกาญจนะ
7. ครูจิน : นางจินตนา เต๋นดวง
8. ครูบัตติ : นางสมบัติ แจ้งบำรุง

ต่อไปในการวิจัยนี้ เพื่อความสะดวกในการติดตามและทำความเข้าใจ ผู้วิจัยจะใช้ชื่อเล่นของครูแต่ละคนแทนการใช้ชื่อ-นามสกุลจริง และนับรวมผู้ช่วยครูข้างถนนและผู้ช่วยครูข้างถนนฝึกหัดเป็นครูข้างถนนด้วย เนื่องจากหน้าที่ในการทำงานคล้ายคลึงและประสานกัน และในช่วงเวลาที่ผู้วิจัยเข้าเก็บข้อมูล ครูที่ทำหน้าที่ครูข้างถนนมีเพียง 4 คน อีก 3 คน คือครูเล็ก ครูบัตติและครูจิน ไม่ได้รับผิดชอบออกข้างถนน ครูเล็กดูแลรับผิดชอบเป็นครูประจำบ้าน ครูบัตติเป็นครูประจำบ้านและออกสำรวจรังสิตเป็นบางวัน สลับกับครูจินที่ทำหน้าที่ครูชุมชน ดูแลรับผิดชอบเด็กทุนและเด็กในชุมชนแถบรังสิตเป็นบางวันสลับกับเป็นครูประจำบ้านในวันที่ครูบัตติออกพื้นที่ ดังนั้น การวิจัยนี้ กลุ่มตัวอย่างจึง หมายถึง เฉพาะครูทั้ง 4 คนที่ปฏิบัติงานในพื้นที่เท่านั้น

ผลจากการสัมภาษณ์และสังเกตการณ์ พบว่า โครงการครูข้างถนนมีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงกับโครงการบ้านสร้างสรรค์เด็กเนื่องจากลักษณะการทำงานที่ต้องมีความต่อเนื่องกัน ซึ่งมีผลต่อผลการวิจัย

บ้านสร้างสรรค์เด็กหรือที่รู้จักทั่วไปในกลุ่มเด็กเร่ร่อนว่า “บ้านสร้าง” เป็น “บ้านเปิด” (Open Home หรือ Open Shelter) ให้บริการด้านที่พักอาศัยเฉพาะเร่ร่อนเด็กชาย เป็นสถานที่ให้บริการทุกด้านแก่เด็กเร่ร่อน ภายใต้บรรยากาศที่มุ่งให้เด็กเห็นคุณค่าของการหยุดเร่ร่อน รู้จักช่วยเหลือตนเอง ปรับตัวเข้ากับสังคมโดยเด็กเร่ร่อนจะตามครูข้างถนนเข้ามาหรือเข้ามากันเอง เดิมตั้งอยู่ที่ถนนรามอินทรา ต่อมาเมื่อ ปี พ.ศ 2542 จึงย้ายไปอยู่ที่ 27 หมู่ 10 ต.ลาดสวาย อําเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี 12150 (ซอยชลมารคพิจารณ์ รังสิตคลอง 3) โทร. (PCT.) 01-6246533

^{1*} หมายถึง ครูข้างถนนที่เป็นกลุ่มตัวอย่างในการสังเกตการณ์ช่วงการออกปฏิบัติงานข้างถนน และ** หมายถึง ผู้เชี่ยวชาญที่ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์เจาะลึก

รูปที่ 1.และ 2. บ้านสร้างสรรค์เด็ก

รูปภาพนี้เพื่อประโยชน์เฉพาะการศึกษาวิจัย
ห้ามนำไปเผยแพร่

ในบ้านสร้าง² มีอาหาร เสื้อผ้า-รองเท้า ที่พักผ่อนนอนหลับ ยารักษาโรค กิจกรรม เกมส์ ดนตรี กีฬา ทัศนศึกษา ผจญภัย ฝึกอาชีพด้านต่างๆ การบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม และการศึกษาทั้งในระบบ โรงเรียน การศึกษาผู้ใหญ่และการสอนในบ้าน เพื่อให้เด็กอ่านออก เขียนได้ คิดเลขได้ มีครูประจำบ้าน และผู้ช่วยครูจะให้การดูแลอย่างเป็นกันเอง เด็กทุกคนมีอิสระในการเข้าออกระหว่างบ้านกับพื้นที่ตลอด เวลา ตั้งขึ้นเพื่อให้เด็กได้ทดลองใช้ชีวิตในบ้านเปรียบเทียบกับชีวิตการเร่ร่อน เด็กอาจจะตัดสินใจพักอยู่ เป็นประจำเพื่อใช้ชีวิตการเร่ร่อน รอการกลับคืนสู่ครอบครัวหรือเข้ามาพักชั่วคราวก็ได้ตามความสมัครใจ

จำนวนเด็กในบ้านไม่สามารถระบุได้แน่นอน เปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ของเด็กในแต่ละ วัน ช่วงมิถุนายน พ.ศ.2544 มีเด็กเร่ร่อนในบ้านรวมทั้งสิ้น ประมาณ 35-40 คน อายุประมาณ 7-18 ปี เป็นเด็กทั้งที่อยู่ติดการเร่ร่อน เข้ารับการศึกษาในระบบโรงเรียนระดับประถมศึกษาตอนต้นที่โรงเรียนขจรเนติ ยุทธ์ ซึ่งเป็นโรงเรียนของรัฐบาล เรียนใกล้ๆละแวกที่ บ้านสร้างสรรค์เด็กตั้งอยู่ เด็กสามารถขี่จักรยานไป- กลับกันเองได้ เด็กกลุ่มนี้ เรียกว่า **เด็กนักเรียน** ซึ่งเป็นศัพท์ที่ใช้เรียกและเข้าใจตรงกันว่าหมายถึงกลุ่ม เด็กเร่ร่อนที่เข้าเรียนในระบบโรงเรียน จำนวนประมาณ 10 คน เด็กศึกษาผู้ใหญ่ เรียกว่า **เด็ก กศน.** จำนวนประมาณ 6 คน และกลุ่มเด็กโตที่ศึกษาอยู่ระดับปวช. เรียกว่า **พี่ปวช.** จำนวนประมาณ 7 คน เด็กนอกระบบโรงเรียนที่รับการศึกษากับครูประจำบ้านในบ้านสร้างฯ เพื่อเตรียมความพร้อมและปรับ พฤติกรรม เรียกว่า **เด็กบ้าน** จำนวนประมาณ 12 คน

สถาบันวิจัยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

² ต่อไปนี้ขอใช้คำว่าบ้านสร้างฯ แทนบ้านสร้างสรรค์เด็ก เพื่อความกระชับในการรายงานผลการวิจัย

ปีพ.ศ.	เด็กในพื้นที่(คน)	เข้าบ้านสร้างสรรค์เด็ก (คน)
2532	221	25
2533	255	21
2534	587	172
2535	437	88
2536	571	109
2537	491	125
2538	328	81
2539	415	112
2540	351	110
2541	483	237
2542	294	124
2543	318	160
มกราคม -มิถุนายน 2544	-	43
หมายเหตุ : - หมายถึง ไม่มีข้อมูล		

**ตารางที่ 1. แสดงจำนวนเด็กเร่ร่อนในพื้นที่ที่สมัครใจเข้าบ้าน
สร้างสรรค์เด็ก ระหว่างปี พ.ศ.2532-มิถุนายน 2544
(ที่มา: บ้านสร้างสรรค์เด็ก มูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก)**

ปีพ.ศ 2537 เป็นปีที่ระบุว่าบ้านสร้างฯสามารถช่วยเหลือเด็กได้ 205 คน ซึ่งเป็นจำนวนที่สูงที่สุดในรอบ 10 ปี แบ่งเป็นเด็กที่ตามครูข้างถนนมา 125 คนและ เดินทางมาขอรับความช่วยเหลือด้วยตนเอง 80 คน ปีพ.ศ 2538 มีเด็กที่อยู่ประจำไม่เร่ร่อนแล้วจำนวน 20 คน (สิทธิพร ธรรมเนียมงาม อ่างถึงใน กิตติศักดิ์ สิงขโรทัย,2540) รวมจำนวนจากปีพ.ศ 2532 - 2544 บ้านสร้างฯสามารถช่วยเหลือเด็กเร่ร่อนได้ทั้งหมดประมาณ 1,400 คน

สำหรับปีพ.ศ. 2543 จากจำนวนเด็ก 160 คน แบ่งเป็นเด็กที่ส่งมาจากหน่วยงานอื่น 10 คน ผู้ปกครองพามา 1 คน เข้ามาเอง 10 คน มากับอาสาสมัคร 2 คน มากับเพื่อน 12 คนและที่เหลือเป็นเด็กที่

มากับครูข้างถนน จำนวน 125 คน จากสถิติดังกล่าวจึงเป็นเครื่องยืนยันว่า การออกปฏิบัติการลงพื้นที่ของครูข้างถนน ประสบความสำเร็จและสามารถช่วยเหลือเด็กได้จำนวนมาก

เดือน	จำนวน	มากับครู	มาเอง	อื่นๆ	หมายเหตุ
มกราคม	13	8	5	-	ครูโต๊ะ-ครูเย็น 4/ ครูพงษ์ 3/ ครูเก้-ครูพงษ์1
กุมภาพันธ์	4	1	2	1	ครูเก้ 1/ อื่นๆ(มากับแม่) 1
มีนาคม	7	3	4	-	ครูจิน-ครูเย็น1/ ครูเก้1/ ครูมินท์-ครูเล็ก1
เมษายน	3	1	2	-	ครูโต๊ะ 1
พฤษภาคม	9	6	1	2	ครูโต๊ะ 2/ครูพงษ์ 2/ครูจิน1/ครูจิน-ครูเก้1/มากับ แม่1/มีผู้แจ้ง1
มิถุนายน	7	5	2	-	ครูเก้1/ครูโต๊ะ3ครูบัตติ1มาเองกับเพื่อน2
รวมทั้งสิ้น(คน)		43	24	16	3

ตารางที่ 2. แสดงจำนวนเด็กเร่ร่อนที่เข้าพักในบ้านสร้างสรรค์เด็กจำแนกตามลักษณะการเข้า

ช่วง ระหว่างเดือน มกราคม – มิถุนายน พ.ศ 2544

กระบวนการทำงานระหว่างครูข้างถนนและบ้านสร้างสรรค์เด็ก

ปัจจุบันเด็กในบ้านมีจำนวนรวมทั้งสิ้นประมาณ 36 คน (ข้อมูลของบ้านสร้างสรรค์ มูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก ณ วันที่ 12 มิ.ย 2544)ส่วนใหญ่เข้าบ้านด้วยการชักชวนของครู แม้จะมีการบันทึกเป็นสถิติว่า ครูคนใดที่พาเด็กเข้ามาได้จำนวนเท่าใดแต่ไม่มีรายละเอียดกลยุทธ์และวิธีการของครูที่ชัดเจน

ในการบันทึกในแฟ้มประวัติเด็กรายบุคคล ครูจะบันทึกประวัติส่วนตัว ครอบครัว ที่อยู่ สาเหตุการเร่ร่อน การศึกษา ประวัติการเร่ร่อนในพื้นที่ การใช้ยาเสพติด การต้องโทษและการผ่านสถานสงเคราะห์ รวมทั้งติดรูปถ่ายของเด็กแต่ละคน แยกเก็บตามประเภท คือ (1) แฟ้มประวัติเด็กในพื้นที่ต่างๆ (2) แฟ้มประวัติเด็กในบ้าน การจัดแฟ้มให้เป็นปัจจุบันจะทำทุกวันศุกร์ ช่วงการทำรายงานการปฏิบัติงานประจำสัปดาห์ เนื่องจากเด็กมีการเคลื่อนไหว เข้า-ออก ระหว่างพื้นที่ต่างๆและบ้านสร้างฯเป็นประจำ ไม่มีความแน่นอน

อย่างไรก็ตามข้อมูลดังกล่าวเป็นเพียงข้อมูลจากการบอกเล่าของเด็กหรือจากบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้อง ซึ่งอาจไม่ใช่ข้อมูลที่เป็นจริงเสมอไป การบันทึก ครูข้างถนนจะบันทึกประวัติการพบเด็กในพื้นที่ วันที่เข้าและออกจาก

บ้านสร้างสรรค์เด็กพอสังเขป โดยใช้เวลาการบันทึกในทุกวันศุกร์ของทุกสัปดาห์ ครูข้างถนนจะบันทึกในส่วนที่พบในพื้นที่ ครูประจำบ้านบันทึกเมื่อเด็กเข้าพักอาศัยในบ้านสร้างสรรค์เด็ก ใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการทำงานและการติดตามเด็ก ผู้วิจัยพบว่า แฟ้มประวัติของเด็กบางคน แม้มิเรื่อนานแต่การลงบันทึกมีข้อมูลน้อยเสมือนเพิ่งพบ สอบถามจากครู ทราบว่า ได้เคยมีการสะสางแฟ้มประวัติเด็กไปหลายครั้ง ในกรณีที่ไม่มีเด็กนานๆ เพราะมีปัญหาในการจัดเก็บเอกสารเนื่องจากเด็กมีจำนวนมาก ดังนั้นเด็กบางคนที่เคยพบและลงประวัติไว้ เมื่อหายไปจากบ้านหรือไม่พบในพื้นที่นานๆ ประวัติจะถูกทิ้งหรือทำลายไป ทำให้ไม่สามารถมองเห็นภาพความสัมพันธ์ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูข้างถนนกับเด็กบางคนได้อย่างต่อเนื่องจากอดีต คงเห็นเฉพาะที่ย้อนหลัง ไม่นานเท่าที่ปรากฏเท่านั้น

ครูข้างถนนจะใช้ประสบการณ์และเทคนิคแตกต่างไปจากครูประจำบ้าน เนื่องจากเป็นผู้ทำหน้าที่ค้นหาและรวบรวมเด็กเร่ร่อน แต่ครูในบ้านเป็นผู้รักษา เยียวยา ประเด็นการสื่อสารที่ครูข้างถนนใช้กับเด็กเร่ร่อน ไม่ต้องการให้สังคมปรับเข้าหาเด็ก แต่เน้นที่เด็กต้องปรับตัวเข้ากับสังคม เรียนรู้ที่จะใช้ชีวิตในสังคม (เรียนรู้โลกแห่งความเป็นจริง อย่างเป็นอยู่ ไม่ใช่โลกที่ควรจะเป็น) มิใช่เรียกร้องสิทธิ์ต่างๆ เรียกร้องให้สังคมยอมรับและเข้าใจเท่านั้น (ธีระพันธ์ ศุภระกาญจนะ, สนทนา, 14 พฤศจิกายน 2543) การที่เด็กจะหยุดเร่ร่อนและอยู่ติดบ้านหรือไม่ ครูประจำบ้านในบ้านสร้างฯจึงเป็นอีกเงื่อนไขหนึ่งที่สำคัญไม่น้อยไปกว่าครูข้างถนน

ปัญหาและอุปสรรคในการทำงานของครูข้างถนน

จากรายงานการสัมมนาการทำงานช่วยเหลือเด็กเร่ร่อนและเอกสารการวิจัย พบว่าการทำงานของครูข้างถนนประสบปัญหาและอุปสรรคหลายประการ ดังต่อไปนี้

1. **ปัญหาและอุปสรรคจากกฎหมายคำสั่งคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 294 (ปว.294) เป็นกฎหมายที่มีการนำมาอ้างถึงเพื่อใช้จัดการกับบุคคลที่ประพฤติตนไม่สมวัยด้วยการเที่ยวเตร่ เร่ร่อนและมั่วสุม เป็นกฎหมายที่กรมประชาสัมพันธ์และตำรวจกองกำกับการสวัสดิภาพเด็กและเยาวชนใช้เป็นเครื่องมือในการไล่จับกุมเด็กเร่ร่อนเป็นระยะ วัลลภ ตังคณานันท์(2538) กล่าวว่า เด็กเร่ร่อนรายใหม่หรือเด็กเร่ร่อนที่อายุน้อยมักหนีการจับกุมไม่ทัน การจับกุมส่วนมากทำด้วยกำลังและความรุนแรง มีการจุดกระชากลากตัว ตบตีรีษะ ใช้งานไม่สภาพ บังคับ ตวาด แสดงออกถึงความป่าเถื่อนและไร้จริยธรรมในการใช้อำนาจหน้าที่ และเมื่อกลางปี พ.ศ 2533 มีข่าวหน้าหนึ่งในหนังสือพิมพ์แทบทุกฉบับลงข่าวว่า “เด็กข้างถนนเผาตัว**

ประท้วง เพราะถูกตำรวจซ้อมทรมาน” การถูกไล่จับ ถูกกักกัน และหลบหนี หรือปล่อยตัวเป็นวงจรชีวิตของเด็กเร่ร่อนที่ แสดงให้เห็นถึงการขาดการ ประสานงานและทำงานอย่างจริงจังอันที่จะป้องกันและแก้ไขปัญหาให้แก่ เด็กเร่ร่อนในสังคมไทย

2. **ปัญหาและอุปสรรคเจ้าหน้าที่ตำรวจ** ที่ขาดความรู้ความเข้าใจในการ ทำงานเชิงจิตวิทยา และไม่มีการประสานสัมพันธ์ให้เกิดความรู้ความเข้าใจ อันที่จะช่วยส่งเสริมหรือสนับสนุนการทำงานของครูข้างถนน หรือองค์กร พัฒนาเอกชนอื่นๆ ซึ่งมีสาเหตุจากหลายประการทั้งภายในหน่วยงาน และส่วนบุคคล ในอดีตเคยมีการเข้าใจผิด จะจับกุมและตั้งข้อหาให้เป็น หัวหน้าแก๊งค์มีจรรยาที่ทำงานร่วมกับเด็กเร่ร่อน แต่ปัจจุบันสถานการณ์ ของปัญหาและอุปสรรคนี้ได้ลดลง เนื่องจากมี โครงการนักเรียนนายร้อย สัมผัสปัญหาชุมชน เป็นโครงการที่นักเรียนนายร้อยชั้นปีที่ 3 โรงเรียน นายร้อยตำรวจสามพราน จังหวัดนครปฐม ทุกคนต้องออกฝึกงานในพื้นที่ ชุมชนแออัดต่างๆ ในเขตกรุงเทพมหานครและต่างจังหวัด ซึ่งได้มีการ ประสานงานให้มีการเข้าดูงานและเข้าฝึกงานกับมูลนิธิสร้างสรรค์เด็กและ มูลนิธิที่เป็นองค์กรพัฒนาเอกชนอื่นๆเป็นประจำทุกปี ซึ่งส่งผลให้นัก เรียนนายร้อยที่จบการศึกษาออกไปปฏิบัติหน้าที่ตาม สถานีตำรวจในเขต นครบาล มีความรู้ความเข้าใจในการทำงานของโครงการครูข้างถนน ของมูลนิธิ และงานในลักษณะนี้ดีขึ้น มีการช่วยประสานให้ความช่วย เหลือและส่งเด็กให้ครู
3. **ปัญหาและอุปสรรคจากครอบครัวเด็ก** บางครอบครัวขาดความเข้าใจ และไม่พร้อมที่จะรับเด็กคืนสู่ครอบครัว การประสานเชื่อมความสัมพันธ์ ระหว่างเด็กและครอบครัวเป็นหนทางที่จะทำให้เด็กไม่กลับมาสู่วงจรการ เร่ร่อนอีก มูลนิธิฯใช้วิธีการสืบค้นที่อยู่ ติดต่อบุคคล และดำเนินการ เตรียมความพร้อมและให้การช่วยเหลือจนเกิดความพร้อมทั้งฝ่ายเด็กและ ครอบครัวที่จะรับเด็กกลับคืน การเสริมสร้างความมั่นใจและจงใจให้เด็ก ให้กลับไปมีชีวิตปกติ เหล่านี้เป็นขั้นตอนที่ยากลำบากและมีอุปสรรคต่างๆ ต้องใช้ความรู้ความสามารถและปัจจัยทางการสื่อสารหลายประการที่จะ ผลักดันให้ประสบความสำเร็จในทุกๆขั้นตอน
4. **ปัญหาและอุปสรรคจากโรงเรียน** เมื่อเด็กเร่ร่อนกลับคืนสู่ครอบครัว การ คืนสู่ระบบการศึกษาในโรงเรียนจึงเป็นสิ่งสำคัญ การพบปะติดต่อโรงเรียนและทำความเข้าใจกับครู ให้เข้าใจความรู้สึกของเด็กเร่ร่อนความ ยากลำบากในการทำงานที่จะนำเด็กกลับคืนสู่ระบบโรงเรียน และมีความ รู้ในการเรียนการสอนเด็กเร่ร่อน ซึ่งเป็นเด็กที่อยู่ในสภาวะยากลำบาก ย่อมต้องการการเอาใจใส่ดูแลเป็นพิเศษ ซึ่งหากขาดการประสานกัน

ระหว่างครอบครัว โรงเรียน เด็กและมูลนิธิฯ อาจส่งผลให้เด็กเบื่อหน่าย การเรียน สร้างปัญหาและท้ายที่สุดก็จะหนีออกมาเพื่อเร่ร่อนอีก

5. **ปัญหาและอุปสรรคจากสังคมและประชาชนทั่วไป** สังคมต้องให้โอกาส และมีความเชื่อว่าเด็กเร่ร่อนเหล่านี้เป็นผู้อยู่ในวัยบริสุทธิ์และ สามารถ กลับคืนทำประโยชน์ให้สังคมได้หากได้พบการพัฒนาที่ถูกต้องเหมาะสม ประชาชนควรรีให้ความช่วยเหลือในการปฏิบัติงานของครูข้างถนนหรือ เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชนที่มุ่งมั่นจะทำงานด้านการพัฒนาเด็กและ เยาวชนในด้านต่างๆ เช่น ด้านขวัญและกำลังใจ ทูทอรี่ การบริจาค เป็นต้น จะช่วยลดปัญหาและอุปสรรคข้อนี้ได้
6. **ปัญหาอุปสรรคในการขาดโอกาสในการพัฒนาของครู** ครูต้องทำงานเต็ม เวลา ไม่มีโอกาสได้เข้ารับการอบรมพัฒนาเทคนิค วิธีการ หรือการใช้สื่อ ใหม่ๆที่จะนำมาปรับใช้กับงาน

ปัญหาและอุปสรรคดังกล่าว บางประการได้รับการแก้ไขและมีทาง ออก แต่อย่างไรก็ตาม การทำงานในลักษณะเช่นนี้ของครูข้างถนน นี้ยังคง ต้องเผชิญกับปัญหาและอุปสรรคใหม่ๆตามลักษณะปัญหาสังคม ปัญหากลุ่ม เด็ก และปัญหาอื่นๆ เช่น ปัญหาอุปสรรคทางการสื่อสารและการทำความเข้าใจเด็กเร่ร่อนสายพันธุ์ที่สอง เด็กเร่ร่อนต่างชาติ เป็นต้น

ดังนั้นสรุปได้ว่า โครงการครูข้างถนน จึงมีปรัชญาแนวคิดในการที่จะ ทำงานเชิงรุกเพื่อพบและช่วยเหลือเด็กเร่ร่อน โดยเน้นการสร้างบรรยากาศ ในการสื่อสารที่เป็นมิตร เป็นกันเอง การใช้ภาษาและการแสดงออกที่มีความ สุภาพอ่อนโยน เพื่อรับทราบปัญหาและให้ความช่วยเหลือตามความต้องการ และความสนใจของเด็ก โดยครูข้างถนนทุกคนจะผ่านการคัดเลือก และ รับการอบรม มีทั้งความรู้ ความเข้าใจในปรัชญาแนวคิดในการทำงานกับเด็ก เร่ร่อนและมีทักษะในการสื่อสารกับเด็กเร่ร่อนเป็นอย่างดี ครูข้างถนนมีการ เตรียมความพร้อมก่อนลงปฏิบัติงาน มีการสำรวจพื้นที่ และมีการส่งต่องาน ในส่วนต่างๆประสานกันเป็นเครือข่าย

จากที่กล่าวมาข้างต้น ทำให้เห็นภาพเชิงกว้างของโครงสร้าง แนวคิด และการทำงานของครูข้างถนนและครูประจำบ้านสร้างฯ ที่ครอบคลุมการให้ การศึกษาและนันทนาการ การฝึกอาชีพ การจัดการให้ได้บวชเรียน การเข้า พักในบ้านต่างๆทั้งหน่วยงานรัฐบาลและเอกชน ประสานกับหน่วยงานราช การเพื่อการแก้ปัญหาเด็กไม่มีทะเบียนบุคคล (บัตรประชาชนและทะเบียน บ้าน) การรักษาโรคและอดยาเสพติด รวมทั้ง การติดตามประวัติเด็กเพื่อ พากลับสู่ครอบครัว ประสานให้พ่อแม่ผู้ปกครองเข้าใจสภาพความเป็นจริง

ของปัญหาและร่วมมือในการแก้ปัญหา ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและทัศนคติ
เด็ก รวมถึงการติดตามผลหลังการกลับคืนสู่ครอบครัวด้วย

ผลการวิจัยส่วนที่ 2.

เป็นผลจากการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์เจาะลึก
ซึ่งมุ่งสำรวจ รูปแบบกระบวนการสื่อสารและปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อกระบวนการ
สื่อสาร รวมทั้งกลยุทธ์และวิธีการที่ครูข้างถนนใช้กับเด็กเร่ร่อนในการ
เข้าถึงและการสร้างความสัมพันธ์ พบว่า

รูปแบบกระบวนการสื่อสารระหว่างครูข้างถนนและเด็กเร่ร่อน

ในการทำความเข้าใจกระบวนการสื่อสารที่เกิดขึ้นระหว่างครูข้างถนน
และเด็กเร่ร่อน ต้องพิจารณาจากสภาพการณ์ 2 ลักษณะ เพื่อให้ได้ภาพทั้งที่
เป็นอยู่และปรากฏและเป็นอยู่แต่ไม่ปรากฏ ได้แก่

1. สภาพที่ปรากฏด้วยสายตา ทางกายภาพ เป็นปฏิสัมพันธ์ต่างๆ
ระหว่างเด็กกับครูที่มีต่อกันในกระบวนการสื่อสาร
2. สภาพที่ไม่ปรากฏแต่รู้สึกได้ เป็นผลจากปฏิสัมพันธ์ซึ่งอาจเป็นไป
ทั้งเหตุและผลสำหรับปฏิสัมพันธ์ลักษณะอื่นๆในอนาคตที่อาจเกิดขึ้นใน
กระบวนการสื่อสาร

พบว่า รูปแบบกระบวนการสื่อสารเป็นบริบทการสื่อสารระหว่างบุคคล ที่มีลักษณะเป็นการ
สนทนาแบบไม่เป็นทางการในบรรยากาศเป็นมิตร ไม่รุกราน ไม่บีบบังคับ สอนใหญ่มีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับ
ชีวิตประจำวัน ประวัติดูหนังของเด็ก โดยการสื่อสารผ่านวัจนภาษา อวัจนภาษาและสื่อกิจกรรมต่างๆ
เช่นเกมส์ การเรียน การสอน การทำเลข ภาษาไทย วาดภาพระบายสี ฟังเพลง กีฬา ตระกร้อ หมากจุก
หมากฮอส โดมิโน บิงโก จิ๊กซอว์ ศิลปะประดิษฐ์ เกมสัดก เป็นต้น ซึ่งเป็นกิจกรรมที่เหมาะสมกับวัยเด็ก สนุก

น่าสนใจง่ายในการเล่นและทำความเข้าใจ ไม่ซับซ้อน สะดวกในการพกพาติดตัว ซึ่งเป็นกิจกรรมในกระบวนการสื่อสารที่ต้องการเข้าถึงและสร้างความสัมพันธ์โดยใช้ปัจจัยต่างๆตามความต้องการของเด็ก เช่น อาหาร ขนม ของเล่น การให้ความช่วยเหลือต่างๆ มาเป็นประเด็น

กระบวนการสื่อสารที่พบ จึงมีลักษณะที่เกิดจาก ครูจัดสภาพแวดล้อมทางการสื่อสารให้โอกาสในการเกิดปฏิสัมพันธ์ด้วยการ **รุกเพื่อพบ** จากสภาพความว่างเปล่า การรับรู้ของเด็กต่อสิ่งแวดล้อมเป็นเพียงวัตถุ ครูสร้างบรรยากาศ กิจกรรม ความสัมพันธ์ล้อมรอบเด็ก ให้เกิดสภาพแวดล้อมทางการเรียนการสอน การทำกิจกรรมการพัฒนาอารมณ์ สติปัญญา มีปฏิสัมพันธ์ ความสัมพันธ์ ฯลฯ การรับรู้ของเด็ก ครูเป็นคนรู้จัก เพื่อน มิตรภาพ คนที่ไว้วางใจได้ เชื่อถือได้ เป็นที่พึ่งพิง (ยามที่เด็กต้องการ)

กระบวนการสื่อสารของครูข้างถนน เน้นในการพัฒนาด้านต่างๆของเด็กเร่ร่อน ได้แก่

1. พัฒนาทางร่างกาย ด้วยกิจกรรมที่ต้องใช้การออกกำลัง เช่น เล่นกีฬา แบดมินตัน ตะกร้อ ฟุตบอล ห่วงยาง เป็นต้น
2. พัฒนาจิตใจและอารมณ์ ให้รู้จักตนเองและคุณค่าของตนเอง รู้จักปรับตัว เรียนรู้ที่จะรัก ไว้วางใจ ลดความก้าวร้าว ลดความเครียด
3. พัฒนาสังคม โดยการสร้างสัมพันธ์เพื่อช่วยเหลือดูแลตนเอง
4. พัฒนาสติปัญญา ทบทวนการศึกษา อาชีพและทักษะการดำรงชีวิตพื้นฐาน เช่น การชั่งตวง การใช้จ่ายอย่างอนาถ การหางานรับจ้าง เป็นต้น

บรรยากาศในการสื่อสาร เป็นบรรยากาศเชิงบวกที่มีความยืดหยุ่น ไม่เป็นทางการ เป็นมิตร ไม่จริงจัง มีการให้ทางเลือก ไม่มีรูปแบบตายตัว แปรผันตามสภาพแวดล้อมและสถานการณ์

โดยมีลำดับขั้นตอน ดังนี้

1. ช่วงเตรียมการ

1.1 การเตรียมตัว โดยใช้การสื่อสารภายในตนเอง เพื่อเตรียมที่จะทำงานกับเด็กเร่ร่อน

ครูข้างถนนทำความเข้าใจปรัชญาแนวคิดในการทำงาน โดยมีวัตถุประสงค์ในการทำงานที่ชัดเจนว่าเป็นการรุกเพื่อพบ เพื่อสร้างความสัมพันธ์ เพื่อช่วยเหลือ มีการวางแผนการทำงานร่วมกันเป็นรายวันหรือรายสัปดาห์ มีการประชุมร่วมกันช่วงเช้าก่อนออกข้างถนนทุกวัน โดยมีการเสนอแผนสิ่งที่จะทำ

และสรุปงานหรือสถานการณ์ที่พบจากการทำงานวันที่ผ่านมา โดยมีธีระพันธ์ ศุภกระกาญจนะ (หัวหน้าโครงการ) เป็นผู้ดำเนินการประชุมครูช่างถนนทุกคนมีโอกาสในการพูดชี้แจงที่ละคน โดยใช้เวลาประมาณคนละ 5 นาที เป็นการประชุมร่วมกับบ้านสร้างฯ ซึ่งทำให้การวางแผนมีความประสานสอดคล้องกัน

1.2 การเตรียมวัสดุและอุปกรณ์

ครูช่างถนน เตรียมวัสดุและอุปกรณ์ เช่น อาหาร ขนม และอุปกรณ์ที่คาดว่าจะใช้ในการทำกิจกรรมกับเด็ก โดยสอดคล้องกับกลุ่มเด็ก เวลา พื้นที่และสถานการณ์ โดยที่ครูทุกคนจะมีกระเป๋าเป้ประจำตัวคนละใบ ซึ่งบรรจุสิ่งของประจำตัว เช่น หมวก ร่ม ยาหม่อง ยาต้ม ยาประจำตัว เป็นต้น สำหรับอุปกรณ์อื่นๆ เช่น แบบการเรียนการสอน หนังสือนิทาน การ์ตูน เกมสีกด เกมสื่บิงโก โดมิโน จิ๊กซอ ลูกหิน สีและสมุดระบายสี เป็นต้น ครูจะเลือกนำไปเฉพาะที่ต้องการในแต่ละวัน โดยให้มีความหลากหลายไม่ซ้ำซาก ตามความคิดของครูแต่ละคนโดยอาจไม่จำเป็นต้องตกลงกัน โดยแบ่งกันเพื่อไม่ให้เป็นการแก่ครูคนใดคนหนึ่งมากเกินไป เนื่องจากน้ำหนักกระเป๋าเป้หลังจากบรรจุอาหารและสัมภาระอื่นๆแล้วจะหนักประมาณ 1-2 กิโลกรัม ซึ่งครูต้องแบกหรือหิ้วเองตลอดทั้งวัน

2. ขั้นตอนปฏิบัติการ

2.1 การรुकเข้าพื้นที่

ภาพที่ 3. กลยุทธ์การรุกเพื่อพบและเพื่อช่วย ครูช่างถนนในย่าน (สถานีรถไฟหัวลำโพง)

รูปภาพนี้เพื่อประโยชน์เฉพาะการศึกษาวิจัย
ห้ามนำไปเผยแพร่

ครูช่างถนนรกเข้าพื้นที่ ตามแนวคึกการรุกเพื่อพบและช่วยเหลือ
ทันทีที่พบเด็กครูจะใช้การสังเกตอยู่ห่างๆเพื่อประเมินจำนวนและ
ลักษณะทางประชากรศาสตร์ของเด็กก่อน เมื่อโอกาสเหมาะสมแล้วจึงค่อยๆ
เดินเข้าไปเพื่อพูดคุย หากเป็นเด็กที่ครูไม่เคยพบมาก่อน ครูจะเข้าไป
ใกล้ๆ หากเด็กนั่งครูจะนั่งลงข้างๆ ในลักษณะที่เหมาะสมกับพื้นที่นั้น เช่น
นั่งข้างๆหากเด็กนั่งริมฟุตบาท นั่งหันหน้าเข้าหา ส่วนมากเด็กมักไม่สบ
ตา ก้มหน้าฟังเงียบ (ระหว่างเก็บข้อมูลไม่พบเด็กวิ่งหนี หรือเดินหนี) แะ
นำตัวด้วยการเรียกชื่อตัวเอง ใช้คำนำหน้าว่าครู เรียกเด็กว่า หนูหรือไอ้
หนู ทำความรู้จักเด็กถามชื่อเด็ก และดำเนินการสนทนาด้วยประโยคบอก
เล่าและคำถามทั้งปลายปิดและเปิด ส่วนมากในการพบครั้งแรก มักใช้คำถาม
ปลายปิด เพื่อรอบให้เด็กตอบได้ง่าย เด็กมักไม่ยอมพูดอะไรมากไปกว่า
การพยักหรือสั่นหน้า คำถามที่ใช้เกี่ยวกับประวัติเด็ก ความเป็นมา อายุ
การศึกษาภูมิหลังทางครอบครัว สาเหตุที่เร่ร่อน ความยาวนานการเร่ร่อน
ความช่วยเหลือที่ได้รับ ความต้องการความช่วยเหลือในขณะนั้น (หิว
อาหาร ป่วย) ครูจะไม่ใช้เวลามากนักในการพบครั้งแรก ประมาณ 15-20
นาที บางครั้งใช้ช่วงเวลาที่เด็กทานอาหารในการซักถาม ครูบอกว่าครู
เป็นใคร อยู่ที่ไหน มาทำอะไร ลักษณะงาน เป็นอย่างไร อ้างถึงเด็กคน
อื่นๆที่ครูรู้จักและช่วย หรือถามถึงเด็กคนอื่นที่อยู่ในพื้นที่ที่คาดว่าเด็กอาจ
รู้จัก เพื่อให้เด็กรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน

หากพบเด็กที่ครูเคยรู้จักหรือเคยพบมาก่อน แต่ไม่ได้พบเป็นระยะ
เวลานาน ครูใช้วิธีวิเคราะห์เด็ก ว่าเป็นใคร ชื่อ นิสัย อายุ ประสบการณ์
ความชอบ ความถนัด ความต้องการ แล้วเลือกวิธีการเข้าถึง โดยปรับ
ตามสถานการณ์ขณะที่พบเด็ก โดย ครูจะเรียกชื่อเด็ก เข้าไปหาเด็ก เด็ก
เรียกครูด้วยชื่อ(เช่น ครูเก้ ครูโต๊ะ เป็นต้น) และเรียกตัวเองว่าหนูหรือผม
บางครั้งหากครูรู้สึกว่าเด็กเริ่มดื้อ ก้าวร้าวไม่เชื่อฟัง ครูแสดงออกด้วยน้ำ
เสียงจริงจังสีหน้าเฉยและเรียกเด็กว่า เรา (เปลี่ยนวิธีพูดจากการพูดคุยเล่น
เป็นจริงจังจะเน้นให้เด็กคิด) โดยไม่มีการด่าว่าหรือพูดประชดประชัน
บอกเด็กถึงความรักความห่วงที่ครูมีต่อเด็ก ให้เด็กลองทบทวนคำพูดของ
ครู โดยเน้นให้เด็กระลึกเสมอว่าต้องช่วยตัวเอง คิดและเลือกเอง ชี้ให้เห็น
ทางใดที่ดีกว่า

ช่วงเวลาที่เก็บข้อมูล พบกรณีเด็กเร่ร่อนที่เพิ่งพบครูครั้งแรก 4 คน
แต่เนื่องจากปัญหาในการออกปฏิบัติงานบางวัน ทำให้พบด้วยตนเอง
เพียง 1 คน ซึ่งยกเป็นกรณีตัวอย่างตามเหตุการณ์ดังต่อไปนี้

เวลาประมาณ 10.45 แดจัด ขณะที่ยังออกเดินทางเพื่อไปขึ้นรถไฟที่สถานีรถไฟรังสิต ครูพงษ์ และครูมินท์แยกไปก่อน วันนั้นจึงมีเพียงครูเก้ ครูติ๊ะและผู้วิจัย ระหว่างเดินอยู่บนฟุตบาท ครูติ๊ะสังเกตเห็นเด็กชายคนหนึ่งนอนหลับอยู่บนเก้าอี้หน้าร้านอะไหล่ยนต์ เป็นเด็กชายอายุประมาณ 10 ปี สวมเสื้อยืดกางเกงขาสั้น ร่างกายสกปรกมอมแมม ปกติเมื่อพบเด็กหลับ ครูช่างถนนจะนั่งรอจนเด็กตื่นแล้วมีความพร้อมที่จะพูดคุย ครูจะไม่ปลุกเด็ก แต่เนื่องจากเป็นช่วงเวลารีบเร่งเพื่อไปขึ้นรถไฟให้ทันเวลา ครูจึงเดินเข้าไปใกล้ๆและเอามือจับแขนเด็กเขย่า เรียกเด็กว่า “ตัวเล็กตื่นๆ” เด็กนอนลืมตา ครูบอกให้เด็กลุกขึ้นนั่ง ครูติ๊ะเอามืออังหน้าผากและจับแขนเด็กเพื่อตรวจอุณหภูมิของร่างกายเนื่องจากครูสังเกตเห็นว่าปากของเด็กแดงจัด ครูติ๊ะและครูเก้ นั่งข้างๆเด็กคนละข้าง เด็กไม่ยอมสบตาได้แต่ก้มหน้า ครูติ๊ะถามชื่อและระยะเวลาที่ออกจากบ้าน เด็กไม่มีปฏิกิริยาโต้ตอบ ครูจึงถามว่าต้องการข้าวหรือไม่ เด็กตอบว่า “กิน” ครูส่งถุงข้าวและไข่ต้มให้ ระหว่างนี้ครูติ๊ะเริ่มแนะนำตัวเองและแนะนำชื่อครูที่ละคน(รวมทั้งผู้วิจัย) พร้อมกับบอกรว่าเป็นครู และลักษณะงานที่ทำ แล้วจึงถามชื่อเด็ก เด็กตอบเสียงเบาๆโดยไม่สบตาว่าชื่อ ยุทธ ครูถามยุทธว่าต้องการน้ำพริกเผาหรือไม่ เด็กสั่นศีรษะ ครูช่วยเด็กคลุกไข่ต้มกับข้าว และถามคำถามอีกหลายคำถามเกี่ยวกับประวัติเด็ก เด็กไม่ตอบได้แต่ส่ายหน้าและพยักหน้า ไม่สบตาครูเช่นเดิม ระหว่างนี้ ครูพูดคุยกันถึงเรื่องต่างๆที่ไม่เกี่ยวกับเด็ก ปล่อยให้ยุทธรับประทานข้าวไปจนเกือบหมด ครูเก้ถามว่าชื่อสะกดอย่างไร นุช น.หนูหรือยุทธ เพราะครูฟังไม่ถนัดว่าชื่ออะไร เด็กตอบว่า ยุทธ ย.ยักษ์ (ผู้วิจัยเข้าใจว่าครูต้องการทดสอบว่าเด็กรู้ตัวสะกดและสามารถสะกดชื่อตนเองได้อย่างถูกต้องหรือไม่) ครูติ๊ะส่งขวดน้ำให้ ตอนแรกยุทธลังเล แต่ครูบอกว่าครูเอามาสองขวด ยุทธจึงรับน้ำไปดื่ม ครูติ๊ะพูดต่อไปว่าแปลกมาก ธรรมดาจะเตรียมมาขวดเดียว วันนี้โชคดีที่เจอยุทธ (เป็นการใช้กลยุทธ์ทางคำพูดให้เด็กรู้สึกว่าคุณเป็นคนที่พิเศษ-ผู้วิจัย) เด็กดื่มน้ำหมดขวดและยิ้ม ครูจึงซักถามประวัติ เด็กยอมบอกภูมิปัญญาและข้อมูลอื่น ๆ ครูชวนให้ยุทธไปอาบน้ำเปลี่ยนเสื้อผ้าที่บ้านสร้างฯ พร้อมกับเล่าถึงบ้านสร้างฯว่าเป็นอย่างไร อยู่ที่ไหน (ครูติ๊ะใช้มือ ชู 3 นิ้วประกอบเมื่อบอกว่าอยู่รังสิตคลองสาม และเน้นว่าไม่ไกลจากฟิวเจอร์พาร์ค ซึ่งเป็นสถานที่ที่เด็กคุ้นเคย เป็นการช่วยให้เด็กเข้าใจชัดเจนขึ้นถึงสถานที่ตั้ง เด็กจะรู้สึกว่าคุณปลอดภัยและอยู่ไม่ไกลจากสถานที่ที่ตนเร่ร่อนอยู่) ยุทธยังเฉยและไม่ตกลงที่จะเข้าบ้าน ระหว่างที่คุยทั้งสองสลับกัน โนม่น้าวชักชวนให้ยุทธเข้าบ้าน ครูก็พูดคุยเล่นกันถึงเรื่องต่างๆ ทำให้บรรยากาศไม่เครียดไม่รู้สึกรู้ว่าครูต้องการโนมน้าวกึ่งบังคับเด็ก ครูใช้เวลาประมาณ 10 นาทีในการโนมน้าวชักจูง เมื่อประเมินจากท่าทีของยุทธ คิดว่าไม่สามารถชักชวนได้ในวันนี้ จึงให้ทางเลือกว่า จะยังไม่เข้าบ้านก็ได้ แล้วให้ครูจะกลับมาใหม่ตอนเย็น ยุทธยิ้มและพยักหน้ารับว่าจะรอพบครูที่นี้ในเวลาที่น่าอดทน (เด็กแสดงท่าทางโล่งใจในทางเลือกที่ครูเสนอให้) ครูถามว่าต้องการข้าวไว้สำหรับช่วงบ่ายหรือไม่ยุทธพยักหน้า แล้วตอบว่า “เอา” ก่อนไปครูหันมาลา พร้อมกับจดเบอร์โทรศัพท์มือถือไว้ให้และย้ำให้ยุทธรอพบตามนัด (ข้อสังเกต เด็กไม่กล่าวสวัสดิ์ ขอขอบคุณ หรือยกมือไหว้ครู สำหรับการให้ความช่วยเหลือนี้) ครูใช้เวลากับยุทธโดยรวมประมาณ 30 นาที

ภาพที่ 4. ครูตะ ครูเก้ และยุทธ (พื้นที่รังสิต) กับกิจกรรมการสนทนา

รูปภาพนี้เพื่อประโยชน์เฉพาะการศึกษาวิจัย ห้ามนำไปเผยแพร่

จากกรณีตัวอย่าง พบว่ารูปแบบกระบวนการสื่อสารของครูข้างถนน มีลำดับขั้นตอนตามกฎเกณฑ์ทั่วไปทางสังคม กล่าวคือ การทักทาย การแนะนำตัว การดำเนินการสนทนา การตั้งและตอบคำถาม การอำลา แต่ไม่พบความเคร่งครัดตามมารยาทไทย เช่น ครูไม่คาดหวังการพูดจาที่สุภาพด้วยคำลงท้ายจากเด็ก ไม่คาดหวังว่าเด็กจะยกมือไหว้สวัสดีหรือขอบคุณ ส่วนมากเด็กใช้การสั้นหรือพยักหน้าแทนคำพูด ซึ่งมารยาททั่วไป หากเด็กแสดงกริยาเช่นนี้ถือว่าไม่สุภาพ ครูข้างถนนเข้าใจธรรมชาติของเด็กเร่ร่อนในภูมิหลังทางครอบครัวในการอบรมเลี้ยงดู การทำความเข้าใจและยอมรับได้ ไม่เคร่งครัดกับเด็ก ทำให้ครูไม่แสดงปฏิกิริยาทางลบ ซึ่งทำให้กระบวนการสื่อสารเป็นไปด้วยความราบรื่น บรรยากาศเป็นมิตร

ในการแนะนำตัวเองของครูข้างถนน ครูจะแนะนำชื่อ “ครูชื่อครู.....” (สังเกตว่าจะมีคำนำหน้าชื่อว่าครู เพื่อเน้นย้ำกับเด็กถึงความเป็นครูและบทบาทของตนต่อเด็ก-ผู้วิจัย) จุดประสงค์การมาพบ ไม่พบว่าครูมีการเปิดเผยตัวในระดับส่วนตัวและการเปิดเผยตัวครูไม่มีผลต่อความไว้วางใจของเด็กเร่ร่อน บุคลิกลักษณะที่ปรากฏและการแสดงออกมีผลต่อความไว้วางใจของเด็กเร่ร่อนมากกว่า ได้แก่ ความใจดี ความรักเข้าใจ การสัมผัส ไกล่ลชิด ความจริงใจไม่หลอกลวง รักษาสัญญา ไม่ปฏิเสธ ไม่รังเกียจ เป็นต้น เด็กจะทดสอบและพิสูจน์ครูเป็นระยะ ด้วยการกระทำ คำพูด พฤติกรรมต่างๆตรงข้ามกับที่ครูต้องการ เพื่อดูว่าครูจะยังคงดีกับเด็กเหมือนเดิมหรือไม่ (มีลักษณะของการพยศ จนแน่ใจจึงยอมอ่อนข้อให้ครู-ผู้วิจัย)

สารในช่วงแรกพบ ที่แสดงการเข้าถึงและความใกล้ชิดในช่วงแรกๆที่ครูพบเด็ก การสนทนาเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับประวัติ ภูมิหลังของเด็กด้านครอบครัว การศึกษา ประสบการณ์การเร่ร่อน เป็นต้น

2.2 การเข้าถึงและการสร้างสัมพันธ์

ในการเข้าถึงและการสร้างสัมพันธ์ ครูอาจใช้การสนทนา ชักถาม การหยอกล้อ การเล่นเกมส์และกิจกรรม ต่างๆ เนื้อหาในการสื่อสารเป็นพูดคุยเรื่องทั่วไป เรื่องกิจกรรมที่เด็กเพิ่งไปทำมาที่เป็นกิจกรรมพิเศษ ความสนุกสนาน หรือวางแผนกิจกรรมพิเศษที่จะมาถึง พูดชักถามถึงเด็กคนอื่นๆ ให้ความรู้เรื่องโรค ระบาด โรคอื่นๆหวัด การดูแลตนเอง การทำความสะอาด เตือนให้ทำความสะอาดร่างกาย ผสมเล็บ แผล เรียนอ่านเขียน วาดภาพ เล่านิทาน รับประทานข้าวหรือขนม และฟังเพลงจากเครื่องเล่นเทปขนาดพกพาของครู (ไม่พบว่าครูร้องเพลงให้เด็กฟังจริงจัง แต่มีการร้องบางช่วงของเพลงบางเพลงที่มีเนื้อหาสอดคล้องกับกิจกรรมหรือสถานการณ์เพื่อหยอกล้อหรือกระตุ้นเตือนเด็ก เช่น ระหว่างการตรวจใบงานที่เด็กทำมาส่ง ครูตะร้องเพลง “คนใดไม่เรียนหนังสือ ไม่เคยฝึกปรีอไม่เคยสนใจ.....” เป็นต้น) ครูใช้เวลาอยู่กับเด็กหลายชั่วโมงตามความเหมาะสมกับแผนการทำงาน เด็กจะไม่ใช้เวลาอยู่กับครูตลอดเวลา จะมีลักษณะของ”การมาๆไปๆ” แต่ถ้าครูยังอยู่เด็กจะวนเวียนป่วนเปื้อนอยู่ใกล้ๆ ครูข้างถนนเข้าใจธรรมชาติข้อนี้ และอธิบายเหตุผลว่า เด็กต้องไปทำงาน (หาเงิน ขอดทาน เช็ดกระจก) ไปหาอาหารไปซื้อข้าวมาดม จากการสังเกตพบว่า ในพื้นที่หัวลำโพงซึ่งเป็นพื้นที่ปฏิบัติงานหลัก ครูจะใช้เวลาอยู่กับกลุ่มเด็กเร่ร่อนนานกว่าพื้นที่อื่น เป็นเพราะความเหมาะสมทางสภาพพื้นที่ในการทำกิจกรรมและจำนวนเด็ก ครูจะใช้เวลาตลอดช่วงบ่ายกับเด็กๆข้างตึกร้าง (ประมาณ 5-6 ชั่วโมงต่อวัน)

จากการสนทนายาระหว่างการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม แจ็คหัวแดง³ 14 ปี) แจ็คเล่าให้ผู้วิจัยฟัง ถึงช่วงแรกที่มีโอกาสพบรู้จักกับครูข้างถนนว่า ไม่อยากพูดคุยกับครูเพราะไม่รู้จัก เมื่อครูกลับไปแล้ว เพื่อนคนอื่นๆที่อยู่ในพื้นที่มาก่อน เคยรู้จักและพูดคุยกับครูมาก่อนให้ข้อมูลต่างๆเกี่ยวกับครูข้างถนนและการทำงานช่วยเหลือของครู เพราะเชื่อและไว้วางใจเพื่อนมั่นใจว่าสิ่งที่เพื่อนบอกเล่าเป็นความจริงและไม่โกหก ตนเองจึงกล้าคุยกับครูไว้วางใจครูมากขึ้น

ภาพที่ 5.-6. แจ็คหัวแดง กับครูข้างถนน กิจกรรมการสนทนา (พื้นที่สาทร)

รูปภาพนี้เพื่อประโยชน์เฉพาะการศึกษาวิจัย
ห้ามนำไปเผยแพร่

³ คำว่า “หัวแดง” เป็นสมญาของสมาชิกในกลุ่มเด็กเร่ร่อนกลุ่มหนึ่งที่ทุกคนจะยอมผมเป็นสีแดงทั้งศีรษะ

รูปแบบของความสัมพันธระหว่างครูข้างถนนและเด็กเร่ร่อนที่ปรากฏจึงมีความสอดคล้องกับบรรยากาศในการสื่อสารด้วย นอกจากนี้สังเกตพบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างเด็กเร่ร่อนกับเด็กเร่ร่อนคนอื่นๆในพื้นที่ มีความเป็นมิตร เป็นพรรคเป็นพวก แม้จะมีการทะเลาะเบาะแว้ง หรือทำร้ายร่างกายกัน แสร้งกัน ด่าทอกันบ้าง ก็ไม่รุนแรงและเป็นธรรมชาติในการอยู่ร่วมกันของเด็ก เช่นเดียวกับเด็กทั่วไป

ในระยะแรกของการเข้าถึง เด็กมีมิตรภาพ (friendship) โดยที่ไม่ปรากฏความสัมพันธ์ (relationship) ที่ชัดเจน การสื่อสารทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ (interaction) และสายสัมพันธ์ (relation) ที่ชัดเจนขึ้นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างครูกับเด็กเร่ร่อนเป็นความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นเพราะเป็นความสัมพันธ์ในหลายรูปแบบซ้อนเหลื่อมกัน ครูไม่ได้ต้องการประโยชน์จากความสัมพันธ์จากเด็กในแง่ของส่วนตัว ความสัมพันธ์ ที่เกิดจากการสื่อสารของครูข้าง

ถนนและเด็กเร่ร่อนจึงเริ่มขึ้นตามกฎหมายทางสังคมและวัฒนธรรมก่อนแล้ว พัฒนามาเป็นกฎหมายทางจิตวิทยา จึงทำให้เกิดความพึงพอใจในการสื่อสารมากกว่าและมั่นคง

นอกจากความสัมพันธ์กับครูข้างถนน เด็กแต่ละคนมีความสัมพันธ์ต่อกันและต่อกลุ่มด้วย ซึ่งความสัมพันธ์ดังกล่าวมีผลต่อการเข้าถึงและการสร้างความสัมพันธ์ของครูข้างถนน

ในบริเวณสวนสาธารณะริมถนน สะพานข้ามแยกรังสิต-ปทุมธานี เวลาประมาณ 10.30 น. พบเด็กกลุ่มหนึ่งมีจำนวนประมาณ 4-6 คน เป็นเด็กหญิง 2 คน อีกสองคนเป็นเด็กชายประมาณ 10-13 ปี และวัยรุ่นที่ครูไม่เคยเห็นอีก 2 คน กำลังนั่งเล่นกันอยู่บนเสื่อที่ปูอยู่ใต้ร่มไม้ กลางสวน แตน (เด็กหญิง อายุ 14 ปี) เป็นเด็กหญิงหน้าตาคมเข้ม ผิวสีน้ำตาลรูปร่างดี ตามแขนและขามีรอยแผลเป็นสีดำอยู่ทั่วไป ซึ่งเป็นรอยจากการแพ้งู ช่างพูด ร่าเริงแจ่มใส ซึ่งแตกต่างจากนา (เด็กหญิง อายุ 15 ปี) ที่มีรูปร่างสูงใหญ่ ตัวใหญ่ผิวขาว เนื้อเนียนและผ่องใส เจ็บขริมิไม่ค่อยพูด ซึ่งเป็นไปว่า ที่นามีผิวพรรณผ่องใสและสมบูรณ์กว่าแนน ทั้งที่อยู่ในพื้นที่เดียวกันและมีอายุใกล้เคียงกัน เพราะเพิ่งออกมาจากบ้านธัญพร (อธิบายศัพท์ที่ภาคผนวก ๑) และนากำลังท้องได้ประมาณ 1 เดือนเศษ เด็กทั้งสองเป็นเพื่อนที่รู้จักกันมานานจากการเร่ร่อนในพื้นที่รังสิต รู้จักคุ้นเคยกับครูข้างถนนเป็นอย่างดี ครูเคยให้ความช่วยเหลือเด็กหญิงทั้งสองหลายครั้ง ด้วยการนำไปส่งบ้านสงเคราะห์ แต่เป็นเด็กรุ่นโต ติดยาเสพติด ติดเพื่อนและเคยมีเพศสัมพันธ์ จึงไม่สามารถทนต่อสภาพแวดล้อมในบ้านสงเคราะห์ได้ เด็กทั้งสองสนิทสนมและใช้ชีวิตเร่ร่อนด้วยกันเป็นระยะตลอดหลายปีที่ผ่านมา การที่เด็กมีเพื่อนและมีกลุ่มทำให้การแยกเด็กออกจากกันทำได้ยาก และการเกลี้ยกล่อมให้เด็กทั้งสองรับความช่วยเหลือยุติการเร่ร่อนเป็นไปด้วยความยากลำบากกว่า เนื่องจากช่วงที่พบ เด็กทั้งสองมี "เพื่อนชาย" เพื่อนชายของแนนเป็นหนุ่มวัยรุ่น อายุประมาณ 18-25 ปี ทำงานรับจ้างรายวันลอกท่อ ทำก่อสร้างถนนในบริเวณนั้น ส่วนเพื่อนชายของนาซึ่งน่าจะมีอายุรุ่นราวคราวเดียวกัน เป็นเด็กทำยารถของรถทัวร์ต่างจังหวัดที่ตองมีการมาพักรถบริเวณแยกรังสิต-ปทุมธานี แม้จะมีอาชีพและมีบ้านมีครอบครัว แต่พฤติกรรมการดำเนินชีวิต เรียกได้ว่ามีพฤติกรรมการเร่ร่อนชั่วคราวแบบ "ค่าไหนนอนนั้น" เมื่อครูซักถามนาถึงการตั้งครรภ์และการตัดสินใจที่จะมีชีวิตคู่ ทำทางนาไม่ค่อยอยากพูดคุยเรื่องนี้ นิ่งก้มหน้าและพูดจาอ้อมอ้อม ครูให้คำแนะนำหลายอย่างในการดูแลตนเองและการฝากครรภ์ เพื่อนชายของนา ซึ่งไม่รู้จักรูและครูไม่รู้จักรูซึ่งกำลังนอนหลับอยู่ใกล้ๆ ตื่นขึ้นมา ครูจึงชวนคุยถามว่าเป็นแฟนนาใช่ไหม ชายผู้นี้ยกมือไหว้และพยักหน้ารับ ครูสอบถามเรื่องครอบครัวและอาชีพ พร้อมกับแนะนำให้พานาไปฝากครรภ์ ครูรับทราบข้อมูลว่าเขาจะพานากลับไปอยู่บ้านที่ต่างจังหวัดกับมารดาของตนอาทิตย์หน้า (สังเกตว่า นาอาจจะเคยพูดถึงครูข้างถนนกับเพื่อนชายของตนมาก่อน ทำให้เขากล้าที่จะพูดคุยและมีท่าที่เป็นมิตรขณะพูดคุยกับครู) สักครูก็ลาครูบอกว่าตนต้องไปทำงานและหันไปบอกลานาและบอกวันเวลาที่ตนจะกลับมาที่นี่อีกครั้ง (เหมือนกับกรให้สัญญาว่าให้รอพบอย่าไปไหน)

ภาพที่ 7. ครูเก๋ กับเด็กพื้นที่รังสิต ในสวนสาธารณะข้างสะพานข้ามแยกรังสิต-ปทุมธานี

รูปภาพนี้เพื่อประโยชน์เฉพาะการศึกษาวิจัย ห้ามนำไปเผยแพร่

เพื่อนชายของแดน ตื่นขึ้นมาหลังจากที่เพื่อนชายของนาไปแล้ว ครูจึงมีโอกาสดำเนินการพูดคุยกับผู้ที่มีความสัมพันธ์และมีอิทธิพลต่อเด็กเร่ร่อนกลุ่มนี้อีกครั้ง เช่นกัน เขามีท่าทีเป็นมิตรและให้ความเคารพครูข้างถนน แม้ครูถามคำถามที่เป็นส่วนตัวมากๆ เช่น “ทำงาน” กับแดนที่ไหน (ทำงานในที่นี้ หมายถึง การมีเพศสัมพันธ์) เขาก็ตอบโดยมีอาการเขินอายเล็กน้อย สักครูก็ลาไปทำงาน (ลงท่อ) ก่อนไป คิวภรณ์บัตรใบละ 20 บาทออกมาจากกระเป๋ากางเกงส่งให้แดน เขามือขี้ผมแล้วบอกว่า “พี่ไปทำงานนะ” ต่อหน้าครูและเพื่อนที่นั่งล้อมวงคุยกันอยู่

วันนั้น ครูมินท์เตรียมเกมสับิงโก และครูเก๋สอนการพับกระดาษเป็นรูปผีเสื้อให้เด็กๆ ประมาณ 2 ชั่วโมง เพื่อนชายของแดนกลับมาพบว่า แดนนำเงิน 20 บาทมาให้ไว้ไปซื้อข้าวกระป๋องมา และกำลังดมกาวอยู่กับเด็กคนอื่นๆ เขาไม่ได้แสดงอาการโกรธแต่พูดว่า “ทำอย่างนี้ต่อไปจะไม่ให้เงินอีก” แดนไม่มีท่าทางสนใจในคำพูดของเพื่อนชายของตน ยังคงดมกาวและเล่นบิงโกกับครู เพื่อนชายของแดนนั่งพักสักครู่ก็บอกว่าจะไปทำงานต่อ พร้อมกับล้วงกระเป๋าส่งธนบัตรใบละ 20 บาทให้แดนอีกใบหนึ่ง แดนรับมาแล้วยิ้มๆ (ปกติหากเด็กต้องการเล่นเกมกับครู ต้องทำตามกติกาที่จะไม่ดมกาวขณะทำกิจกรรม แต่เนื่องจากวันนั้นเป็นวันแรกที่ครูลงพื้นที่สวนสาธารณะแห่งนี้หลังจากที่ไม่ได้พบเด็กกลุ่มนี้เป็นระยะเวลาานาน ครูไม่ต้องการทำให้เกิดบรรยากาศที่บังคับตั้งแต่แรก ซึ่งหากเด็กรู้สึกไม่ดีกับการมาพบของครูตั้งแต่แรกที่พบกันเป็นไปได้ว่า อาจกระทบต่อการเข้าถึงและการสร้างสัมพันธ์ที่จะมีขึ้นในการพบครั้งต่อไป-ผู้วิจัย)

จากปฏิกริยาของแดนต่อเพื่อนชายและการให้เงิน แสดงว่า คนทั้งสองมีความสัมพันธ์ต่อกันในลักษณะที่ รู้จักธรรมชาติของกันเป็นอย่างดี แดนรู้ว่า ถึงแม้เขาจะไม่ชอบให้ตนดมกาวแต่หากนำเงินไปซื้อข้าวเขาก็ ยังคงให้เงิน (ซึ่งการไม่ชอบให้ดมกาวอาจเป็นเพียงปฏิกริยาต่อหน้าครู มีความเป็นไปได้ว่า คนทั้งสอง อาจดมกาวด้วยกันทั้งคู่ในเวลาอื่น)

ภาพที่ 8. “ดิ่งดาว” ความมีเมตตาจากกาวที่ดม ทำให้เด็กรู้สึกเสมือนดิ่งดาวได้

รูปภาพนี้เพื่อประโยชน์เฉพาะการศึกษาวิจัย ห้ามนำไปเผยแพร่

ครูใช้เวลากับเด็กกลุ่มนี้ จนกระทั่งเวลาประมาณ 17.00 น. จึงลากลับ ก่อนกลับ เด็กสอบถาม การมาครั้งต่อไปของครู (จะรพบครูอีก) ซึ่งแตกต่างจากเด็กกลุ่มหัวลำโพงที่พบครูเป็นประจำ และไม่ เคยสอบถามครูด้วยคำถามลักษณะนี้ เพื่อนชายของแดนกลับมาถึงก่อนครูกลับประมาณ 15 นาที หลังจากที่ครูเดินจากมา ครูก็สังเกตเห็นว่า ทันทีที่ครูเดินไกลออกมา เพื่อนชายของแดนกอดแดนและหอม แก้ม ต่อหน้าเด็กคนอื่นๆในบริเวณนั้น จากข้อมูลข้างต้น เป็นภาพสะท้อนความสัมพันธ์ที่เด็กเร่ร่อนมีต่อกันและต่อบุคคลอื่นที่พบในชีวิตการเร่ร่อนที่ส่งผลต่อการเข้าถึง การสร้างความสัมพันธ์ของครูข้างถนน และความยากในการทำงานเพื่อช่วยเหลือให้เด็กยุติชีวิตการเร่ร่อน ยิ่งเด็กมีความสัมพันธ์ต่อกันมาก เกาะกลุ่มกันเหนียวแน่น การแยกเพื่อช่วยเหลือเด็กเป็นรายบุคคลยิ่งทำได้ยาก

บางครั้งข้อมูลที่ครูรู้เกี่ยวกับเด็กเป็นเพียงบางส่วนของความจริง เป็นเพียงเสี้ยวที่เด็กอยากบอก ไม่ใช่ทั้งหมด จึงไม่สามารถวัดได้จากจำนวนหรือ ระดับความลึกของข้อมูล ดังนั้น ปริมาณหรือความถูกต้องของข้อมูลที่เด็ก บอกครูจึงไม่แสดงการเข้าถึงของครู แต่พฤติกรรมของเด็กจะเป็นการยืนยัน

และเป็น การแสดงว่าเด็กยอมเปิดใจที่จะให้ครูเข้าถึง สร้างสัมพันธ์ เด็กพร้อมที่จะเชื่อถือ และไว้วางใจครู

สารในช่วงความไว้วางใจ สร้างสัมพันธ์เมื่อได้รู้จักข้อมูลเกี่ยวกับเด็ก และได้พบเด็กเป็นระยะเวลาหนึ่ง พบว่า ครูข้างถนนจึงเริ่มใช้กิจกรรมการเรียนการสอน การสังเกตคู่ไปกับเริ่มพูดคุยซักถามถึงสิ่งต่าง ๆ เป็นความชอบ ความต้องการ ความหวัง ความฝันของเด็ก ทักทายครูอย่างสนิทสนม ยิ้มแสดง อากา รดีใจที่เห็นครู ถามถึงเมื่อไม่พบหรือต้องการทราบว่ ำวันนี้ครูจะไปไหน ไปทำอะไร เป็นต้น

เมื่อถึงช่วงความเชื่อถือและความไว้วางใจ ซึ่งเป็นช่วงที่ครูมีอิทธิพลต่อเด็ก นอกจากการดำเนินการสนทนาด้วยการถามตอบ ครูให้คำแนะนำ โดยเน้นกระบวนการให้เด็กคิดและเลือก การแสดงความเข้าใจเห็นใจ มีการเสริมแรงโดยการชมและให้กำลังใจ และลงโทษด้วยการแสดงท่าทางไม่สนใจ หากเด็กมีพฤติกรรมก้าวร้าว

3. ขั้นตอนการติดตามและประเมินผล

สัญญาณการเข้าถึง ความสัมพันธ์ ความไว้วางใจและการยอมรับทำได้ด้วยการวิเคราะห์การตอบสนองของเด็ก พฤติกรรมการสนองตอบของเด็กส่วนมากสำหรับช่วงแรกของการเข้าถึงและการสร้างความสัมพันธ์ คือ ทำทีเฉยเมย ไม่สนใจ เหมอลอย ก้มหน้า เงียบ ไม่ตอบคำถาม แสดงอาการ “ปิดใจ” ต่อมา เด็กจะแสดงอาการเงิบไม่ตอบคำถามหากไม่ต้องการบอกครูถึงเรื่องต่างๆที่ตนไม่ต้องการพูดถึง หรือ แสร้งทำเป็นตลก พูดเล่นเปลี่ยนไปเรื่องอื่น ๆ หลายครั้งเด็กมีอาการสับสน ไม่แน่ใจว่าจะเปิดเผยต่อครูหรือไม่ อย่างไรก็ตามครูข้างถนนสังเกตและมีความไวต่อปฏิกิริยาเหล่านี้ จะไม่รุกเร้าหรือสร้างความเครียดให้เด็ก ครูจะรอคอยที่จะถามและพูดคุยกับเด็ก ในครั้งต่อไป

เก้ (เด็กชาย อายุ 15ปี) เป็นเด็กพื้นที่ตึกร้างข้างสถานีรถไฟหัวลำโพง รูปร่างผอมสูง สุขภาพ เรียบร้อย ซื่อาย ไม่ค่อยพูดจา มีความฝันต้องการเป็นนักมวย เป็นเด็กที่มีน้ำใจและแสดงการมีน้ำใจให้ เห็นอย่างชัดเจนแตกต่างจากเด็กอื่น ๆ ในกลุ่ม ครูมันท์สังเกตพบว่า ทุกครั้งที่ครูบ่นว่ากระหายน้ำ หรือหากครูพา “แขก” (อาสาสมัคร ผู้วิจัย เป็นต้น) มาพบเด็กในพื้นที่ เก้จะกระวีกระวาดที่จะต้อนรับ “แขก” ที่มากับครู เก้มักแสดงน้ำใจอาสาไปซื้อน้ำเย็นให้ครู โดยออกเงินให้ครูด้วย บางครั้งเก้หายไปสักครู่และกลับมาพร้อมกับขวดน้ำเย็นโดยที่ครูไม่ได้ขอ หากพบเก้กำลังรับประทานอาหารอยู่ เก้จะมีน้ำใจชวนครูรับ รับประทานด้วยและแบ่งอาหารให้ครู ซึ่งไม่พบในเด็กอื่น พฤติกรรมของเก้ ทำให้ครูประเมินได้ถึงระดับขิง ความสัมพันธ์ ความไว้วางใจและความรู้สึกที่เก้มีต่อครูข้างถนน

นก (เด็กหญิง อายุ 17 ปี) พี่นักรั้วลิต เร่ร่อนชั่วคราว อาศัยอยู่กับมารดา เมื่อเบื่อหรือต้องการดมกาวจะมาที่ตึกร้าง ครูมินท์รู้จักและคุ้นเคยกับนก จนสามารถถามถึงเรื่องต่างๆที่เป็นส่วนตัวและเป็นเรื่องที่น่าจะเป็นความลับ ได้ เช่น นกเล่าให้ครูฟังว่า มีเพื่อนชาย (แฟน) 5 คน แต่มีความสัมพันธ์ทางเพศเพียง 2 คน และแต่ละคน ปฏิบัติตัวในการเลี้ยงดู ดูแล นกอย่างไร ชอบหรือไม่ชอบอย่างไร ขณะที่คุยกับครูมินท์ นกก็หันมาถามผู้วิจัยพร้อมกับการหันกลับมาให้ผู้วิจัยช่วยดูว่า เป็นอันตรายประจำเดือนหรือไม่ (พฤติกรรมนี้เกิดขึ้นเมื่อพบกับผู้วิจัยเป็นครั้งที่ 2.) ลักษณะการพูดจา เสียงดัง ชัดเจน แจ่มใส เปิดเผยร่างกายค่อนข้างสมบูรณ์แข็งแรง แต่สกปรกและมีกลิ่น นกเล่าเรื่องต่างๆให้ครูฟังหลายเรื่องทั้งที่ครูไม่ได้ถาม เป็นลักษณะการระบายออกทางอารมณ์ถึงความต้องการความหวังความฝัน นกพูดคุยกับครูประมาณ 15 นาที ก็ชวนเด็ก (เด็กชาย อายุ 7 ปี) ไปซื้อกาว นกเป็นเด็กที่ไม่ต้องการความช่วยเหลือให้ออกจากพื้นที่ เพียงต้องการคำแนะนำในการดำเนินชีวิตและทางเลือกที่ดีที่เป็นไปได้ การติดตามผลเพื่อเตรียมกิจกรรมการสนทนากับเด็กประเภทนี้จึงต้องปรับให้มีความสอดคล้องกับพฤติกรรมที่ปรากฏและความต้องการของเด็ก

จากพฤติกรรมของเด็กเร่ร่อนที่สังเกตพบ จึงสรุปได้ว่า พฤติกรรมที่เด็กแสดงออกว่าครูได้เข้าถึง คือ การไม่หนีหน้า ให้ออกาสครูได้พบเจอ เด็กมีปฏิกิริยาตอบสนอง รับรู้การมาปรากฏของครู เด็กยอมพูดคุย มี ปฏิสัมพันธ์ พฤติกรรมที่เด็กแสดงออกว่าครูได้สร้างความสัมพันธ์กับเด็ก คือ การที่เด็กพูดคุยให้ข้อมูลมากขึ้น ในระดับที่ลึกซึ้งขึ้น เล่าเรื่องราวต่างๆ ด้วยท่าที่เป็นมิตร ยอมร่วมกิจกรรม ด้วยความสมัครใจให้ความร่วมมือในกิจกรรมและมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ แสดงความมีน้ำใจ พฤติกรรมที่เด็กแสดงออกว่าไว้ใจเชื่อถือครู คือ เด็กเชื่อฟัง ปฏิบัติตามคำแนะนำ ยอมรับความช่วยเหลือ ขอความช่วยเหลือ เห็นครูเป็นที่พึ่ง ให้ความเคารพ เกรงใจ ทั้งที่แสดงออกเห็นได้และรู้สึกได้ การที่เด็กฝากเงินและของเล่นส่วนตัวไว้กับครู ความสัมพันธ์ของเด็กแสดงออกผ่านความเกรงใจ น้ำใจที่เด็กมีให้ครู อยากร่วมเวลาอยู่กับครู บางครั้งเด็กไม่พูดตรงๆ เช่น รอครู วนเวียนอยู่รอบครูทั้งที่ไม่ยอมทำกิจกรรมใดๆ

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 9. กิจกรรมการ
ฟังเพลงของแจ๊ค(ขาว)
จากชาวบ้านที่เยี่ยมจาก
ครูเก๋

รูปภาพนี้เพื่อ
ประโยชน์เฉพาะ
การศึกษาวิจัย
ห้ามนำไปเผยแพร่

ความคุ้นเคยที่เด็กเร่ร่อนมีต่อครูข้างถนนแม้ว่า เด็กบางคนจะไม่เคยพบครูมาก่อนแต่ ไม่พบว่า เด็กรู้สึกหรือประเมินว่าครูเป็นคนแปลกหน้า ด้วยสาเหตุหลัก 2 ประการ ได้แก่

1. ความยาวนานต่อเนื่องที่ครูได้ทำงานมา (ครูมีพื้นที่ 13 ปี ครูโต๊ะ 11 ปี เป็นต้น) เด็กรู้จักครูผ่านเด็กเก่าครูเห็นเด็ก เห็นพัฒนาการเด็ก และเด็กรู้จักครูยาวนานต่อเนื่อง มีการถ่ายทอดเรื่องราวของครู ความช่วยเหลือ ความใจดี สิ่งที่น่าประทับใจให้เด็กใหม่ฟัง ได้รับรู้ เด็กใหม่รับความช่วยเหลือ คำแนะนำในการมีชีวิตรอด ความคุ้มครองจากเด็กเก่าจึงมีแนวโน้มที่จะเชื่อและคนที่เพื่อนรู้จักก็คือ เพื่อนของเพื่อน ครูของเพื่อนก็เหมือนครูของเรา ไม่แปลกหน้า เด็กเขาเป็นกฎเกณฑ์สำคัญในหารดขเขาถึงและสร้างความสัมพันธ์กับเด็กใหม่
2. เด็กที่เร่ร่อนนานเคยชินกับผู้คนแปลกหน้า การย้ายถิ่นและการปรับด้วยเด็กเที่ยวซัดเซ ไปในหลายสถานที่ ได้พบเจอผู้คนมากมาย เห็นครูเป็นเหมือนคนอีกคนที่ผ่านเข้ามา ไม่มีผลใดๆต่อการดำเนินชีวิต จึงไม่ให้ความสนใจ จะรู้สึกว่าคุณแปลกหน้าก็ต่อเมื่อมีการรับรู้ สนใจครู สะดุดใจบางสิ่งบางอย่างในตัวครู คำพูด การกระทำ สีหน้าท่าทาง ฯลฯ

ครูข้างถนนติดตามเด็กและประเมินกลยุทธ์และวิธีการที่ใช้เป็นระยะ ครูจดจำชื่อประวัติเด็กได้ ครูจะติดตามประเมินสุขภาพร่างกาย สูงขึ้น ผอมลง ความเป็นอยู่ แก้ปัญหารายบุคคล ครูไม่เน้นในการใช้กิจกรรมข้างถนนเพื่อพัฒนาเด็ก หากเด็กไม่พร้อมที่จะพัฒนา การศึกษาเป็นไปเพื่อการเตรียมการหลบหนี กิจกรรมที่ให้เด็กมีส่วนร่วม สนุกสนาน ฆ่าเวลาช่วงชิงเวลาเด็กออกจากยาเสพติดหรือการประพฤติด เพื่อสร้างสัมพันธ์ เด็กมักรู้สึกว่าคุณเล่นด้วยโดยไม่คิดว่า การเล่นเป็นการทำความรู้จักเด็ก ครูจะรู้ทักษะและความชอบ ภูมิหลัง ความสามารถในการคิด การอ่านเลข การรู้จักสี นับเลข ผ่านการเล่น

การเล่นบิงโก ซึ่งเป็นเกมเกี่ยวกับตัวเลข ครูเริ่มต้นด้วยการเป็นผู้ขานตัวเลขตามเบียร์ที่เปิดได้ เด็กๆจะได้รับแจกแผ่นกระดาษที่ดีเป็นตาราง ทงช่องจะมีตัวเลข เด็กจะวางหมากที่ทำจากพลาสติกลงบนแผ่นกระดาษที่ระบุตัวเลขตรงกันกับที่ครูขาน ครูขานเลขไปเรื่อยๆเกมส์จบเมื่อมีผู้ที่มีหมากครบ

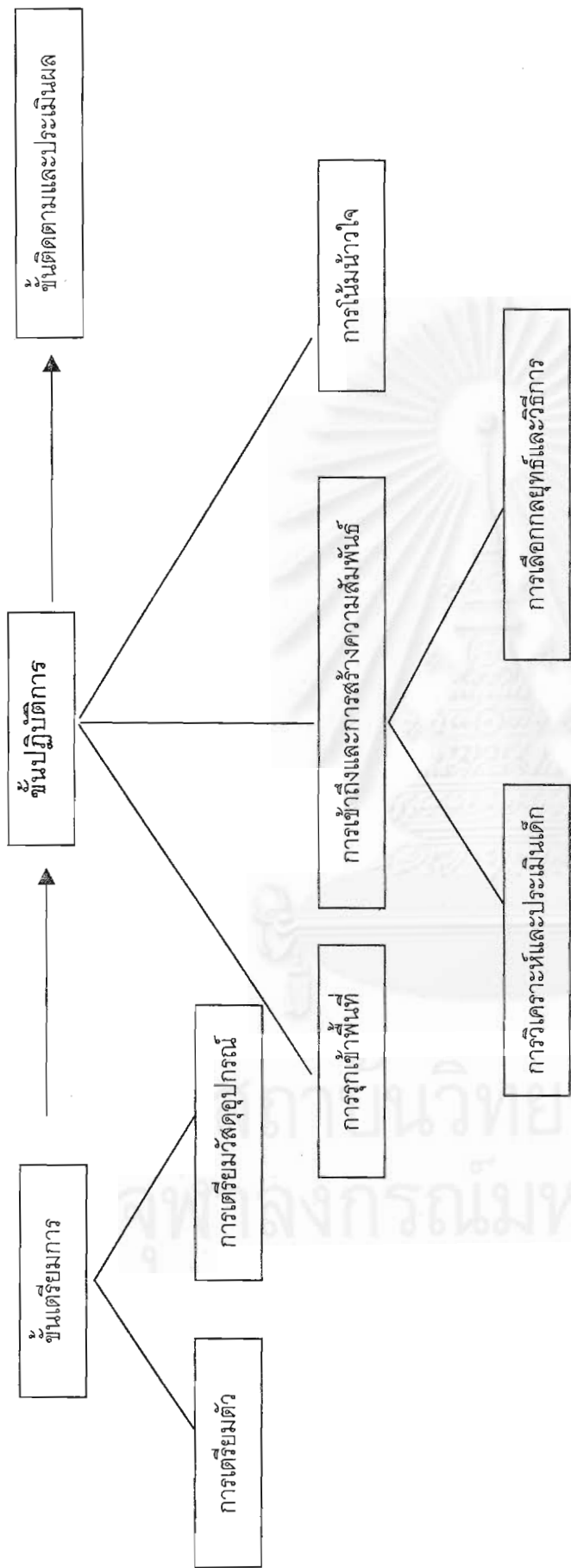
ทุกช่อง ตามแนวตั้ง แนวนอนหรือแนวทะแยง ระหว่างการเล่น ครูจะสังเกตเห็นพฤติกรรมเด็กและจะทราบได้ว่าเด็กคนใดสามารถจดจำและอ่านตัวเลขได้คล่องเพียงใด และมีพัฒนาการดีขึ้นเกี่ยวกับตัวเลขหรือไม่ เพียงใด

นอกจากนี้ ครูข้างถนนมีการวางแผนในการหาข้อมูลเพิ่มเติมเพื่อให้รู้จักเด็กให้ดียิ่งขึ้น จริงยิ่งขึ้น เพื่อหาทางช่วย หาทางโน้มน้าว วางแผนการสร้างสัมพันธ์ด้วยกิจกรรม การสนทนา สนองความต้องการ ช่วยเหลือแก้ปัญหาให้ตรงความต้องการ

สรุปกระบวนการสื่อสารระหว่างครูข้างถนนกับเด็กเร่ร่อน ดังแผนภูมิที่ 4. ดังนี้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนภูมิที่ 4 แสดงกระบวนการสื่อสารระหว่างครูข้างถนนมูลนิธิสร้างสรรค์เด็กกับเด็กเร่ร่อน

ศูนย์วิจัยและบริการ
ศูนย์การศึกษานานาชาติ
มหาวิทยาลัย

กลยุทธ์และวิธีการที่ครูข้างถนนใช้กับเด็กเร่ร่อนในการเข้าถึงและการสร้างความสัมพันธ์

ธรรมชาติของเด็กเร่ร่อน ที่ได้รวบรวมสรุปจากรายงานการวิจัย บทความและบทสัมภาษณ์ต่างๆพบว่า เด็กเหล่านี้รักอิสระ ชอบการผจญภัย ไม่มีและไม่รักขามารยาตามหลักประเพณีนิยมหากไม่สมัครใจ มีแนวโน้มที่จะโกหก หลอกลวง ลักขโมย เพื่อเอาตัวรอด ไม่สนใจความคาดหวังที่บุคคลอื่นมีต่อตนเอง ไม่สนใจอนาคตเพราะมองไม่เห็นโอกาสของตนเองในอนาคต มีชีวิตเพื่อปัจจุบัน มักชอบทำอะไรตามใจตนเอง ครูเข้าใจธรรมชาติ ปรับวิธีการสอดคล้องกับธรรมชาติของเด็กเร่ร่อนเห็นว่า ครูแบ่งกลุ่มเด็กออกด้วยลักษณะหลายอย่าง เช่น เพศ วัย และพื้นที่ การเลือกใช้วิธีการจะแตกต่างกันไปตามลักษณะ แต่มีจุดร่วมของกลยุทธ์ที่สอดคล้องกับปรัชญาการทำงานเพื่อเด็กและปรัชญาองค์กร เนื่องจากกลยุทธ์เป็นการวางแผนการทำงาน ให้ความสนใจเป้าหมายและความสำเร็จ มีลักษณะเป็นแนวคิด ทฤษฎีซึ่งมีความเป็นนามธรรม ส่วนวิธีการ มีลักษณะเป็นลำดับ ขั้นตอน รูปแบบในการดำเนินการเป็น กระบวนการทำงาน เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย เป็นการปฏิบัติจึงมีความเป็นรูปธรรม กลยุทธ์จึงเป็นหลักการ กว้างๆเป็นภาพรวม ในขณะที่วิธีการเป็นรายละเอียด

ตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อการเลือกใช้กลยุทธ์และวิธีการในการเข้าถึงและสร้างสัมพันธ์กับเด็กมี 5 ประการ ได้แก่

1. ตัวแปรด้านนโยบายและแผนงาน
2. ตัวแปรด้านครู
3. ตัวแปรด้านเด็ก
4. ตัวแปรด้านพื้นที่ สภาพและบุคคลแวดล้อม
5. ตัวแปรด้านสถานการณ์

1. ตัวแปรด้านนโยบายและแผนงาน

นโยบายและลักษณะงาน เป็นตัวกรอบแผนงาน เป้าหมายในการทำงานและสื่อสารของครู ในแต่ละช่วง กล่าวคือ เป้าหมายหลักของการทำงาน ใช้แนวคิดว่าจะทำอะไร และเป้าหมายรองใช้แนวคิดว่าจะทำอะไรได้บ้างในสถานการณ์นั้น ตัวอย่างเช่น นโยบายในช่วงที่เก็บข้อมูล ต้องการชะลอการนำเด็กเข้าบ้านเนื่องจากจำนวนเด็กในบ้านมีมาก เนื่องจากได้นำเด็กเข้าบ้านติดต่อกันหลายคนแล้วในช่วงหนึ่ง ครูข้างถนนจะวางแผนเพียงเพื่อพบ สร้างสัมพันธ์ และให้ความช่วยเหลือพื้นฐาน เพราะการนำเด็กเข้าบ้านจำนวนมากเกินไปในเวลาใกล้ๆกันมีผลต่อการติดตามดูแล ทำให้ดูแลไม่ทั่วถึง และการเข้าบ้านเป็นกลุ่ม อาจทำให้เด็กชักชวนกันออกไปเป็นกลุ่ม และพบว่าจะชักชวนเด็กบ้าน (หมายถึง เด็กที่อยู่ติดบ้าน ปรับพฤติกรรมเป็นระยะเวลาจนพอสมควรแล้ว) ให้ออกไปด้วย เป็นต้น ดังนั้น พฤติกรรมในการสื่อสาร กระบวนการสื่อสาร กลยุทธ์และวิธีการในการเข้าถึงและสร้างสัมพันธ์จึงขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ที่สนองตอบนโยบายในการทำงาน

2. ตัวแปรด้านครู

บุคลิกครูจึงมีความสำคัญ เด็กชายเร่ร่อนส่วนมากชอบครูที่มีความเป็นผู้ใหญ่ และเป็นครูผู้ชาย เพราะรู้สึกว่าเป็นที่พึ่งได้ (ข้อมูลนี้แตกต่างไปจากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เด็กหญิงเร่ร่อน ซึ่งบอกว่า ถ้าพูดกล้าคุยและชอบเล่าเรื่องของตนเองให้ครูผู้หญิงฟังมากกว่า และครูไม่จำเป็นต้องมีความเป็นผู้ใหญ่ เพียงแต่แสดงออกว่าเข้าใจในปัญหาและรับฟังก็เพียงพอแล้ว) สำหรับเพศของครู อาจไม่ใช่ตัวแปรสำคัญ ความรักในงาน การทุ่มเท อุทิศใจจะช่วยให้เข้าถึงเด็ก ครูต้องเป็นคนช่างสังเกตและละเอียดอ่อน

นอกจากนี้ พบว่า ครูเพศหญิงมีการใช้ความเป็นแม่ ในการเข้าถึงและการสร้างความสัมพันธ์กับเด็กเร่ร่อน ทั้งวัจนภาษาและอวัจนภาษา เช่น ครูที่เรียกเด็กเร่ร่อนว่า “ลูก “ แทนการเรียกชื่อเด็กในบางครั้ง นอกจากนี้พบว่า มีเด็กบางคน (หนึ่ง เด็กชายอายุ 11 ปี) ขอเรียกครูว่าแม่ โดยให้เหตุผลว่า ตนรู้สึกดีอบอุ่นกว่าการเรียกว่า ครู เป็นต้น จากการสังเกต ไม่พบว่าครูเพศชายใช้ความเป็นพ่อเพื่อการเข้าถึงและการสร้างความสัมพันธ์กับเด็กเร่ร่อน

ทักษะการสื่อสารของครูที่ปรากฏในกระบวนการสื่อสารที่มีผลต่อเด็กเร่ร่อน ได้แก่ ทักษะการฟัง พูด สีนัยท่าทาง สัมผัส บุคลิกที่ปรากฏ ร่างกายอารมณ์ ความคิด ทักษะที่ดีต่อเด็ก ต่อผู้อื่น ต่อตนเอง สังคม โดยการแสดงออกผ่านทางวัจนภาษาและอวัจนภาษา

ครูช่างถนนจัดเป็นกุญแจสำคัญในการไขเข้าไป เพื่อเปิดโลกของเด็กเร่ร่อน ในกระบวนการสื่อสารอาจกล่าวได้ว่า ครูช่างถนนเป็นสื่อบุคคลที่เป็นทั้งผู้ส่งสาร คู่ปฏิสัมพันธ์ ผู้รับสาร ตัวสารและช่องทางในการสื่อสารกับเด็กเร่ร่อน สังเกตพบว่าครูช่างถนนของมูลนิธิสร้างสรรค์เด็กที่เป็นกลุ่มตัวอย่างทุกคนมีคุณสมบัติในการเป็นครูช่างถนนเป็นอย่างมาก จากการสนทนาแบบไม่เป็นทางการระหว่างการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม พบว่าในทัศนะของครูช่างถนนเอง ครูช่างถนนคิดว่า “ครูช่างถนนจะเป็นใครก็ได้ที่มีบทบาทในการแนะนำ ชี้ทาง และช่วยเหลือเด็กเร่ร่อน ให้พบกับองค์กรหรือหน่วยงานใดๆ ได้ทันทางที่ เป็นผู้ที่มีความเมตตา เอื้อเฟื้อ มีมนุษยสัมพันธ์ มีจิตวิทยา อดทนต่อเด็กได้ หนักแน่น มีวุฒิภาวะ เป็นแบบอย่างที่ดีแก่เด็กได้ “ (ครูมินท์, สนทนา, 7 มิถุนายน 2544) ซึ่งนอกจากจะสอดคล้องกับลักษณะครูช่างถนนที่กำหนดและแนะนำไว้ในเอกสารวิชาการ การวิจัย และคู่มือการทำงานแล้วยังพบว่าส่วนใหญ่เป็นสิ่งที่ปรากฏจริง สังเกตพบได้และสัมผัสได้จากการทำงานอีกด้วย

จากการสังเกต พบว่า ครูช่างถนนทั้ง 4 คนที่เป็นกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย มีลักษณะทางประชากรศาสตร์และบุคลิกลักษณะ (เช่น เพศ วัย สถานภาพ การแต่งกาย การใช้เครื่องประดับ เป็นต้น) ที่มีความหลากหลายและมีจุดเด่นแตกต่างกัน ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อกระบวนการสื่อสารกับเด็กเร่ร่อน ดังนี้ (ดูรูปครูช่างถนนที่ภาคผนวก ก)

ลำดับ	ชื่อ – ชื่อสกุล	ชื่อเล่น	เพศ	อายุ (ปี)	สถานภาพ	การศึกษา	ประสบการณ์
1.	นายสิทธิพร ธรรมเนียมงาม	ครูมินท์	ชาย	32	สมรส	ปริญญาตรี	13 ปี
2.	นางสาวละไม โพธิ์ศรี	ครูต๊ะ	หญิง	37	โสด	ปริญญาตรี	11 ปี
3.	นายธนรัตน์ ธารากรณ์	ครูพงษ์	ชาย	21	โสด	กำลังศึกษาอยู่ ปี 3 สถาบันราชภัฏ พระนคร	10 ปี
4.	นางสาวอุไรวรรณ บุตรจัน	ครูเก๋	หญิง	25	โสด	กำลังศึกษาอยู่ ปี 1 มสธ.	1 ปี (เด็กเร่ร่อน) 6 ปี (เด็กค้อยโอกาส)

ตารางที่ 3. แสดงลักษณะทางประชากรศาสตร์ของครูข้างถนนกลุ่มตัวอย่าง
 คุรยละเอียดเพิ่มเติมที่ภาคผนวก จ

สำหรับลักษณะที่แตกต่างชัดเจนในด้านตัวครูที่ทำให้เกิดความหลากหลาย ได้แก่ เพศ มีทั้งเพศชายและเพศหญิง (เพศชาย ได้แก่ ครูมินท์ ครูพงษ์ เพศหญิง ได้แก่ ครูต๊ะ ครูเก๋) ช่วงอายุ(วัยวุฒิ)เป็นผู้ใหญ่ ได้แก่ ครูมินท์ (35) ครูต๊ะ(37)และวัยรุ่น (ครูพงษ์(21) ครูเก๋(25) วุฒิการศึกษา (ปริญญาตรี ได้แก่ ครูมินท์ ครูต๊ะ ต่ำกว่าระดับปริญญาตรี ได้แก่ ครูพงษ์ ครูเก๋) และประสบการณ์ทำงานกับเด็กเร่ร่อน(ครูมินท์ 13 ปี ครูต๊ะ 11 ปี ครูพงษ์ 10 ปี และครูเก๋ 1 ปี) ซึ่งความแตกต่างที่หลากหลายดังกล่าว มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมทั่วไปและพฤติกรรมในการสื่อสารกับเด็กเร่ร่อนด้วย เด็กเร่ร่อนสามารถรับรู้ถึงความแตกต่างของครูได้ผ่านทางพฤติกรรมที่ครูแสดงออกกับเด็กในกิจกรรมทั้ง 3 ประการข้างต้น เช่น เด็กจะรู้สึกที่ครูมินท์กับครูต๊ะจะวางตัวเป็นผู้ใหญ่ เด็กมักไม่ใคร่หยอกล้อหรือเล่นแรงๆ ซึ่งต่างจากครูเก๋ ครูพงษ์ที่เด็กจะกล้าหยอกล้อ บางครั้งเล่นแรงๆถึงเนื้อถึงตัว เช่น การตี จับมือ เป็นต้น การใช้คำพูด สังเกตพบว่าเด็กจะใช้คำพูดที่แสดงความเกรงใจครูผู้ใหญ่และมีคำพูดหรือต่อล้อต่อเถียงกับครูที่อยู่ในวัยรุ่น เช่น เบริด (เด็กชายอายุ14ปี)พบในพื้นที่ตีกร้างสถานีรถไฟหัวลำโพง พูดว่า “ปั้ง” ครูเก๋ตั้งแต่แรกเห็น ไม่มีใครน่ารักเท่าครูเก๋ ทุกครั้งที่ครูไม่ได้มาพบหรือมาแล้ว ไม่พบ เบริดจะถามว่าครูหายไปไหนนาน เมื่อครูเก๋แสร้งพูดว่า ครูไปแต่งงาน เบริดคิดว่าเป็นความจริง ตั้งแต่นั้น เบริดไม่ยอมคุยด้วย ไม่ยอมเข้าใกล้ และพอเห็นเด็กคนอื่นมาพูดคุยเข้าใกล้ครูเก๋ เบริดจะแสดงอาการไม่พอใจและพูดว่า อย่าไปยุ่งกับครูเก๋ ครูเก๋แต่งงานแล้ว (ครูเก๋,สนทนา,13 มิถุนายน 2544) เป็นต้น

3. ตัวแปรด้านเด็ก

เพศของเด็กไม่ใช่ตัวแปรในการใช้วิธีการเข้าถึงและสร้างความสัมพันธ์ แต่มีความแตกต่างที่ความยากง่ายในการทำงาน การเข้าถึงเด็กหญิงทำได้ยากกว่า เปิดเผยและวางใจคนอื่นน้อยกว่า เพศหญิงมีแนวโน้มเก็บกด

เนื่องจากวิธีการเลี้ยงดูแบบไทย ๆ เพราะภูมิหลังเกี่ยวกับวัฒนธรรมทางเพศในสังคมไทยต่างกัน การถูกสังคมใช้
จึงต่างกัน เด็กเร่ร่อนชายจะหาเงิน ต่อสู้ชีวิต เอาตัวรอด คล่องตัว อีสระ พึ่งตนเองได้ เด็กหญิงถูกใช้เป็นเครื่องมือ
ทางเพศและต้องพึ่งเด็กชาย เด็กชายจะหนีปัญหาออกมาก่อน เด็กหญิงจะทนจนทนไม่ไหวจึงคิดหนีออกจากบ้าน
เช่น จะถูกข่มขืน เป็นต้น

3.1 การแบ่งประเภทเด็กเร่ร่อน

จากการสังเกต สามารถแบ่งประเภทของเด็กเร่ร่อนที่พบได้หลายลักษณะ เช่น

- แบ่งตามสถานะทางสังคม แบ่งเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ (1) เด็กเร่ร่อน (street children) (2) แรงงานเด็ก (working children)
- แบ่งตามช่วงอายุ แบ่งเป็น 2 ช่วงอายุ คือ เด็ก โต (15 –18 ปี) เด็กเล็ก (อายุ 7 –14ปี) ช่วงที่สังเกตการณ์พบว่า ครูข้างถนนมีนโยบายที่จะไม่นำเด็กโตเข้าบ้าน เนื่องจากประสบปัญหาหลายประการ เช่น เด็กโตมีการใช้และติดยาเสพติด อาจนำยาหรือซักรังเด็กอื่นมาใช้ยาเสพติด หรือออกจากบ้าน มีการเล่นเพศ (เล่นตุ๊ก หมายถึง ใช้อวัยวะเพศ หรือนิ้วมือกับทวารหนักของเด็กคนอื่น-ผู้วิจัย)
- แบ่งตามเพศ เช่น เพศหญิง เพศชาย หากพบเด็กหญิง ครูจะถือเป็นหลักปฏิบัติที่ต้องพาเข้าบ้านอย่างเร่งด่วน
- แบ่งตามระยะเวลาการเร่ร่อน แบ่งเป็น 3 กลุ่ม (1)เด็กเร่ร่อนใหม่ (ระยะเวลาการเร่ร่อน0-1 เดือน) (2) เด็กเร่ร่อนเก่า (ระยะเวลา 1-6 เดือน) (3) เด็กเร่ร่อนเก่าแก่ (ระยะเวลาการเร่ร่อน 6 เดือนขึ้นไป) หากครูพบเด็กที่เพิ่งเร่ร่อน ครูจะพยายามนำเด็กเข้าบ้านโดยเร็วที่สุด เนื่องจาก การปล่อยเด็กไว้บนถนนเป็นเวลานาน จะทำให้การทำงานของครูในระยะยาวยากขึ้นและยังเป็นอันตรายต่อตัวเด็กและสังคมด้วย
- แบ่งตามลักษณะการเร่ร่อน (1) เร่ร่อนถาวร (2) เร่ร่อนชั่วคราว
- แบ่งตามพื้นที่การเร่ร่อน เช่น เด็กตึกร้าง (หมายถึง กลุ่มเด็กที่พบบริเวณตึกร้างข้างสถานีรถไฟหัวลำโพง) เด็กสะพานพุทธ (หมายถึง กลุ่มเด็กบริเวณสวนสาธารณะข้างสะพานสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก) เด็กสาทร (หมายถึง กลุ่มเด็กบริเวณสะพานสาทร สถานีรถไฟใต้ดิน) เด็กรังสิต (หมายถึง เด็กบริเวณพื้นที่รังสิต สะพานแก้ว สวนสาธารณะเชิงสะพานข้ามแยกรังสิต-ปทุมธานี) เป็นต้น
- แบ่งตามปัญหาที่เด็กประสบ เช่น โรคภัยไข้เจ็บต่าง (หวัด เอดส์ โรคผิวหนังแผล เป็นต้น) ปัญหาด้านชีวิต การกินการอยู่ การทำงาน ปัญหาเพื่อน (ถูกรังแก ข่มขู่) ปัญหาถูกจับกุม (จากตำรวจและเจ้าหน้าที่กรมประชาสงเคราะห์) เป็นต้น ซึ่งครูจะใช้กลยุทธ์และวิธีการสอดคล้องกับปัญหาของเด็กเป็นรายบุคคล
- หรือบางครั้งครูข้างถนนจะแบ่งและเรียกเด็กตามประสบการณ์เร่ร่อน เช่น เด็กใหม่ แบ่งเป็น (1) เด็กใหม่พื้นที่นี้แต่เป็นเด็กเก่าของพื้นที่อื่น (2) เด็กใหม่ เพิ่งเร่ร่อน เด็กเก่า แบ่งเป็น (1)เด็กเก่ามีปัญหา เมื่อครูพบ ครูจะไม่ชักชวนหรือพาเข้าบ้านสร้างฯ เพียงพูดคุย ทำกิจกรรมสร้างความสัมพันธ์ และ(2)เด็กเก่าที่ไม่มีปัญหา ครูจะชักชวนหรือพาเข้าบ้านตามสถานการณ์ที่พบหรือไม่ชักชวน ไม่พาเข้าบ้าน ให้เด็กเข้ามาเองตามความสมัครใจเมื่อต้องการที่จะเข้าบ้าน เป็นต้น

เด็กเร่ร่อนที่มีอายุและมีประสบการณ์การเร่ร่อนที่แตกต่างกันจะตอบสนองต่อกระบวนการ กลยุทธ์และวิธีการในการสื่อสารต่างกัน เนื่องจากความสามารถในการรับรู้ เรียนรู้ แปลความหมายที่แตกต่างกัน สอดคล้อง

กับ William Mcguire(1973) ที่กล่าวว่า การสื่อสารมีความสำคัญกับเด็กเพราะเป็นกระบวนการและเป็นผลผลิตของกระบวนการเรียนรู้ทางสังคม ซึ่งมีผลต่อการเลือกส่งและรับสารของเด็กด้วย

3.2 ลักษณะและวิธีการเปิดเผยตัวของเด็ก

การเปิดเผยตัวของเด็กจะเป็นไปอย่างช้าๆ ค่อยเป็นค่อยไป ใช้เวลา ข้อมูลที่เปิดเผยมีทั้งความจริงและความคิด ความต้องการให้เป็นเช่นนั้น บางที่เป็นข้อมูลที่แต่งขึ้นมา (ไม่ได้มีเจตนาที่จะโกหกแต่เป็นสิ่งที่เด็กอยากบอกกับครู) เด็กข้างถนนไม่สนใจว่าครูเชื่อหรือไม่ หรือครูคิดว่าเขาโกหกหรือไม่ ดังนั้นระดับการเปิดเผยและระดับความเป็นจริงของข้อมูลจะมากขึ้นตามระยะเวลาที่มีปฏิสัมพันธ์

กรณีตัวอย่าง เต่า (เด็กชายอายุ 11 ปี) พบในพื้นที่หัวลำโพง ช่วงต้นเดือนมิถุนายน บอกครูเมื่อพบครั้งแรกว่าตนกำลังเรียนชั้นประถมปีที่ 5 มาจากโคราช แม่เสียชีวิตตั้งแต่ตนเองยังเล็ก พ่อถูกรถชนเพิงเสียชีวิตประมาณ 1 ปีที่แล้ว ตนต้องอยู่ตามลำพัง บ้านเช่าถูกยึดจึงเกาะรถไฟมากรุงเทพฯ และเก็บขยะขาย จนกระทั่งพบครูตู้ และครูตู้แนะนำให้เตารู้จักครูข้างถนนบ้านสร้างฯ ซึ่งต่อมากลางจากนั้นเต่าเข้ามาอยู่บ้านสร้างประมาณ 2 เดือนเศษ ระหว่างนี้ ผู้วิจัยและครูโต๊ะซึ่งเป็นผู้พาเต่าเข้าบ้านจะพูดคุยเอาใจใส่เต่า เพราะเห็นว่าเต่าเป็นเด็กใหม่ในพื้นที่และเพิงเร่ร่อนไม่นาน ครูสังเกตไม่พบพฤติกรรมก้าวร้าว มีเกราะบางตามวัย เต่าแจ่มใสและชนตามอายุ มีนิสัยไม่ยอมคนและมีร่างกายที่ค่อนข้างสมบูรณ์แม้จะมีรูปร่างเล็ก

ภาพที่ 10. เต่า กับครูโต๊ะ บริเวณตู้รถไฟ กองตำรวจรถไฟ สถานีตำรวจนครบาลบางพลี

รูปภาพนี้เพื่อประโยชน์เฉพาะการศึกษาวิจัย ห้ามนำไปเผยแพร่

ต่อมาเมื่อเต้าทราบว่าคุณวิจัย จะกลับบ้านที่นครปฐมช่วงวันหยุดเสาร์-อาทิตย์ เต้าขอไปด้วย พร้อมกับบอกว่าจะไปเยี่ยมลุง(บอกชื่อและนามสกุลของลุง) คุณวิจัยซักถาม เต้าสามารถเล่าถึงสถานที่ต่างๆ เช่น บริเวณองค์พระปฐมเจดีย์ ที่มีอาหารขายตั้งแต่ช่วงเย็นถึงเวลาประมาณ 02.00 น. สวนสัตว์ตลาด ได้อย่างถูกต้อง ซึ่งคุณวิจัยลองตรวจสอบดูในเรื่องอื่นๆอีก พบว่าเต้าให้ข้อมูลได้ถูกต้องจริงๆแต่ไม่สามารถบอกได้ว่าบ้านลุงอยู่ที่ไหน ต่อมา เต้าบอกตัวเลขชุดหนึ่งกับคุณประจำบ้านว่า เป็นหมายเลขโทรศัพท์ที่บ้านของลุงที่นครปฐม คุณประจำบ้านแนะนำให้คุณวิจัยลองสอบถามเต้าอีกครั้ง ครั้งแรกเต้าบอกจำไม่ได้แล้ว อีกหลายวันต่อมาขณะที่คุณวิจัยคุยอยู่กับเด็กอื่น เต้าเดินเข้ามาบอกให้คุณวิจัยจดตัวเลขชุดนั้น ซึ่งมีรหัสทางไกลของจังหวัดนครปฐมด้วยอย่างถูกต้อง

คุณวิจัยตรวจสอบด้วยการโทรศัพท์ไปยังหมายเลขดังกล่าว ปรากฏว่ามีคนชื่อตรงตามที่เต้าบอกจริงๆและเป็นพี่ชายของพ่อเต้า คุณวิจัยสอบถามพร้อมแจ้งว่า เด็กอยู่ในความดูแลของคุณข้างถนนที่บ้านสร้างฯ ลุงตื่นเต้นและดีใจมากเล่าให้ฟังว่า พ่อแม่ของเต้ายังมีชีวิตอยู่ แต่เลิกกันหลายปีแล้ว เดิมเต้าอาศัยอยู่กับพ่อที่นครปฐมจนอายุ ประมาณ 7 ปี พ่อจึงส่งไปอยู่กับป้าที่โคราช และเรียนหนังสือจนกระทั่งช่วงปิดเทอมเดือนเมษายน 2543 เต้าจึงหายไปจากบ้าน ป้าตามหาไม่พบและได้แจ้งความไว้แล้ว คุณวิจัยให้รายละเอียดในการติดต่อกับบ้านสร้างฯและเล่าให้ลุงทราบถึง ชีวิตความเป็นอยู่รวมทั้งสุขภาพของเต้าด้วย ปัจจุบันเต้ากลับมาอยู่กับพ่อที่นครปฐม และจะเข้าเรียนหนังสือ โดยการให้ความช่วยเหลือจากมูลนิธิสร้างสรรค์เด็กในภาคการศึกษาหน้า

อย่างไรก็ตาม ทั้งข้อมูลที่ได้หรือญาติให้กับคุณ อาจไม่ใช่ข้อมูลที่เป็นความจริงทั้งหมด แต่หากมีประโยชน์ในการนำมาเพื่อประคิดประต่อเพื่อให้ความช่วยเหลือแก่ชีวิตชีวิตหนึ่ง แม้ไม่ใช่ความจริงก็เป็นข้อมูลที่มีคุณค่าได้ ดังนั้น ข้อมูลต่างๆที่ได้บอกเล่า คุณจึงใช้เป็นเพียงแค่ข้อมูลเบื้องต้นในการที่จะทำความรู้จักและเข้าถึงเด็กให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้นในระดับต่อไป คุณจะไม่แสดงอาการแปลกใจหรือ ผิดหวังเมื่อความจริงปรากฏว่า เด็กพูดไม่จริง เพราะเป็นกลไกในการเอาตัวรอดอย่างหนึ่งของเด็กเร่ร่อน เด็กเรียนรู้จากประสบการณ์ว่าพูดความจริงบางครั้งอาจถูกลงโทษ และต้องพูดอย่างไรจึงได้รับความรักและความสงสารจากผู้ใหญ่ คุณข้างถนนจะไม่ต่อว่าและยอมรับได้ในข้อมูลที่คุณต้องการเปิดเผย เด็กจึงรู้สึกสบายใจและรู้สึกมีอิสระที่จะพูดคุยและตอบคำถามกับคุณ

เนื่องจากช่วงเวลากลับข้อมูล พบเด็กที่พบคุณครั้งแรกๆเพียง 4คน (เต้า แมน เหน่ง ยุทธ) ทุกคนเข้าพักอาศัยในบ้านสร้างฯ ในช่วงเวลาที่ทำการเก็บข้อมูล ซึ่งคุณวิจัยคิดว่าเป็นกรณีตัวอย่างที่อาจได้ข้อมูลไม่เพียงพอ จึงสนทนาเพิ่มเติมกับคุณข้างถนนทุกคนเกี่ยวกับประสบการณ์ทำงานของคุณที่ผ่านมา เพื่อตรวจสอบกับข้อมูลที่ได้จากการสังเกต พบว่า ในช่วงแรกๆที่พบคุณ เด็กจะไม่เปิดเผยหรือเปิดเผยน้อยมาก ระดับความเป็นจริงต่ำ จะจริงขึ้นเมื่อระดับความไว้วางใจมากขึ้น ทั้งนี้ไม่แปรตามเวลา บางทีนานมากก็ไม่ไว้วางใจก็ยังคงไม่บอก คุณต้องหาวิธีเข้าไปในใจเด็กให้ได้ คุณบันทึกสิ่งที่เด็กบอกเป็นระยะโดยไม่ตรวจสอบความจริง ความถูกต้อง หลายอย่างที่คุณบอกเป็นความต้องการให้เป็นมากกว่าความเป็นจริง

นอกจากนี้พบว่าไม่จำเป็นต้องมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลในการเปิดเผยซึ่งกันและกัน เด็กไม่สนใจข้อมูลเชิงลึกของครู แต่ทราบชื่อ และเหตุผลที่มา มาจากไหน ไม่สอดคล้องกับทฤษฎีการเปิดเผยตัวที่ว่าการเปิดเผยตัวในการสื่อสารระหว่างบุคคลจะแปรผันตามกัน

เด็กที่มีอายุมากกว่า มีประสบการณ์เรื้อรอนานกว่า มีร่างกายแข็งแรงสูงใหญ่กว่า มักจะแสดงอาการปกป้องดูแลเด็กที่เล็กกว่า หรือเด็กใหม่ในกลุ่มของตน เด็กหญิงมักทำตัวดูแล แสดงความห่วงใยเด็กเล็กโดยเฉพาะเด็กที่เพิ่งออกเรื้อรอน ด้วยการช่วยแต่งตัว ตัดกระดุม พับแขนเสื้อให้ เดินจูงมือ เป็นต้น สังเกตพบว่า เด็กเล็กหลายคนจะเรียกเด็กผู้หญิงที่ทำหน้าที่ดูแลว่า “แม่” (เป็นการชดเชยทางความรู้สึกที่ขาดไปของครอบครัว-ผู้วิจัย) ในการแบ่งกวางันดม หากเด็กหญิงเป็นเจ้าของกวาง หลังจากแบ่งใส่ถุงของตนเองแล้วจะแบ่งใส่ถุงให้เด็กเล็กที่ตนดูแลหรือเอ็นดูก่อนเด็กคนอื่น ในกลุ่ม ซึ่งใช้เป็นข้อมูลในการหาเครือข่ายความสัมพันธ์ของเด็กในแต่ละกลุ่มได้ เพราะหากครูสามารถเข้าถึงเด็กคนที่มีความสำคัญต่อเด็กคนอื่นๆ ได้ ก็สามารถเข้าถึงและสร้างความสัมพันธ์กับเด็กที่เหลือในกลุ่มได้ในระยะเวลาอันรวดเร็ว ซึ่งบางครั้งการเกาะกลุ่ม มีความสัมพันธ์กันในกลุ่มอาจเป็นอุปสรรคในการแยกเด็กออกจากกันเพื่อเข้าบ้านสร้างฯ เด็กเล็กที่ได้รับการดูแลในกลุ่มจะติดเพื่อนและไม่ยอมที่จะถูกแยกออกไป แม้ทราบว่ามีชีวิตที่ดีที่สะดวกสบายกว่ารออยู่ ยุทธ เป็นกรณีตัวอย่างที่ชัดเจน เมื่อครูพบยุทธอีกครั้งหลังจากที่พบครั้งแรกประมาณ 2 สัปดาห์ ยุทธรวมกลุ่มอยู่ในสวนสาธารณะข้างสะพานข้ามแยกรังสิต-ปทุมธานี (ภาพที่ภาคผนวก จ) กับเพื่อนอีก 4 คน คือ เหมิน เอียง แตนและนา

เด็กเรื้อรอนส่วนใหญ่มีภูมิหลังทางครอบครัวที่ประสบความรุนแรงทางร่างกายและจิตใจ ธรรมชาติของเด็กเรื้อรอน จึงเป็นเด็กที่ขาดความไว้วางใจคนอื่น ขาดรัก ขาดความเข้าใจ ความอบอุ่น ขาดโอกาสทางสังคม ขาดการยอมรับ ถูกดูแล ไม่มีอนาคต ไม่ได้ได้รับการพัฒนาตามวัย มีคุณภาพชีวิตไม่เท่าเทียมกับเด็กไทยส่วนใหญ่ จัดเป็น”เด็กตกขอบ” (สมพงษ์ จิตระดับ,สัมภาษณ์,15 มิถุนายน 2544)

ในด้านเวลาการทำงาน ครูข้างถนนปรับเวลาการทำงานให้สอดคล้องกับการใช้ชีวิตของเด็ก เช่น หัวลำโพงจะพบเด็ก ช่วงบ่ายถึงค่ำ ดังนั้น ช่วงเวลาหลัง12.00-18.30 น.จึงเป็นเวลาครูทำงาน เป็นต้น

3.3 พฤติกรรมการเรื้อรอน

พฤติกรรมของเด็กเรื้อรอนเป็นพฤติกรรมที่มีผลจากเงื่อนไขต่างๆที่พวกเขาประสบ มีพฤติกรรมหลายอย่างต่อต้านสังคม ก้าวร้าว ไม่สอดคล้องกับบรรทัดฐานทางสังคม ซึ่งหากเรื้อรอนมีจำนวนมากขึ้น โดยไม่มีการปรับพฤติกรรมจะทำให้สังคมประสบปัญหา ได้รับผลกระทบที่รุนแรง ขยายวงกว้าง กระจายตัวไปทั่วทุกชั้นของระดับสังคม เนื่องจากการสำรวจวิจัยที่ผ่านมา ตั้งแต่ 2509 –ปัจจุบัน พบว่านอกจากจำนวนที่มากขึ้น อายุที่น้อยลงของเด็ก ยังพบเด็กที่มาจากรอบครัวชั้นกลาง ที่พ่อแม่มีฐานะทางสังคมแต่ไม่มีเวลาให้กับลูก หรือไม่เข้าใจลูก ไม่ใช่เฉพาะเด็กจากรอบครัวที่มีฐานะยากจนเท่านั้น ปัญหาเด็กเรื้อรอนที่เกิดจากปัญหาความรุนแรงในครอบครัว การแก้ไขปัญหาจึงไม่สามารถแก้โดยตรงที่ต้นตอของปัญหา เนื่องจากเกินความสามารถของบุคคลภายนอก ต้องอาศัยความเข้าใจและความพยายามของสมาชิกในครอบครัว

แม็กซ์ (เด็กชายอายุ 11 ปี) เป็นเด็กหน้าตาดี ที่คิดว่าเพิ่งออกเร่ร่อนด้วยการหนีจากบ้านมาเที่ยว พบในพื้นที่รังสิต ติดเกมส์มากสังเกตจากลักษณะภายนอก แม็กซ์มีความสมบูรณ์ของร่างกายในเกณฑ์ดีมาก พุดจาฉลาดเฉลียว รอบรู้ บางครั้งได้ยื่นพูดคุยหรือล้อเล่นกับเพื่อนด้วยประโยคภาษาอังกฤษ แม้จะไม่ชัดเจนถูกต้องแต่อยู่ในขั้นฟังออกและเข้าใจความหมายได้ สวมเสื้อผ้าคอตันข้างสะอาด แม็กซ์ไม่ยอมเล่าไม่พูดอะไรเกี่ยวกับตนเอง แต่ยอมเข้าบ้านมาอยู่กับครอบครัว เพราะต้องการรู้จักบ้านสร้างฯ ต้องการมาเที่ยว พักค้างคืน 1-2 คืนแล้วก็ไป โดยที่หลังจากนั้นไม่พบแม็กซ์ในพื้นที่รังสิตอีก ผู้วิจัยมีโอกาสพูดคุยใกล้ชิดกับแม็กซ์ช่วงสวดมนต์ก่อนนอน แม็กซ์สามารถอ่านบทสวดเป็นภาษาบาลีๆ ได้คล่องแคล่ว พูดอีกขระคบกล้าชัดเจน จนผู้วิจัยแปลกใจ เพราะในขณะที่เด็กคนอื่น ๆ อ่านตะกุกตะกัก ไม่คล่องแคล่วทั้งที่สวดมนต์เป็นประจำมาก่อน แม้บางคนมีโอกาสบวชเรียนมาก่อนก็ตาม ผู้วิจัยคิดว่า แม็กซ์น่าจะมาจากครอบครัวคนชั้นกลางที่มีการศึกษาและมีฐานะ แต่อาจเป็นเด็กที่พ่อแม่ไม่สนใจไม่มีเวลาให้ เมื่อแม็กซ์มีเงินและติดเกมส์จึงออกมาเร่ร่อนเพราะต้องการอิสระและผจญภัยตามวัย

พื้นที่ตลาดบางกะปิ ซึ่งเป็นพื้นที่สำรวจ พบเด็กใหม่เป็นเด็กชายทั้ง 3 คน คือ เอ็ม โผนและนนท์ อายุประมาณ 11 ปี ตัดผมสั้น สวมเสื้อผ้าที่ไม่สกปรกมากและสวมรองเท้า (เด็กเร่ร่อนทั่วไปมักเดินเท้าเปล่า-ผู้วิจัย) ครูโต๊ะสอบถามทราบว่า เรียนชั้นประถมปีที่ 6 โรงเรียนเดียวกัน บ้านอยู่ใกล้ๆ กันบริเวณเคหะชุมชนร่มเกล้า เพิ่งออกมาเร่ร่อนเพียง 1-2 คืน ออกจากบ้านเพราะพ่อแม่ไม่อยู่ (ไม่ได้ให้รายละเอียดว่าไปไหน อย่างไร) เด็กอยู่บ้านกันเองจึงชวนกันหนีออกมาเที่ยว และยังไม่อยากกลับบ้าน เด็กหนึ่งในสามทะเลาะกับแม่ กลัวแม่โกรธจึงออกมาเร่ร่อน ครูให้ข้าวและไข่ต้ม พร้อมแนะนำวิธีการรับประทาน สังเกตพบว่า เด็กไม่ค่อยอยากรับประทานอาหารที่ครูให้ หนึ่งในสามรับไปเฉพาะไข่ต้ม น่าจะเป็นเพราะเด็กเพิ่งเร่ร่อน ยังไม่พบกับความอดอยากหิวโหยมากนัก ครูโต๊ะและครูเก๋นั่งคุยและทำกิจกรรมต่อภาพจิ๊กซอ กับเด็กทั้งสามบริเวณทางเดินข้างห้างน้อมจิต ซึ่งไม่สะดวกเนื่องจากมีคนเดินผ่านไปมา และอยู่ติดถนนใกล้กับคิวรถสองแถว จึงมีกลิ่นควัน ฝุ่นและเสียงดัง เด็กทั้งสามมีสมาธิ และมีทักษะในการต่อภาพ แสดงการมีทักษะในการใช้ความคิด ต่อเป็นส่วนเล็กคนละส่วนแล้วจึงนำมาต่อกันเป็นภาพใหญ่ ซึ่งเป็นทักษะที่ไม่พบในเด็กเร่ร่อนอื่นๆทั่วไป ซึ่งน่าจะเป็นข้อสนับสนุน ว่า ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติและการเร่ร่อนของเด็กน่าจะเป็นความจริง ว่าเด็กยังคงอยู่ในระบบการศึกษา และเพิ่งเร่ร่อน เด็กครูโต๊ะแนะนำให้กลับบ้านและขอโทษแม่ พร้อมกับให้ทางเลือกให้เด็กไปบ้านสร้างฯกับครู และบอกว่าถ้าจะมาเที่ยวให้กลับไปนอนที่บ้าน ไม่ควรออกมาเร่ร่อนค้างคืนตามสถานที่สาธารณะ พร้อมกับชี้แจงเหตุผลและอันตรายต่างๆที่เด็กอาจพบ เด็กรับคำและบอกครูว่าจะกลับบ้าน โดยการขอดิรดสองแถวคันที่รู้จักกับเด็กท้ายรถกลับไป

ภาพที่ 11. ครู
ข้างถนนกับเด็กพื้นที่
ตลาดบางกะปิ

รูปภาพนี้เพื่อประโยชน์
เฉพาะการศึกษาวิจัย ห้าม
นำไปเผยแพร่

การมีอิสระอยากเที่ยวหรือต้องการหนีปัญหาชั่วคราวของเด็กรวมทั้งชั่วคราวของเด็ก หากเกิดขึ้นหลายๆครั้ง บ่อยๆ เป็นประจำจะเกิดเป็นนิสัยซึ่งเป็นเงื่อน ไขของ พฤติกรรมการเร่ร่อนถาวร

ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างครูข้างถนนและเด็กเร่ร่อน พบว่ามีองค์ประกอบ 3 ประการ คือ

1. การรับรู้ของเด็กเร่ร่อนและครู ในส่วนที่เกี่ยวกับตนเองและอีกฝ่าย เด็กรับรู้และยอมรับครูและการ มาปรากฏ เพื่อเกี่ยวข้องเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตการเร่ร่อน
2. บทบาทและการทำตามบทบาท เด็กเร่ร่อนและครูข้างถนนมีการคาดหวังต่อกันสังคมในการปฏิบัติ ตน ที่เกี่ยวข้องกับการเป็นครูและตำแหน่งที่แสดงสัมพันธ์ทางสังคม ระหว่างครูกับ เด็ก โดยผ่านบทบาทต่างๆ ได้แก่ บทบาทผู้ใหญ่กับเด็ก บทบาทครูกับนักเรียน บทบาทผู้ให้โอกาส กับผู้รับโอกาส เด็กข้างถนนและครูมีพฤติกรรมที่แสดงออกภายใต้และบรรทัดฐานที่เป็นมาตรา ฐานในสังคมไทย เด็กยกมือไหว้ครูเมื่อ ได้พบและกล่าวอำลาครู ไม่พุดจาหยาบคาย แสดงอาการ เกรงใจและไม่พุดจาหยาบคายต่อหน้าครู หรือหากมีการทะเลาะกัน เมื่อครูห้ามปราม เด็กเชื่อฟัง มี อาการเกรงใจ แม้จะไม่มาก แต่ก็สังเกตได้ว่าเด็กเห็นแก่ครู
3. การดึงดูดระหว่างบุคคล เด็กชื่นชอบครูข้างถนนจากรูปร่างหน้าตา การสัมผัสที่แสดงความ ความ ใกล้ชิดไม่ถือตัว ความคล้ายกันทางทัศนคติ เช่น ครูชอบฟังเพลงเช่นเดียวกับเด็กเร่ร่อนย่านหัว ลำโพงทุกคน เด็กจะถามถึงและขอฟังเพลงจากsound about ส่วนตัวที่ครูเก็บก้นำติดตัวมาเสมอ

4. ตัวแปรพื้นที่ สภาพและบุคคลแวดล้อม

สิ่งแวดล้อมในการวิจัยนี้ หมายถึง

4.1 สภาพแวดล้อมทั่วไป

4.2 สภาพแวดล้อมที่บุคคล

4.1 สภาพแวดล้อมทั่วไป(เช่น สภาพภูมิอากาศ กลิ่น เสียง อุณหภูมิ เป็นต้น)

สภาพแวดล้อมข้างถนน สะพานลอย ป้ายจอรถประจำทาง สวนสาธารณะเป็นสภาพแวดล้อมในการ สื่อสาร ซึ่งในการพบกันครั้งแรกๆเด็กเร่ร่อนอาจรู้ว่าครูข้างถนนเป็นเพียงใครคนหนึ่งในสภาพแวดล้อมนั้นที่ ไม่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับตนเอง ต่อมาเมื่อครูรุกเพื่อการเข้าถึง แสดงความพยายามที่จะสื่อสารกับเด็ก ทักษะของ เด็กจึงรับรู้ความเป็นบุคคลของครูและผ่านลำดับขั้นตอนของการเป็นคนแปลกหน้าสู่การเข้าถึง การสร้างความ สัมพันธ์ การสร้างความไว้วางใจต่อไป

ปัจจัยทางสภาพแวดล้อม สภาพพื้นที่มีส่วนต่อการทำกิจกรรม กลยุทธ์ในการเข้าถึง วิธีการสื่อ สารจากช่วงระยะเวลาการเก็บข้อมูล พบว่าครูข้างถนนออกปฏิบัติการใน 4 พื้นที่ ได้แก่ (ภาพที่ภาคผนวก

ฉ)

พื้นที่หลัก

1. พื้นที่รังสิต บริเวณสวนสาธารณะข้างถนนข้ามแยกรังสิต ตลาดรังสิต ห้างสรรพสินค้าฟิวเจอร์ พาร์ครังสิต และพื้นที่ใต้ทางด่วนบริเวณแยกรังสิต-ปทุมธานี
2. พื้นที่หัวลำโพง บริเวณตึกร้างริมถนน ใกล้ด่านเก็บค่าผ่านทาง (ทางขึ้นทางด่วน) และได้ต้นไทร ริมคลองผดุงกรุงเกษม(สะพานเจริญสุวาศิ)

พื้นที่สำรวจ

3. พื้นที่สามย่าน สีสม สาทร
4. พื้นที่บางกะปิ ตลาดบางกะปิ และห้างสรรพสินค้าในบริเวณนั้น

ลักษณะของพื้นที่ที่มีผลต่อลักษณะเด็กเร่ร่อนในพื้นที่ การใช้ชีวิต เนื่องจากแต่ละพื้นที่ที่มีความแตกต่างกัน จึงมีผลต่อ สภาพการดำรงชีวิตของเด็ก วิธีการเร่ร่อน ความเอื้อและความเหมาะสมต่อการทำกิจกรรมของครู

นอกจากนี้ ลักษณะพื้นที่ยังเป็นปัจจัยที่มีผลต่อกระบวนการสื่อสาร ความยากง่ายในการเข้าถึงและสร้างความสัมพันธ์กับเด็กนอกเหนือจากปัจจัยด้านตัวเด็ก เช่น เพศ วัย ประสบการณ์เร่ร่อน ปัญหาส่วนตัว เด็กเร่ร่อนในแต่ละพื้นที่จะมีลักษณะร่วมและแตกต่างกันในหลายประการ ซึ่งมีผลต่อการเข้าถึงและการสร้างความสัมพันธ์ในพื้นที่ที่เด็กเกี่ยวข้องกับยาเสพติดที่ไม่รุนแรง เช่น ดมกาว เด็กจะมีอาการมึนเมาเป็นช่วงและมีเวลาที่มีสติสัมปชัญญะดี พร้อมทั้งจะสื่อสารกับครูข้างถนนบอกว่า เด็กในพื้นที่ที่ใช้ยาเสพติดที่มีความรุนแรง เด็กจะมึนเมา และใช้เวลาส่วนมากในการพักผ่อนนอนหลับ เมื่อครูข้างถนนพบเด็กหลับหรืออยู่ในสภาพที่ไม่มีความพร้อมในการที่จะพบปะผู้คน ครูจะไม่รบกวนหรือปลุกเด็ก จะรอคอยจนกว่าเด็กจะตื่นหรือมีความพร้อมโดยสมัครใจ แม้บางครั้งครูจะมีการแสร้งแหย่หรือรบกวนเด็กขณะนอนบ้าง แต่เป็นไปเพื่อกระตุ้นให้เด็กรู้สึกตัว หรือต้องการปฏิกิริยาตอบสนองของเด็ก ให้รับทราบการมาของครูเท่านั้น

พื้นที่หัวลำโพง

ภาพที่ 12 . สภาพพื้นที่ด้านล่างตึกร้าง ด้านข้างสถานีรถไฟหัวลำโพง

รูปภาพนี้เพื่อประโยชน์เฉพาะการศึกษาวิจัย ห้ามนำไปเผยแพร่

พื้นที่นี้ เป็นพื้นที่ที่เหมาะสมในการทำงานครูข้างถนน เนื่องจากเป็นสถานที่สาธารณะที่เป็นจุดรวมของการเดินทางของทุกภูมิภาค จึงมีเด็กเร่ร่อนจำนวนมาก ทุกประเภทตลอดเวลา ระหว่างช่วงเวลาที่เก็บข้อมูล พบเด็กในพื้นที่ประมาณ 10 คน ส่วนมากเป็นเด็กชาย ได้แก่ เก้า โบ้ เก้ เบริด ตี หรั่ง หอย หนูตี โอ้ แจ็ค เล็ก เป็นต้น ซึ่งเป็นเด็กที่พบเป็นประจำ มีอายุระหว่าง 7-15 ปี พบเด็กเร่ร่อนชั่วคราวที่เป็นเด็กหญิง 1 คน ชื่อ นก (เด็กหญิงอายุ 17ปี) เด็กกลุ่มนี้อาศัยนอนหลับพักผ่อนบนตึกร้างในเวลากลางคืน และพักผ่อนนั่งเล่นข้างตู้ไฟบริเวณสวนหย่อมข้างตึกร้างในเวลากลางวัน ทำมาหากินด้วยการเขี่ยกระดาษ เก็บขยะ และขอทานบริเวณถนนหน้าสถานีรถไฟและในสถานีรถไฟ ดิถุนทรีย์ คมกาวและมีการใช้ยาเสพติดประเภทฉีด และยาบ้า

ภาพที่ 13. บริเวณใต้ดินไทร ริมคลองผดุงกรุงเกษม (สะพานเจริญสวัสดิ์) เป็นพื้นที่ในเขตหัวลำโพง

ภาพที่ 14. บ้านริมริมคลองผดุงกรุงเกษม ใต้สะพานเจริญสวัสดิ์

รูปภาพนี้เพื่อประโยชน์เฉพาะการศึกษาวิจัย ห้ามนำไปเผยแพร่

พื้นที่รังสิต

ภาพที่ 15. สภาพพื้นที่ใต้สะพานข้ามแยกรังสิต-ปทุมธานี

ภาพที่ 16.ครูข้างถนนกับเด็กพื้นที่รังสิต

รูปภาพนี้เพื่อประโยชน์เฉพาะการศึกษาวิจัย ห้ามนำไปเผยแพร่

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 17. สวนสาธารณะเชิงสะพานข้ามแยกรังสิต-ปทุมธานี

รูปภาพนี้เพื่อประโยชน์เฉพาะการศึกษาวิจัย ห้ามนำไปเผยแพร่

พื้นที่รังสิต เป็นพื้นที่ที่พบทั้งเด็กโต อายุ 11- 18 ปีที่อยู่เป็นกลุ่มร่วมกับเด็กเล็ก อายุ 11-13 ปี และเด็กที่ใช้ชีวิตคู่ (พบ 3 คู่ที่กำลังตั้งครรภ์ อายุครรภ์ 6 เดือน 2 เดือนและ 1 เดือน) และผู้ใหญ่ด้วยโอกาส ได้แก่ อัม (เด็กชายอายุ 11 ปี) โอ (เพศชาย 25 ปี) เหมิน(เด็กชายอายุ 15 ปี) นา(เด็กหญิงอายุ 15ปี) แตน(เด็กหญิงอายุ 14 ปี) ยุทธ(เด็กชายอายุ 11 ปี) เป็นต้น เด็กใช้ชีวิตปูเสื่อนอนบริเวณที่ว่างใต้สะพานข้ามแยกรังสิต-ปทุมธานีและสวนสาธารณะริมถนน ดมกาวและติดบุหรี

พื้นที่บางกะปิ

เนื่องจากเป็นพื้นที่สำรวจ จึงพบ โมกุล เพียงคนเดียวที่อาศัยนอนอยู่ใต้ร้านก๋วยเตี๋ยวริมคลองหนึ่ง (ดูภาพที่ภาคผนวก จ) เป็นเด็กรูปร่างเล็ก ผอมแกรน สกปรก ไม่ดมกาวแต่สูบบุหรี พบครั้งแรกบริเวณตึกร้าง หัวลำโพง ไม่ค่อยยอมพูดหรือให้ข้อมูลมากนัก ข้อมูลที่ให้กววนและสืบสน ไม่รู้ชื่อสกุลจริงของตนเองและพ่อแม่ แต่ทราบว่าตนเองมาจากจังหวัดอุบลราชธานี ครูสังเกต ว่ามีเด็กนอนกอดหมอนข้างสะอาดใหม่ลายดอกไม้สีสด อยู่ในซอกใต้ร้านก๋วยเตี๋ยว จึงไปยืนบนสะพานและกัว่มือเรียก โมกุลจำครูได้ จึงออกมาและป็นขึ้นมาหา ครูให้เด็กพาไปหาที่นั้งคุย เพราะบริเวณนั้นเป็นริมถนนที่มีคนเดินผ่านไปมา แคมและจ้อแจ เด็กพาครูมานั่งบริเวณทางเดินข้างห้างน้อมจิต (บริเวณเดียวกันกับที่ใช้ทำกิจกรรมกับเอ็ม ใฝ่ และนนท์) ครั้งนี้เป็นครั้งที่สองที่ได้พบครู

ภาพที่ 18. “บ้านของโมกุล” ใต้ร้านกล้วยเตี้ย ริมคลองหนัง บางกะปิ

ภาพที่ 19. ครูช่างถนนกับกิจกรรมการสนทนากับโมกุล

รูปภาพนี้เพื่อประโยชน์เฉพาะการศึกษาวิจัย ห้ามนำไปเผยแพร่

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 20. และ 21. ครูข้างถนนกับกิจกรรมการสนทนากับโมกุล

รูปภาพนี้เพื่อประโยชน์เฉพาะการศึกษาวิจัย ห้ามนำไปเผยแพร่

พื้นที่สาทร

ภาพที่ 22. และ 23. บริเวณทางขึ้นลงสถานีรถไฟฟ้าสะพานตากสิน

ภาพที่ 24. บ้านใต้บันได

รูปภาพนี้เพื่อประโยชน์เฉพาะการศึกษาวิจัย ห้ามนำไปเผยแพร่

พื้นที่เชิงสะพานสาทร บริเวณสวนสาธารณะ หรือบริเวณบันไดทางขึ้นลงสถานีรถไฟฟ้าสะพานตากสิน ปัจจุบันตำรวจท้องที่มาดูแลและห้ามไม่ให้เด็กเร่ร่อนมาพักอาศัย เนื่องจากเด็กทำความเดือดร้อนให้กับผู้มาใช้บริการรถไฟฟ้าด้วยการขว้างปาขวดและแอบดูผู้หญิงที่นุ่งกระโปรงสั้นขณะเดินขึ้นลงบันได เด็กกลุ่มนี้จึงย้ายไปรวมกับเด็กอื่นบริเวณสวนสาธารณะเชิงสะพานสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก วันที่ออกปฏิบัติงานพบเด็ก 2 คน แจ็คหัวแดง(คำว่า “หัวแดง” เป็นสมญาของสมาชิกในกลุ่มเด็กเร่ร่อนกลุ่มหนึ่งที่ทุกคนจะข้อมผมเป็นสีแดง ทั้งศรีษะ แจ็ค (เด็กชายอายุ 14 ปี) และแป๊ะ(เด็กชายอายุ 12 ปี) ที่บอกว่ามาเที่ยวเล่น

จากสภาพพื้นที่ พบว่า คุณลักษณะของสิ่งแวดล้อมและตำแหน่งทางสภาพแวดล้อมเป็นสิ่งเร้าที่กำหนดทิศทางและระยะ ตำแหน่ง ลักษณะความสัมพันธ์ของบุคคลที่จะมีความสัมพันธ์ด้วย(วิมลสิทธิ์ หรรษากร ,2526) ซึ่งลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ที่เด็กแต่ละกลุ่มเร่ร่อนอยู่จึงมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมเด็ก ซึ่งส่งผลกระทบต่อกระบวนการสื่อสาร การเลือกใช้ชีวิต การกิจกรรม เวลา ต่างๆที่ครูข้างถนนใช้ในการเข้าถึงและการสร้างสัมพันธ์กับเด็กเร่ร่อน เช่น พื้นที่ข้างตึกร้าง หัวลำโพงมีบริเวณกว้างขวาง เป็นสัดส่วนเหมาะกับการทำกิจกรรมมากกว่าพื้นที่ริมถนนหรือริมทางเดินในพื้นที่บางกะปิ ซึ่งส่งผลกระทบต่อความยากง่ายในการเข้าถึง วิธีการ ความสำเร็จในเป้าหมายการทำงานของครูข้างถนน

4.2 สภาพแวดล้อมที่บุคคลและสัตว์ (บุคคลในพื้นที่ เช่น พนักงานกวาดถนน แม่ค้า คิวมอเตอร์ไซค์ สุนัข แมลงวัน เป็นต้น)

เด็กเก่าและ อิทธิพลกลุ่มเพื่อนเป็นสภาพแวดล้อมบุคคลที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้ มีผลต่อความยากง่ายในการเข้าถึง สร้างสัมพันธ์และการโน้มน้าวใจ

โต (เพศชาย อายุ 25ปี)พบในพื้นที่ สามย่าน วันที่พบโดสวมกางเกงขาสั้นแค่เข้า เสื้อยืดปลอยชายค่อนข้างสะอาด เนื้อตัวสะอาด รองเท้าผ้าใบ ผสมสั้นเกรียน เมื่อโตเห็นครูจึงเดินเข้ามาหา พูดกับครูมันที่ว่า ครูเห็นผมมาตั้งแต่ตัวแค่นี้ (ยกมือขึ้นระดับอก) อายุ 11 ตอนนั้นผมโตกว่าครูแล้ว (เข้าไปเทียบเพื่อวัดส่วนสูงด้วยท่าทางยิ้มแย้ม) ครูมันที่จริงใช้จุดนี้ พูดให้คิดว่า อายุเท่านี้ยังไม่ทำงานให้เป็นเรื่องเป็นราว (รับจ้างเล็กๆน้อยๆ โถเด็ก) ทั้งที่เคยพาไปส่งบ้านที่ต่างจังหวัด โตชวนครูไปเที่ยวบ้านอีก บอกว่าไม่ใช่บ้านนั้นแล้วจะพาเที่ยวอีกบ้านหนึ่ง ครูมันที่ถามถึงเด็กคนอื่นๆ และให้โตไปพาเด็กอื่นๆในบริเวณนั้นมาพบครู โตหายไปสักครู่ ก็อุ้มกึ่งลากเด็กมาสองคน โดยหนีบตัวเด็กทั้งสองมาข้างละคน ในลักษณะบังคับและบอกให้เด็กทั้งสองไปอยู่บ้านสร้างฯกับครู ผู้วิจัยมาทราบทีหลังว่า โต เป็น “ขาใหญ่” (เด็กโตที่ทำตัวเป็นหัวหน้าในพื้นที่ ดูแล ช่มชู่ และรีดไถเด็กอื่นๆ-ผู้วิจัย) วันนั้นครูข้างถนนได้ช่วยเหลือเด็ก โดยนำเด็กหนึ่งในสองคนนั้นเข้าบ้านสร้างฯด้วย ซึ่งหากโตไม่นำเด็กใหม่มาพบ ครูคงไม่มีโอกาสได้รู้จักและช่วยเหลือเด็กในวันนั้น เด็กเก่าจึงเป็นปัจจัยที่มีส่วนในการเข้าถึงและสร้างสัมพันธ์กับเด็กอื่นๆ การเข้าถึงและสร้างสัมพันธ์กับเด็กในกลุ่มบางคนได้จึงมีผลดีต่อการเข้าถึงและสร้างสัมพันธ์กับเด็กอื่นๆในกลุ่ม

พลังกลุ่ม มีส่วนทำให้การสื่อสารระหว่างครูกับเด็กเป็นไปอย่างรวดเร็ว มีประสิทธิภาพ เด็กเร่ร่อนใหม่รู้จักครู ผ่านคำบอกเล่าของเด็กเร่ร่อนเก่า เด็กใหม่มีแนวโน้มจะไว้ใจเชื่อใจครูในระยะเวลาอันสั้น การสนทนาและทำกิจกรรมเป็นกลุ่มจึงเป็นผลดีต่อการเข้าถึง การสร้างความไว้ใจและความสัมพันธ์ระหว่างครูข้างถนนกับเด็กเร่ร่อนเด็กเร่ร่อนมีสภาพการใช้ชีวิตด้วยกันเป็นกลุ่ม เนื่องจากมีการดำเนินชีวิตคล้ายคลึงกัน ต้องช่วยเหลือกันและกัน มีความคิดต่อครอบครัวและประสบการณ์ที่เลวร้ายคล้ายคลึงกัน ดังนั้นจึงมีประสบการณ์ร่วมกัน มีกรอบอ้างอิงชุดเดียวกัน ทุกคนจึงเป็นสมาชิกของกลุ่มทั้งโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตาม กลุ่มอ้างอิง(Reference Group) เป็นกรอบอ้างอิงที่มีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนหรือเป็นอุปสรรค กลุ่มอ้างอิงจึงเป็นกรอบกำหนดพฤติกรรม โดย

การกำหนดบันทึกฐานของกลุ่มและเป็นมาตรฐานการตัดสินใจ (อรรถรรณ ปิรันธน โอวาท, 2542) กลุ่มอ้างอิงจะมีอิทธิพลต่อเด็กเร็วร้อนเมื่อเด็กยอมรับการมีสมาชิกภาพ

อย่างไรก็ตามบริบทการสื่อสารที่พบ มีลักษณะการสื่อสารระดับบุคคลที่ชัดเจนกว่า แม้อยู่ด้วยกันเป็นกลุ่มแต่การสื่อสารจะมีลักษณะเป็นคู่ เป็นการสื่อสารระดับบุคคลที่ปรากฏในสถานการณ์ของกลุ่ม

จากการสังเกตไม่พบว่า ครูเป็นคนแปลกหน้าโดยสิ้นเชิงสำหรับเด็ก เด็กเร็วร้อนใหม่รู้จักครูบ้างผ่านเด็กเร็วร้อนเก่า เด็กมีการแสวงหาข้อมูลเกี่ยวกับครู การมา การช่วยเหลือ บ้านสร้างผ่านเด็กเร็วร้อนเก่าซึ่งบางครั้งก็เป็นข้อมูลที่ตีที่ถูกต้อง บางครั้งได้ข้อมูลที่เป็นความคิดเห็นในทางลบ

ในปัจจุบันโครงการครูข้างถนนไม่มีนโยบายรับสมัครบุคคลภายนอกเข้าทำงาน แต่ใช้วิธีการฝึกคนขึ้นมา เช่น เด็กจากมูลนิธิ (เช่น ครูพงษ์และครูเก๋) เด็กในบ้านสร้างสรรค์เด็ก (เช่น เบร็ด) โดยให้ทำงานรับผิดชอบเป็นผู้ช่วยครูและผู้ช่วยครูฝึกหัด เนื่องจากพบปัญหาว่าคนรุ่นใหม่ที่ขาดความรู้ความเข้าใจในการทำงานกับเด็กเร็วร้อน ขาดความอดทนในการทำงาน และบางครั้งมีปัญหาส่วนตัว และสร้างปัญหาในการทำงาน บางคนทำงานเพื่อหวังมีรายได้จำนวนมาก ซึ่งค่าตอบแทนจากมูลนิธิไม่เป็นไปตามที่คาดหวัง ทำให้เสียเวลาและเสียทรัพยากรหลายอย่างในการรับคนภายนอกเข้าทำงาน การรับอาสาสมัคร เป็นการทำงานโดยไม่ได้รับค่าตอบแทนพบว่าส่วนมากมาครั้งหรือสองครั้งจะหายไป และไม่มีความสม่ำเสมอ ซึ่งบางครั้งเป็นอุปสรรคในการทำงานของครูในการสร้างความสัมพันธ์กับเด็ก ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลจากบทสัมภาษณ์ ดร.สมพงษ์ที่กล่าวว่า “บุคคลอื่นๆบางคนบางกลุ่มที่เข้ามาสัมผัสเด็ก บางคนมาเพื่อเก็บข้อมูลมาชั่วคราวแล้วก็ไป เด็กชินกับคนแปลกหน้าที่มาติดต่อเกี่ยวข้องทำให้เด็กโกหกตลอดไม่ให้ข้อมูลจริง” วัฒนธรรมจึงเป็นบริบทที่อยู่เบื้องหลังปัจจัยต่างๆที่มีผลต่อกระบวนการ กลยุทธ์และวิธีการเพราะหล่อหลอมความคิด ความรู้สึก ความรู้ การตัดสินใจที่จะกระทำ ทั้งของครูข้างถนนและเด็กเร็วร้อน

5. ตัวแปรด้านสถานการณ์

กระบวนการทำงานข้างถนน มีงานหลักและงานที่เป็นรายละเอียดปลีกย่อยในแต่ละวันแตกต่างกันไปตามสถานการณ์และนโยบายตามที่วางแผนกันในการประชุมช่วงเช้าทุกวันก่อนออกข้างถนน จากการสังเกตพบว่า นอกจากปรัชญาแนวคิดตามอุดมการณ์ครูข้างถนน มีส่วนชี้นำกระบวนการสื่อสารระหว่างครูข้างถนนและเด็กเร็วร้อนแล้ว กระบวนการและพฤติกรรมในการทำงานเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่เป็นกรอบชี้นำกระบวนการและพฤติกรรมในการสื่อสารด้วย

นอกจากนี้ การทำงานของครูจะสอดคล้องกับสถานการณ์การเร็วร้อนของเด็ก กล่าวคือ เดิมยึดพื้นที่เป็นหลักในการทำงาน เด็กเคยเร็วร้อนเป็นกลุ่มใหญ่ พบประมาณกลุ่มละ 10-20 คน เด็กอยู่เป็นที่ (ชิระพันธ์ ตุ๊ก ระกาญจนะ, สัมภาษณ์ ชิวจิต ฉบับที่ 55 ปีที่ 3 16 มกราคม 2544, หน้า 20-21) ครูต้องรุกเคลื่อนเข้าหาเด็ก และรวบรวมเด็ก เดิมพอเด็กเห็นครูก็จะรุกกันเข้ามาหา ครูใช้วิธี “ปูเสื่อสอน” และสามารถใช้เวลากับเด็กเต็มที่ได้ทั้งวัน เข้าวรรคเรียน แต่ปัจจุบันจะพบเด็กเป็นกลุ่มเล็กๆ ประมาณ 3-7 คน เนื่องจากกรมประชาสัมพันธ์และตำรวจออกจับ เด็กจึงเปลี่ยนรูปแบบ”การอยู่และหนี” ครูไม่สามารถจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ต้องเปลี่ยน

มาเป็นการใช้เวลาน้อยลงในแต่ละจุด เพราะต้องไปหลายๆที่ แค่เพียงเล่นและคุยให้เด็กคิดใจเมื่อเด็กรู้สึกไม่อยากให้กลับ ครูจะเลิกทันที เพราะจะทำให้เด็กรู้สึกว่ายากให้ครูมาอีก และรอที่พบครู

การที่เด็กไม่รู้สึก ไม่ตระหนัก ไม่รับรู้ว่าการเร่ร่อนหรือวิถีชีวิตของตนเป็นทุกข์เป็นปัญหา เป็นอันตราย เด็กจึงไม่ต้องการความช่วยเหลือให้พ้นจากสภาพดังกล่าว ครูข้างถนนเป็นผู้ที่ใช้กระบวนการสื่อสารทำให้เด็กได้รับรู้และตระหนักถึงเรื่องราวต่างๆของตน การที่ครูเร่ร่อนใช้เวลาอยู่กับเด็กไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมใดๆ หรือแม้เพียงอยู่ใกล้ๆ นั่งกันเงียบๆก็เป็นการช่วงชิงเวลาให้เด็กไกลจากอันตราย การประกอบอาชญากรรม การเสพยา แม้การพบปะพูดคุยแต่ละครั้ง ครูข้างถนนอาจไม่ได้ข้อมูลเพิ่มเติม หรือไม่ได้ช่วยเด็กให้มีสภาพดีขึ้นในเวลานั้น แต่การใช้เวลาเพื่อเข้าถึงและการสร้างสัมพันธ์นั้นไม่เสียเปล่า ยังคงเห็นผลในเวลาต่อมา บางครั้งผู้ที่ไม่เข้าใจไม่ได้สัมผัสการใช้เวลาร่วมกันในขณะที่ครูข้างถนนออกปฏิบัติงาน อาจคิดว่า ไม่ได้อะไรเลยในการออกทำงาน แต่ผลที่ได้ไม่สามารถเห็นได้ในทันที และความสัมพันธ์ สายสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นค่อยๆเหนียวแน่น และสุกงอม เด็กเมื่อประสบทุกข์หรือได้รับอันตรายจะคิดถึงครูข้างถนนเป็นคนแรก เพราะเด็กรู้ว่าครูช่วยได้ และครูจะมาช่วยทุกครั้งที่เราพบว่าเด็กต้องการความช่วยเหลือ นก 17 พุดกับครูว่า เมื่อครั้งก่อนที่ถูกตำรวจจับเพราะดมกาว (ไม่ระบุช่วงเวลาที่ไม่แน่นอน) นกพยายามโทรหาครูบ้านสร้างฯ (ไม่ระบุชื่อ) แต่ติดต่อไม่ได้ ผู้วิจัยคาดเดาว่า อาจเป็นเพราะจำเบอร์ผิด หรือเป็นเพราะสายโทรศัพท์ที่ขัดข้อง (บ้านสร้างฯใช้โทรศัพท์ระบบ PCT ซึ่งมีปัญหาในการติดต่อ ซึ่งหลายครั้งผู้วิจัยประสบปัญหาด้วยตนเอง และในขณะนั้นนกอาจไม่ทราบเบอร์โทรศัพท์มือถือที่ครูข้างถนนบางคนมีใช้)

ช่วงที่ทำการเก็บข้อมูลผู้วิจัยรับทราบว่า โรงพยาบาลกลาง พยายามติดต่อครูมินท์ เนื่องจากมีเด็กป่วยที่ถูกส่งไปทำการรักษา และบอกเจ้าหน้าที่ว่า อยู่ในอุปการะของบ้านสร้างสรรค์เด็ก จากตัวอย่างดังกล่าวทำให้ได้ข้อสังเกตว่า เมื่อเด็กประสบทุกข์หรือมีเรื่องเดือดร้อน สายสัมพันธ์ที่ครูข้างถนนสานไว้ได้ปรากฏชัดเจนในใจและมโนสำนึกของเด็กข้างถนนหลายๆคน และตัวอย่างที่ยกมาข้างต้นเป็นเพียงส่วนน้อยเท่านั้นเมื่อเทียบกับเหตุการณ์จริงที่เคยเกิดขึ้นในอดีต

สถานการณ์ที่เกิดขึ้นจึง มีผลต่อกระบวนการ กลยุทธ์และวิธีการในการสื่อสารของครูส่วนมากเป็นสถานการณ์ที่สร้างปัญหาอย่างไรได้อย่างหนึ่งแก่เด็ก อาจเป็นสถานการณ์ที่เป็นอุปสรรคในการใช้ชีวิตเร่ร่อน หรือเป็นสถานการณ์ที่เอื้อประโยชน์ต่อครูในการโน้มน้าวชักจูงเด็ก เช่น กิจกรรมพิเศษต่างๆ เทศกาลตามประเพณีไทยวันหยุดวันนักขัตฤกษ์ เป็นต้น ครูสามารถใช้สถานการณ์เป็นประเด็นเพื่อดึงเด็กเข้าบ้าน เช่น วันเด็ก วันปีใหม่ หรือวันลอยกระทง ที่บ้านสร้างฯจะคึกคักเป็นพิเศษ เพราะเด็กเร่ร่อนในพื้นที่จำนวนหนึ่งทราบว่าในเทศกาลนั้นๆจะมีกิจกรรมต่างๆ ซึ่งมีความสนุกสนาน มีอาหารมีของขวัญของแถม มีบรรยากาศของมิตรภาพที่ยากสำหรับเด็กเร่ร่อนที่จะพบและมีส่วนร่วม เด็กจะชักชวนกันเข้าบ้านสร้างฯกันเอง โดยครูข้างถนนจะมีการบอกข่าวประชาสัมพันธ์ และใช้เป็นสถานการณ์ในการดึงเด็กเข้าร่วมกิจกรรมด้วยความสมัครใจ ให้เด็กมีความคุ้นเคยกับบ้าน

พบว่า ครูข้างถนนใช้กลยุทธ์หลักในกระบวนการสื่อสารกับเด็กเร่ร่อน 6 ประการ และแต่ละกลยุทธ์มีวิธีการย่อยที่แตกต่างกัน ในรายละเอียด ดังที่จะเสนอต่อไปนี้

กลยุทธ์ที่ 1 . กลยุทธ์ด้านปรัชญาแนวคิดในการทำงาน

1.1 กลยุทธ์ทางความคิด ด้วยวิธีการดังต่อไปนี้

1.1.1 การมีทัศนคติและความคิดพื้นฐานด้านสิทธิมนุษยชน

ใช้หลักการ “จับใจ” คือการไม่ใช้กำลังข่มขู่ทำร้ายเด็กทั้งทางร่างกายและจิตใจเด็ก ซึ่งแตกต่างกับการ “จับตัว” ของเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลบางหน่วยงาน ครูข้างถนนจะใช้วิธีการต่างๆที่สอดคล้องกับทัศนคติทางบวกด้านสิทธิเด็ก มีความเคารพในศักยภาพของบุคคล เข้าใจความแตกต่างระหว่างบุคคล ให้โอกาส ไม่ใช่ใช้กำลังข่มขู่ ทารุณหรือทำร้ายเด็ก ให้ความมีอิสระแก่เด็ก และมีความเชื่อมั่นว่าเด็กทุกคนสามารถพัฒนาได้ มีความอดทน ทั้งจากการสนทนา สัมภาษณ์และการสังเกตพบข้อมูลที่สอดคล้องกัน ว่าครูข้างถนนมีทัศนคติในทางบวก และเชื่อมั่นในหลักการดังกล่าว

ครูข้างถนนเคร่งครัดในการทำงานตามปรัชญาแนวคิดตามอุดมการณ์ครูข้างถนน ซึ่งพบว่าปรัชญาแนวคิดดังกล่าว เป็นกรอบพฤติกรรมการสื่อสารของครูข้างถนนที่ใช้ในการสื่อสารกับเด็กเร่ร่อน เนื่องจากมีความสอดคล้องกับแนวคิดการผสมผสาน 3 วัฒนธรรมที่เป็นบริบทที่เด็กเร่ร่อนมีความเกี่ยวข้อง ได้แก่ วัฒนธรรมการเร่ร่อน วัฒนธรรมโรงเรียน (มีถนนเป็นโรงเรียนในการเรียนรู้ชีวิต) และวัฒนธรรมครอบครัวได้ กล่าวคือ ครูจัดสภาพการเรียนรู้ข้างถนนให้เด็กโดยมีความสอดคล้องสัมพันธ์กับการใช้ชีวิตเร่ร่อน เด็กสามารถรับสามวัฒนธรรมได้พร้อมกัน โดยไม่ต้องเลือกหรือละทิ้งวัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่ง

1.1.2 การรุกเพื่อพบและช่วยเหลือ

ลักษณะการทำงานเชิงรุก เข้าพื้นที่ทำให้ครูมีโอกาสมากยิ่งขึ้นในการพบเด็กและในการมีปฏิสัมพันธ์กับเด็กเร่ร่อน ซึ่งแตกต่างไปจากวิธีการของหน่วยงานราชการที่มีหน้าที่โดยตรงในการสงเคราะห์ดูแลเด็ก ที่รอให้มีการนำส่งหรือการเข้าไปจับเด็กมาสงเคราะห์ดูแลโดยเด็กไม่สมัครใจ

การทำงานกับเด็กเร่ร่อนจึงต้องเริ่มจากทำความเข้าใจปรัชญาตามแนวคิดอุดมการณ์ครูข้างถนน ทำความเข้าใจธรรมชาติของเด็ก สภาพปัญหาสังคม ภูมิหลังของเด็ก วัฒนธรรมและวิถีการเร่ร่อน ก่อนที่จะลงปฏิบัติการจริง เด็กเร่ร่อนต้องการความช่วยเหลือหลายด้าน เช่น สุขภาพ เงิน อาหาร ค่าแนะนำ ความสนุกสนาน เป็นต้น เมื่อเด็กเรียนรู้ว่าครูให้ได้บางอย่างเป็นส่วน การก่อตัวของความสัมพันธ์จึงเริ่มต้นและเพิ่มระดับขึ้น ครูข้างถนนต้องมีความเข้าใจ มีความรัก มีการรับรู้ในความทุกข์ในชีวิตของเด็กๆด้วย คำกล่าวที่ว่า “หลบแดด หลบฝน หลบคน หลบตำรวจ “(ครูตะ, สนทนา, 6 มิถุนายน 2544)เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่าครูข้างถนนมีความเข้าใจ รู้จัก เห็นภาพ มองเห็นธรรมชาติและวิถีชีวิต ของเด็กเร่ร่อนเป็นอย่างดี ครูข้างถนนระลึกเสมอว่า เด็กเหล่านี้ เป็นเด็ก เป็นเด็กผู้ชาย และเป็นเด็กที่ประสบปัญหาหลายด้าน

เด็กเร่ร่อน ที่พบในปัจจุบันจัดเป็นกลุ่มเด็กวัยเด็กตอนกลางไปจนถึงวัยรุ่นที่ประสบปัญหาถูกรุมเร้ารอบด้านและปัญหาเหล่านั้นซึมลึกมาเป็นระยะเวลายาวนานและต่อเนื่อง เด็ก

ทุกคนมีปัญหาสุขภาพกาย สุขภาพจิต ปัญญา อารมณ์และสังคม มีลักษณะก้าวร้าว เกเร เอาตัวรอด ขาดความไว้วางใจบุคคลอื่น ขาดการพัฒนาการตามวัยทั้งร่างกาย สติปัญญาและอารมณ์ คาดเดาอายุจากขนาดของร่างกายที่มองเห็นได้ค่อนข้างยาก การที่จะเข้าถึงเพื่อสร้างสัมพันธ์ที่ สร้างความไว้วางใจ ความน่าเชื่อถือกับเด็กเหล่านั้นได้ ต้องใช้คุณสมบัติส่วนตัวของครูข้างถนนและปัจจัยหลายอย่าง ประกอบร่วมกับสถานการณ์ที่เอื้ออำนวย บางครั้ง ครูข้างถนนต้องสามารถจัดสถานการณ์ที่เอื้อต่อการทำงานได้ ดังนั้น กล่าวได้ว่า ครูข้างถนนที่มีความสามารถส่วนตัวในการทำงานและความสามารถในการสื่อสารค่อนข้างสูง จะสามารถเข้าถึงสร้างความสัมพันธ์ ทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ที่ดีและจะได้รับการยอมรับสนับสนุนและได้รับความเป็นกันเองมากกว่าผู้ที่มีความสามารถในการสื่อสารต่ำ(Glen H.Stamp,1999) อย่างไรก็ตาม มาตรฐานและลักษณะของความเป็นผู้มีความสามารถในการสื่อสารกับบุคคลทั่วไป หรือแม้แต่กับเด็กและเด็กเร่ร่อน มีความแตกต่างกัน กระบวนการสื่อสารของครูข้างถนนที่สร้างการเข้าถึง ความสัมพันธ์และมีปฏิสัมพันธ์กับเด็กเร่ร่อน จนกระทั่งเด็กไว้วางใจ ยอมรับจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่มีส่วนในการที่จะวัดว่าโครงการดังกล่าวบรรลุวัตถุประสงค์ในการโน้มน้าวให้เด็กหยุดการเร่ร่อน และกลับไปสู่ชีวิตปกติตามความต้องการของเด็กแต่ละคน

ความเข้าใจในแนวคิดและปรัชญาการทำงานจึงสะท้อนออกมาในความสามารถเข้าใจบทบาทหน้าที่ของครูข้างถนน พบว่าครูข้างถนนมีแนวคิด ที่จะ ฝึกทักษะชีวิต ให้ทางเลือกและพัฒนาตนเองตามความเป็นไปได้จริงในกลุ่มเด็กเพื่อให้เด็กเร่ร่อน รู้จักโลกที่เป็นจริงในชีวิตการเร่ร่อน รู้และเข้าใจปัญหาที่พบในขณะเร่ร่อน ครูจะเสนอทางแก้ปัญหา ผลักดันให้เกิดความคิด โดยมุ่งเป้าหมาย 2 ระดับ คือ

- (1) เป้าหมายเฉพาะหน้า เช่น สุขภาพ โรคภัยไข้เจ็บ เป็นต้น
- (2) เป้าหมายระยะยาว ในการพัฒนาชีวิตให้ดำรงอยู่ในสังคมตามความสามารถเฉพาะตัวของแต่ละคน เช่น การศึกษา การประกอบอาชีพ เป็นต้น

ครูในโครงการครูข้างถนนจะยึดหลักการทำงานเดียวกันในการที่จะไม่ใช่กำลังทำร้าย ทบตีเด็ก มีการดู ว่ากล่าวสั่งสอนด้วยถ้อยคำสุภาพ และระลึกลึกซึ้งว่าเด็กเหล่านี้ต้องการการดูแลและสร้างสรรค์ตั้งที่ธีระพันธ์ ศุภกระกาญจน์จะกล่าวว่าตนเองจะไม่พูดคุยกับเด็กเวลาโมโหหรืออารมณ์ไม่ปกติ ดังนั้น วัตถุประสงค์ในการทำงาน คือ การรุกเพื่อพบและเพื่อช่วยเหลือเด็กเร่ร่อน โดยใช้ทุกวิถีทางยกเว้นการใช้กำลังบังคับ จับกุม ที่จะให้เด็ก (โดยเฉพาะเด็กเล็กและเด็กหญิง) เข้าบ้านโดยเร็ว (บ้าน หมายถึง บ้านสร้างสรรค์เด็กหรือบ้านอุปถัมภ์เด็ก-ผู้วิจัย)

ปรัชญาแนวคิด ดังกล่าว อาจสร้างมุมมองของคำจำกัดความ คำว่าเด็กเร่ร่อนในอีกแง่มุมหนึ่ง กล่าวคือ เด็กได้รับการพัฒนาตามศักยภาพของตนที่แตกต่างและหลากหลาย เนื่องจากเด็กมีความเชื่อสัจธรรมกับความเป็นมนุษย์ของตน ทนการใช้อำนาจตามอารมณ์ของผู้ใหญ่ให้เด็กเป็นไปตามความคิดความต้องการของตนไม่ได้ เด็กจึงตัดสินใจหนีออกจากครอบครัว(ระพี สาทริก,2541) เด็กเร่ร่อนจึงเป็นเด็กที่ประสบปัญหา ไม่ใช่เด็กมีปัญหา (ธีระพันธ์ ศุภกระกาญจน์ ,สนทนา, 14 พฤศจิกายน 2543)

การเข้าใจธรรมชาติของเด็กเร่ร่อน ทำให้ครูข้างถนนจึงเรียนรู้ที่จะใช้เวลากับเด็กในการติดตาม ไม่รีบร้อนที่จะทำความรู้จัก เป็นการติดตามทำความคุ้นเคยกับเด็กอย่างเจียบๆและเป็นธรรมชาติ ไม่รีบร้อนในการให้ความช่วยเหลือ ค่อยเป็นค่อยไป จนถึงจุดที่เด็กไว้วางใจ เมื่อเด็กแน่ใจว่าครูไม่เป็นอันตราย ไม่รุกราน ไม่ทำร้าย เห็นความหวังดี เห็นว่าเป็นที่พึ่ง เด็กจึงจะเข้าหาครูเอง ดังคำกล่าวที่ว่า “ต้องซื้อใจด้วยใจ” (สมพงษ์ จิตระดับ, สัมภาษณ์, 15 มิถุนายน 2544)

1.2 กลยุทธ์ทางปฏิบัติการ ด้วยวิธีการดังต่อไปนี้

พบว่าการทำงานแต่ละวันจะประกอบด้วยกิจกรรม 2 ประเภท ได้แก่

1. กิจกรรมการสนทนาเพื่อการเข้าถึงและสร้างสัมพันธ์กับเด็ก พบว่า ในการสื่อสารทุกครั้งครูข้างถนนจะมีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน และบอกถึงวัตถุประสงค์ที่ครูต้องการ ไม่โกหก บิดเบือน รักษาและทำตามสัญญา เช่น หากครูต้องการให้เด็กไปบ้านสร้างฯเพื่อทำความรู้จักเส้นทาง ครูจะใช้คำพูดที่เข้าใจชัดเจน ตัวอย่างเช่น ไปเที่ยวบ้านสร้างฯกับครูให้รู้จักทาง วันหลังอยากไปอยู่จะได้ไปเองได้ เป็นต้น คำพูดที่แสดงการรักษาสัญญา ไม่โกหก เช่น พรุ่งนี้ครูจะมารับ มาเจอครูที่นี่ และครูก็จะมาพบเด็กตามที่สัญญาไว้ เป็นต้น ครูจะมีการตกลงกฎกติกา มารยาทในการทำกิจกรรม โดยให้ออกาสเด็กเลือกและตัดสินใจเอง เช่น หากจะระบายสีต้องเก็บถุงกวาก่อน ซึ่งเด็กมีโอกาสดูคิดใคร่ครวญว่าตนเองต้องการอย่างไรในขณะนั้น และทำตามความต้องการของตนเอง ซึ่งต้องสอดคล้องกับกติกาของครูข้างถนนด้วย ซึ่งนอกจากเด็กจะเรียนรู้ที่จะรู้ถึงความต้องการของตนเอง เด็กยังเรียนรู้ที่จะทำตามความต้องการของผู้อื่น ตามกติกาที่ยอมรับร่วมกัน

2. กิจกรรมการเรียนการสอนที่มีรูปแบบแปลกใหม่ เป็นการเรียนการสอนนอกระบบ สอดคล้องกับวิถีการเร่ร่อน สภาพพื้นที่ สถานการณ์แต่ละวัน พบว่า จากกิจกรรมนี้ ทำให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับเด็กซึ่งเป็นผลทางอ้อม คือ ได้ทราบชื่อ อายุ ความสามารถ ความสนใจและนิสัยของเด็ก ตัวอย่างเช่น ครูตี เรียนรู้ว่า เก้า (เด็กชาย อายุ 13 ปี)พบในพื้นที่ที่กว้างข้างสถานีรถไฟหัวลำโพง เก้าไม่ชอบวิชาเลขคณิต แต่ชอบภาษาไทย มีนิสัยไม่ชอบรู้จัก หากอยากรู้หรือคิดขัดในการทำกิจกรรมจะเข้ามาขอความช่วยเหลือเอง สังเกตจากการที่เก้าจะเลือกทำวิชาภาษาไทยแทบทุกครั้งที่มีการทำกิจกรรมการเรียนการสอน เมื่อเก้ารับใบงานไปจะแยกไปหาที่นั่งตามลำพังเจียบๆ ห่างจากเพื่อนๆ ซึ่งเด็กคนอื่นๆส่วนมากจะหาที่นั่งใกล้ๆกัน ทำงานเป็นกลุ่ม อยู่รอบๆครู เป็นต้น

หนูผี (เด็กชาย อายุ 12 ปี) พบในพื้นที่ที่กว้างเช่นกัน หากสังเกตจากการแสดงออกพบว่าเป็นเด็กที่มีอารมณ์ก้าวร้าว รุนแรง โมโหง่าย หงุดหงิดฉุนเฉียว หนูผีชอบกิจกรรมระบายสี และจากการสังเกตพบว่า หนูผีสามารถทำงานระบายสีได้ครั้งละนานๆ ทำจนกระทั่งเสร็จเกือบทุกครั้ง ไม่ใคร่ทิ้งงานไว้ครึ่งๆกลางๆอย่างเด็กบางคน ระหว่างระบายสีจะมีสมาธิ อารมณ์ดี ช่างคุย เลือกใช้สีโทนอ่อนๆ ระบายด้วยความตั้งใจหลังจากระบายสีเสร็จจะเขียนชื่อ “บอย” ไว้ที่มุมภาพ สังเกตจากภาพที่ระบายเสร็จและการเขียนชื่อของตนเองว่า บอย (แทนที่จะใช้สมยานาม) หากไม่เคยเห็นอารมณ์ก้าวร้าวฉุนเฉียวที่หนูผีแสดงออก จะคิดว่าเด็กคนนี้เป็นคนใจเย็นและอ่อนโยน ครูจึงพบว่า หนูผีน่าจะเป็นเด็กที่มีลักษณะแข็งนอกอ่อนใน การแสดงออกตรงข้ามกับบุคลิกจริง อาจเป็นเพราะต้องปกป้องดูแลตนเอง จึงสร้าง”เปลือก” เพื่อให้สามารถมีวิถีการเร่ร่อนได้อย่างโดยไม่ถูกรังแก เป็นต้น

การเล่านิทาน การอ่านออกเสียงช่วยให้เด็กพัฒนาทางปัญญา และเป็นการเรียนรู้เกี่ยวกับศีลธรรม จริยธรรม คุณธรรมต่างๆผ่านเรื่องราวจากหนังสือหรือการ์ตูน ครูข้างถนนใช้กิจกรรมการเล่านิทานและการ์ตูนในการสื่อสารกับเด็กในเรื่องต่างๆ เช่น ความดี ความถูกต้อง เป็นต้น นอกจากนี้ การเลือกประเภทและแนวหนังสือจะเป็นการช่วยให้ครูรู้จักและเข้าใจความต้องการ ความสนใจ ความสามารถของเด็กทั้งในการอ่านและการเข้าใจเรื่องราวได้อีกด้วย

ภาพที่ 25.

กิจกรรมการอ่านนิทาน

รูปภาพนี้เพื่อประโยชน์
เฉพาะการศึกษาวิจัย ห้าม
นำไปเผยแพร่

3.กิจกรรมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต และทักษะในการดำรงชีวิต เช่น ทุกวัน ครูข้างถนนจะเตรียมอาหารหรือขนม เพื่อนำไปให้เด็กเร่ร่อนในพื้นที่ เมื่อครูนำถุงข้าวและไข่ต้มไปแจกให้เด็ก ครูจะสอนวิธีรับประทานให้อร่อยตลอดทั้งถุง ซึ่งถ้าเด็กบางคนไม่ทราบวิธีการ จะลำบากในการรับประทาน เพราะไม่มีช้อนหรือถ้ามีก็เป็นช้อนที่ไม่ใคร่สะอาด เด็กจะกัดไข่ต้มเป็นคำๆสลับกับข้าว ที่เหยาะน้ำปลาหรือใส่น้ำพริกเผาเฉพาะส่วนบนๆของปากถุง ไข่ต้มใบเดียวกัดไม่กี่คำก็หมด จึงต้องกินข้าวที่เหลือเปล่าๆ จืดชืดไม่มีรสชาติ ครูจะสอนให้เด็กเอาไข่ที่ปอกเปลือกแล้วใส่ลงไปลงในข้าว เหยาะน้ำปลาแล้วขยำให้ละปนกันทั่วทั้งถุงแล้วบีบข้าวเป็นก้อนพอดีคำ แล้วจึงส่งเข้าปาก วิธีนี้ เด็กจะอร่อยกับข้าวทุกคำตั้งแต่คำแรกจนคำสุดท้าย โดยไม่ต้องใช้ช้อนหรือใช้มือที่สกปรกหยิบจับอาหาร เป็นต้น

ภาพที่ 26. กิจกรรมการรับประทาน “ข้าวขยำไข่ต้ม”

รูปภาพนี้เพื่อประโยชน์เฉพาะการศึกษาวิจัย ห้ามนำไปเผยแพร่

ระหว่างการมีปฏิสัมพันธ์กับเด็ก หากครูพบเหตุการณ์ที่เด็กทะเลาะกัน ครูจะไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยว จะปล่อยให้เด็กจัดการกันเอง ส่วนมากไม่พบว่าเด็กมีพฤติกรรมรุนแรงต่อหน้าครู บางครั้งเด็กแสดงอาการเกรงใจครู ด้วยการมองมาทางครูเพื่อว่าครูจะมีปฏิกิริยาอย่างไร และเมื่อเห็นว่าครูไม่มีปฏิกิริยา สักครูเด็กก็จะเลิกกันไปเอง หากพบว่าเรื่องมีแนวโน้มจะรุนแรงเด็กไม่สามารถตกลงกันได้ ครูจึงจะเข้าไปห้ามแยกเด็กออกจากกัน (ส่วนมากครูผู้ชายจะมีบทบาทดังกล่าว ครูผู้หญิงจะใช้เพียงการห้ามด้วยคำพูด)

กลยุทธ์อื่นๆ เช่น เด็กต้องการทราบเบอร์โทรศัพท์ของบ้านสร้างหรือของครูคนใดคนหนึ่ง เพื่อติดต่อยามที่เด็กต้องการ ครูจะจดตัวเลขขนาดค่อนข้างใหญ่ ด้วยลายมือที่ชัดเจน อ่านง่าย พร้อมอ่านเลขให้ฟังทีละตัว ให้เด็กลองอ่านเองจนถูกต้องทุกตัว พร้อมกับบอกวิธีการใช้โทรศัพท์ เริ่มตั้งแต่จำนวนเงินและขนาดเหรียญที่ต้องใช้ การหยอด สัญญาณต่างๆ จนเสร็จสิ้นกระบวนการ (ไม่พบว่าครูคนใดพาเด็กไปทดลองใช้โทรศัพท์เพื่อโทรจริง เป็นไปได้ว่าสถานการณ์และเวลาไม่เอื้ออำนวย และครูมั่นใจว่าเด็กส่วนใหญ่เข้าใจและสามารถทำจริงได้ด้วยตนเอง)

1.2.1 การวิเคราะห์ และการค้นหาความต้องการที่แท้จริง

ครูข้างถนนจะใช้วิธีการวิเคราะห์และประเมินเด็กเร่ร่อนที่พบแต่ละคน โดยการแสวงหาข้อมูลด้วยวิธีการสังเกต การหาข้อมูลจากเด็ก โดยตรงและการหาข้อมูลทางอ้อมจากเด็กอื่นหรือบุคคลแวดล้อม เช่น แม่ค้าพนักงานกวาดถนน มอเตอร์ไซค์รับจ้าง ครูข้างถนนหน่วยงานอื่นๆ เป็นต้น เมื่อได้ข้อมูลเบื้องต้น ครูจึงดำเนินการต่างๆตามความเหมาะสม เพื่อเข้าพบเด็กและช่วยเหลือต่อไป

การช่วยเหลือที่ตรงความต้องการจะเกิดขึ้นได้ต้องใช้เวลาให้เกิดการเข้าถึงสิ่งที่อยู่ในใจลึกๆของเด็ก ความช่วยเหลือที่ไม่ตรงความต้องการ นอกจากไม่เป็นผลดีต่อเด็กแล้วยังอาจทำให้ความสัมพันธ์ของครูและเด็กมีระดับที่ต่ำลงด้วย ตัวอย่างกรณี “ส้ม”

ส้ม เป็นเด็กหญิงลูกของโสภณี ช่วงทดลองโครงการ บ้านสร้างสรรค์ได้กับดูแลทั้งเด็กชายและหญิง ส้มดมกาวและเข้าๆออกๆบ้านสร้างฯหลายครั้ง ไม่ค่อยพูดจา เมื่อครูพูดด้วยมักก้มหน้า วันหนึ่งครูพาเด็กๆไปเยี่ยมเด็กพิการซ้ำซ้อน และให้กลับมาพูดคุยแสดงความคิดเห็นกันว่ารู้สึกอย่างไร ส้มไม่แสดงความคิดเห็นอะไร วันหนึ่งส้มหนีออกจากบ้านไปหลายวัน และกลับมานั่งดมกาวอยู่ฝั่งตรงกันข้ามกับบ้าน ครูหลายคนพยายามไปพูดคุย แต่ส้มไม่ยอมพูดอะไรกับใคร ธีระพันธ์ ศุภกระกาญจนะจึงเดินออกไปและถามว่า คิดอย่างไรจึงมานั่งดมกาวที่นี่ ส้มอยู่ในอาการมึนเมา ทำท่าดึงดาวมาจากฟ้าส่งให้ธีระพันธ์ ศุภกระกาญจนะ แล้วพูดว่า “หนูให้ครู” ธีระพันธ์ ศุภกระกาญจนะจึงถามว่า “เอาดาวมาให้ครูทำไม” ส้มไม่ตอบ พูดต่อไปว่า “แม่หนูก็ตื่นะ ถึงแม่จะเป็นกระหรีแต่แม่ไม่เคยทิ้งหนูเหมือนน้องพวกนี้นั้น (หมายถึงเด็กพิการซ้ำซ้อน) หนูอยากเจอแม่” ปัจจุบันส้มช่วยแม่ขายของที่ตลาดได้รุ่งโคราช เมื่อธีระพันธ์ ศุภกระกาญจนะไปเยี่ยมและถามถึงว่าทำไมเมื่อก่อนจึงดื้อ ส้มตอบว่า “หนูอยู่กับแม่สองคน พ่อก็ทิ้ง หนูมีแม่เป็นเพื่อน ครูมาพาราหนูไปจากแม่ทำไม หนูไม่ได้ต้องการเรียนหนูต้องการอยู่กับแม่” ธีระ

พันธ์ ศุภกระกาญจนะมีความคิดว่า การนำเด็กเข้าบ้านและตัดสินใจให้เด็ก เป็นสิ่งที่ดี เช่น การให้เรียน หนังสือหรือฝึกอาชีพ แต่อาจไม่ตรงกับความต้องการของเด็ก ดังนั้น การเข้าถึงเด็กต้องค้นลงไปในเรื่อง ลึก ซึ่งต้องใช้เวลา การสังเกตและความใกล้ชิด บางทีสถานการณ์บางอย่างอาจเอื้ออำนวยให้ครูได้พบสิ่ง ที่เด็กต้องการแท้จริง การเข้าถึงเด็กจึงต้องรอคอย (ธีระพันธ์ ศุภกระกาญจนะ, สัมภาษณ์, 12 มิถุนายน 2544)

การวิเคราะห์ เพื่อค้นหาความต้องการของเด็ก พบว่า ครูข้างถนนใช้คุณสมบัติ ส่วนตัวในการ ปฏิบัติการ ได้แก่

1.2.1.1 ความอดทน ตั้งใจจริง ความรักในงานและเชื่อมั่นในตัวเด็ก

เนื่องจากลักษณะงานเชิงรุก เป็นงานที่ต้องใช้พลังกายพลังใจและความอดทนทั้งต่อสภาพอากาศ ความ เหน็ดเหนื่อย สภาพพื้นที่ สภาพเด็ก การเดินทาง และต้องเผชิญกับสถานการณ์ต่างๆที่ไม่สามารถควบคุมได้ จาก การร่วมปฏิบัติงานเป็นอาสาสมัครครูข้างถนนในช่วงการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยใช้เวลาส่วนมาก ร่วมงานและพักอาศัย ในบ้านสร้างสรรค์เด็กร่วมกับครูข้างถนน เป็นระยะตลอดเวลาการเก็บข้อมูล พบว่าครูข้างถนนประสบความสำเร็จ ยากลำบากในการเดินทางเข้าออกบ้านสร้างในการทำงานแต่ละวัน งานในแต่ละวันเป็นช่วงเวลาที่ยาวนานและต่อ เนื่อง ซึ่งครูข้างถนนที่เป็นกลุ่มตัวอย่างที่พักในบ้านสร้างสรรค์เด็ก มี 3 คน (ครูโต๊ะ ครูเก้ และครูพงษ์ ส่วนครู มินท์พักอาศัยกับครอบครัวที่รังสิตคลองห้า) ครูข้างถนนทุกคน มีภาระหน้าที่รับผิดชอบในบ้านสร้างฯนอกเหนือ จากงานข้างถนน ครูพงษ์มีหน้าที่ควบคุมดูแลการทำอาหารเช้า ต้องตื่นประมาณ 05.30 น. ครูเก้ดูแลปลูกเด็กนักเรียนและดูแลการแต่งกาย ตื่น 5.30 น. เช่นกัน ครูโต๊ะ ดูแลเด็กบ้านปลูกเด็กประมาณ 6.00น. การประชุมประจำ วันเริ่ม 8.30น.ที่บ้านสร้างสรรค์เด็ก และเสร็จภาระกิจประมาณ 17.30-18.30 น. (รวมเป็นระยะเวลาทำงาน ทั้งสิ้น 10 ชั่วโมง โดยประมาณ ทั้งนี้ไม่นับรวมตั้งแต่เวลาตื่นเพื่อทำงานภายในบ้าน ซึ่งจากช่วงเลิกงานต้องใช้ เวลาเดินทางจากพื้นที่กลับที่พักอีกประมาณ 2 ชั่วโมง) ซึ่งบางครั้งหากมีสถานการณ์บางอย่างอาจทำให้เวลาการ เลิกงานเลยช่วงเวลาที่ปกติออกไปอีกถึงตีคืน ระยะทางจากถนนรังสิตคลองสาม เข้าบ้านสร้างสรรค์เด็ก (ซอยชล มาครพิหารณ์) เป็นระยะทางประมาณ 4 กิโลเมตร ช่วงกิโลเมตรแรก มีหมู่บ้าน มีไฟราทางริมถนนคอนกรีต มี รถผ่านสัญจรไปมาบ้างเป็นระยะ หลังจากนั้นเป็นทางราดยางขนาดรถสวนกันได้สองคัน ไม่มีไฟราทาง สองข้าง ทางเป็นสวน นา และบ่อปลา มีบ้านตั้งอยู่ห่างๆ การเข้าออกส่วนมากครูใช้จักรยานและการขออาศัยโบกรถ (ยก เว้นครูมินท์มีมอเตอร์ไซด์ส่วนตัว) ซึ่งส่วนมากเป็นรถกระบะเปิดประทุน เพื่อความปลอดภัยของครูในการขอ โดยสาร ครูจะนั่งที่กระบะหลัง รถที่ให้ความสงเคราะห์ส่วนมากเป็นขาประจำที่รู้จักครู หรือเคยได้ยินเรื่องราว การทำงานของครูข้างถนนและมูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก หรือเป็นคนในพื้นที่บริเวณนั้น หากไม่มีจักรยานหรือรถผ่าน เข้าออก ครูใช้วิธีการเดินหรือบางครั้งหากดีกมากๆ ฝนตกหรือมีเด็กเข้ามาด้วย จะโทรเข้าเพื่อขอให้ครูเล็กขับรถ กระบะของมูลนิธิออกมารับ

การประชุมเช้าก่อนการออกปฏิบัติงานในแต่ละวันระหว่างครูข้างถนน ครูประจำบ้านสร้างสรรค์ มีขึ้น เป็นประจำทุกวัน จันทร์-ศุกร์ เวลาประมาณ 8.00-8.30 น. จะเป็นการรายงานสภาพการณ์และการทำงานของ วันที่ผ่านมา ว่าพบเด็กคนใด มีปัญหาในการทำงานหรือพบพฤติกรรมใด เป็นการแลกเปลี่ยนข้อมูล ความคิดเห็น

ข้อเสนอแนะระหว่างครู และเป็นการรายงานผลการปฏิบัติงานให้ ชีระพันธ์ ศุภระกาญจนะ ซึ่งเป็นหัวหน้าโครงการได้ทราบ พร้อมทั้งการกำหนดแผนการทำงานประจำวันหรือประจำสัปดาห์ รวมทั้งรับทราบความเคลื่อนไหวหรือปฏิทินกิจกรรมพิเศษที่จะมีขึ้น ครูออกปฏิบัติงานข้างถนนในวันจันทร์-พฤหัสบดี สำหรับวันศุกร์เป็นวันเขียนรายงานผลการปฏิบัติงานประจำสัปดาห์ งดออกพื้นที่ 1 วัน

ภาพที่ 27.-28. ทางเข้าบ้านสร้างสรรค์เด็ก

รูปภาพนี้เพื่อประโยชน์เฉพาะการศึกษาวิจัย ห้ามนำไปเผยแพร่

หลังจากประชุม ประมาณ 9.30 น. ครูพร้อมกับกระเป๋าเป้ที่บรรจุข้าว ไข่ต้ม น้ำพริก น้ำปลาหรือขนม รวมทั้งอุปกรณ์การเรียนการสอน เช่น หนังสือ ซิทขนาดA4ที่เป็นการถ่ายเอกสารบทเรียนต่างๆ สมุดการ์ตูน สำหรับระบายสีเล่มขนาดครึ่งA4 ส่วนมากเป็นการ์ตูนที่อยู่ในความนิยม เช่น คราก้อนบอล ปังแมน โดเรมอน เซลามูน ดิจิมอน เป็นต้น กล้องสี เกมส์ต่างๆ เช่น จิกซอว์ โดมิโน บิงโก เป็นต้น เดินทางออกพื้นที่ด้วยจักรยาน หรือขอโบกรถไปต้นซอย เพื่อรอขึ้นรถประจำทาง ส่วนมากจะไปลงรังสิตเพื่อขึ้นรถไฟ หากเป็นงานที่วางแผน การลงพื้นที่เป็นหัวลำโพงซึ่งเป็นพื้นที่หลัก บางครั้งจะแวะเยี่ยมเด็กที่รังสิตก่อนประมาณ 2 ชั่วโมงแล้วจึงต่อไป ที่หัวลำโพง พบว่าการรอโบกรถและการรอรถประจำทางหรือรถไฟบางครั้งใช้เวลาเดินทางประมาณ 2 –3 ชั่วโมง กว่าที่จะถึงพื้นที่

นอกจากความยากลำบากในการเดินทาง พบเรื่องที่เป็นตัวอย่างในความอดทนต่อเด็กที่พบระหว่างการเดินทาง เก็บข้อมูล กล่าวคือ บางครั้งครูพบสถานการณ์ที่เด็กอยู่ในสภาพเมายาและแสดงออกอย่างก้าวร้าว รุนแรง เอก ลักษณ์ (เด็กชาย อายุ18 ปี) พบในพื้นที่หัวลำโพงสามย่านและสาทร ออกเร่ร่อนตั้งแต่อายุ 13 ปี บิฑามารดาแยก ทางกัน เด็กเคยเข้าสถานแรกรับปากเกร็ด จบการศึกษาชั้นประถมปีที่ 6 ใช้ยาเสพติดทุกประเภท เข้าออกบ้าน สร้างๆและบ้านสงเคราะห์อื่นๆหลายครั้ง ในสภาพอารมณ์ปกติจะพูดเสียงเบา ไม่ชอบสบตา หากเมาจะก้าวร้าว มาก เด็กเร่ร่อนหลายคนให้ข้อมูลตรงกันว่าเอกลักษณ์ทำตัวเป็น”จ๋าใหญ่” ในพื้นที่สาทร ครูตะและครูเก้ พบเอกลักษณ์เมา อยู่บริเวณสวนสาธารณะเชิงสะพานสาทร เมื่อพบครู เอกลักษณ์ คำว่าส่งเสียงดังและแสดงอาการคล้าย จะทำร้าย มีการขว้างปาถุงน้ำจิ้มไก่ และตะ โคนไล่ครูให้ออกจากพื้นที่ ครูประเมินสถานการณ์แล้ว เห็นว่า เอก ลักษณ์อยู่ในระยะห่างมากพอที่จะไม่สามารถทำร้ายหรือขว้างปาสิ่งของมาถึงบริเวณที่ครูนั่งอยู่ได้ หรือหากเด็ก เข้ามาใกล้ ครูสามารถหนีออกจากบริเวณดังกล่าวได้ทัน ครูจึงแสดงอาการเฉย ไม่ได้ตอบและไม่พยายามสื่อสาร กับเอกลักษณ์ ระหว่างนี้ครูยังคงทำกิจกรรมการสนทนากันและร่วมกับเด็กอื่นเป็นปกติ เวลาผ่านไปประมาณ 1 ชั่วโมง ระหว่างนี้ เอกลักษณ์ยังคงมีอาการฮึดฮัด ตะ โคนคำว่าครูเป็นครั้งคราว เป็นระยะ จนกระทั่งสงบลง ครู แจกข้าวและไข่ต้มให้เด็กบางคนที่อยู่บริเวณนั้น เอกลักษณ์เดินมาหาครูและขออาหารด้วยท่าที่สงบเรียบร้อย ครู พุดคุยซักถามอย่างเป็นปกติ และชี้แจงให้ฟังถึงความไม่เหมาะสมในพฤติกรรมที่แสดงต่อครู กล่าวถึงความ สัมพันธ์ ความรู้จัก การช่วยเหลือที่ครูมีให้ตลอดระยะเวลาการเร่ร่อนของเด็กที่ผ่านมา เอกลักษณ์แสดงอาการ ยอมรับ ครูตะขอให้เอกลักษณ์ขอโทษในสิ่งที่ทำไป แล้วจึงให้อาหาร สนองความต้องการพื้นฐานขณะนั้นของเด็ก

1.2.1.2 สัญญาและการรักษาสัญญา

ครูข้างถนน จะรักษาคำพูด คำสัญญาและปฏิบัติตามคำสัญญาที่มีต่อเด็ก ไม่โกหก และชัดเจน เนื่องจาก พบว่า การที่อาสาสมัคร นิสิตนักศึกษา ผู้ทำวิจัย ผู้ฝึกงาน ที่มีโอกาสได้พบกับเด็ก สัญญาเด็กในเรื่องต่างๆ เช่น สัญญาว่าจะนำขนม สิ่งของ เครื่องใช้ เป็นต้น มาให้ หรือสัญญาว่าจะมาพบเด็กอีกแล้วไม่ทำไม่มาหรือทำไม่ได้ เป็นปัญหาเป็นภาระ ที่ครูข้างถนนต้องแก้ไข เพื่อไม่ให้เด็กเกิดความสับสน ความน้อยใจ ซึ่งจะเป็นสาเหตุของการ ยุติหรือสิ้นสุด หรือลดระดับความสัมพันธ์และความไว้วางใจต่อครู แม้ว่าเด็กเร่ร่อนจะมีปัญหาพัฒนาการทางร่างกาย อารมณ์และสังคม แต่เด็กหลายคนมีพัฒนาการทางสติปัญญาอยู่ในระดับเด็กทั่วไป มีความสามารถในการจด จำ หากเป็นสิ่งที่ประทับใจ ดังนั้น การสัญญาบางอย่างที่เป็นการสร้างความหวังแก่เด็กไม่ว่าในเรื่องใดเป็นสิ่งที่มิ ผลิตต่อความสัมพันธ์ต่อเด็กทั้งสิ้น

1.2.1.3 ความช่างสังเกตและความจำ

ครูช่างถนนมีความช่างสังเกตและช่างจดจำ ไม่เร่งรัดเด็ก ไม่บังคับ ให้ทางเลือก ครูนำประโยชน์จากคุณสมบัติดังกล่าวมาปรับใช้ในการทำงาน ใช้สิ่งที่สังเกตพบที่เกี่ยวกับเด็กหรือสิ่งแวดล้อมใกล้ตัวเด็กมาเป็นหัวข้อในการพูดคุยเพื่อสร้างการเข้าถึง และสร้างความสัมพันธ์กับเด็ก จากการสังเกตครูจะพบหลายสิ่งหลายอย่างที่เกี่ยวข้องกับเด็ก เช่น รอยแผล ลักษณะอาการเจ็บป่วย รูปร่างที่ผอมลงหรือสมบูรณ์ขึ้น เสื้อผ้าที่เด็ก รองเท้าหรือเครื่องประดับ เครื่องใช้บางอย่างของเด็ก ทรงผม เป็นต้นเหล่านี้ ครูช่างถนนจะนำมาใช้เป็นข้อมูลสร้างหัวข้อพูดคุยกับเด็ก ทำให้ได้รู้จักและทราบถึงเรื่องราวต่างๆ ความต้องการความช่วยเหลือด้านๆต่างๆ การแสดงความห่วงใยหรือการให้คำแนะนำในการดูแลรักษาตนเอง เป็นวิธีหนึ่งในการเข้าถึงเด็กและสร้างและสานความสัมพันธ์กับเด็กเร่ร่อน ตัวอย่างเช่น

ตี (เด็กชาย อายุ 13 ปี) พบในพื้นที่หัวลำโพง ครั้งแรกที่พบผู้วิจัยครูช่างถนนแนะนำว่า ผู้วิจัยชื่อครูนก ตี ไม่ยอมพูดคุยได้แต่มองหน้าและยืนอยู่ห่างๆ ตีมีแผลที่ท้องด้านข้างขนาดเท่าเหรียญบาท ผู้วิจัยทราบเนื่องจากสังเกตเห็นรอยคราบน้ำเหลืองที่ซึมผ่านเสื้อยืดออกมาเป็นวงใหญ่ จึงถามและขอดูแผล ตีเปิดให้ดูแบบไม่เต็มใจ ด้วยช่วงระยะเวลาสั้นๆ ครูเท็จชวนให้ตีเข้าบ้านสร้างฯเพื่อทำแผลและรักษา (เนื่องจากวันนั้นไม่ได้เตรียมอุปกรณ์ทำแผลมาด้วย) แต่ตีไม่ยอม ในการพบกันครั้งต่อมา ผู้วิจัยเห็นสังเกตคราบน้ำเหลืองที่ชัดเจนขึ้นและมีรอยคราบเลือดปนอยู่ จึงคิดว่าแผลหรือฝีดังกล่าวน่าจะมีขนาดใหญ่และลึกขึ้น อักเสบและเด็กคงเจ็บปวด ครูตีและครูเก็บพูดคุยทักทายและถามถึงแผลพร้อมกับแสดงความห่วงใย ตีแสดงอาการที่ผู้วิจัยสังเกตพบว่าแปลกใจที่ครูจำได้ว่าตนเป็นแผล ผู้วิจัยพูดคุยแสดงความห่วงใยกับตี ถามถึงสาเหตุที่เป็นแผลและการดูแลทำความสะอาดครั้งนี้ ตียอมพูดคุยมากขึ้น และในครั้งต่อมา ตีเดินมาหาผู้วิจัย เปิดแผลที่ตีขึ้นให้ดูและบอกว่าไม่เจ็บแล้ว การที่ตีไว้ใจ กล้าเข้ามาหาและพูดคุยด้วย แสดงว่าผู้วิจัยสามารถสร้างความสัมพันธ์และเป็นที่ยอมรับใจของตีได้ในระดับหนึ่ง ปัจจุบันครูตำรวจปทุมวันส่งตีกลับสู่ครอบครัวเรียบร้อยแล้ว

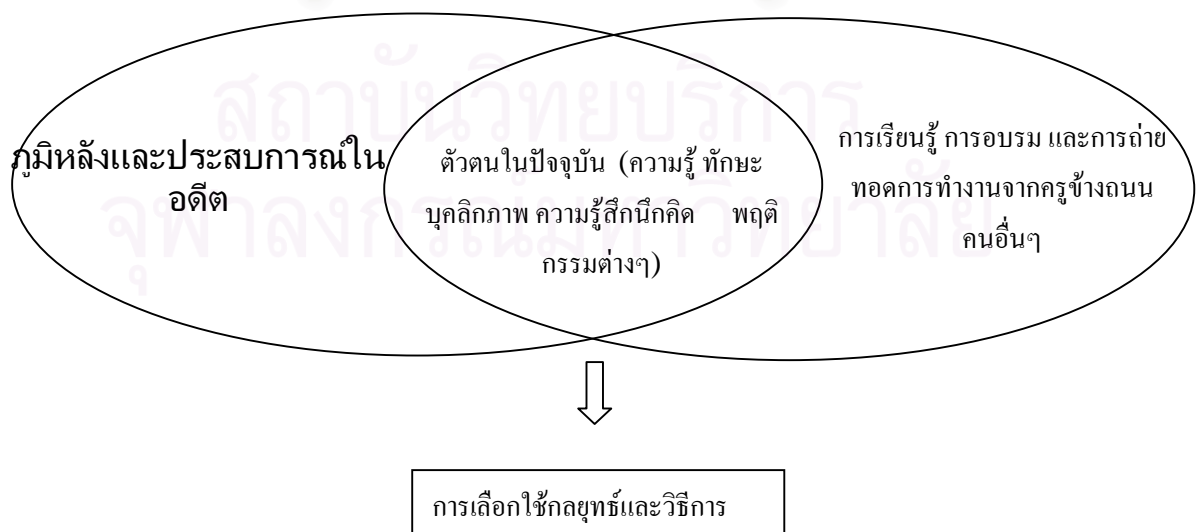
ในช่วงระยะที่พบมีล์(เด็กชาย อายุ 14 ปี) ในพื้นที่ที่ตีกร้าง ครูมีนสังเกตเห็นว่ามีล์ผอมลงมาก และมีฝีหลายเม็ดที่ข้างหูและบริเวณศีรษะ ทั้งที่เริ่มพุพองเป็นเม็ดบวมแดงและที่แตกเป็นน้ำเหลืองปนเลือดของมีล์เด็ก ในพื้นที่หัวลำโพง ที่ย้ายมาจากพื้นที่อื่น มีล์เคยป่วยหนัก เข้ารับการรักษาและพักอยู่บ้านสร้างฯช่วงระยะเวลาหนึ่ง มีประวัติใช้ยาเสพติดประเภทฉีด ร่วมกับผู้ใหญ่และเด็กหลายคนในพื้นที่เดิมมาก่อน ผลเลือดระบุว่ามีล์มีเชื้อ HIV และเริ่มมีอาการแสดงออกทางแผลและผิวหนัง จากการพูดคุยมีล์เล่าให้ฟังว่า จะใช้เข็มหลังจากที่ผู้ใหญ่ใช้แล้ว(เพื่อนที่เสพยาด้วยกันบางคน ปัจจุบันเข้ารับการรักษาที่ศูนย์เมอร์ซี่ เนื่องจากโรคเอดส์ขั้นรุนแรงแล้ว) ครูพูดคุยซักถามอาการอื่นๆ ระบบการขับถ่าย การรับประทานอาหาร ความผิดปกติต่างๆ พร้อมกับจับเสื้อและกางเกงของเด็กเปิดดู โดยรอบโดยไม่มีอาการรังเกียจ ครูพบว่าบริเวณเอวด้านหลังมีฝีอีกหลายเม็ด ครูให้ความรู้เรื่องระยะและอาการต่างๆของโรค พร้อมกับการดูแลตัวเอง แสดงอาการห่วงใยและมีล์ทั้งคำพูด น้ำเสียงและท่าทาง มีล์ยังคงยืนย่นที่จะอยู่ในพื้นที่ แต่ขอพบครูจากศูนย์เมอร์ซี่ (ครูอาร์ม) ครูมีนจึงโทรศัพท์ติดต่อให้ครูอาร์มมาพบเด็ก หลังจากพบครูอาร์มมีล์สัปดาห์ก่อนที่จะเข้ารับรักษาตัวโดยอ้างว่าขอให้ได้ไปเที่ยว (ทัศนศึกษา)ทางรถไฟกับครูตำรวจปทุมวันก่อน ปัจจุบัน มีล์ยังคงเร่ร่อนในพื้นที่หัวลำโพง

นอกจากนี้ ผู้วิจัยสังเกตพบว่า ครูทุกคนจำหน่ายจำชื่อ อายุ ประวัติเด็ก ได้ค่อนข้างแม่นยำ ทำให้สามารถสานความสัมพันธ์ต่อได้ทันทีเมื่อพบเด็ก โดยไม่ต้องรื้อฟื้นหรือสอบถามจากเด็กซ้ำ ครูจะกล่าวท้าวความถึงเรื่องราวในอดีต ด้วยถ้อยคำและท่าทีที่ทำให้เด็กมั่นใจว่าครูรู้จักและจำเด็กได้เป็นอย่างดี และสามารถไว้วางใจครูได้ แม้ไม่ได้พบกันเป็นระยะเวลาานาน หรือพบในต่างพื้นที่ก็ตาม นอกจากนี้ความช่างสังเกตและการจดจำที่แม่นยำ ทำให้เด็กเร่ร่อนรู้สึกว่าคุณครูเป็นคนพิเศษ เป็นคนสำคัญคนหนึ่งของคุณ ความรู้สึกเช่นนั้นเป็นผลเชิงบวกต่อการเข้าถึงและการสร้างสัมพันธ์

1.2.1.4 ความสามารถรอบด้านและความสามารถในการทำงานเป็นทีม

ครูช่างถนนต้องมีความสามารถรอบด้าน ไม่จำเป็นต้องเก่งทางปฏิบัติจริงทุกอย่างแต่ต้องรอบรู้ สามารถให้คำแนะนำได้หลายด้าน และสามารถทำงานเป็นทีม ช่วงเวลาที่ผู้วิจัยเข้าเก็บข้อมูลภาคสนาม เป็นช่วงที่ครูช่างถนนเปลี่ยนมาใช้กลยุทธ์การเข้าหาเด็กเป็นทีม เพื่อสร้างความตื่นตัว และสร้างบรรยากาศที่คลั่งกักแทนการทำงานแบบแยกกันคนละพื้นที่

การที่ผู้ช่วยครูช่างถนน (ครูพงษ์) และผู้ช่วยครูช่างถนนฝึกหัด (ครูเก๋) แม้จะมีคุณวุฒิและวัยวุฒิไม่มากเมื่อเทียบกับครูช่างถนน แต่การมีประสบการณ์ในการเป็นเด็กด้อยโอกาสด้วยตนเองทำให้มีความเข้าใจพื้นฐานปัญหาและความต้องการของเด็ก มีความรู้สึกร่วม ภูมิหลังและประสบการณ์ดังกล่าวจึงเป็นกรอบอ้างอิงหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อกลยุทธ์และวิธีการในการสื่อสารกับเด็กเร่ร่อน ซึ่งบางส่วนได้ปรับจากประสบการณ์ตรงของตนผสมผสานกับประสบการณ์ในการทำงานร่วมกับครูช่างถนนคนอื่น ซึ่งเป็นไปตามความแตกต่างเฉพาะของแต่ละบุคคล สภาพการทำงานเป็นทีมของครูและผู้ช่วยครู ที่มีความแตกต่าง มีความหลากหลาย เป็นผลดีต่อการทำงาน และการสื่อสารกับเด็กเร่ร่อน อธิบายด้วยแผนภูมิต่อไปนี้

แผนภูมิที่ 5. แสดงกรอบอ้างอิงทางภูมิหลังและประสบการณ์ของครูช่างถนน

ดังนั้น กรอบอ้างอิงของครูข้างถนนแต่ละคน จึงเป็นเงื่อนไขทางความสามารถ ที่ทำให้เกิดความแตกต่างในกระบวนการสื่อสาร การเลือกใช้ กลยุทธ์และวิธีการของครูข้างถนน ซึ่งเป็นผลดีในแง่ของความหลากหลายในทางเลือก ของกลยุทธ์และวิธีการที่จะนำไปใช้ในแต่ละสถานการณ์เฉพาะราย

1.2.2 การช่วยเหลือแบบให้รู้จักช่วยตัวเองมากกว่าการพึ่งพาด้วยการสนองความต้องการ (ให้)และไม่สนองความต้องการเพื่อกระตุ้นความต้องการ(ไม่ให้)

ครูข้างถนนเน้นการให้เด็กรู้จักการช่วยตนเอง โดยวิธีการแนะนำให้คิด แนะนำหนทางที่จะไปสู่สิ่งที่ต้องการ สิ่งหนึ่งที่ครูทุกคนถือปฏิบัติคือการไม่ให้เงินเด็กไม่ว่าเด็กจะขอหรือไม่ก็ตาม และการนำข้าวและไข่ต้มไปแจกให้เด็กในพื้นที่ยังชีพในแต่ละวัน บางครั้งหากครูสังเกตพบว่าเป็นการทำร้ายเด็ก เนื่องจากเด็กรอแต่ความช่วยเหลือจากครูโดยไม่ชวนขายที่จะช่วยตนเองครูจะใช้วิธีการไม่ให้ เช่น ให้ข้าวเปล่าแล้วกระตุ้นให้เด็กรู้จักการทำงานเพื่อให้ได้กับข้าวมาด้วยตนเองเพื่อมารับประทานกับข้าวเปล่าที่ครูให้ เป็นต้น ครูตะกล่าวว่า ช่วงก่อนครูจะนำข้าวไปรับประทานกับเด็กๆบนพื้นที่โดยสลักกัน บางวันครูเป็นผู้นำข้าวไป เด็กมีหน้าที่หากับข้าวมารับประทานพร้อมครู บางวันเด็กเตรียมเฉพาะข้าว ครูจะนำกับข้าวต่างๆไปสมทบ และรับประทานร่วมกัน ในบรรยากาศแห่งการแบ่งปันและเท่าเทียม

การเตรียมข้าวและไข่ต้มจะเตรียมน้อยกว่าจำนวนเด็กเพื่อให้เด็กได้เรียนรู้การให้รางวัล(ได้รับอาหาร)และเด็กที่มีพฤติกรรมไม่พึงประสงค์ที่ปฏิบัติต่อครู และเพื่อนเรียนรู้การลงโทษ(ไม่ได้รับอาหาร)

ปัจจุบัน จากสถานการณ์และรูปแบบการเร่ร่อนที่เปลี่ยนไป วิธีการดังกล่าวจึงมีการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องไปด้วย

1.2.3 การใช้สื่อกิจกรรม

วัลลภ ตังคณานุรักษ์(2540) กล่าวว่ากิจกรรมต่างๆที่ครูข้างถนนใช้เป็นเสน่ห์และทำให้ครูสามารถเข้าถึงและเกิดความใกล้ชิดกับเด็กเร่ร่อนได้ง่ายและเร็วขึ้น (เช่น กิจกรรมวาดภาพระบายสี เกมสัต่างๆ หนังสือการ์ตูน การเล่นเกม เป็นต้น) ผลจากความใกล้ชิดทำให้เกิดความสัมพันธ์ ที่นำมาสู่ความไว้วางใจ เด็กมีแนวโน้มในการเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรม เด็กยอมรับการกลับสู่ครอบครัว กลับสู่ระบบ โรงเรียนและยอมเข้าบ้านที่หลายหน่วยงานจัดขึ้น เลิกยาเสพติด บางรายขอพระบวรพุทธศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจและพัฒนาตนเอง ดังนั้น กิจกรรมหรือสื่อที่ใช้ในการทำกิจกรรมจึงเป็นปัจจัยที่สำคัญในกระบวนการสื่อสารที่ครูข้างถนนใช้กับเด็กเร่ร่อนในการเข้าถึง การสร้างความสัมพันธ์ช่วงระยะที่เป็นคนแปลกหน้าด้วย ดังที่ ศรีกันยา สุกระกาญจนะ (อ้างถึงใน วัลลภ ตังคณานุรักษ์ ,2538) กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างครูข้างถนนกับเด็กเร่ร่อนว่า ความสัมพันธ์ที่ดีจะทำให้ได้ข้อมูลที่ เป็นความจริง ซึ่งจะทำให้การทำงาน การติดตามช่วยเหลือเป็นไปด้วยความสะดวกขึ้น ความ

สัมพันธ์ระหว่างครูข้างถนนกับเด็กเร่ร่อนจึงมีความสำคัญต่อกระบวนการสื่อสารระดับบุคคลในงานวิจัยนี้ กิจกรรมที่มีผลในการสร้างแรงจูงใจ การเข้าถึงและการสร้างความสัมพันธ์กับเด็กเร่ร่อน ได้แก่

กิจกรรมการเรียนการสอน เช่น การเรียนเกี่ยวกับตัวเลข การบวก ลบเลข และคณิตศาสตร์ต่างๆที่เหมาะสมกับวัย ในหลักสูตรระดับการศึกษาขั้นประถมต้น

กิจกรรมการเล่น การเล่นเป็นกิจกรรมที่ระบายพลังที่เกินต้องการ การใช้พลังงานทำให้ระบบการทำงานของร่างกายดีขึ้น เด็กที่มีความเครียด การเล่นจะระบายอารมณ์และความกดดัน การเล่นร่วมกับผู้อื่นเป็นพัฒนาการทางสังคม

กิจกรรมดนตรีเป็นกิจกรรมที่ เด็กเร่ร่อนชอบ เด็กทุกคนรักการฟังเพลง ชอบร้อง แต่ไม่ได้หมายความว่าทำได้ดี หรือเก่ง ครูข้างถนนใช้เพลง ดนตรีเป็นเครื่องมือในการสร้างอารมณ์ บรรยากาศในการสร้างสัมพันธ์ สื่อสาร ใช้เพลงเปิดใจเด็ก ชอบเพราะอะไร มีความพึงพอใจประทับใจเพลงนั้นอย่างไร จะทำให้ครูรู้จักได้ข้อมูลเกี่ยวกับเด็ก เช่น แม่สอน พ่อชอบ ฟังแล้วนึกถึงใคร

กิจกรรมทัศนศึกษา ทัศนอาจร ค่ายพักแรม การผจญภัย การเยี่ยมบ้าน นอกจากจะสนุกสนาน ได้ความรู้ เปิดโลกทัศน์ ประสบการณ์ ใกล้ชิดสนิทสนม เข้าใจตนเอง เป็นช่วงเวลาของความร่าเริง เบิกบาน ประทับใจ ประทับไว้ในความทรงจำ การใช้ธรรมชาติบำบัดเป็นอีกหนทางที่จะนำครูเข้าถึงเด็ก

กิจกรรมศิลปะ ด้วยวิธีการที่หลากหลาย เช่น การวาดภาพ ระบายสี การพับกระดาษ การเป่าสี การปั้น เป็นต้น

เกมส์ เช่น บิงโก จิ๊กซอว์ โดมิโน เกมสึเรขาคณิต เกมสึกด เป็นต้น ซึ่งเป็นเกมส์ที่สามารถหาได้ง่าย ราคาไม่แพง มีขนาดกระทัดรัด เหมาะในการพกพาติดตัว (ข้อสังเกต ไม่พบว่าครูอธิบายทักษะการดำเนินชีวิตเปรียบเทียบกับการเล่นเกมส์ต่างๆ เช่น หมากรุก จิ๊กซอว์ โดมิโน อาจเป็นเพราะการอธิบายต้องใช้เหตุผลที่เข้าใจยากและซับซ้อนเกินไปสำหรับเด็ก ไม่ได้สรุปว่าเล่นแล้วได้อะไรที่จะนำไปใช้ให้เป็นประโยชน์)

กิจกรรมกีฬา ประเภทที่ไม่ต้องใช้ผู้เล่นจำนวนมาก ไม่ต้องใช้ทักษะทางกีฬาสูงเกินไป กติกาเข้าใจง่ายเป็นกีฬาที่สนุกสนาน เหมาะสมกับเพศและวัย ไม่จำกัดสถานที่หรือคัดแปลงให้เหมาะสมในแต่ละพื้นที่ เช่น ฟุตบอล เด็ก แบดมินตัน ตะกร้อ เป็นต้น

กิจกรรมต่างๆข้างต้น จึงสะท้อนภาพการใช้พลังงานในลักษณะต่างๆ ได้แก่ กิจกรรมที่ใช้พลังงาน เพื่อเอาชนะความเฉื่อยชา ซึมเซา เลิกนิสัยที่ไม่ดี เช่น กิจกรรมกีฬา การผจญภัย กิจกรรมการพัฒนา การเกษตร กิจกรรมที่ใช้พลังอารมณ์ เพื่อ สร้างความสัมพันธ์กับคนอื่น เช่น กิจกรรมกลุ่ม กิจกรรมดนตรี เป็นต้น กิจกรรมที่ใช้พลังใจ เพื่อสร้างความเชื่อมั่น สนับสนุนส่งเสริมความสามารถ มีศรัทธาในตนเองและผู้อื่น สร้างความมั่นคงทางใจ เป็นตัวของตัวเอง เช่น กิจกรรมศิลปะ ดนตรี กีฬา กิจกรรมที่ใช้พลังความคิด รู้จักตัดสินใจ รู้จักเลือก การประเมินคุณค่า เช่น กิจกรรมทางขนบธรรมเนียม ประเพณี กิจกรรมทางสังคม กิจกรรมการเรียนการสอน กิจกรรมการพัฒนาทักษะในการดำเนินชีวิต

ครูข้างถนนจึงไม่ทำหน้าที่เพียงสอนหนังสือ แต่ต้องแนะแนวทักษะชีวิต ให้ดำรงตัวอยู่รอดได้ ครูทำหน้าที่ช่วยเหลือให้เด็กได้ทำตามความต้องการของตนซึ่งเป็นความต้องการในทางที่ถูกต้องเหมาะสมและเป็นไปได้ตามศักยภาพและความสามารถของแต่ละคน ครูช่วยให้เด็กค้นพบสิ่งที่ต้องการและส่งเด็กให้ถึงฝั่ง

กิจกรรมทั้งหมดเน้นการไม่บังคับ เด็กสามารถเลือกทำตามใจชอบ ทำก็ได้ไม่ทำก็ได้ ทำอะไรก็ได้ อยากทำก็ทำไม่อยากจะทำไม่ต้องทำมีสนุกสนานเพลิดเพลิน น่าสนใจ หลากหลาย ตรงตามความปรารถนา เกิดจากความต้องการที่จะทำ ซึ่งแตกต่างจากกิจกรรมที่ต้องทำเพื่อการมีชีวิตรอด สร้างสรรค์ เสริมสร้างลักษณะนิสัย ไม่ยากเข้าใจง่ายไม่ซับซ้อน ใช้เวลาน้อยจบและสำเร็จได้ไม่ยาก อุปกรณ์หาง่าย มีโอกาสชนะ เหมาะสมกับวัยและอยู่ในแพชั่นทันสมัย และสอดคล้องกับพัฒนาการ 4 ด้าน ได้แก่ (1)ทางกาย การทำกิจกรรมต่างๆนอกจากเป็นการฝึกทักษะทางร่างกาย สามารถใช้กล้ามเนื้อและอวัยวะต่างๆ ได้คล่องแคล่ว มีบุคลิกที่ดี (2) ทางอารมณ์และ จิตใจ ช่วยให้เด็กมีสภาพจิตใจแจ่มใส สนุกสนานเพลิดเพลิน (3) ทางสังคม กิจกรรมที่ไม่ยากเกินกำลังและเหมาะสมกับวัยจะช่วยให้เด็กรู้จักกับความสำเร็จ เป็นการสร้างแรงจูงใจให้ฝ่าฟันความสำเร็จในเรื่องอื่นๆต่อไป (4) ทางปัญญา เป็นการฝึกความพร้อม ความคิดแก้ปัญหา คิดสร้างสรรค์ คิดเป็นระบบ คิดเชื่อมโยง

นอกจากนี้ ผู้ใหญ่จะทราบความต้องการ ความสนใจ เจตคติและความสามารถของเด็กผ่านการเล่นได้ ครูข้างถนนสามารถเข้าใจการเด็กผ่านการเล่นด้วย การเล่นจึงเป็นภาษาอีกภาษาหนึ่งในการสื่อสารระหว่างครูข้างถนนกับเด็กเร่ร่อน

ครูสอดแทรกการสนับสนุนให้มีส่วนร่วม รู้จักการคิด เลือก มีการสรุปร่วมกันแลกเปลี่ยนความคิดในกิจกรรม เพื่อต้องการให้เด็กรู้จักตนเอง รู้ความต้องการและการสนองความต้องการของตนเอง พัฒนามาตามวัย ดำรงชีวิตรอด ดูแลสุขภาพ ดูแลตนเองและการมีเพศสัมพันธ์ที่ถูกต้อง

นอกจากนี้ ครูข้างถนนมีความแตกต่างจากครูโดยทั่วไปที่สังเกตได้ชัดเจนในการใช้กิจกรรม คือ ครูข้างถนนใช้วิธีการเล่นกับเด็กด้วยกิจกรรมต่างๆ โดยการเลือกกิจกรรมตามความชอบ ความสนใจของเด็ก เวลา สถานที่และสถานการณ์ ครูไม่ใช้วิธีการสอนหรือแนะนำ ชี้แนะอย่างเคร่งเครียดเหมือนการเรียนการสอนที่เป็นบรรยากาศในชั้นเรียนทั่วๆ

กลยุทธ์ที่ 2. กลยุทธ์ด้านบุคคล ด้วยวิธีการดังต่อไปนี้

2.1 ตัวครู ได้แก่ กลยุทธ์ด้านบุคลิก ทัศนคติ จริยธรรม สถานภาพความเป็นครู เป็นต้น

ครูใช้วิธีการแสดงออกและลักษณะที่ปรากฏในการเข้าถึงและสร้างสัมพันธ์กับเด็กเร่ร่อนเป็นแรงดึงดูดทั้งภายนอกและภายใน เช่น บุคลิกมีสุขภาพกายสุขภาพจิตดี ร่างกายแข็งแรง กระตือรือร้น แจ่มใส ตื่นตัวแต่งกายเหมาะสมกับลักษณะงาน มีบุคลิกดี มีความน่าเชื่อถือ มีคุณสมบัติเหมาะสมกับสถานภาพ มีความรู้ความสามารถ มีใจรักในงาน มีความเข้าใจธรรมชาติของเด็กเร่ร่อน ทำใจได้ไม่ถือตัว มีจิตใจดี รักเด็ก รักษาสัญญา จึงมีทักษะการสอน (แนะให้คิด ทำท่าย แข่งขัน ยกย่องให้รางวัล ให้อิสระ มีส่วนร่วมกับเด็ก ไม่บังคับหากเด็กไม่ทำหรือทำไม่เสร็จ) ให้ความสำคัญกับเด็ก จำเด็กได้ค่อนข้างแม่นยำ ทักทาย เป็นมิตร สร้างความเป็นกันเอง

ครูให้ความรัก ความหวังดีและสนองความต้องการพื้นฐานของเด็ก มีความเข้าใจในเอกภพภาพของเด็ก เร็วร้อน เข้าใจสภาพสังคม ปัญหา สาเหตุและวัฒนธรรมเด็กเร่ร่อน มีความเชื่อมั่นในตนเองและเชื่อมั่นในตัวเด็กทัศนคติที่ดี ให้ความรู้สึกรอบอุ่น มั่นคง ปลอดภัย ให้อิสระภาพในขอบเขตของกฎกติกาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการแก้ปัญหา ส่งเสริมพัฒนาการเด็กทุกด้าน มีทักษะในการพัฒนาเด็ก เป็นกันเอง มีมนุษยสัมพันธ์ มีอารมณ์ขัน มีมุขตลกคลี่คลายสถานการณ์ เอาใจใส่ เข้าใจความต้องการและความสามารถของเด็ก ช่วงสังเกต(สิ่งที่ปรากฏทางกายภาพและอารมณ์) มองโลกแง่ดีอย่างที่เห็นโลกที่เป็นจริง ยอมรับความจริง มองโลกอย่างเข้าใจ เห็นโลกทั้งบวกและลบ รู้จักรอคอย ออกทน เป็นแบบอย่าง มีส่วนร่วมในกิจกรรม เล่นกับเด็ก รู้จักพลิกแพลงปรับใช้แต่งกายเหมาะสม ซึ่งคุณสมบัติเหล่านี้ส่งผลต่อพฤติกรรมการสื่อสารอย่างที่พบ

การทำตัวเป็นตัวอย่าง และมีส่วนร่วมกับเด็ก ไม่เพียงสั่งหรือสอนให้เด็กทำ เช่น ครูมินท์ต้องการให้เด็กเร่ร่อนข้างตีกร้างรู้จักการดูแลทำความสะอาดบริเวณที่นั่งเล่นนอนเล่นข้างตู้ไฟ ซึ่งเป็นบริเวณที่ทั้งขยะ มีกลิ่นเหม็น มีแมลงวันบินว่อน และเป็นที่พักอาศัยของสุนัขหลายตัว ที่เป็นโรคและดูด้วยสายตาจะเห็นว่าสกปรก ครูมินท์เริ่มต้นด้วยการบอกให้เด็ก ๆ ลุกขึ้น ครูหยิบผ้าห่มสกปรกขาดรุ่งริ่งที่เด็กปูนอน สะบัด เนื่องจากไม่มีไม้กวาด ครูมินท์หาเศษกิ่งไม้ที่พบในบริเวณนั้นเชี่ยขยะที่เกลื่อนกลาดบริเวณนั้น ไปกองรวมกัน เช่นเดียวกับครูพงษ์โดยไม่มีการนัดหมายหรือใช้คำพูด คำว่าสั่งสอน เด็กบางคนเห็นการกระทำของครู ก็เริ่มช่วยใช้เท้าเชี่ยขยะไปกองรวมกันไว้ เก (เด็กชาย อายุ 15 ปี) บอกให้ครูนำไม้กวาดมาให้ด้วยในคราวหน้าที่ครูมาทำงาน

2.2 ตัวเด็ก ครูใช้เด็กแต่ละคนเป็นศูนย์กลางของข้อมูล เพื่อวิเคราะห์ ประเมิน แบ่งประเภทแบ่งกลุ่ม โดยใช้ลักษณะทางประชากรศาสตร์ ได้แก่ อายุ เพศ ประสบการณ์เร่ร่อน สภาพปัญหา เป็นต้น พบการใช้เด็กเร่ร่อนเก่าเป็นช่องทางเข้าถึงและสร้างสัมพันธ์กับเด็กเร่ร่อนใหม่ที่พบ รวมทั้งการใช้เด็กที่เป็นที่ยอมรับของเด็กอื่นในกลุ่มเป็นช่องทางที่จะเข้าไปทำความรู้จัก แสวงหาข้อมูลเพื่อการเข้าถึงและสร้างสัมพันธ์ด้วย

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กลยุทธ์ที่ 3. กลยุทธ์ทางด้านภาษา ด้วยวิธีการดังต่อไปนี้

3.1 วจนภาษา

3.1.1 ความสุภาพในการใช้ภาษา

ครูข้างถนนจะพูดจา ซักถามและสนทนากับเด็กเร่ร่อนด้วยถ้อยคำและน้ำเสียงที่สุภาพ อ่อนโยน แสดงความเป็นมิตร เป็นกันเอง พบว่าบางครั้งจะไม่ได้ใช้คำลงท้ายว่า “ค่ะ” หรือ “ครับ” กับเด็ก แต่มีการทอเสียงหรือใช้น้ำเสียงที่สื่อถึงความสุภาพที่ชัดเจน

3.1.2 การใช้ภาษาเฉพาะกลุ่มเด็กเร่ร่อน(Jargon)

ภาษาที่เด็กเร่ร่อนใช้ บางคำมีลักษณะพิเศษและเป็นปัจจัยสำคัญในการสื่อสารเพื่อการเข้าถึงและการสร้างความสัมพันธ์ เนื่องจากวัฒนธรรมเด็กเร่ร่อนเป็นวัฒนธรรมย่อย(subculture) ภาษาที่ใช้ติดต่อสื่อสารกับเด็กเร่ร่อนหรือภาษาที่เด็กเร่ร่อนใช้จึงเป็นการสื่อสารที่เรียนรู้และเข้าใจในกลุ่ม ส่วนใหญ่มีรากฐานสร้างจากเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตเร่ร่อน เรื่องการเพศ ยาเสพติด การหารายได้ ความสนุก คำหลายคำเกิดขึ้นเฉพาะกลุ่ม เช่น ปีน หมายถึง เข็มฉีดยา ของ หมายถึง ยาเสพติด สารระเหย ขนของ ได้ของ ประตุ หมายถึงการมีเพศสัมพันธ์ ขาใหญ่ หมายถึง เด็กโตที่ทำตัวเป็นหัวหน้ากลุ่ม ดูแลและรีดไถเด็กอื่นๆ เป็นต้น

ภาษาของเด็กเร่ร่อนมีความเคลื่อนไหวเร็ว สื่อสารเพื่อให้เกิดการยึดเหนี่ยวในกลุ่ม แสดงสมาชิกภาพ บางครั้งเป็นการใช้พูดเพื่อเอนเตอร์เทน รู้เฉพาะในกลุ่ม คนนอกฟังไม่เข้าใจ ครูข้างถนนจำเป็นต้องรู้ต้องใช้ ต้องเข้าใจภาษาที่จะใช้สื่อสารกับเด็ก ครูต้องรู้วัฒนธรรมการเร่ร่อน วัฒนธรรมกลุ่มย่อยของเด็กเร่ร่อน วิถีชีวิต และสื่อด้วยภาษาเดียวกัน การรู้ศัพท์เข้าใจความหมาย จะช่วยให้การเข้าถึงและสร้างสัมพันธ์ได้เร็วขึ้น (สมพงษ์ จิตระดับ , สัมภาษณ์,¹⁵ มิถุนายน²⁵⁴⁴) นอกจากนี้ ยังเป็นการแสดงความเป็นอัตลักษณ์(Identification) ให้เกิดความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน ซึ่งเป็นผลดีในการเข้าถึงและสร้างความสัมพันธ์กับเด็ก เร่ร่อน

ศัพท์ที่เด็กเร่ร่อนใช้ที่พบระหว่างการเก็บข้อมูล

1. กรมประชา หมายถึง กรมประชาสงเคราะห์
2. กาว หมายถึง กาวประเภทหนึ่ง มีทั้งบรรจุหลอดและกระป๋อง ใช้ติดหนัง และกระดาษ มีลักษณะเหลวเหนียวสีเหลืองใส เด็กเร่ร่อนใช้ฉีดยาแทนสารระเหย การดมจะเทกลงในถุงพลาสติก ครอบบนปากและจมูก แล้วจึงสูดดมสารที่ระเหยออกมาจากเนื้อกาว
3. ขายตุ๊ด หมายถึง การขายบริการทางเพศ ที่ให้บริการด้วยทวารหนัก
4. ขาใหญ่ หมายถึง เด็กโตที่ทำตัวเป็นหัวหน้าในพื้นที่ ดูแล ช่มขู่ รีดไถเด็กเร่ร่อนคนอื่นๆ

5. เข็ม หมายถึง ยาเสพติดประเภทที่ต้องใช้เข็มฉีดยาในการเสพยาในร่างกาย
6. ครูตำรวจ หมายถึง ตำรวจนครบาลที่ทำงานในหน้าที่มวลชนสัมพันธ์
7. ครูตู้ หมายถึง ตำรวจนครบาลสถานีพวงศ์ ทำหน้าที่อยู่ประจำตู้รถไฟที่จัดเป็นห้องเรียน ห้องกิจกรรม และห้องสมุดสำหรับเด็กทั่วไปและเด็กเร่ร่อน
8. ครูบ้านสร้าง หมายถึง ครูในโครงการครูข้างถนนและโครงการบ้านสร้างสรรค์เด็กมูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก
9. ดึงดาว หมายถึง อาการเมากาว ความมีเมตตาที่ให้ความรู้สึกสบายเหมือนลอยได้ สามารถดึงเอาดาวบนฟ้ามาไว้ในมือได้
10. เด็กก.ศ.น. หมายถึง เด็กที่พักอาศัยในบ้านสร้างสรรค์เด็กและกำลังศึกษาอยู่ในการศึกษาออกระบบโรงเรียน
11. เด็กนักเรียน หมายถึง เด็กที่พักอาศัยในบ้านสร้างสรรค์เด็กและกำลังศึกษาอยู่ในการศึกษาในระบอบโรงเรียน (ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1- 6)
12. เด็กบ้าน หมายถึง เด็กที่พักอาศัยในบ้านสร้างสรรค์เด็ก อยู่ระหว่างการเตรียมความพร้อมและปรับพฤติกรรม รับผิดชอบกับครูภายในบ้านสร้างสรรค์เด็ก
13. ตู้ หมายถึง ตู้รถไฟที่จัดเป็นห้องเรียนห้องกิจกรรม และห้องสมุดสำหรับเด็กทั่วไปและเด็กเร่ร่อน บริเวณหน้าสถานีตำรวจพวงศ์
14. บ้านัญญพร หมายถึง สถานแรกรับสำหรับเด็กหญิงเร่ร่อน ตั้งอยู่ที่รังสิตคลองห้า
15. ในย่าน หมายถึง บริเวณภายในชานชาลาที่สถานีรถไฟหัวลำโพง เป็นที่จอดเทียบและพักขบวนรถเพื่อเปลี่ยนขบวนและทำความสะอาด
16. บ้านอุ้มภักดิ์ หมายถึง บ้านอุปถัมภ์เด็ก มูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก
17. บ้านสร้าง หมายถึง บ้านสร้างสรรค์เด็ก มูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก
18. ปากเกร็ด หมายถึง สถานแรกรับเด็กเร่ร่อนชาย ตั้งอยู่ที่ปากเกร็ด นนทบุรี
19. พ่อ หมายถึง ตำรวจ
20. ม้า หมายถึง ยาบ้า ยาฆ่า
21. เมอร์ซี่ หมายถึง ศูนย์พัฒนานุคคล ที่คลองเตยล๊อค 6 เป็นสถานที่ให้ความช่วยเหลือในลักษณะการสงเคราะห์ ด้านอาหาร ที่อยู่ การศึกษาแก่ผู้ด้อยโอกาส ดำเนินการโดยบาทหลวง โจเซฟ ไมเออร์
22. แม่ หมายถึง สรรพนามที่เด็กเร่ร่อนชายที่เป็นเด็กเล็กเรียกเด็กเร่ร่อนหญิงหรือบุคคลเพศหญิงในพื้นที่ บางครั้งใช้เรียกครูตู้ที่เป็นครูตำรวจหญิงด้วย
23. แกรับ หมายถึง สถานแรกรับของกรมประชาสงเคราะห์
24. เล่นตุ๊ด หมายถึง ใช้วิธีวะเพศ หรือนิ้วมือใส่เข้าไปในทวารหนักของเด็กคนอื่น
25. สอย หมายถึง การขโมย การแอบหยิบ ลักทรัพย์ ส่วนมากใช้กับการขโมยเสื้อผ้า
26. เอาตุ๊ด หมายถึง การร่วมเพศทางทวารหนัก หมายความว่าเหมือนการเล่นตุ๊ด

ภาษา เป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการสื่อสารระหว่างครูกับเด็ก ครูต้องรู้และเข้าใจวิธีการใช้ภาษา คำศัพท์ คำแสดง เพื่อให้เกิดความรู้สึกเป็นพรรคพวกเดียวกัน ภาษาจะเป็นตัวกลางในการยอมรับหรือไม่ยอมรับ ภาษาที่ใช้

ในการสร้างทัศนคติ แนวคิดที่ต้องสร้างให้เด็กทุกคนเข้าใจเห็นด้วย เห็นตรงกันกับสิ่งที่ครูต้องการสื่อสาร โดยเฉพาะในประเด็นที่ว่า การศึกษามีความสำคัญต่อชีวิต ไม่เพียงแค่ว่าเป็นประโยชน์หากแต่เป็นความจำเป็นที่เด็กเร่ ร่อนต้องมีตามความเหมาะสมของเด็กแต่ละคน ตามความต้องการในขณะนั้นๆของเด็ก เด็กต้องมีความเต็มใจและ ต้องการที่จะสื่อสารกับครู เด็กไม่เพียงแต่เป็นผู้รับความรู้แต่ต้องมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ (เปรียบเทียบกับกระบวนการสื่อสาร คือ เด็กไม่ใช่เพียงผู้รับและสนองตอบต่อสาร แต่เป็นผู้มีส่วนร่วมในกระบวนการสื่อสาร)

นอกจากนี้ พบว่าครูข้างถนนมีความสุภาพในการใช้ภาษาในกระบวนการสื่อสารกับเด็ก แม้จะไม่ได้ใช้ คำลงท้ายว่า ครับ ค่ะ ทุกครั้งแต่มีการใช้น้ำเสียงที่อ่อนโยน สื่อ ได้ชัดเจนถึงความสุภาพเรียบร้อยซึ่งเป็นตัวอย่างที่ดี แก่เด็กเร่ร่อนได้อีกทางหนึ่ง แม้บางครั้งครูข้างถนน ผู้ช่วยครู หรือผู้ช่วยครูฝึกหัด อาจมีการทำงานผิดพลาด เช่น การดูแลเด็กด้วยอารมณ์ แต่หากทำโดยไม่หยาบคาย ไม่ก้าวร้าว มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เด็กได้รับรู้ สำนึก เป็นการคว่ำ สั่งสอนเพราะต้องการให้เด็กเรียนรู้อารมณ์ของผู้อื่นด้วย

3.1.3 การใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย ไม่ซับซ้อน

ครูข้างถนนจึงใช้ภาษาเข้าใจง่าย เช่น ใช้คำว่า กิน แทนคำว่ารับประทาน คำว่า เขา แทนคำว่า ต้องการ เป็นต้น พบกลยุทธ์การใช้ภาษาในการโน้มน้าวเด็ก เช่น หากเด็กไม่ต้องการไปบ้านสร้างฯ ครู จะใช้ประโยคว่า ไปเที่ยวบ้านครู (บ้านครูคือบ้านสร้าง) หากเด็กต้องการใช้ชีวิตในพื้นที่ ครูจะกล่าวว่า ไปดูไม่ได้ไปอยู่ ไปดูให้รู้ว่าอยู่ที่ไหน เป็นอย่างไร

3.1.4 การทวนซ้ำ

ครูจะพูดซ้ำ ชัดเจนเป็นลำดับ มีการทวนซ้ำเมื่อต้องการอธิบายให้เด็กเข้าใจ และพบการ ให้เด็กทวนซ้ำ เพื่อตรวจสอบความถูกต้องในความเข้าใจของเด็กให้ตรงกันกับสารหรือความหมายที่ครูต้องการสื่อกับเด็กด้วย

3.1.5 การใช้สรรพนาม

ในการใช้สรรพนาม ครูจะใช้สรรพนามแทนตัวเองว่า ครู และตามด้วยชื่อเล่นของครูทุกครั้งใน การพูดคุยกับเด็ก และการพูดคุยกันเองต่อหน้าเด็ก โดยเรียกเด็กว่าหนู หรือใช้ชื่อเล่น ตามความเหมาะสม จากการสังเกตพบประเด็นที่น่าสนใจในการใช้สรรพนามแทนตัวเองของเด็กบางคนที่มีความแตกต่างกันในการสนทนากับครูตำรวจและครูข้างถนนของมูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก เช่น หนูผี หรือบอย (เด็กชาย อายุ 12 ปี) จะเรียกแทนตัวเองว่า หนู เวลาสนทนากับครูตำรวจ แต่กับครูบ้านสร้างฯ เด็กจะไม่ใช้สรรพ นามแทนตัวเอง หรือบางครั้งใช้คำว่า ผมหรือเรา เป็นต้น ข้อค้นพบดังกล่าว สะท้อนความรู้สึกนึกคิด ความสัมพันธ์ที่เด็กคนนี้มีต่อครูข้างถนนและครูตำรวจได้ในลักษณะที่ เด็กเร่ร่อนจะมีความกลัวเกรงและรู้ สึกว่าต้องทำตัวดี สุภาพเรียบร้อย อ่อนน้อมกับครูที่เป็นตำรวจมากกว่าครูข้างถนนที่มีสถานภาพเป็น บุคคลธรรมดา ซึ่งเด็กสามารถพูดคุยอย่างเป็นกันเองได้มากกว่า เป็นต้น

พบว่า วิธีการทางการใช้ภาษามีความเป็นทักษะเฉพาะตัว ไม่มีการถ่ายทอด ไม่มีการจดบันทึก เมื่อครูข้างถนนผู้นั้นลาออกไปหรือเปลี่ยนไปทำงานในส่วนอื่น วิธีการเหล่านั้นจึงไม่ได้มีการนำมาใช้ หายไป

ดังนั้นกลยุทธ์ทางวาทภาษาจึงมีวิธีการที่แตกต่าง หลากหลายตามความเหมาะสมและรูปแบบของครูแต่ละคน เช่น มีอาสาสมัครผู้สูงอายุผู้หนึ่ง มีวิธีการพูดคุยซักถามเด็กที่แตกต่างจากครูทั่วไปที่จะพรีำสอน ซึ่งแนะ ว่าควรทำอย่างไร อาสาสมัครผู้นี้มักใช้คำถามให้เด็กคิดว่า หากเด็กเป็นคนผู้นั้น เช่น เด็กมีปัญหาเกี่ยวกับพ่อ หากเด็กเป็นพ่อ เด็กจะทำอย่างไรพูดคุยอย่างไร (ธีระพันธ์ สุกกระกาญจนะ, สัมภาษณ์ 12 มิถุนายน 2544) ดังนั้น วิธีการของครูข้างถนนแต่ละคนไม่ว่าจะเป็นมืออาชีพ หรืออาสาสมัคร จึงไม่มีรูปแบบจำกัด ขึ้นอยู่กับบุคคล สถานการณ์และเด็ก

3.1.6 การใช้การเขียนประกอบการพูด

ตัวอย่างเช่น ครูเก๋ จะใช้วิธีเขียนเลข ใส่กระดาษด้วยตัวอักษรที่มีขนาดใหญ่ อ่านได้ชัดเจน เมื่อต้องการให้ข้อมูลเด็กเกี่ยวกับเบอร์โทรศัพท์หรือตัวเลขต่างๆ ในการนัดหมาย เป็นต้น

สถาบันวิจัยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

3.2 อวัจนภาษา

อวัจนภาษาที่ครูข้างถนนและเด็กเร่ร่อนใช้เป็นวิธีการในกระบวนการสื่อสาร ได้แก่

3.2.1 สีหน้า สายตา ท่าทาง และการสัมผัส

ครูข้างถนนมีความอ่อนโยนต่อเด็กเป็นธรรมชาติที่ไม่เสแสร้ง แม้ว่าเด็กจะมอมแมมสกปรก มีกลิ่นที่ไม่พึงประสงค์ เป็นโรคผิวหนังหรือโรคอื่นๆ ครูจะเข้าไปใกล้และมีการสัมผัส อย่างอ่อนโยน ไม่รังเกียจ ไม่ปฏิเสธ เช่น ลูบหัว แตะแขน ไหล่ จับมือ ตามความเหมาะสม ทำให้เกิดบรรยากาศในการสื่อสารที่เป็นมิตร มีความอบอุ่น ทั้งนี้ในการสัมผัส ครูข้างถนนมีความระมัดระวังพิเศษเรื่องบาดแผล คือหากตนเองมีบาดแผลจะมีการป้องกันตนเองโดยปิดบาดแผลของตนด้วยพลาสติกหรือสวมใส่เสื้อผ้า ถุงเท้า รองเท้าที่ป้องกันไม่ให้เกิดการแพร่กระจายเชื้อโรคเข้าสู่บาดแผลได้

ครูเก๋ เป็นครูที่มีการสัมผัสเด็กอย่างใกล้ชิดที่ชัดเจน หอย เด็กในพื้นที่ตึกร้าง เคยนอนดึกให้ครูเก๋หาหาให้ ครูเก๋ปลอบโยนเด็ก (เด็กชาย อายุ 7 ปี) ที่กำลังร้องไห้ เพราะเพื่อนแย่งถุงกาวไป มานั่งบนตึกและกอดไว้กับอกและยอมให้เด็กเร่ร่อนจับมือ จูงมือ เมื่อนำใหม่ (เด็กชาย อายุ 10 ปี) เข้าบ้านด้วยรถของขนส่งมวลชนกรุงเทพฯสาย 29 (รังสิต) ในเวลาเย็นหลังเลิกงาน ใช้ระยะเวลาเดินทางจากสามย่านไปรังสิตประมาณ 90 นาที ครูเก๋ให้ใหม่นั่งตักและนอนหลับอิงอยู่กับอกตลอดทาง ทั้งที่ใหม่สวมใส่เสื้อผ้าที่สกปรกและร่างกายค่อนข้างสกปรก มีกลิ่นเหม็น แต่ครูเก๋ไม่ได้แสดงอาการรังเกียจเลย แม้ว่า หลังจากนั้น ใหม่จะเข้าไปออกๆระหว่างพื้นที่กับบ้านสร้างฯเป็นระยะ ตลอดเวลาที่ผู้วิจัยทำการเก็บข้อมูล แต่พบว่าใหม่มีทัศนคติและพฤติกรรมที่ดีขึ้นและอยู่ติดบ้านมากขึ้น ปัจจุบันใหม่ยังคงพักอาศัยในบ้านสร้างฯและร่วมกิจกรรมต่างๆด้วยความสนุกสนานตามวัย

การรุกเพื่อพบหรือการเข้าไปใกล้ๆเด็กของครูข้างถนน นอกจากจะเป็นอวัจนภาษาที่สื่อถึงความต้องการที่จะทำความรู้จักกับเด็ก ความต้องการที่จะใกล้ชิดและสร้างความสัมพันธ์กับเด็กแล้ว ยังทำให้ครูมีโอกาสมากขึ้นที่จะสื่อสารกับเด็ก ความใกล้ชิดทางกายภาพ ทำให้เกิดโอกาสในการติดต่อสื่อสารที่มากขึ้น (จิรนนท์ อนุรักษ์วิรัช, 2527) การติดต่อสื่อสารกันมากทำให้เกิดความใกล้ชิดทางความรู้สึกมากขึ้น ซึ่งส่งผลต่อการเพิ่มขึ้นหรือลดน้อยลงของความสัมพันธ์อีกด้วย

3.2.2 การใช้อวัจนภาษาประกอบการสนทนา

พบว่า ครูข้างถนนใช้มือ หรือการเขียนประกอบ ตัวอย่างเช่น ครูตะ จะชูนิ้ว 3 นิ้วพร้อมกับนับนิ้วที่ละนิ้วเมื่อต้องการอธิบายถึงที่ตั้งของบ้านสร้างฯที่อยู่รังสิตคลองสาม

3.2.3 พฤติกรรมการสื่อสารในเชิงเอาใจเขามาใส่ใจเรา (Empathic Communication)

ครูข้างถนนให้ความสำคัญกับการฟัง ด้วยการแสดงออกแบบเอาใจเขามาใส่ใจเรา โดยมีวัตถุประสงค์ในการทำความเข้าใจเพื่อตอบสนองมากกว่าการประเมินค่า ทำให้ได้มาซึ่งข้อมูลต่างๆที่เกี่ยวกับเด็ก ที่เป็น

ประโยชน์อย่างมากต่อการเข้าถึง การสร้างความสัมพันธ์กับเด็กเร่ร่อน พบว่า บางครั้งครูใช้วิธีการสร้างท่าท่าเหมือนไม่สนใจฟัง เพื่อดึงความสนใจให้เด็กยังอยากพูดคุย เพื่อเรียกร้องความสนใจของครู

ครูข้างถนนมีแนวคิดการให้ความสำคัญกับผู้พูดมากกว่าสิ่งที่พูด เนื่องจากเรื่องราวที่เด็กบอกอาจเป็นความจริง(Reality)ในความคิดและเป็นความจริงในโลกจินตนาการ มิใช่ความเป็นจริงที่เกิดขึ้น ซึ่งเด็กอาจไม่ได้มีเจตนาจะโกหกหรือพูดเท็จ ข้อมูลดังกล่าวจึงเป็นประโยชน์ทางอ้อมในการสื่อสารกับเด็กเพื่อการเข้าถึง การสร้างความเข้าใจและความสัมพันธ์กับเด็กเร่ร่อนในเชิงลึก นอกจากนี้ ครูข้างถนนยังมี พฤติกรรมสนับสนุนการฟัง เช่น การสบสายตา สีหน้าพึงพอใจ นั่งใกล้ชิด พักหน้า สัมผัส เป็นต้น เป็นสิ่งที่จะช่วยทำให้ช่วงการเป็นคนแปลกหน้าต่อกันสั้นลงได้

3.2.4 การแต่งกาย

จากการสนทนากับเด็กเร่ร่อนในพื้นที่อย่างไม่เป็นทางการระหว่างการสังเกตการณ์ สอดคล้องกับข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เด็กในบ้านสร้างฯ ว่าความน่าเชื่อถือของครูมาจากบุคลิก การแต่งกาย เครื่องประดับ และการใช้ข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ (เช่น การไม่แต่งหน้าทาปากของครูข้างถนนเพศหญิง การสวมใส่เสื้อยืดกางเกงยีนส์ การไม่ใส่เครื่องประดับที่แสดงความหรูหราฟุ่มเฟือยมากเกินไปจนเกินสถานภาพ การสะพายเป้กระเป๋า เป็นต้น) แสดงถึงการเป็น “คนธรรมดา” ของครูข้างถนน ซึ่งมีผลต่อความไว้วางใจที่เด็กมีต่อครู เด็กจะยอมให้ครูข้างถนนที่มีลักษณะเป็นเพียง “คนธรรมดา” เข้าใกล้ เด็กยอมพูดคุย กล้าเปิดเผยข้อมูลมากกว่าบุคคลที่มีลักษณะเด่น พิเศษ หรือมีเครื่องหมายบุคลิกใดๆที่แสดงว่ามาจากหน่วยงานราชการ โดยเฉพาะตำรวจและเจ้าหน้าที่กรมประชาสงเคราะห์ (รายละเอียดการแต่งกาย การใช้เครื่องประดับที่ภาคผนวก ง)

3.2.5 การใช้เวลาในการรอคอย การเข้าถึงและสร้างความสัมพันธ์-

ครูข้างถนนใช้เวลาเป็นวิธีการหนึ่ง โดยใช้การพบที่มีความสม่ำเสมอ ต่อเนื่องและยาวนาน ใช้เวลาไปพบอย่างเหมาะสมสอดคล้องกับวิถีชีวิตเด็ก สามารถอดทนรอคอยได้ ไม่รีบร้อน ไม่รุกเร้า รออย่างไม่กระวนกระวาย ไม่รู้สึกว่าการเสียเวลาและมีความเชื่อว่าเป็นความคุ้มค่าในการใช้เวลา หากช่วยเด็กให้มีสภาพชีวิตที่ดีขึ้นได้ แม้แต่เพียงชีวิตเดียว ไม่ว่าจะเป็นเวลาที่ต้องเดินทางไปพบเด็ก เวลาทำกิจกรรม พูดคุย หรือแม้แต่รอคอยให้เด็กตื่น รอเพื่อให้เด็กพร้อมที่จะมีปฏิสัมพันธ์ พบว่า ครูไม่เคยรบกวนปลุกเด็กเลย หากไปพบในขณะที่เด็กกำลังพักผ่อนนอนหลับ ด้วยเวลาที่เหมาะสม ระยะเวลาที่สม่ำเสมอ ต่อเนื่อง และยาวนาน ในการติดต่อสื่อสารจึงเป็นปัจจัยที่เสริมให้บุคคลมีความใกล้ชิดสนิทสนม และความสัมพันธ์จึงพัฒนาขึ้นตามปัจจัยด้านเวลาดังกล่าว

กรณีตัวอย่าง ยุทธ (เด็กชายอายุ11ปี) ที่พบครั้งแรกในพื้นที่บริเวณหน้าร้านอะไหล่ช่างรถยนต์ ใกล้สถานีรถไฟรังสิต (ที่ยกตัวอย่างไปในหัวข้อ 2. ขั้นตอนปฏิบัติการรุกเข้าพื้นที่เพื่อพบและช่วยเหลือ) เย็นวันนั้นหลังจากที่กลับจากการปฏิบัติงาน เวลาประมาณ 18.30 น.ครูเก้ ครูตะ และผู้วิจัยมาถึงบริเวณที่นัดกันไว้ ไม่พบยุทธ (ซึ่งเป็นไปตามความคาดหมาย เพราะพฤติกรรมเด็กแสดงความไม่พร้อมที่จะเข้าบ้าน เนื่องจากยังไม่เชื่อถือ

ไม่ไว้วางใจครู) จึงตัดสินใจใช้วิธีการเดินไปขึ้นรถที่หน้าห้างฟิวเจอร์พาร์ค แทนการขึ้นรถ เนื่องจากคาดว่าอาจพบยุทธระหว่างทางหรือบริเวณหน้าห้างซึ่งเป็นสถานที่ที่เด็กเร่ร่อนมักไปขอทาน จนกระทั่งเวลาประมาณ 19.00 น. ขณะที่ครูข้างถนนและผู้วิจัยกำลังรอที่จะโบกรถบริเวณซอยชลมารคพิจารณ์ เพื่อเข้าบ้านสร้างฯ (ที่อยู่ไกลออกไปประมาณ 4 กิโลเมตร) ยุทธโทรศัพท์เข้ามา บอกว่าตนเองอยู่หน้าห้างฟิวเจอร์พาร์คกับเพื่อน ขอให้ครูบอกวิธีการมาพบครูและให้ครูรอ ครูตัดสินใจที่จะรออยู่บริเวณที่พักผู้โดยสารหน้าปากซอย และให้ครูย้อนกลับไปสำรวจบริเวณห้างที่คาดว่าจะพบยุทธ ผู้วิจัยและครูที่นั่งรอในสภาพบรรยากาศที่พัสดุโดยสารที่มีคนมึน เนื่องจากไม่มีไฟ และไฟข้างทางส่องเข้ามาไม่ถึง แม้จะลมพัดอากาศโปร่งสบาย แต่จากความเหนื่อยล้าจากการเดินทางและการทำงาน ประกอบกับยุงที่ตอมตลอดเวลา หากเป็นคนอื่นอาจหมดความอดทนที่จะรอเด็ก (ซึ่งเป็นเพียงเด็กเร่ร่อนที่เพิ่งรู้จักซึ่งอาจให้ข้อมูลที่โกหกและ หลอกลวง-ผู้วิจัย) แต่ในวันนั้น ครูตีระอจนกระทั่งครูก็เข้าไปเดินสำรวจมาทั่วทุกที่ในห้างที่คาดว่าจะเจอยุทธกลับมาบริเวณที่นัดหมายอีกครั้งซึ่งเป็นเวลาประมาณ 20.30 น. ครูข้างถนนจึงตัดสินใจไม่รอและกลับเข้าบ้านสร้างฯ หลังจากนั้น ครูพบยุทธอีกครั้งบริเวณสวนสาธารณะกับกลุ่มเด็กเร่ร่อนอื่นๆ ครูข้างถนนไม่ได้ต่อว่าหรือแสดงอาการโกรธไม่พอใจที่ต้องรอยุทธเป็นเวลานาน เพียงแต่บอกให้ยุทธรับทราบว่าคุณได้รอยุทธและไม่ซักถามหรือขอเหตุผลในการผัดผ่อนครั้งนั้นของยุทธเลย

ระหว่าง”รอ” พบว่า ครูข้างถนนใช้เวลาส่วนใหญ่ในการรอคอยหลายลักษณะ เช่น การรอคอยให้เด็กตื่น รอให้เด็กมีความพร้อมมีความต้องการที่จะมีปฏิสัมพันธ์หรือทำกิจกรรม ครูใช้เวลาช่วงนี้ในการสังเกตเด็กสังเกตสิ่งแวดล้อมโดยรอบ และพูดคุยในเรื่องต่างๆกัน ทั้งเป็นการแลกเปลี่ยนข้อมูล แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเด็กและการแก้ปัญหา พูดคุยหยอกล้อเป็นกันเองเพื่อสร้างความใกล้ชิดสนิทสนมต่อกัน ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อบรรยากาศในการทำงานเป็นทีมของครู มีการกระจายกำลัง เพื่อแยกกัน ไปสำรวจสถานที่ใกล้เคียง โดยแบ่งกำลังส่วนหนึ่งรออยู่ที่นัดหมาย ซึ่งทำให้การทำงานของครูข้างถนนมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น

กลยุทธ์ที่ 4. กลยุทธ์ทางการโน้มน้าวใจ ด้วยวิธีการดังต่อไปนี้

พบว่า ครูข้างถนนใช้การ โน้มน้าวใจเพื่อให้เด็กเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมการเร่ร่อน เข้าพักอาศัยในบ้านสร้างสรรค์เด็กและบ้านอุปถัมภ์เด็ก และร่วมกิจกรรมด้วยความสมัครใจ โดยใช้หลักการสำคัญทางการ โน้มน้าวใจ ดังนี้

1. **หลัก Ethos** พบว่า ครูข้างถนนใช้บุคลิกภาพและคุณสมบัติของตนในฐานะผู้ส่งสารในการชักจูงโน้มน้าว ได้แก่ ความใจดี การทำตัวเข้ากับเด็กอย่างง่าย ๆ ความเป็นมิตร ไม่ขัดคอ สุภาพ ไม่เห็นแก่ตัว ยุติธรรม รู้จักให้อภัย ร่าเริง เอื้อเฟื้อ อดทน มีศีลธรรม สงบเยือกเย็น ความมีประสบการณ์ ที่ได้รับการฝึกฝน มีความชำนาญในงานที่ทำ มีอำนาจในหน้าที่ มีความสามารถ มีเชี่ยวชาญ ทั้งยังเป็นฝ่ายรุกเข้าพบเด็ก มีความตรงไปตรงมา เอาใจเขามาใส่ใจเรา กล้า ราวคเร็ว เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎี Personality Trait และปัจจัยต่างๆ ที่ Berlo, Lemert and Mertz, 1966 (อ้างถึงใน อรรถพร ปิณฑน์โอวาท. 2542 :121-122) กล่าวสรุปไว้ว่าเป็นปัจจัยที่ใช้ในการตัดสินใจความน่าเชื่อถือของผู้ส่งสาร ได้แก่ ปัจจัยที่สร้างความอบอุ่น ปัจจัยทางความรู้ ความชำนาญ ประสบการณ์ และปัจจัยทางพลวัต ที่แสดงความคล่องแคล่ว กระตือรือร้น ไม่เฉื่อยชา

2. **หลัก Logos** พบว่า ครูข้างถนนใช้การยกตัวอย่างเพื่อเปรียบเทียบ เหตุและผลในการอธิบายหรือให้ข้อมูลแก่เด็กในการตัดสินใจเพื่อโน้มน้าวให้ยอมรับ เปลี่ยนทัศนคติและเห็นด้วยกับการหยุดพฤติกรรมเร่ร่อนสมัครใจเข้าบ้านและร่วมกิจกรรมต่างๆด้วยคำพูด สีน้าทำทางและน้ำเสียงในการโน้มน้าว โดยมีวัตถุประสงค์ให้เด็กเข้าบ้าน หรือร่วมกิจกรรม เช่น หากเด็กทำตามคำแนะนำแล้วได้ประโยชน์อะไร ซึ่งส่วนมากเด็กสนใจความสนุกสนาน ได้เที่ยว มีอนาคตที่ดี เป็นต้น ไม่พบการใช้หลักเหตุผลที่เกี่ยวข้องกับลักษณะทางนามธรรม เช่น ครูไม่พูดว่าได้รับความรู้ เพราะความรู้มีลักษณะเป็นนามธรรมที่ต้องการการขยายความ เด็กไม่รู้ว่าเอาความรู้ไปทำอะไร ต้องขยายความว่า อ่านออกเขียนได้คืออะไร อ่านนิทาน/การ์ตูนเองได้ (สนุกได้ไม่ต้องรอใครมาอ่านมาเล่าให้ฟัง) คุนาคิกได้ ทอนเงิน ใช้เงินเป็น ชื่อของได้ ไม่ถูกหลอก เรียนหนังสือมีอนาคตที่ดี เด็กเร่ร่อนซึ่งเป็นเด็กคือโอกาสอาจนึกภาพไม่ออก ต้องขยายความให้เห็นเป็นรูปธรรม เช่น ได้ทำงานมีเงิน มีบ้าน แต่งตัวดี มีอาหารดีๆ มีรถ มีของเล่น เป็นต้น

3. **หลัก Pathos** พบว่า ครูข้างถนนใช้อารมณ์ในการชักจูงโน้มน้าว ได้แก่ ความกลัวจากอันตรายที่เกิดจากการเร่ร่อน การติดโรคต่างๆ ความเศร้า ความสะเทือนใจในการที่ต้องอยู่ตามลำพัง การผิดหวังจากครอบครัว ความคิดถึงที่สมาชิกในครอบครัวมีต่อเด็ก ความห่วงใยที่ครูข้างถนนมีต่อเด็ก อารมณ์ขัน ความสนุกสนานจากกิจกรรมต่างๆ เป็นต้น

นอกจากนี้พบว่า ครูมีการสัญญาว่าจะให้รางวัลหรือลงโทษเด็ก เช่น เข้าบ้านสร้างฯกับครูวันนี้ แล้วจะได้ไปเที่ยวทัศนศึกษาที่จะจัดให้มีขึ้นช่วงสัปดาห์หน้า เป็นต้น มีการสร้างความเกี่ยวข้องการให้รางวัลเมื่อทำตามที่เราคาดหวัง เช่น ครูจะซื้อหมูย่างให้ที่ระหว่างการเดินทางไปบ้านสร้างฯ บางครั้งครูใช้วิธีการต่อเด็ก ด้วยคำพูดให้เข้าบ้านสร้างฯ หรือชักชวนให้ทำกิจกรรม พบการทวงบุญคุณทวงสัญญา ในกรณีที่ได้ให้สัญญาต่างๆกับครู เช่น หากเด็กสัญญาว่าจะไปกับครูเมื่อพบครูครั้งต่อไป วันรุ่งขึ้น ครูจะทวงสัญญาที่เด็กให้ไว้ เป็นต้น พบการใช้เหตุผลทางคุณธรรม เช่น ความดี ความถูกต้อง การสร้างความรู้สึกรังเกียจและลบเกี่ยวกับตนเอง การชื่นชมสรรเสริญ การดูถูก การขอความเห็นใจ การให้เหตุผลว่ากระทำเพื่อผู้อื่น เช่น ครูจะพยายามชี้ให้เด็กเร่ร่อนเห็นคุณค่าในตัวเอง ชี้ให้เด็กเห็นความสามารถในการเล่นเกมส์ การระบายสี ที่ซึ่งสามารถทำได้เช่นเดียวกับเด็กอื่น ในวัยเดียวกัน เป็นต้น

ระหว่างที่มีปฏิสัมพันธ์ ครูสอดแทรกการโน้มน้าวใจให้เด็กยุติการเร่ร่อน กลับครอบครัว เข้าบ้าน โดยโน้มน้าวเป็นระยะตามความเหมาะสม โดยชี้ให้เห็นอันตราย ปัญหาต่างๆ แนะนำทางเลือกหลายๆทาง เล่าเรื่องบ้านสร้าง ด้วยการกล่าวถึงเพื่อนๆในบ้าน ความสนุก ความเจริญที่เด็กจะได้รับ ส่วนมากเด็กรับฟังรับรู้ แต่จะยอมเลือกเมื่อตนเองมีปัญหา เช่น ทะเลาะกับเพื่อน ถูกตำราวจ้องจับ ถูกข่าใหญ่รังแก ริด ไถ ป่วยมาก หรือเมื่อหน้าชีวิตเร่ร่อนในช่วงนั้น ครูฉายโอกาสนำประเด็นปัญหามาชี้ให้เด็กเห็นและรู้สึกลึกถึงปัญหา (ปกติเด็กมักไม่คิดว่าการเร่ร่อนของตนเป็นปัญหา)

กลยุทธ์ที่ 5. กลยุทธ์ทางด้านสถานการณ์และสถานที่ ด้วยวิธีการดังต่อไปนี้

แม้ว่าการโน้มน้าวของครู มีผลต่อการร่วมกิจกรรม แต่พบว่า การโน้มน้าวใจไม่มีผลต่อการตัดสินใจเข้าบ้าน เป็นเพียงการชี้ให้เห็นทางเลือกอีกทางหนึ่งในการดำเนินชีวิต การปรากฏผลไม่ปรากฏผลในปัจจุบันหรือใน

ระยะเวลาอันสั้น เด็กเก็บเป็นข้อมูลเพื่อประกอบการตัดสินใจ และจะปรากฏผลโดยมีเงื่อนไข คือ เมื่อเด็กมีความพร้อมมีความต้องการ หรือเด็กประสบวิกฤต มีปัญหาในการเร่ร่อน ครูใช้โอกาสเมื่อเด็กประสบวิกฤตหรือมีปัญหานี้มน้ำค้างเด็กออกจากพื้นที่

หรั่ง (เด็กชายอายุประมาณ 14 ปี) เป็นเด็กในพื้นที่หัวลำโพง ระยะเวลาที่พบครูครั้งหลังๆ หรั่งจะอ่อนวอนให้ครูพาเข้าบ้านทุกครั้ง แต่เนื่องจากหรั่งเป็นเด็กโตและมีประสบการณ์เร่ร่อนพอสมควร เคยเข้าออกบ้านสร้างฯ หลายครั้ง ครูจึงบอกให้ หรั่งเข้าบ้านด้วยตัวเอง มาทราบเหตุผลความต้องการเข้าบ้านของหรั่งจากการพูดคุยประสานงานกับครูตู้ (ครูตำรวจรถไฟสถานีตำรวจนครบาลบางพลี) ว่าหรั่งขโมยเงินเพื่อน มีค่าหัวจึงกลัวถูกทำร้าย ต่อมาหรั่งเข้าบ้านสร้างฯ และพักอาศัยอยู่หลายวัน ปัจจุบันไม่พบหรั่งในพื้นที่หัวลำโพง

อ้อฟ (เด็กชายอายุประมาณ 15 ปี) พิการขาขาดได้เข้าชาย เพราะ ถูกรถไฟทับเมื่อปี พ.ศ.2543 เนื่องจากมาจากมากาว มีคดีติดตัว ซึ่งถ้าออกไปอยู่ในพื้นที่เพื่อเร่ร่อนและขอทาน หากพบตำรวจต้องถูกจับแน่นอน อ้อฟจึงขอพักอาศัยในบ้านสร้างฯ (ระยะเวลาที่จะให้ตนเองมีทางเลือกทางอื่น เช่น รับความช่วยเหลือทำขาเทียม เป็นต้น)

ปอนด์ (เด็กชายอายุประมาณ 14 ปี) เด็กพื้นที่สนามหลวง เร่ร่อนมากกว่า 3 ปี ซึ่งจักรยานจากสนามหลวงเข้าบ้านเอง เพราะกรุงเทพมหานคร มีนโยบายปิดสนามหลวง ซึ่งใช้เวลาเดินทางออกจากสนามหลวงตั้งแต่ 8.00 น. ถึงบ้านสร้างฯ เวลาประมาณ 15.30 น. ปอนด์เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า ขี่และพักมาตลอดทาง แต่มีความตั้งใจที่จะพักอาศัยและเรียนหนังสือไม่กลับไปเร่ร่อนอีก

บอย (เด็กชายอายุประมาณ 12 ปี) พื้นที่รังสิต ถูกสุนัขกัดที่น่อง จึงยินยอมเข้าบ้านเพื่อให้ครูพาไปฉีดยา ซึ่งต้องฉีดต่อเนื่องกัน 5 เข็มในเวลาประมาณ 1 เดือน บอยอยู่บ้านสร้างฯ และฉีดยาไป 2 ครั้งก็ขอออกไปข้างนอก และไม่ได้กลับเข้ามาอีก

นอกจากนี้ สถานการณ์ยังกำหนดบทบาทของบุคคลในการสื่อสาร และบทบาทกำหนดพฤติกรรม โดยบุคคลถูกคาดหวังจากสังคมให้ปฏิบัติตามตำแหน่งทางสังคม ตำแหน่งนั้นจะมีชุดของพฤติกรรมที่ควรปฏิบัติที่เรียกว่า บทบาท บทบาทจึงมีอิทธิพลต่อการรับรู้ เป็นสิ่งที่ต้องเรียนรู้ บางครั้งต้องเล่นหลายบทบาทในเวลาเดียวกัน

ความสัมพันธ์เกิดจากบทบาทของเด็กและครูที่มีต่อกัน บริบทความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น ได้แก่ มิตรภาพ การทำงาน(อาชีพ) การเป็นสมาชิกด้วยสถานะในสังคม (ครู-นักเรียน) และ คนรู้จัก(acquaintance) การที่ครูสนใจปัญหาที่เด็กเผชิญในปัจจุบัน และความช่วยเหลือที่เด็กต้องการมากกว่าปัญหาสาเหตุ ภูมิหลัง ครอบครัวของเด็ก การไม่พูด ไม่ซักถามถึงความเจ็บปวดขมขื่นในอดีต ทำให้เด็กเร่ร่อนรู้สึกไม่ถูกรุกรานทางความรู้สึก เด็กจะเปิดเผยเฉพาะส่วนที่ต้องการ เมื่อเวลาที่ต้องการ ความอิสระทางความรู้สึกดังกล่าวจึงส่งผลต่อความสัมพันธ์ทางใจที่มีต่อครูข้างถนนที่ครูให้อิสระ ไม่เคร่งครัดเรื่องมารยาทหรือความถูกต้องตามกฎเกณฑ์ของสังคมในการกิน การเล่น การหักท่าย การนั่ง การพูดจาของเด็ก ทำให้เด็กสบายใจ ฟังพอใจเมื่ออยู่ใกล้ครู เด็กจะเข้าใกล้ครูมากขึ้น เพราะ ธรรมชาติของบุคคลมักฟังพอใจที่จะใกล้ชิดสัมพันธ์กับคนที่ตนอยู่ด้วยแล้วสบายใจมีความสุข

บทบาททางสังคมของครูข้างถนน มีหลายสถานะ ทำให้เกิดความสัมพันธ์หลายคู่ที่แตกต่างและ เกี่ยวข้องกันอย่างเป็นอิสระต่อกัน และมีส่วนกำหนดกลยุทธ์และวิธีการสื่อสาร รวมทั้งปฏิสัมพันธ์ บทบาทเหล่านั้น ได้แก่ (1) บทบาทครู-นักเรียน (2) บทบาทผู้ใหญ่-เด็ก (3) บทบาทผู้ให้โอกาส-ผู้ด้อยโอกาส (4) บทบาทผู้ให้-ผู้รับ

สาเหตุที่ทำให้เด็กสื่อสารกับครู สอดคล้องกับบทบาทหน้าที่ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (Devito, A. J., 1995) เมื่อพิจารณาจากหัวข้อและเนื้อหาในการสนทนา พบว่า เด็กสื่อสารกับครู เพราะ

1. เด็กต้องการลดความโดดเดี่ยว ความเหงา
2. เด็กต้องการรู้สึกปลอดภัย
3. เด็กต้องการเพิ่มการรับรู้และความนับถือตนเอง
4. เด็กต้องการเพื่อความสบายใจลดความเจ็บปวด

บุคคลแวดล้อมอื่นๆ เช่น แม่ค้า คิวมอเตอร์ไซค์ พนักงานกวาดถนน คนเก็บขยะ พนักงานดูแลความสะอาดห้องน้ำสาธารณะ ครูข้างถนนหน่วยงานอื่นๆ เด็กเร่ร่อนคนอื่นในพื้นที่และต่างพื้นที่ เด็กในบ้าน สร้างสรรค์เด็ก เป็นต้น เป็นส่วนหนึ่งของสถานการณ์ ในพื้นที่ขณะที่มีการสื่อสาร พบว่าครูข้างถนนใช้บุคคลเหล่านี้เป็นช่องทางในการหาข้อมูลหรือเข้าถึงเด็ก และใช้โดยการอ้างถึง หรือใช้ยกเป็นตัวอย่าง

6. กลยุทธ์การประสานงานกับบ้านสร้างสรรค์เด็ก ด้วยวิธีการดังต่อไปนี้

6.1 การดึงเด็กให้ “อยู่ติดบ้าน” ด้วยการจัดกิจกรรมพิเศษต่างๆ

เช่น การจัดไปเที่ยวทัศนศึกษา ทัศนajara น้ำตก ชายทะเล สวนสนุก จัดการเลี้ยงสังสรรค์ เช่น งานวันเกิด ทำอาหารหรือขนมเมนูพิเศษ กิจกรรมศิลปะ การผจญภัย ไปชมภาพยนตร์ การไปต่างจังหวัดเพื่อเยี่ยมบ้านเด็ก เป็นต้น

6.2 การสร้างบรรยากาศครอบครัวและการสานต่อความสัมพันธ์

โดยครูประจำบ้าน มีบทบาทหน้าที่สำคัญที่จะดูแลเอาใจใส่เด็ก พุดคุย สอบถามความรู้สึก ความเป็นอยู่ เล่นกับเด็กและสร้างบรรยากาศ “ครอบครัว” ให้แก่เด็ก มีการทำงานร่วมกับครูข้างถนน ที่ติดตามดูแล เอาใจใส่ ไม่ให้เด็กรู้สึกถูกละทอดทิ้ง พุดคุยประสานงานกับครูประจำบ้านเป็นประจำ เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลและติดตามพฤติกรรมเด็ก กรณีที่เด็กกลับออกไปพื้นที่อื่น

อย่างไรก็ตาม แม้เด็กรู้ว่าการรับความช่วยเหลือด้วยการเข้าบ้านสร้างฯ เป็นสิ่งที่ดีและเป็นประโยชน์ต่อตนเอง และเด็กมีความรู้สึกที่ดีต่อครูและการเข้าบ้าน แต่ถ้าหากว่าเด็กเร่ร่อนไม่มีปัญหาในการเร่ร่อน เด็กทุกคนจะไม่อยากเข้าบ้าน โดยอ้างเหตุผลเรื่องความกลัว เช่น กลัวผีในบ้านสร้างฯ เป็นต้น บางครั้งพบว่า แม่เด็กจะไม่ค่อยเชื่อถือครูหรือไม่เชื่อในสิ่งที่ครูบอก แต่เด็กให้โอกาสตนเองในการที่จะทดลองและมีการพิสูจน์ครูหลายๆครั้ง ในช่วงระยะหนึ่ง จนระดับความมั่นใจสูงมากพอที่จะเชื่อว่าครู

ปลอดภัยพอที่จะเข้าใกล้ และเชื้อเชื้อ เด็กจึงใช้วิธีการลอง โดยมีพื้นฐานความคิดว่าครูไม่เป็นอันตราย แม้ไม่ได้ไว้ใจเต็มร้อยเปอร์เซ็นต์ก็ตาม

ปัจจัยที่ทำให้เด็กไม่ยอมเข้าบ้านและไม่สามารถอยู่ติดบ้าน มีหลายประการ ได้แก่ (1) ยาเสพติด เด็กที่มีประวัติการใช้ยาเสพติดประเภทใดก็ตาม แม้ว่าจะไม่อยู่ในขั้นติดยา จะมีอาการ “อยากยา” เป็นระยะๆ หากทำได้ หรือมีความสุขสนุกสนานเพลิดเพลินกับเพื่อนและกิจกรรมในบ้าน เด็กจะทนได้และลืมที่จะนึกถึงความอยากยา แต่หากเด็กได้รับการชักชวนจากเด็กพื้นที่ที่เพิ่งเข้าบ้านหรือเด็กที่มีอาการอยากยาคู่ด้วยกัน เด็กมีแนวโน้มที่จะออกไปอยู่ที่อื่น (2) ความต้องการมีรายได้ด้วยตัวเอง แม้ว่าเด็กในบ้านทุกคน จะได้รับค่าขนมช่วงวันหยุดเสาร์-อาทิตย์ คนละ 15 บาท สำหรับใช้จ่ายซื้อขนมหรือของใช้บางอย่าง ของเล่น ซึ่งเด็กได้รับอนุญาตให้ใช้หรือเก็บได้ตามความสมัครใจ แต่เด็กที่เคยมีรายได้มากกว่าจากการขายบริการทางเพศ การเก็บขยะ การขอทานหรือการรับจ้างซ่อมต้องการที่จะมีรายได้จำนวนมากเพื่อจับจ่ายใช้สอยในสิ่งต่างๆ เช่น เสื้อผ้า ยาเสพติด เล่นเกมส์ เป็นต้น (3) ติดเพื่อน มีความผูกพันกับเพื่อนหรือกลุ่มเพื่อนอย่างมาก จนต้องกลับออกไปเพื่อเยี่ยมเยียนเพื่อนเป็นระยะ บางครั้งจึงมีอาการ “ติดลม” ถูกชักชวนให้อยู่ในพื้นที่อีก

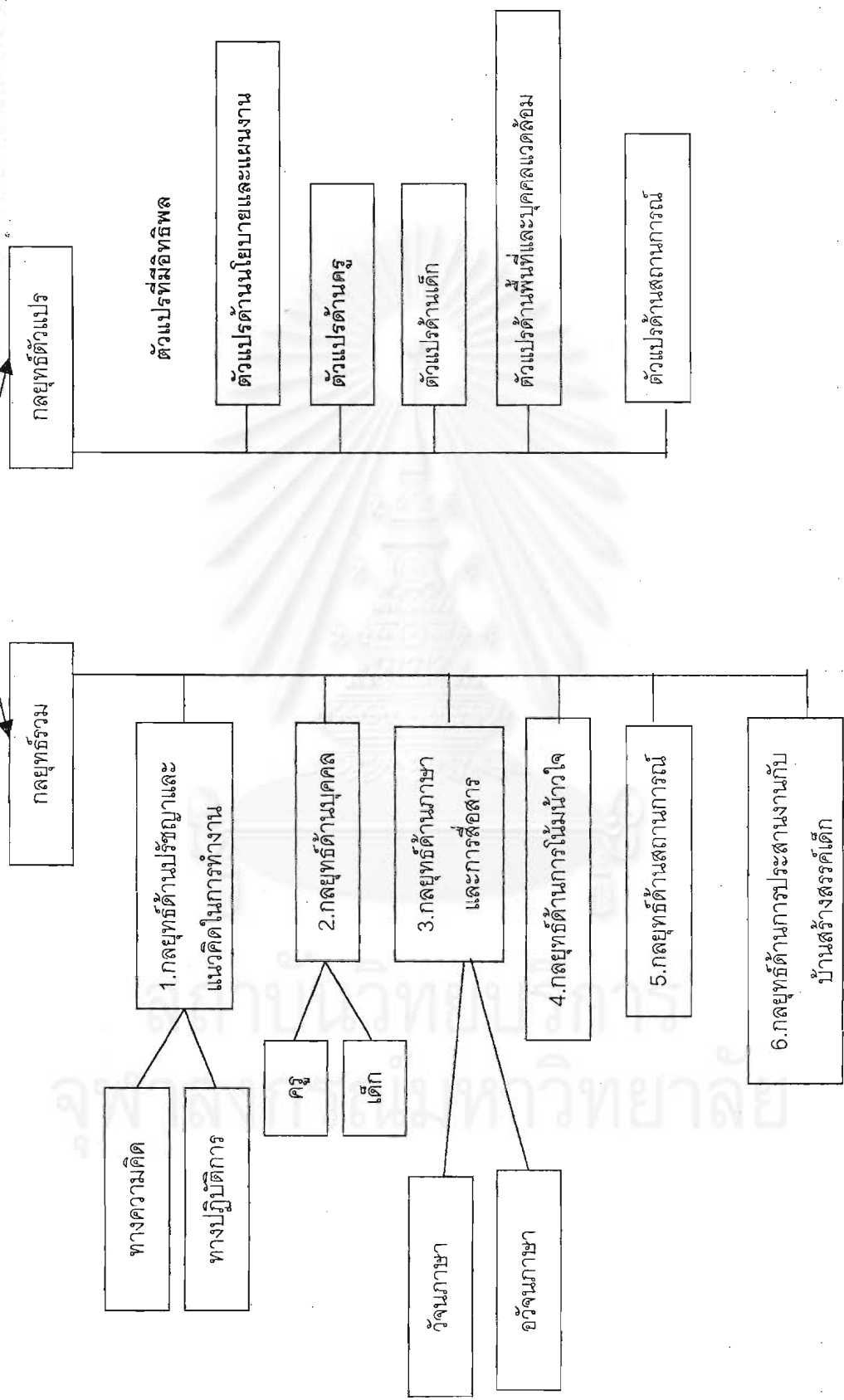
ดังนั้น การเลือกใช้กลยุทธ์และวิธีการ จึงแปรผันไปตามประเภทของเด็กและสถานการณ์ ซึ่งผลที่ได้ไม่สามารถระบุได้แน่นอนขึ้นอยู่กับเงื่อนไขอีกหลายประการ ที่จะกล่าวต่อไป

แต่อย่างไรก็ตาม ในการสื่อสารกับเด็กเร่ร่อน ครูข้างถนนให้ความสำคัญกับพัฒนาการของเด็กแต่ละคน และเลือกวิธีการที่มีความสอดคล้องกับพัฒนาการทั้ง 4 ด้านของเด็ก ได้แก่พัฒนาการทางร่างกาย จิตใจ อารมณ์และสังคม และคำนึงถึงอิทธิพลทางสังคมที่มีผลต่อพฤติกรรมของเด็กเป็นหลัก

จากข้อมูลข้างต้น สรุปได้ว่ากลยุทธ์และ วิธีการที่ครูข้างถนนใช้กับเด็กเร่ร่อน ไม่น่าดีไม่ผิด ได้ผลไม่ได้ผล วัดความเหมาะสมได้ยาก ครูข้างถนนมีแนวโน้มการยึดทางสายกลาง กล่าวคือ มีหลักการโดยรวมแล้วเลือกและปรับใช้ตามสถานการณ์ ครูใช้วิธีการประเมินตนเองในฐานะผู้ส่งสาร ประเมินเด็กและประเมินวิธีการสื่อสารของตนเองเป็นระยะด้วย ซึ่งหากพบว่าวิธีการหรือการแสดงออกที่ผ่านมาใช้ไม่ได้ผล ครูข้างถนนจะปรับเปลี่ยน โดยการทดลองใช้กลยุทธ์และวิธีการอื่นๆต่อไป

สรุปกลยุทธ์และวิธีการที่ครูข้างถนนใช้กับเด็กเร่ร่อนและตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อการเลือกใช้กลยุทธ์และวิธีการ นี้ ซึ่งพบว่า ตัวแปรแต่ละตัวมีอิทธิพลต่อกลยุทธ์ด้านต่างๆแตกต่างกันตามสถานการณ์ ดังแผนภูมิต่อไป

กลยุทธ์และวิธีการ

แผนภูมิที่ 6 แสดงกลยุทธ์และวิธีการสื่อสารที่ครูข้างถนนมูลนิธิสร้างสรรค์ได้ทำกับเด็กเร่ร่อนในการเข้าถึงและการสร้างความสัมพันธ์

ปัจจัยที่ส่งเสริมและเป็นอุปสรรคต่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการสื่อสาร เหตุและผลของปัจจัยดังกล่าว

พบปัจจัยต่างๆที่เกี่ยวข้องกับประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการสื่อสารระหว่างครูข้างถนนกับเด็กเร่ร่อน เป็น 3 ลักษณะได้แก่ (1) ปัจจัยส่งเสริม (2) ปัจจัยอุปสรรค (3) ปัจจัยอาจเป็นไปได้ทั้งส่งเสริมและอุปสรรคขึ้นอยู่กับเงื่อนไขสถานการณ์ ดังนี้

1. ปัจจัยส่งเสริม ได้แก่

1.1 ปัจจัยด้านครู

1.1.1 ปัจจัยเกี่ยวกับตัวครู

1.1.1.1 คุณลักษณะของครู ได้แก่ ความรู้ ความสามารถ ความชำนาญ บุคลิกภาพ คุณธรรม และลักษณะสังคมสัมพันธ์ทักษะการสอนและการสื่อสาร พฤติกรรมระหว่างทำกิจกรรม ซึ่งปัจจัยเหล่านี้จะสัมพันธ์กันและมีผลต่อกระบวนการสื่อสาร ซึ่งส่งผลต่อต่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการสื่อสาร แต่อาจไม่มีผลต่อความสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนสำหรับเด็กเร่ร่อน เนื่องจากครูมุ่งเน้นที่จะสร้างความสัมพันธ์เพื่อช่วยเหลือผ่านกระบวนการสื่อสารมากกว่าเพื่อการศึกษา

1.1.1.2 ความเข้าใจในหลักปรัชญาแนวคิดในการทำงานของโครงการ ครูข้างถนนที่สามารถสื่อสารกับโครงการ ได้อย่างชัดเจนแจ่มแจ้งจะมีหลักในการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพดี แนวคิดและการแสดงออกของครู ได้แก่ นำวิถีชีวิตเด็กธรรมดา เช่น การเล่น ความสนุกสนาน มาใช้ทำกิจกรรมช่วยเหลือให้ตรงกับความต้องการ ครูมีความเชื่อมั่น ว่าเด็กทำได้ (พัฒนาได้)

1.1.2. ปัจจัยเกี่ยวกับวิธีการของครู

1.1.2.1 การแสดงออกของครูซึ่งความไว้วางใจเด็ก เช่น ครูเก็บให้หอยแอมกิ้งถ่ายรูปไปถือ ไปลองถ่าย โดยไม่แสดงอาการหวงของ เพียงแต่แนะนำวิธีการใช้และการระมัดระวัง การให้เด็กยืมใช้เครื่องใช้ส่วนตัว เช่น วิทยุเทป(ชาวเบ้าท์) สอดคล้องกับสมพงษ์ จิตระดับ (สัมภาษณ์, 15 มิถุนายน 2544) ที่เคยอนุญาตให้เด็กหยิบจับและเล่นอุปกรณ์เครื่องใช้ เช่นกล้องถ่ายรูป ในช่วงที่ทำงานวิจัยวัฒนธรรมเด็กเร่ร่อน กล้องเป็นสิ่งของเด็กที่ทราบว่ามีราคาแพง ซึ่งมีผลทำให้ระดับความสัมพันธ์เปลี่ยนไปในทางที่ดีขึ้นอย่างรวดเร็ว เพราะ เด็กสงสัย คิดหาเหตุผลและตระหนัก ในการทำงานที่ครูข้างถนนยอมให้หยิบ จับ เล่นของราคาแพง แสดงความไว้วางใจที่ครูข้างถนนมิให้เด็ก เป็นการทะลายนกำแพงแห่งการถอยห่างและความไม่มั่นใจลง

1.1.2.2 การเขียนกรณีศึกษา หรือรายงานการปฏิบัติงาน เกี่ยวกับสภาพเด็ก ปัญหาความคืบหน้าในการสร้างสัมพันธ์กับเด็กในพื้นที่ เป็นปัจจัยพื้นฐานในการส่งเสริมความเข้าใจ และช่วยประสาน เรียบเรียงลำดับเหตุการณ์และความคิด ช่วยให้การดำเนินงานต่อไปของตนเองและทีมงานมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น เพราะ ผ่านกระบวนการระลึก คิด เขียนถ่ายทอด ควรเพิ่มข้อสังเกตและเสนอแนะในรายงานด้วย

2. ปัจจัยอุปสรรค ได้แก่

2.1 ปัจจัยด้านครู ครูต้องทำงานเต็มเวลาทุกวัน และมีผัดเวรกันทำหน้าที่ในวันหยุดเสาร์-อาทิตย์ จึงทำให้ไม่ได้เข้าอบรมเทคนิควิธีการใหม่ๆ การใช้สื่อใหม่ ไม่มีเวลาแสวงหาความรู้ใหม่ๆที่จะนำมาปรับใช้ในการทำงาน (ครูหนอง, สัมภาษณ์, 12 มิถุนายน 2544) ทำให้เกิดปัญหาการขาดโอกาสในการพัฒนา

2.2 ปัจจัยด้านเด็ก เด็กไม่รู้สึกละอาย ไม่ตระหนัก ไม่รับรู้ว่าการเร่ร่อนหรือวิถีชีวิตของตนเป็นทุกข์เป็นปัญหา เป็นอันตราย เด็กจึงไม่ต้องการความช่วยเหลือให้พ้นจากสภาพดังกล่าว

ปัจจัยด้านภูมิหลังของเด็ก เกี่ยวกับการสังสมความรุนแรง ความเจ็บปวดจากประสบการณ์ก่อนเร่ร่อน และขณะเร่ร่อนที่ถูกกระทำ เป็นปมชีวิตที่ครูต้องค้นให้พบ และให้การช่วยเหลือให้ตรงความต้องการ เด็กแต่ละคนมีปมชีวิตที่แตกต่าง บางคนมีหลายปม ซึ่งเด็กส่วนมากมีประสบการณ์ชีวิตที่รุนแรง ทารุณ เป็นอุปสรรคในการค้นหาความจริง การเข้าถึงและการสร้างความสัมพันธ์

2.3 ปัจจัยด้านบริบทแวดล้อม

2.3.1 ยาเสพติดทุกประเภท เป็นปัญหาและอุปสรรคต่อกระบวนการสื่อสารระหว่างครูข้างถนนกับเด็กเร่ร่อนอย่างมาก จากการสังเกตพบว่า เด็กเร่ร่อนส่วนมากแทบทุกคนที่พบระหว่างการเก็บข้อมูลใช้ยาเสพติดประเภทใดประเภทหนึ่งหรือหลายประเภท โดยเฉพาะ กาว ยาเสพติดดังกล่าวเป็นสารระเหยที่มีผลต่อสภาพทางร่างกาย จิตใจ อารมณ์และปัญญาของเด็ก ทำให้เด็กมีเมามา ขาดสติสัมปชัญญะ เด็กไม่พร้อมที่จะมีปฏิสัมพันธ์กับโลกที่แท้จริง เด็กต้องการอยู่ในโลกของความฝัน ความมีเมามา ช่วยฆ่าเวลาและบรรเทาความเจ็บปวด ดึงเด็กออกจากความกดดัน ความคิดสับสน โรคภัยและชีวิตที่ไร้อนาคตอุปสรรค

Ronald F. Roberts (1973) กล่าวว่า ทั้งวัจนภาษาและอวัจนภาษามีผลต่อกระบวนการโน้มน้าวใจ แต่สิ่งที่มีผลต่อความล้มเหลวหรือความสำเร็จในการโน้มน้าวใจนอกเหนือจากหลักสำคัญ 3 ประการของอริโตเติลในทัศนะของRonald อีกประการหนึ่ง คือ ยาเสพติดประเภทต่างๆ ซึ่งมีผลต่อร่างกาย อารมณ์ จิตใจของบุคคล ดังนั้น การโน้มน้าวใจใดๆของครูข้างถนนอันที่จะยุติชีวิตการเร่ร่อน เป็นการแยกเด็กออกจากสภาพที่แวดล้อมด้วยปัจจัยของสิ่งเสพติดต่างๆซึ่งเป็นตัวแปรในการสื่อสาร ให้เด็กมาอยู่ในสภาพแวดล้อมที่มีสติสัมปชัญญะ มีทัศนคติ อารมณ์ที่เป็นปกติจึงเป็นอีกเงื่อนไขที่สำคัญต่อการการโน้มน้าวใจ การเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมของเด็ก

กาว เป็นสารเสพติดที่มีราคาถูก (หลอดละ 6 บาท) หาซื้อได้ง่าย มีขายทั่วไปตามห้างสรรพสินค้า ร้านเครื่องเขียน ร้านอุปกรณ์ก่อสร้างและแม้แต่ร้านขายของชำ เด็กเร่ร่อนส่วนมากจึงนิยมใช้เสพ การบีบกาว เด็กไม่นิยมเจาะรูที่ปากหลอด จะบีบออกจากทางก้นหลอด เป็นไปได้ว่าทำให้สามารถรีดกาวออกมาได้หมดหลอดมากกว่าการเจาะ เมื่อบีบกาวออกจากหลอดลงในถุงพลาสติกขนาดประมาณ 5x 7 นิ้ว (หรือตามแต่ที่เด็กจะหาได้) เด็กจะเปิดปากถุงครอบลงบนจมูกและปาก หายใจเข้าออกในถุงเป็นช่วงๆ กาวหนึ่งหลอดจะใช้เวลาในการดมประมาณ 20-30 นาทีจึงจะหมดกลิ่น เมื่อการระเหยหมดจะเป็นคราบสีเหลืองขุ่นก้นถุง เด็ก สามารถบีบกาวหลอดใหม่ลงไปผสมกับคราบกาวเดิมได้โดยไม่ต้องเปลี่ยนถุงใหม่ กาวใหม่จะละลายเสกคราบกาวเก่าให้เป็นของเหลวสีเหลืองใส หลอดกาวที่ทิ้งเกลื่อนกลาดบริเวณที่มีเด็กเร่ร่อน เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่จะคาดเดา จำนวนเด็กเร่ร่อนในพื้นที่ รายได้ของเด็กได้ บางครั้งหากมั่นใจว่าบริเวณดังกล่าวมีเด็กแต่ไม่พบหลอดกาว ไม่ใช่เพราะเด็กไม่เสพ แต่เป็นเพราะเด็กบางคนเก็บไปซั้กิโลขายในราคา กิโลกรัมละ 35 บาท (จากคำบอกเล่าของเด็กหัวลำโพง) ซึ่งเด็กไม่ทราบว่าผู้รับซื้อซื้อไปทำอะไร

กาวกระป๋อง หาซื้อยากกว่า ราคาแพงกว่า ราคากระป๋องละ 20 บาท ส่วนมากจะเป็นที่นิยมของเด็กโตหรือเด็กที่มีรายได้ การเสพจะเทลงถุงพลาสติกเช่นเดียวกัน และแบ่งกับเพื่อนในกลุ่มทุกคน โดยมากเจ้าของกาวจะเป็นคนเทแบ่งให้เด็กคนอื่น โดยมากจะเทให้ตนเองก่อนในปริมาณที่มากกว่าเพื่อน และจะกะประมาณให้แบ่งพอเพียงที่จะแจกจ่ายทั่วกันทุกคน หากไม่หมดจะปิดฝาและเก็บไว้ใช้ต่อไป กระป๋องมาขนาดใหญ่กว่าขวดเบรณด์ขนาดใหญ่เล็กน้อย จึงสามารถพกใส่กระเป๋าสีเสื้อหรือกางเกงได้

ภาพที่ 29.
หลอดกาว สาร
ระเหยที่เด็กเร่
ร่อนนิยมใช้

รูปภาพนี้เพื่อประโยชน์เฉพาะการศึกษาวิจัย ห้ามนำไปเผยแพร่

2.3.2 ปัจจัยด้านพื้นที่ ได้แก่ ลักษณะพื้นที่ ขนาดของพื้นที่ การใช้ชีวิตในพื้นที่ เช่น พื้นที่พัฒนาทำงานยากกว่าหัวลำโพงทั้งในการพบเด็ก เข้าถึงเด็ก พื้นที่บางกะปิมีความจอบรรเทาของการจราจรและคนเดินถนนการทำกิจกรรมต่างๆทำได้ยากกว่าพื้นที่สาทรหรือหัวลำโพงที่มีบรรยากาศสงบเงียบกว่า เป็นต้น

**3. ปัจจัยที่อาจเป็นไปได้ทั้งส่งเสริมและอุปสรรค ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขสถานการณ์
ได้แก่**

3.1 ปัจจัยด้านเด็ก ได้แก่ เพศ อายุ ระยะเวลาเรื้อรัง ภูมิหลังครอบครัว การศึกษาและกลุ่มเพื่อนในพื้นที่ เช่น ระยะเวลาการเรื้อรัง ถ้าเพิ่งเรื้อรังไม่นานจะเป็นอุปสรรคน้อยกว่าในการสื่อสาร เด็กเรื้อรังแต่ละคน แต่ละกลุ่มใช้วิธีการที่ต่างกันตามสภาพพื้นที่และสถานการณ์

3.2 กลยุทธ์ วิธีการและกิจกรรม เป็นปัจจัยทางการสื่อสารที่ทำให้ครูสามารถเข้าถึง สร้างความสนใจ สร้างสัมพันธ์กับเด็ก เด็กจะสื่อสารกับครูข้างถนนผ่านกิจกรรมต่างๆ ครูข้างถนนสามารถเข้าใจและเห็นศักยภาพของเด็กแต่ละคนผ่านจากกิจกรรมต่างๆเช่นกัน กิจกรรมที่ตรงใจ บรรยากาศ ความสนุกสนานที่ตรงกับความ ต้องการและ ความชอบของเด็กเป็นปัจจัยสนับสนุน หากเป็นทางตรงข้าม เด็กไม่ชอบ ไม่สนุก เบื่อหน่ายก็เป็น ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคสำหรับการสื่อสารที่จะมีขึ้นต่อไป

3.3 สภาพพื้นที่ สถานการณ์ในพื้นที่ สิ่งแวดล้อมในขณะสื่อสาร

สภาพพื้นที่ไม่เอื้ออำนวยในการทำกิจกรรม เช่น มีผู้คนเดินผ่านไปมา จอแจ เสียงดัง มีกลิ่น คว้น ผู้คน ละออง และปัจจัยทางสภาพแวดล้อมที่เป็นสัตว์ (สุนัข แมลงวัน) กลิ่น แสงแดด ฝน ลม สิ่งรบกวนในพื้นที่ เสียง กลิ่น เป็นต้น เป็นปัจจัยอุปสรรคหาคบวงสนทนา การทำงานและบางครั้งขัดขวางกระบวนการสื่อสาร หรือไม่ เอื้อต่อการทำกิจกรรม ต่างๆ หากเป็นประเด็นนำไปสู่การสนทนาที่ทำให้รู้ความต้องการ ประวัตินำเข้าสู่การ ให้ความช่วยเหลือก็เป็นปัจจัยสนับสนุน เสียงโทรศัพท์หรือเพจเจอร์ถ้าดังขึ้นขณะที่บรรยากาศการสื่อสารดีก็ เป็นปัจจัยอุปสรรคถ้าดังขึ้นในขณะที่บรรยากาศอึดอัดตึงเครียด ช่วยผ่อนคลาย เปลี่ยนสถานการณ์ก็เป็นปัจจัย สนับสนุน

ปัจจัยทางสภาพแวดล้อมที่เป็นบุคคล เช่น พนักงานเก็บขยะ คนกวาดถนน แม่ค้าหาบเร่ คนดูแลห้องน้ำ ทีวีมอนิเตอร์ ไซค์ ครูข้างถนนหน่วยงานอื่น ตำรวจ นิสิตนักศึกษา ผู้ทำวิจัย ผู้ช่วยวิจัย อาสาสมัคร ส่วนมากครูข้าง ถนนจะพยายามพูดคุยเพื่อผูกมิตรกับคนแวดล้อมในพื้นที่ด้วย (ดูภาพที่ภาคผนวก จ) ซึ่งหากบุคคลเหล่านั้นหาก ทำตัวเป็นอุปสรรคขัดขวางการทำงาน ขัดจังหวะในการสร้างสัมพันธ์ ทำกิจกรรม ขัดสมาธิครูและเด็ก หรือเป็น ความซาชินที่รบกวนจนขาดความเป็นธรรมชาติ มีผลต่อการโกหกจนเคยชินของเด็ก หรือมาสร้างปัญหาให้ครูแก่ เช่น สัญญาแล้วไม่ทำ เป็นปัจจัยอุปสรรค พบว่า บุคคลอื่นๆบางคนบางกลุ่มที่เข้ามาสัมผัสเด็ก บางคนมาเพื่อเก็บ ข้อมูล มาชั่วคราวแล้วก็ไป เด็กชินกับคนแปลกหน้าที่มาติดต่อเกี่ยวข้อง ทำให้เด็กโกหกตลอด ไม่ให้ข้อมูลจริง (ตรงกับข้อมูลจากการสนทนากับครูมินท์ที่บอกว่า อาสาสมัคร นิสิตนักศึกษาบางคน บางกลุ่มเป็นอุปสรรคใน การทำงานของครู ขัดขวางกระบวนการสื่อสารของครู บางทีการมีส่วนร่วม การซักถามข้อมูลจากเด็ก ระหว่างที่ ออกปฏิบัติงานภาคสนามกับครู ทำให้เป็นอุปสรรคในการที่ครูจะเข้าถึงและสานความสัมพันธ์กับเด็ก

สอดคล้องกับข้อมูลจากการสนทนากับครูพงษ์ ที่เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า เคยนำคณะนิสิตนักศึกษาไปดูชีวิต เด็กกลุ่มที่ให้บริการทางเพศพื้นที่สีลม นิสิตนักศึกษาหลายคนแสดงที่ท่ารังเกียจ แสดงอาการที่เด็กบอกกับครู พงษ์ภายหลังว่า “ เหมือนกับดูสัตว์ในสวนสัตว์” ทำให้เด็กมีปฏิกิริยาห่างเหินกับครูพงษ์ ความสัมพันธ์ลดระดับ ลง เด็กไม่แน่ใจ ไม่ไว้วางใจ กว่าครูพงษ์จะทำความเข้าใจ และรักษาความสัมพันธ์กับเด็กกลุ่มนี้ให้กลับมาดีดังเดิม ได้ต้องใช้ระยะเวลาพอสมควร ซึ่งหากบุคคลเหล่านั้น มีส่วนช่วยในการให้ข้อมูล ช่วยสนับสนุนด้านความ ช่วยเหลือต่างๆในการทำงาน หรือ อำนวยความสะดวกในการสื่อสารและการทำงานของครูข้างถนน ก็เป็นปัจจัย สนับสนุน

กรณีตัวอย่างที่แสดงถึงบุคคลในพื้นที่ที่เป็นปัจจัยอุปสรรคในกระบวนการสื่อสารระหว่างครูข้างถนนกับเด็กเร่ร่อนในขณะที่กำลังมีปฏิสัมพันธ์

พื้นที่อนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ (บริเวณนี้เป็นพื้นที่ทำงานหาเงินของเด็ก เช่น เซ็ดกระจก ขอทาน ขายพวงมาลัย เป็นต้น แต่ไม่ได้เป็นที่อาศัยหลับนอนเนื่องจากไม่มีชอกมมที่เหมาะสม) เวลาประมาณ 10.00 น. ครูข้างถนนทั้ง 4 คนรวมผู้วิจัยและอาสาสมัครชาวเขมรที่มาดูงานอยู่ระหว่างการสำรวจพื้นที่ พบ แอ้ (เด็กชายอายุประมาณ 13 ปี) เร่ร่อนได้ประมาณ 1 ปีเศษ การศึกษาชั้นประถมปีที่ 3 สาเหตุที่เร่ร่อนเพราะเกรงโคตรเรียน ดมกาว ข้ายมาจากพื้นที่สาทร เพราะทนเอกลักษณะ ซึ่งทำตัวเป็น "ขาใหญ่" ไม่ได้ ครูมองจากบนสะพานลอยข้ามแยกเห็นแอ้ขณะที่กำลังรอเซ็ดกระจกที่ติดไฟแดงบริเวณแยกเพื่อขอเงิน จึงแสวงงปาก้อนกรวดเล็กๆ ที่พบอยู่บนทางเดิน แอ้มองขึ้นมายิ้มแล้วยกมือสวัสดีครู พร้อมกับตะโกน โหวกเหวกจับความไม่ได้ สักครูก็วิ่งขึ้นมาคุยกับครูบนสะพานลอย โดยยื่นเกาะราวสะพานหันหน้าออกไปที่ถนน ลักษณะการยื่นหันข้างให้กันเรียงเป็นแนวหน้ากระดาน ซิดๆ กัน แอ้ยืนอยู่ระหว่างครูสองคน ครูพูดคุยซักถามสาเหตุที่ย้ายมาจากสาทร และถามถึงเด็กคนอื่นๆ พร้อมกับชี้ให้เด็กดูรถไฟฟ้าที่วิ่งผ่าน (ครูพูดคุยเรื่องอื่นๆ สลับกับข้อมูลที่ครูต้องการทราบจากเด็ก-ผู้วิจัย) ครูชักชวนให้แอ้ไปบ้านสร้างฯ เพื่ออาบน้ำเปลี่ยนเสื้อผ้า ระหว่างที่กำลังมีปฏิสัมพันธ์กับครู มีภิกษุรูปหนึ่ง อายุประมาณ 50 ปี สวมแว่นสีชา หยุดยี่นดูและฟังข้อความที่ครูคุยกับแอ้ พยายามแทรกตัวเข้ามายืนติดกับแอ้ จับแขน ลูบแผลเป็นที่หน้าแอ้ คิ้วมือแอ้ไปและทำหน้าที่เหมือนกับการดูลายมือ พระเอ่ยปากชวนให้แอ้ไปอยู่วัด เมื่อเด็กไม่ตอบก็ชวนเพียงแค่ว่าไปอยู่วัด พระพยายามชักชวนพูดคุยกับเด็กประมาณ 5 นาที เด็กปฏิเสธทั้งด้วยคำพูดและท่าทาง พระจึงเดินจากไป (ระหว่างนั้น ครูยังยืนดูพระกับแอ้อยู่ไม่ไกลจากบริเวณนั้น เพราะเป็นห่วงกลัวว่าเด็กอาจจะถูกล่อลวง) แอ้หันมาเล่าให้ครูฟัง ว่าตนเองเคยถูกพระหลอกให้ไปอยู่วัดแล้วครั้งหนึ่ง (ไม่ใช่พระรูปนี้) เมื่อไปถึงวัดที่ต่างจังหวัด (ไม่ได้ระบุจังหวัด) พระบังคับให้เด็กไปขอทานและหากขัดขืนก็ถูกตี ถูกทำร้ายร่างกาย

ภาพที่ 30. กิจกรรมการสนทนากับบุคคลแวดล้อมในพื้นที่ของครูมินท์และครูพงษ์ (พื้นที่สะพานสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก)

รูปภาพนี้เพื่อประโยชน์เฉพาะการศึกษาวิจัย ห้ามนำไปเผยแพร่

ภาพที่ 31. ครูพงษ์หาข้อมูลจากแม่ค้าขายพวงมาลัย ใต้ต้นไม้ริมคลองผดุงกรุงเกษม

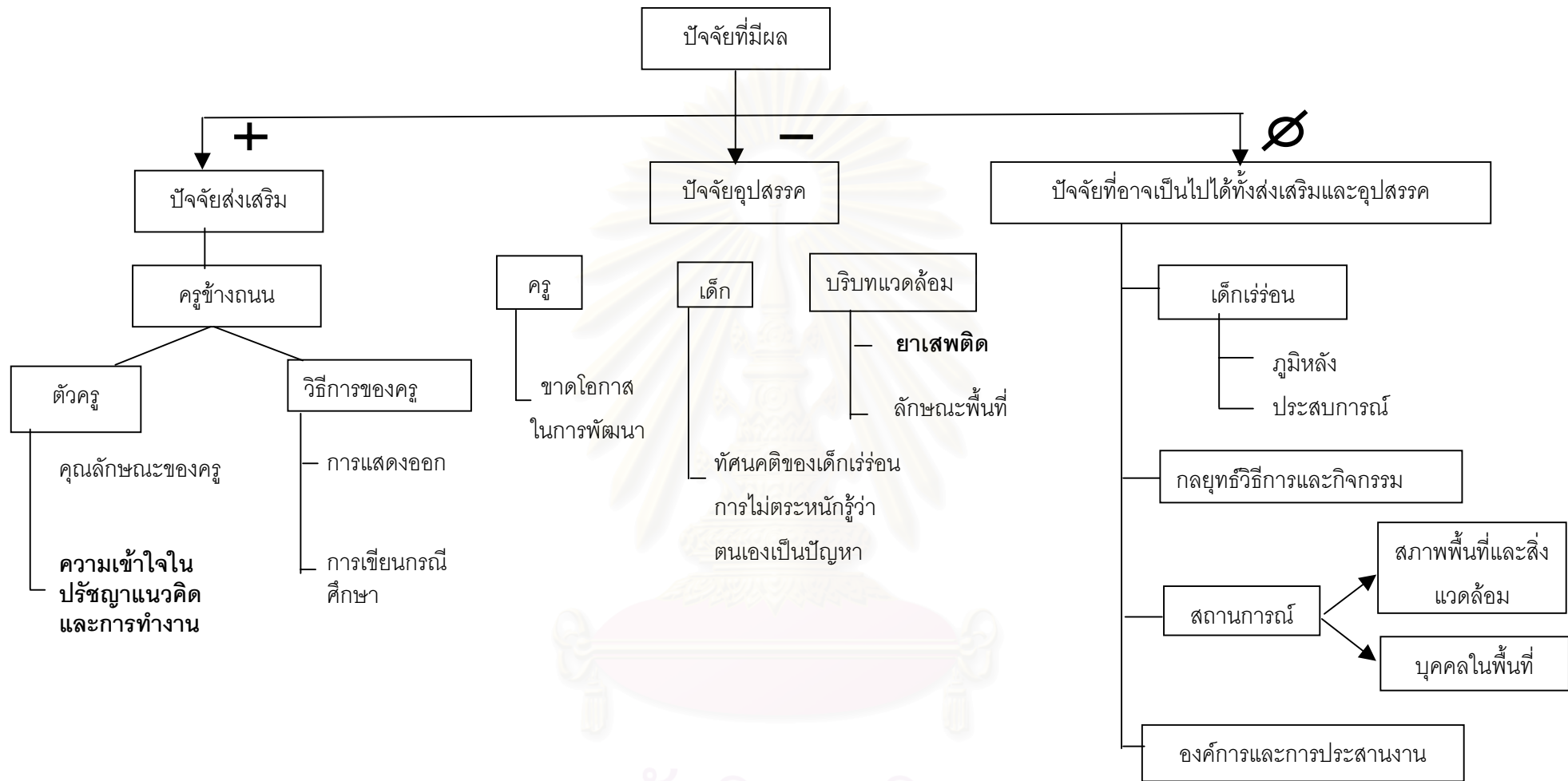
รูปภาพนี้เพื่อประโยชน์เฉพาะการศึกษาวิจัย ห้ามนำไปเผยแพร่

3.4 สังกัดของครูข้างถนน และการประสานงานกันระหว่างหน่วยงาน

เนื่องจาก ปัจจุบันโครงการครูข้างถนนมีจากหลายหน่วยงาน เช่น หน่วยงานของกรุงเทพมหานคร องค์การเอกชนที่ไม่แสวงหาผลกำไร (NGO) ตำรวจ เป็นต้น ลักษณะและนโยบายขององค์กรจะกำหนดรูปแบบการทำงาน การทุ่มเท และปรัชญาการทำงานของครูข้างถนนแต่ละสังกัด เครือข่ายขององค์กรทำงานเพื่อเด็กเร่ร่อน เป็นองค์กรที่มีแนวคิดในการทำงานและการพัฒนาขององค์กรเครือข่ายร่วมกัน โดยใช้ประโยชน์จากเครือข่ายการสื่อสาร ซึ่งหากมีการประสานงาน ประสานประโยชน์ ก็ เป็นปัจจัยสนับสนุนในการช่วยพัฒนาด้านการสื่อสาร ในระดับบุคคล ซึ่งมีส่วนสำคัญในการทำงาน ได้แก่ การสื่อสารระหว่างครูกับเด็กเร่ร่อน การสื่อสารระหว่างบุคลากรระหว่างองค์กรเครือข่าย การสื่อสารระหว่างบุคลากรขององค์กรเครือข่ายกับหน่วยงานราชการ เป็นต้น หากไม่ปฏิบัติตามสภาพการณ์ในการประสานประโยชน์ก็เป็นปัจจัยที่เป็นอุปสรรคทั้งต่อการทำงานและการสื่อสาร

สรุปปัจจัยที่มีผลต่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการสื่อสารระหว่างครูข้างถนนกับเด็กเร่ร่อนดังแผนภูมิที่ 7. ดังนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนภูมิที่ 7. แสดงปัจจัยที่มีผลต่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการสื่อสารระหว่างครูข้างถนนมูลนิธิสร้างสรรค์เด็กกับเด็กเร่ร่อน

จากผลการวิจัยข้างต้น ทำให้เห็นภาพรวมของกระบวนการสื่อสารระหว่างครูข้างถนนกับเด็กเร่ร่อน ว่าเป็นการสื่อสารในบริบท การสื่อสารระดับบุคคลที่มีรูปแบบเป็นDyadic Communicationเป็นส่วนใหญ่ แม้มีการสื่อสารระดับกลุ่มบ้างแต่ไม่ชัดเจน ครูมีบทบาทเชิงรุกในกระบวนการสื่อสาร เป็นการสื่อสารสองทางที่ใช้ทั้งวัจนและอวัจนภาษา โดยครูข้างถนนมีวัตถุประสงค์ในการสื่อสารเพื่อการเข้าถึงและการสร้างสัมพันธ์กับเด็กเพื่อให้ความช่วยเหลือ และเพื่อโน้มน้าวให้เด็กเร่ร่อนเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรม การเร่ร่อน เข้าพักอาศัยในบ้านสร้างสรรค์เด็กและบ้านอุปถัมภ์เด็ก และร่วมกิจกรรมด้วยความสมัครใจ ด้วยกลยุทธ์และวิธีการสื่อสารหลายประการตามเงื่อนไขด้านครู เด็ก สภาพพื้นที่ สิ่งแวดล้อม และสถานการณ์ มีการใช้สื่อกิจกรรมทั้งด้านการเรียนการสอนและกิจกรรมนันทนาการ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการสื่อสาร เพื่อพัฒนาเด็กด้านต่างๆ การมีส่วนร่วมและการตอบสนองของเด็กไม่แน่นอน คาดหวังไม่ได้ ไม่อยู่ในกฎเกณฑ์มารยาททางสังคม ขึ้นอยู่กับสภาพร่างกาย อารมณ์ ยาเสพติดที่ใช้ในช่วงเวลาที่มีการสื่อสารกับครู รูปแบบการสื่อสารมีลักษณะเป็นsmall talk สารและสาระส่วนมากเป็นเรื่องเกี่ยวกับประวัติ ภูมิหลังของเด็ก ครอบครัว การศึกษา ความเจ็บป่วย ความต้องการและปัญหาต่างๆ เป็นการสื่อสารที่ชัดเจนในความเป็นธรรมชาติ ยืดหยุ่น ให้ความสำคัญสูง ไม่มีการบังคับข่มขู่ ใช้เวลายาวนาน ต่อเนื่องเป็นประจำ สม่่าเสมอในการสร้างการเข้าถึงและสร้างความสัมพันธ์ ไม่พบว่าครูข้างถนนเป็นคนแปลกหน้าสำหรับเด็กเร่ร่อนที่เพิ่งพบในพื้นที่ เนื่องจากเด็กเร่ร่อนใหม่รู้จักและได้ข้อมูลเกี่ยวกับครู งานของครู บ้านสร้างสรรค์เด็กและความช่วยเหลือต่างๆจากคำบอกเล่าของเด็กเร่ร่อนเก่าในพื้นที่ ทั้งนี้ ปัจจัยทางสถานการณ์ในการสื่อสารเป็นเงื่อนไขสำคัญที่กรอบและกำหนดกระบวนการ กลยุทธ์และวิธีการสื่อสารร่วมกับปัจจัยด้านอื่นๆ

ในบทที่ 5 เป็นการสรุป อภิปรายและเสนอแนะประเด็นต่างๆที่เป็นประโยชน์เกี่ยวข้อง

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง กระบวนการสื่อสารระหว่างครูข้างถนนมูลนิธิสร้างสรรค์เด็กกับเด็กเร่ร่อน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบกระบวนการสื่อสาร กลยุทธ์และวิธีการที่ครูข้างถนน มูลนิธิสร้างสรรค์เด็กใช้ในการเข้าถึงและสร้างความสัมพันธ์กับเด็กเร่ร่อนที่มีผลให้เด็กเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมการเล่นเข้าพักอาศัยในบ้านสร้างสรรค์เด็กและบ้านอุปถัมภ์เด็ก และร่วมกิจกรรมด้วยความสมัครใจ ตลอดจนปัจจัยอื่นๆที่ส่งเสริมหรือเป็นอุปสรรคต่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการสื่อสารระหว่างครูข้างถนนมูลนิธิสร้างสรรค์เด็กกับเด็กเร่ร่อน โดยใช้แนวคิดทฤษฎีการสื่อสารระหว่างบุคคล แนวคิดทฤษฎีการโน้มน้าวใจ และแนวคิดทฤษฎีพัฒนาการและการสื่อสารกับเด็ก ด้วยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) แบบใช้หลายวิธีการ (Multiple Methodology) ประกอบด้วย การสำรวจด้วยการศึกษาจากเอกสาร (Documentary Research) การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-Depth Interview)

พื้นที่ปฏิบัติงานร่วมกับครูข้างถนนใน 5 พื้นที่ ได้แก่ พื้นที่สถานีรถไฟหัวลำโพง พื้นที่รังสิต พื้นที่สามย่าน พื้นที่สาทร และพื้นที่บางกะปิ และพักค้างคืนรวมกับครูข้างถนนและเด็กในบ้านสร้างสรรค์เด็กมูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก ใช้ระยะเวลาในการเก็บข้อมูลทั้งสิ้น 6 สัปดาห์ (4 มิถุนายน – 18 กรกฎาคม 2544) โดยการลงพื้นที่วันจันทร์-พฤหัสบดี และร่วมประชุมรายงานผลการปฏิบัติงานประจำสัปดาห์ในวันศุกร์ พบเด็กเร่ร่อนในแต่ละพื้นที่เป็นกลุ่มๆ กลุ่มละประมาณ 3-10 คน ซึ่งมีทั้งเพศหญิงและเพศชาย แต่ส่วนใหญ่เป็นเพศชาย อายุระหว่าง 7- 18 ปี การศึกษาระดับประถมศึกษาตอนต้น มีทั้งเด็กที่เพิ่งออกเร่ร่อนและเด็กที่มีประสบการณ์เร่ร่อนยาวนาน ส่วนมากออกเร่ร่อนเนื่องจากปัญหาความรุนแรง การขาดความรักและความอบอุ่นในครอบครัว พบการใช้ยาเสพติดหลายประเภท เช่น กาว บุหรี่ ยาบ้า เป็นต้น เด็กหลายคนมีปัญหาสุขภาพ ปัญหาทางอารมณ์และจิตใจ ผลการวิจัยสรุปได้ ดังนี้

วัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 1. จากการศึกษา **กระบวนการสื่อสารของครูข้างถนนมูลนิธิสร้างสรรค์เด็กที่ใช้ในการเข้าถึงและการสร้างความสัมพันธ์ กับเด็กเร่ร่อน** พบว่า เป็นกระบวนการสื่อสารที่เกิดขึ้น เนื่องจากลักษณะการทำงานที่ต้องรุกเพื่อพบและเพื่อช่วยเหลือ เป็นงานที่ต้องใช้เวลาอยู่ร่วมและทำกิจกรรมกับเด็กทั้งกิจกรรมการสื่อสาร และกิจกรรมอื่นๆ เป็นประจำสม่ำเสมอ ต่อเนื่องเป็นเวลานานเพียงพอที่จะทำความรู้จัก ทราบความเป็นมา ความต้องการของเด็กเร่ร่อน สร้างความสัมพันธ์กับเด็ก เพื่อให้การช่วยเหลือในด้านต่างๆตามความต้องการของเด็กตามความสมัครใจ โดยมีรูปแบบลักษณะการสื่อสารและลำดับขั้นตอน ดังนี้

1. ขั้นตอนเตรียมการ

1.1 การเตรียมตัว ครูข้างถนนมีการเตรียมตัวโดยใช้การสื่อสารกับตนเอง (Intra-personal communication) ในการทำความเข้าใจ ปรัชญาแนวคิดและวัตถุประสงค์ในการทำงาน คิดและเสนอกลยุทธ์และวิธีการให้สอดคล้องตามวัตถุประสงค์และนโยบาย โดยยึดปรัชญาแนวคิดครูข้างถนนในการที่จะเข้าใจ เคารพในสิทธิและศักยภาพของเด็ก ไม่ใช้ความรุนแรงไม่ว่าจะเป็นความรุนแรงทางกายหรือวาจา กับเด็ก ให้อิสระและทางเลือก ช่วยเหลือเด็กให้ตรงตามความต้องการของเด็กแต่ละราย เป็นหลักในการทำงานและมีการวางแผนร่วมกันระหว่างครูข้างถนนและบ้านสร้างสรรค์เด็ก

1.2 การเตรียมวัสดุและอุปกรณ์ ที่คิดว่าใช้ได้ผลดีและเหมาะสมในการสนองความต้องการพื้นฐานของเด็กเร็วร้อนและเป็นประโยชน์ในการเข้าถึงและการสร้างความสัมพันธ์ โดยใช้เกณฑ์ในการพิจารณา ได้แก่ จำนวนเด็กเร็วร้อนในกลุ่มเหมาะสมกับลักษณะเกมส์และอุปกรณ์ต่างๆ เด็กทุกคนที่ต้องการมีส่วนร่วมสามารถร่วมได้ทั่วถึงและพอเพียง พื้นที่มีขนาดและทำเลเหมาะสมกับการทำกิจกรรมนั้นๆ สถานการณ์ในแต่ละวันเอื้อต่อการจัดกิจกรรม และ เวลาที่มีความเหมาะสม ทั้งในแง่ระยะเวลาที่ยาวนานเพียงพอและช่วงเวลาที่เหมาะสม เป็นต้น วัสดุอุปกรณ์นั้น ได้แก่ อาหารและขนม อุปกรณ์การเรียนการสอนและการทำกิจกรรมต่างๆ เช่น เกมส์ ศิลปะ กีฬาและดนตรี เป็นต้น

2. ชั้นปฏิบัติการ

2.1 การรุกเข้าพื้นที่ เพื่อพบและเพื่อช่วย ปฏิบัติการรุกเข้าพื้นที่ เมื่อพบเด็ก ครูเริ่มต้นการทำงานด้วยการหาข้อมูล ด้วยวิธีการทั้งทางตรงโดยการถามจากเด็กโดยตรง และทางอ้อมโดยการถามจากเด็กคนอื่น หรือคนแวดล้อมในพื้นที่ เช่น แม่ค้า พนักงานกวาดขยะ คิวมอเตอร์ไซด์ เป็นต้น หรือใช้การสังเกต เพื่อประเมินจัดกลุ่มเด็กตามเพศ อายุ ประสบการณ์เร็วร้อน ความเก่าใหม่ในพื้นที่

2.2 การเข้าถึงและการสร้างสัมพันธ์

2.2.1 การวิเคราะห์และประเมินเด็ก หรืออีกนัยหนึ่งคือ การวิเคราะห์ผู้รับสาร (Audience Analysis) ครูเริ่มต้นด้วยการประเมินเด็กตามลักษณะทางประชากรศาสตร์ ได้แก่ เพศ วัย ประสบการณ์เร็วร้อน เป็นต้น และวิเคราะห์เด็กจากลักษณะพื้นที่ ลักษณะการรวมกลุ่ม พฤติกรรมกลุ่มเพื่อแบ่งกลุ่มเด็กเป็นประเภท เช่น เด็กเล็ก-เด็กโต เด็กเก่า-เด็กใหม่ เป็นต้น

2.2.2 การเลือกใช้กลยุทธ์และวิธีการ ครูเริ่มทักทายและ แนะนำตัวกับเด็ก หากเด็กแสดงควมมีมารยาทด้วยการยกมือไหว้ครูจะรับไหว้ หรือแสดงอาการรับรู้ด้วยการพยักหน้าหรือยิ้ม การใช้

สรรพนามแทนตนเองว่า “ครู” และเรียกเด็กด้วยชื่อเล่นหรือคำอื่นๆ ที่แสดงความเอ็นดู เช่น หนู ตัวเล็ก เป็นต้น โดยใช้การสนทนา การซักถาม การหยอกล้อ การสัมผัสด้วยการลูบศีรษะ จับไหล่ หรือให้เด็กจับแขน จับมือ นอนหนุนตัก เป็นต้น มีการใช้กิจกรรมการเรียนการสอนวิชาภาษาไทยและคณิตศาสตร์และกิจกรรมนันทนาการ เช่น การเล่นเกมส์ เล่นกีฬา การวาดรูประบายสี เป็นต้น เนื้อหาในการสื่อสารส่วนใหญ่เป็นเรื่องทั่วไป เรื่องส่วนตัวของเด็ก กิจวัตรประจำวัน ปัญหาส่วนตัวของเด็ก มีการสอดแทรกความรู้ในการดำรงชีวิตที่จำเป็น เช่น ให้ความรู้เรื่องโรค การดูแลตนเอง การทำความสะอาด เป็นต้น ครูใช้เวลากับเด็กแต่ละพื้นที่ตามความเหมาะสมกับแผนการทำงานแต่ละวัน

2.3 การโน้มน้าวใจ เมื่อได้พบและทำความรู้จักเป็นระยะหนึ่งแล้ว กระบวนการสื่อสารเพื่อการเข้าถึงและการสร้างความสัมพันธ์จะเป็นไปตามกฎเกณฑ์ทางจิตวิทยา ซึ่งหมายถึงความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากแรงผลักดันทางจิตวิทยา เช่น ความสนิทสนม ความพึงพอใจในการติดต่อสื่อสาร ความใกล้ชิด การแสดงความต้องการ การแสดงความรู้สึก ความคิดและอารมณ์ เป็นต้น เมื่อความสัมพันธ์ระหว่างครูข้างถนนกับเด็กเร่ร่อนมีความลึกซึ้งขึ้น และระดับข้อมูลเกี่ยวกับตัวเด็กมากขึ้น ครูจะมีการสอดแทรกการโน้มน้าวใจให้เด็กยุติการเร่ร่อน กลับครอบครัว เข้าบ้านสร้างสรรค์เด็กหรือบ้านสงเคราะห์อื่นๆ โดยโน้มน้าวเป็นระยะตามความเหมาะสม โดยใช้กลยุทธ์และวิธีการต่างๆ เช่น การใช้หลักอ้างถึงความน่าเชื่อถือ ความปรารถนาดีของครูซึ่งเป็นผู้พูด ให้เด็กเชื่อและนำสิ่งที่ครูพูดไปคิดเพื่อตัดสินใจ หลักการยกตัวอย่าง ชี้แจงเหตุและผล และหลักการสร้างและเร้าอารมณ์ความรู้สึกให้เด็กทั้งอารมณ์เชิงบวก เช่น ความสุข ความสนุกสนาน เป็นต้น และอารมณ์เชิงลบ เช่น ความกลัว ความเหงา ความผิดหวัง เป็นต้น

3. ขั้นตอนติดตามและประเมินผล

ครูข้างถนนติดตามเด็กและประเมินกลยุทธ์และวิธีการที่ใช้เป็นระยะ และการวางแผน เพื่อหาข้อมูลเพิ่มเติมด้วยการสังเกต การซักถามจากเด็กคนอื่นๆ หรือบุคคลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง รู้จักเด็ก เพื่อให้รู้จักเด็กให้ดียิ่งขึ้น และได้ข้อมูลที่เป็นความจริงยิ่งขึ้น เพื่อหาทางโน้มน้าวใจและช่วยเหลือให้ตรงตามปัญหาและความต้องการของเด็ก มีการวางแผนการสร้างสัมพันธ์ด้วยกิจกรรมต่าง การสนทนา การสนองความต้องการ การช่วยเหลือแก้ปัญหาให้ตรงความต้องการของเด็กเร่ร่อนเป็นรายบุคคล

วัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 2. จากการศึกษา กลยุทธ์และวิธีการที่ครูช่างถนนมูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก ใช้กับเด็กเร่ร่อนในการเข้าถึงและการสร้างความสัมพันธ์ ที่มีผลให้เด็กเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรม การเร่ร่อน เข้าพักอาศัยในบ้านสร้างสรรค์เด็กและบ้านอุปถัมภ์เด็ก และร่วมกิจกรรมด้วยความสมัครใจ และเหตุผลในการเลือกใช้กลยุทธ์และวิธีการนั้นๆ พบกลยุทธ์ 2 ลักษณะ ได้แก่ กลยุทธ์รวมและกลยุทธ์ตัวแปร หลังจากการวิเคราะห์และประเมินเด็กเร่ร่อนในพื้นที่ จากสภาพที่ปรากฏ และข้อมูลที่ได้จากเด็กและแหล่งอื่นๆ และแยกประเภทเด็กแล้วจึงเลือกวิธีการตามสถานการณ์จริงภายใต้กลยุทธ์หลัก โดยคำนึงถึงตัวแปร 5 ข้อ ได้แก่ ตัวแปรด้านนโยบายและแผนงาน ตัวแปรด้านครู ตัวแปรด้านเด็ก ตัวแปรด้านพื้นที่ สภาพและบุคคลแวดล้อม และตัวแปรด้านสถานการณ์ โดยที่ตัวแปรทุกตัวมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน และมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงและการเลือกใช้ สำหรับกลยุทธ์และวิธีการที่ใช้เพื่อการเข้าถึงและการสร้างความสัมพันธ์ที่มีผลให้เด็กเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรม การเร่ร่อน เข้าพักอาศัยในบ้านสร้างสรรค์เด็กและบ้านอุปถัมภ์เด็ก และร่วมกิจกรรมด้วยความสมัครใจ มี 6 กลยุทธ์ ได้แก่

1. ด้านปรัชญาแนวคิดในการทำงาน มีการกำหนดปรัชญาแนวคิดในการทำงานไว้ล่วงหน้าเพื่อเป็นกรอบในการทำงาน ซึ่งแบ่งได้เป็น 2 ส่วน ได้แก่

1.1 กลยุทธ์ทางความคิด ด้วยวิธีการต่อไปนี้

- 1.1.1 นำแนวคิดทฤษฎี และความคิดพื้นฐานด้านสิทธิมนุษยชน สิทธิเด็ก เคารพเชื่อมั่นในศักยภาพของเด็กที่พัฒนาได้ คำนึงถึงความเป็นไปได้และความแตกต่างระหว่างบุคคลและให้โอกาสเด็ก ซึ่งเป็นหลักการ “จับใจ” คือการไม่ใช้กำลังข่มขู่ทำร้ายเด็กทั้งทางร่างกายและจิตใจ
- 1.1.2 การวางแผนกลยุทธ์เชิงรุก “รุกเพื่อพบและช่วยเหลือ” โดยเร็วตามความต้องการของเด็ก โดยไม่เป็นฝ่ายรอให้เด็กเข้ามาพบเพื่อขอความช่วยเหลือ หรือรอให้มีการนำส่งเด็ก

1.2 กลยุทธ์ทางปฏิบัติ ด้วยวิธีการต่อไปนี้

- 1.2.1 การวิเคราะห์และประเมินเด็ก เพื่อเลือกวิธีการช่วยเหลือที่เหมาะสมโดยใช้กระบวนการสื่อสารเพื่อค้นหาความต้องการที่แท้จริง ปัญหาที่แท้จริง ช่วยให้ตรงจุดด้วยการสังเกต การสนทนาและการใช้สื่อกิจกรรม
- 1.2.2 การช่วยแบบสอนให้เด็กรู้จักช่วยเหลือตัวเองมากกว่าช่วยแบบพึ่งพา ด้วยวิธีการสนองตอบความต้องการและไม่สนองตอบความต้องการ เพื่อกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนพฤติกรรม การเร่ร่อน มีการสนองตอบความต้องการพื้นฐานที่จำเป็นในการดำรงชีวิต ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรคและที่อยู่อาศัย การให้ศึกษา การฝึกอาชีพ และทักษะการดำเนินชีวิตเพื่อกระตุ้นการพัฒนาของเด็ก

- 1.2.3 การใช้สื่อกิจกรรม โดยการเรียนรู้เด็กผ่านกิจกรรม และให้เด็กเรียนรู้ผ่านกิจกรรม เป็นกิจกรรมสมวัย สนุกสนาน เพลิดเพลินและได้ความรู้ ตั้งกฎกติกา ร่วมกับเด็ก กิจกรรมเป็นการดึงเด็กห่างจากยาเสพติดและการประกอบอาชีพกรรมแม่เพียงช่วงสั้น ใช้กิจกรรมพัฒนาสติปัญญา อารมณ์ สังคม ส่งเสริมการเล่นเป็นกลุ่ม กิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ กิจกรรมการเรียนการสอน ดนตรี ศิลปะ การปริศนา เกม ทักษะศึกษา ทักษะอาชีพ กิจกรรมศาสนา ขนบธรรมเนียม ประเพณี เป็นต้น

2. กลยุทธ์ทางด้านบุคคล ด้วยวิธีการต่อไปนี้

- 2.1 ตัวครู ในฐานะผู้ส่งสาร โดยใช้กลยุทธ์ด้านบุคลิกลักษณะ ทักษะจิต จริยธรรม สถานภาพความเป็นครูรวมถึง คุณสมบัติและประสบการณ์ต่างๆของตนในการเข้าถึง สร้างความสัมพันธ์กับเด็ก โดยทำความคุ้นเคยกับเด็ก ทำให้เด็กเกิดความไว้วางใจ เชื่อถือ และยอมร่วมกิจกรรมต่างๆกับครู
- 2.2 ตัวเด็ก ในฐานะผู้รับสาร ครูใช้เด็กเป็นศูนย์กลางของข้อมูล เพื่อวิเคราะห์ปัญหา โดยใช้ลักษณะทาง ประชากรศาสตร์ ได้แก่ อายุ เพศ ประสบการณ์เร่ร่อน สภาพปัญหา เป็นต้น การใช้กลุ่มสัมพันธ์ ในฐานะช่องทางการสื่อสาร ด้วยการให้เด็กเร่ร่อนเก่าหรือเด็กเร่ร่อนโต เป็นช่องทางเข้าถึงและสร้างสัมพันธ์กับเด็กเร่ร่อนใหม่และเด็กเร่ร่อนเล็กที่พบ และการใช้เด็กอื่นๆในการยกตัวอย่างและอ้างอิงเพื่อการโน้มน้าวชักจูง

3. กลยุทธ์ทางด้านภาษาและการสื่อสาร ด้วยวิธีการต่อไปนี้

- 3.1 วัจนภาษา ใช้ภาษาที่สุภาพ เข้าใจง่ายไม่ซับซ้อน ใช้ภาษาที่เป็นภาษาในวัฒนธรรมเด็กเร่ร่อน(Jargon) มีการทวนซ้ำ ส่วนมากเป็นการใช้คำถามเพื่อแสวงหาข้อมูลและตรวจสอบข้อมูลที่สำคัญ ใช้ถ้อยคำที่เป็นกันเอง เช่น การใช้สรรพนามแทนตัวเองด้วยคำว่า “ครู....” และตามด้วยชื่อเล่น เช่น ครูตี๋ ครูเก้ ครูมินท์ ครูพงษ์ เป็นต้น และให้เด็กเรียกครูเช่นเดียวกับที่ครูเรียกตัวครูเอง ครูเรียกเด็กด้วยชื่อเล่นของเด็ก พุดตลก หยอกล้อ และวิธีพูดกระตุ้นให้คิด ด้วยน้ำเสียงที่แสดงความเป็นมิตร อ่อนโยน หากไม่พอใจ ครูจะใช้น้ำเสียงและวิธีพูดแสดงถึงความรู้สึกที่เด็กทำนั้นไม่ถูกต้องครูไม่ชอบ แทนการดูดำ นอกจากทักษะในการพูด การฟัง ครูข้างถนนใช้การเขียนประกอบในการสื่อสารด้วย

3.2 อวัจนภาษา พบการใช้อวัจนภาษา ดังต่อไปนี้

- 2.2.1 การใช้จิตวิทยาเด็กด้วยการแสดง ท่าทาง สีหน้า แววตาที่เป็นมิตร จริงใจ อ่อนโยนอย่างเป็นธรรมชาติ ไม่เสแสร้ง แสร้งทำ การเรียก ความสนใจ ด้วยการแสดงที่ท่าไม่สนใจ เพื่อให้เด็กเข้ามาใกล้ มาทำ ให้ครูสนใจหรือมาถามว่าทำไมครูไม่สนใจ ไม่เป็นไปไม่พูด อย่างที่เคย ทำเคยพูด
- 2.2.2 การสัมผัสเด็กอย่างอบอุ่น ใกล้ชิด ลูบหัว ตะไหล่ จับมือ ให้เด็ก นอนดัก เอาเด็กเข้ามาอกอด ไม่แสดงที่ท่ารังเกียจหรือปฏิเสธการเข้า ใกล้หรือการสัมผัสของเด็ก
- 2.2.3 การสร้างบรรยากาศเป็นมิตร ไม่จริงจัง ไม่เครียด ไม่บีบคั้นให้เด็ก ตอบหรือพูด หากเด็กไม่ต้องการ มีการแทรกมุขตลกเพื่อสร้างสิ่ง แวดล้อมที่และบรรยากาศเชิงบวกเหมาะสมสำหรับการสื่อสารเพื่อ เข้าถึงและสร้างสัมพันธ์กับเด็ก
- 2.2.4 การสร้างพื้นที่ในการทำกิจกรรมการสื่อสารและกิจกรรมอื่นๆ ไม่รุกราน "พื้นที่ส่วนตัว" ของเด็ก
- 2.2.5 การยอมให้เด็กเล่นของหรืออุปกรณ์บางอย่าง ไม่แสดงอาการหวง แต่เตือนให้เด็กระมัดระวังและเข้าใจวิธีใช้งาน เช่น กล้องถ่ายภาพ วิดีโอเทป เป็นต้น
- 2.2.6 การใช้เวลา ครูข้างถนนใช้วิธีการพบเพื่อมีปฏิสัมพันธ์อย่างสม่ำเสมอ ต่อเนื่อง และยาวนาน ในแต่ละครั้งครูใช้เวลาร่วมกับเด็ก รอคอยได้ ไม่รีบร้อน ไม่รีบด่วน ไม่รุกเร้า

4. กลยุทธ์ทางการโน้มน้าวใจ พบหลักการโน้มน้าวใจ ได้แก่

หลักethos ซึ่งหมายถึง การอ้างถึงตนเอง เน้นการสร้างความสำเร็จ ให้เด็กเร่ร่อนเชื่อตัวครูข้างถนน

หลักlogos ซึ่งหมายถึง การยกตัวอย่างเด็กอื่นๆ เพื่อเปรียบเทียบ ให้เหตุและผลในเรื่องต่างๆ ที่เป็น เหตุผลให้เด็กยอมรับและร่วมกิจกรรม โดยการชี้ให้เห็นอันตรายและเหตุผลในการกระทำหรือการเลือก ต่างๆที่ส่งผลต่ออนาคตของเด็ก

หลัก pathos ซึ่งหมายถึง การใช้อารมณ์สร้างบรรยากาศในการสื่อสาร โดยเฉพาะอารมณ์สนุก สนุก ตื่นเต้น ทำท่าย ปลอดภัยและความกลัว โดยใช้ทั้งคำพูดและสีหน้าท่าทางในการเร้าและสร้าง อารมณ์ให้เด็ก

5. กลยุทธ์ทางด้านสถานการณ์ ด้วยวิธีการต่อไปนี้

- 5.1 ใช้โอกาสที่เด็กมีวิกฤติในพื้นที่ เช่น หนีตำรวจ ทะเลาะกับเพื่อน เหวง เบื่อ ป่วย ถูกรังแก รีดไถเป็นประโยชน์ในการเข้าถึง สร้างสัมพันธ์ เป็นเหตุผลโน้มน้าวเด็กเข้าบ้าน และ ใช้สถานการณ์ดึงเด็กออกจากพื้นที่
- 5.2 จัดกิจกรรมเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ สถานการณ์ จำนวนเด็กในกลุ่ม อายุของเด็ก
- 5.3 จัดสถานการณ์หรือสร้างสถานการณ์ให้เด็กต้องยอมให้ครูเข้าไปใกล้ ยอมสร้างสัมพันธ์กับครู แสวงขอความช่วยเหลือ หรือให้เด็กต้องให้ครูบ้าง สอนครูบ้าง แสวงทำเป็นไม่รู้
- 5.4 บุคคลแวดล้อมในสถานการณ์ ได้แก่ แม่ค้า คิวมอเตอร์ไซด์ พนักงานกวาดขยะ เป็นต้น โดยใช้เป็นช่องทางในการหาข้อมูลหรือเข้าถึงเด็ก การอ้างถึง ใช้ยกตัวอย่าง

6. กลยุทธ์การประสานงานกับบ้านสร้างสรรค์เด็ก ด้วยวิธีการดังต่อไปนี้

- 6.1 การดึงเด็กให้ “อยู่ติดบ้าน” ด้วยการจัดกิจกรรมพิเศษต่างๆ ได้แก่ การจัดไปเที่ยวทัศนศึกษา ทัศนอาจรแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ เช่น น้ำตก ชายทะเล เป็นต้น สถานที่ท่องเที่ยวอื่นๆ สวนสนุก จัดการเลี้ยงสังสรรค์ เช่น งานวันเกิด มีการทำอาหารหรือขนมเมนูพิเศษ กิจกรรมศิลปะ การผจญภัย ไปชมภาพยนตร์ การไปต่างจังหวัดเพื่อเยี่ยมบ้านเด็ก เป็นต้น
- 6.2 การสร้างบรรยากาศครอบครัว อันหมายถึง ความอบอุ่น ความรัก ความเอาใจใส่ เป็นต้น โดยครูประจำบ้าน มีบทบาทหน้าที่สำคัญที่จะดูแลเอาใจใส่เด็ก พุดคุย สอบถามความรู้สึก ความเป็นอยู่ เล่นกับเด็กซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างบรรยากาศ “ครอบครัว” ให้แก่เด็ก โดยครูข้างถนน ติดตามดูแล เอาใจใส่ ไม่ให้เด็กรู้สึกว่าคุณทอดทิ้ง พุดคุยประสานงานกับครูประจำบ้านเป็นประจำ เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลและติดตามพฤติกรรมเด็ก กรณีที่ได้กักปล่อยออกไปพื้นที่อีก

อย่างไรก็ตาม พบว่าไม่ปรากฏผลสัมฤทธิ์ในระยะสั้น การเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมการเร่ร่อน เข้าพักอาศัยในบ้านสร้างสรรค์เด็กและบ้านอุปถัมภ์เด็ก และร่วมกิจกรรมด้วยความสมัครใจขึ้นอยู่กับปัจจัยด้านตัวเด็กเอง ได้แก่ ความเบื่อชีวิตการเร่ร่อนด้วยสาเหตุหลายประการ และสถานการณ์วิกฤติของเด็กในการเร่ร่อน เช่น ปัญหาในการดำรงชีวิต ปัญหากลุ่มเพื่อน เจ็บป่วย เป็นต้น ส่วนใหญ่เด็กเร่ร่อนเชื่อถือและไว้วางใจครูข้างถนน ยอมให้ครูข้างถนนเข้าถึงและสร้างสัมพันธ์ด้วย สมัครใจร่วมกิจกรรมทั้งในพื้นที่และกิจกรรมพิเศษกับครูข้างถนน แต่ความเชื่อถือและไว้วางใจไม่มีผลในระยะสั้นต่อเด็กในการเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมการเร่ร่อน

วัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 3. จากการศึกษา ปัจจัยที่ส่งเสริมหรือเป็นอุปสรรคต่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการสื่อสารระหว่างครูข้างถนนมุสลิมนิสิตสร้างสรรค์เด็กกับเด็กเร่ร่อนและเหตุผลที่เป็นเช่นนั้น พบ ปัจจัย แบ่งได้เป็น 3 ลักษณะได้แก่ (1) ปัจจัยสนับสนุน (2)ปัจจัยอุปสรรค (3)ปัจจัยที่อาจเป็นได้ทั้งส่งเสริมและอุปสรรค ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทางสถานการณ์ ดังนี้

3.1 ปัจจัยส่งเสริม พบว่ามี 1 ประการ คือ ปัจจัยด้านครูข้างถนน ซึ่งแบ่งเป็น 2 ประเด็น ได้แก่ (1) ตัวครู คุณสมบัติ คุณลักษณะของครูข้างถนน เช่น ความรู้ ความชำนาญ บุคลิกภาพ และความเข้าใจแนวคิดปรัชญาการทำงาน (2) วิธีการของครู ได้แก่ การแสดงออก และการเขียนกรณีศึกษา ความรู้ความสามารถของครูข้างถนนเป็นปัจจัยสนับสนุนให้การสื่อสารระหว่างครูข้างถนนกับเด็กเร่ร่อนมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากขึ้น

3.2 ปัจจัยอุปสรรค พบว่ามี 3 ประการ ได้แก่ (1) ด้านครู คือ ปัญหาการขาดโอกาสในการพัฒนาของครูข้างถนน(2) ด้านเด็ก เด็กไม่ตระหนักรู้ถึงปัญหาการใช้ชีวิตเร่ร่อน ไม่คิดว่าการใช้ชีวิตเร่ร่อนของตนเป็นปัญหา ภูมิหลังและประสบการณ์ของเด็กที่ผ่านความรุนแรง ทำให้เด็กขาดความไว้วางใจผู้อื่น (3) ด้านบริบทแวดล้อม ได้แก่ ปัญหาเสพติดทุกประเภท และลักษณะพื้นที่ที่มีความแตกต่างกันซึ่งมีผลต่อความยากและง่ายในการเข้าถึงและสร้างสัมพันธ์กับเด็ก

3.3 ปัจจัยที่อาจเป็นได้ทั้งส่งเสริมและอุปสรรค ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขสถานการณ์ พบว่ามี 4 ประการ ได้แก่ (1) ปัจจัยด้านตัวเด็กอื่นๆ เช่น ระยะเวลาการเร่ร่อน ซึ่งหากเร่ร่อนนานจะเป็นอุปสรรคมากกว่าเด็กที่เพิ่งออกเร่ร่อน กลุ่มเพื่อนมีพฤติกรรมก้าวร้าวหรือไม่ เพียงไร การประกอบอาชีพของเด็ก การใช้จ่ายเสพติด การศึกษาของเด็ก เด็กที่มีการศึกษาสูงจะเป็นปัจจัยส่งเสริมมากกว่าเป็นอุปสรรค เพศ วัย ประสบการณ์ในภูมิหลัง ซึ่งหากเด็กประสบความทารุณโหดร้ายมาอย่างรุนแรงจะเป็นอุปสรรคมากกว่าเด็กที่ประสบปัญหาน้อยกว่า เป็นต้น (2)ปัจจัยกลยุทธ์ วิธีการและกิจกรรม ที่น่าสนใจสนุกสนานหรือไม่ตรงตามความสนใจของเด็ก (3) ปัจจัยสถานการณ์ ได้แก่ สภาพพื้นที่ สิ่งแวดล้อมทางกายภาพและบุคคล ว่าเอื้อ หรือเป็นอุปสรรคต่อการสื่อสาร กิจกรรมของครู (4)ปัจจัยด้านองค์กร การสังกัดของครูข้างถนน การประสานงานของหน่วยงาน ว่าเหมาะสม สอดคล้องหรือไม่อย่างไร

ผลการศึกษาวิจัย ทั้งจากการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม การศึกษาจากเอกสารและการสัมภาษณ์เจาะลึก สามารถนำเข้าสู่ประเด็นการวิเคราะห์ ได้ดังนี้

อภิปรายผลการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 1. กระบวนการสื่อสารของครูข้างถนนมูลนิธิสร้างสรรค์เด็กที่ใช้ในการเข้าถึงและการสร้างความสัมพันธ์ กับเด็กเร่ร่อน

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในประเทศไทยที่เกิดขึ้นเป็นไปตามสถานการณ์และวิกฤติปัญหาต่างๆหลายด้านทั้งภายในและภายนอกประเทศ สภาพเศรษฐกิจทำให้วิถีชีวิตเป็นไปในทางที่ต้องแข่งขัน ทำให้ความอบอุ่นในครอบครัวลดลง เวลาและความเอาใจใส่ที่บิดามารดาพึงมีต่อบุตรหลานลดน้อยลง ความรุนแรงที่ปรากฏทางสื่อมวลชนประเภทต่างๆ สะท้อนภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้น ส่งผลให้เกิดการยอมรับและความซาบซึ้ง เมื่อเด็กประสบปัญหาต่างๆ และขาดบุคคลที่เป็นที่พึ่งในครอบครัวจึงตัดสินใจเร่ร่อน ปัญหานี้ เดิมเกิดขึ้นเฉพาะครอบครัวชนชั้นกรรมกร ผู้ที่มีอาชีพรับจ้างที่มีรายได้น้อยและไม่มีความมั่นคงในหน้าที่การงาน เกษตรกรที่มีรายได้น้อย คนต่างจังหวัดที่ต้องอพยพเข้ากรุงเทพมหานคร เพื่อเข้ามาหางานทำ แต่ปัจจุบันพบว่า เด็กที่มาจากครอบครัวชนชั้นกลาง ที่มีอาชีพและมีรายได้ประจำ คนที่มีภูมิลำเนาในกรุงเทพมหานครเอง ก็ประสบปัญหาและออกเร่ร่อนมากขึ้น เด็กเร่ร่อนมีจำนวนมากขึ้นและพบว่า แม้แต่เด็กอายุน้อยๆ เช่น อายุประมาณ 7 ปี ก็ออกเร่ร่อน แม้พฤติกรรมกรรมการเร่ร่อนจะเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพพื้นที่ คือจากเดิมเร่ร่อนเป็นกลุ่มใหญ่ประมาณ 10-20 คน เพราะ นโยบายของหน่วยงานรัฐบาล ในการจับกุม ทำให้เด็กเปลี่ยนรูปแบบ เร่ร่อนเป็นกลุ่มเล็กลงเหลือเพียงประมาณกลุ่มละ 3-7 คน เพื่อสะดวกในการหลบหนีการจับกุม ดังนั้นแบบและเนื้อหาในกิจกรรมการสนทนา กิจกรรมการเรียนการสอน และกิจกรรมอื่นที่มีความเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจน คือ เดิมเมื่อครูข้างถนนพบเด็กรวมกันเป็นกลุ่มที่มีจำนวนมากพอ ครูจะจัดกิจกรรมที่เรียกว่า “ปูเสื่อสอน” ทั้งนี้สภาพพื้นที่ต้องมีความเหมาะสม กล่าวคือ บริเวณที่มีเนื้อที่มากพอในการนั่งล้อมเป็นวงเพื่อทำกิจกรรม ไม่มีผู้คนมากจนเบียดเสียด เช่น สนามหญ้าบริเวณสนามหลวง และ “ไนยยาน” สถานีรถไฟหัวลำโพง เป็นต้น แต่พบว่า แม้กลุ่มมีขนาดเล็กลงแต่เด็กยังคงอยู่และใช้ชีวิตเร่ร่อนร่วมกันเป็นกลุ่ม มีวัฒนธรรมการเร่ร่อนในกลุ่มของตนเอง (Group Norms) ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของสมพงษ์ จิตระดับ(2540) มีการย้ายพื้นที่และรับความช่วยเหลือจากหน่วยงานต่างๆ รวมทั้งถูกจับกุม เป็นระยะๆ โครงการครูข้างถนน ซึ่งเน้นการทำงานเชิงรุก ที่ใช้การสื่อสารในการเข้าถึงและการสร้างความสัมพันธ์กับเด็กเร่ร่อนจึงมีส่วนสำคัญในการแก้ปัญหาในบางส่วน รูปแบบการกระจายตัวของเด็กและพฤติกรรมกรรมการเร่ร่อนที่เปลี่ยนแปลงไป จึงมีผลต่อการรุกของครูข้างถนน กล่าวคือ ครูต้องใช้เวลามากขึ้นในการค้นหา รวบรวมเด็กและเข้าถึงเด็ก เด็กมีความระมัดระวังหวาดระแวงต่อคนแปลกหน้า ทำให้การเข้าถึงและสร้างความสัมพันธ์ทำได้ยากขึ้น แต่เนื่องจากโครงการครูข้างถนนเป็นโครงการที่ดำเนินงานต่อเนื่องมาเป็นระยะเวลามากกว่า 10 ปี ดังนั้นเด็กเร่ร่อนรุ่นเก่าที่ยังคงอยู่ในพื้นที่ และเร่ร่อนข้ามพื้นที่ไปทั่วกรุงเทพมหานคร จะรู้จักครูข้างถนน และลักษณะการทำงานของครู ซึ่งมีผลต่อการถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจในตัวครูและการทำงานของคุณครูไปยังเด็กเร่ร่อนรุ่นใหม่ๆ ซึ่งทำให้ เด็กเร่ร่อนไม่รู้สึกว่าคุณครูข้างถนนเป็นคนแปลกหน้าที่ต้องระมัดระวังในการเข้าใกล้ เด็กเร่ร่อนเรียนรู้ที่จะรับและขอความช่วยเหลือจากครูด้วย

ฉะนั้นเป้าหมายของการสื่อสารจากเดิม คือ ต้องการเน้นกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อให้การศึกษาแก่เด็กเร่ร่อนจึงเปลี่ยนไป เน้นการทำควมรู้จักและสร้างความสัมพันธ์กับเด็ก โดยใช้กิจกรรมต่างๆที่มีความหลากหลายมากขึ้น ซึ่งเป็นการปรับตัวที่สำคัญที่แสดงความเป็นพลวัตของกระบวนการสื่อสารของครู ที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาและพฤติกรรมการณ์เร่ร่อนของเด็ก

ทั้งนี้ เมื่อพิจารณากระบวนการสื่อสารของครูข้างถนนที่ใช้ในการเข้าถึงและสร้างความสัมพันธ์กับเด็กเร่ร่อน โดยแยกวิเคราะห์ในองค์ประกอบต่างๆของการสื่อสาร พอสรุปได้ดังนี้ คือ

ครูข้างถนนในฐานะสื่อบุคคล ที่เป็นผู้ส่งสารมีบทบาทและหน้าที่สำคัญในการใช้กระบวนการสื่อสารเพื่อแก้และลดปัญหาเด็กเร่ร่อน จึงเป็นผู้ที่ต้องมีทั้งความรู้ ความสามารถ มีทักษะและทัศนคติที่ดีต่อเด็กเร่ร่อน แม้ว่าการสื่อสารระหว่างครูกับเด็กเร่ร่อนไม่อาจแก้ปัญหาการเร่ร่อนของเด็กได้ทั้งหมด แต่เป็นการใช้กระบวนการสื่อสารกระตุ้นให้เด็กเร่ร่อน เกิดความรู้ความเข้าใจในตนเอง(Self concept) เกิดความคิดในใจที่จะตอบสนองต่อปัญหา แม้ว่าปัญหาการเร่ร่อนของเด็กกลุ่มนี้ยังคงมีต่อไปเพราะเป็นปัญหาที่ไม่สามารถแก้ไขที่ต้นเหตุคือปัญหาความสัมพันธ์และปัญหาการสื่อสารในครอบครัวได้ด้วย ลำพังโครงการใดโครงการหนึ่งหรือบุคคลใดบุคคลหนึ่ง แต่ กระบวนการสื่อสารของครูข้างถนนที่ช่วยลดช่วงเวลาการเร่ร่อนให้สั้นลง เด็กมีความเสี่ยงน้อยลง สังคมมีความเสี่ยงน้อยลง เพราะในขณะที่เด็กเข้าพักอาศัยที่บ้านสร้างสรรค์ ร่วมกิจกรรมต่างๆ หรือขณะที่ครูทำกิจกรรมกับเด็กข้างถนน เป็นเวลาที่มันใจได้ว่าเด็กไม่ได้ใช้เวลาเสี้ยววันของวันไปประกอบอาชีพกรรมหรือทำกิจกรรมใดๆที่เป็นผลร้ายต่อตนเองและสังคม เป็นทางลัดที่จะนำเด็กกลับเข้าสู่ชีวิตปกติเป็นชีวิตที่ดีขึ้น เป็นกระบวนการทำให้เด็กเกิดความเข้าใจ การเรียนรู้ชีวิต ลดภาระสังคมในการแบกรับปัญหาต่างๆที่จะเกิดในอนาคตที่ต่อเนื่องจากปัญหาเด็กเร่ร่อน

ครูข้างถนนจึงเป็นผู้ใดก็ตาม ไม่จำกัดเพศ วัย แต่ควรเป็นผู้ที่มีอุดมคติในการทำงานและรักในการทำงานด้านการพัฒนาเด็ก มีความอดทนและมีความตั้งใจจริงในการทำงาน มีคุณสมบัติที่เหมาะสมและเอื้อต่อการทำงานเชิงรุก คล่องแคล่ว มีสุขภาพแข็งแรงทั้งร่างกายและจิตใจ มีความรู้ความสามารถ มีประสบการณ์และพร้อมที่จะเรียนรู้ สามารถปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ต่างๆได้ทั้งการปรับตัวทั่วๆไปและการปรับตัวทางการสื่อสาร(Adaptation Traits)ซึ่งแสดงออกใน 3 ลักษณะ ได้แก่ (1)การตอบสนองต่อเด็ก (2) การรับรู้เกี่ยวกับเด็กและปัญหาของเด็ก (3) การให้ความสนใจในตัวเด็ก ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับความน่าเชื่อถือผู้ส่งสาร (Berlo,Lemert ,Mertz,1966 และ Shimp, 1979) กระบวนการสื่อสารระหว่างครูกับเด็กจะประสบความสำเร็จหรือมีรูปแบบอย่างไร กระบวนการสื่อสารภายในตนเองของครูจะเป็นดัชนีหนึ่งที่น่าจะได้ เพราะเป็นการเตรียมพร้อมของครูในการทำควมเข้าใจตนเอง เข้าใจแนวคิดของโครงการและการทำงาน เข้าใจสังคมและ เด็ก เข้าใจปัญหา ช่วยทำให้ครูสามารถสื่อสารให้เด็กมี

ความเข้าใจในตนเอง ผู้อื่นและสังคม เห็นปัญหาและทางเลือก สามารถเลือกที่ดีที่สุดตามความเหมาะสมของตนโดยมีครูข้างถนนเป็นผู้ช่วยเหลือ แนะนำและชี้ทาง

ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นมีรูปแบบเป็นมิตร ที่เท่าเทียมกัน เนื่องจากไม่มีการใช้อำนาจในความเป็นผู้ใหญ่ที่จะข่มขู่ทำร้ายบังคับเด็ก แม้จะเป็นความสัมพันธ์ที่เกิดจากหน้าที่ในการทำงานของครูข้างถนนก็เป็นความสัมพันธ์ที่มีรากฐานจากความคุ้นเคย ซึ่งต้องใช้ระยะเวลาที่เหมาะสมในการเข้าพบเด็ก ระยะเวลาที่ยาวนาน ต่อเนื่อง เป็นประจำและสม่ำเสมอ เงื่อนไขด้านเวลาจึงเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งของกระบวนการสื่อสารระหว่างครูข้างถนนกับเด็กเร็วร้อนในการเข้าถึงและการสร้างความสัมพันธ์ต่อกัน

รูปแบบการสื่อสารที่ครูข้างถนนเริ่มจากกระบวนการสื่อสารภายในตนเองของครู (Intra-personal communication) ด้วยการทำความเข้าใจในหลักและปรัชญาการทำงานด้านสิทธิเด็ก ความเชื่อมั่นในศักยภาพในการพัฒนาได้ของเด็ก การให้ออกาส การให้ทางเลือก การสื่อสารระดับบุคคลแบบตัวต่อตัว(Dyadic)และแบบกลุ่ม(Group) ซึ่งเป็นรูปแบบการสื่อสารที่พบจากการวิจัย ซึ่งทั้งสองรูปแบบมีผลต่อการเลือกใช้กลยุทธ์และวิธีการของครูข้างถนน การวิจัยนี้ พบว่ากลุ่มมีอิทธิพลต่อการเข้าถึงและการสร้างความสัมพันธ์ด้วย ซึ่งเป็นประเด็นที่การวิจัยนี้ไม่ได้ศึกษา

การวิเคราะห์และประเมินเด็ก ในฐานะ**ผู้รับสาร** ครูข้างถนนให้ความสำคัญกับเด็กเป็นรายบุคคล โดยใช้เกณฑ์ลักษณะทางประชากรศาสตร์และประวัติภูมิหลังของเด็ก ซึ่งบางครั้งข้อมูลบางอย่างไม่สามารถพบหรือพบแต่ไม่สามารถตรวจสอบความถูกต้องได้ซึ่งยังเป็นอุปสรรคอย่างหนึ่งในการวิเคราะห์เด็ก

สารที่พบมีความสอดคล้องกับสภาพปัญหาและสถานการณ์ปัจจุบันของเด็ก ครูข้างถนนใช้เรื่องราวทั่วไปที่อยู่รอบตัวเด็ก อันได้แก่ สภาพพื้นที่ สภาพชีวิตความเป็นอยู่ เพื่อน อาการเจ็บป่วยในการเข้าถึงและสร้างความสัมพันธ์กับเด็ก ดังนั้น ครูข้างถนนจึงจำเป็นต้องเป็นผู้มีความช่างสังเกต ช่างจดจำ เห็นความเปลี่ยนแปลงต่างๆที่เกี่ยวกับเด็ก มีความทันสมัย รู้ความต้องการ ความชอบที่ตรงตามวัย รู้จิตวิทยาเด็ก และมีความสามารถในการนำเรื่องราว เหตุการณ์เหล่านั้นมาใช้เป็นหัวข้อในการสื่อสารกับเด็กด้วย ยิ่งสภาพสังคมมีความซับซ้อนมากขึ้น มีปัญหาใหม่ๆเพิ่มขึ้น เช่น ปัญหาโรคเอดส์ ปัญหาเด็กเร่ร่อนสายพันธุ์ที่สอง ซึ่งหมายถึงเด็กเร่ร่อนที่เกิดจากพ่อแม่ที่เคยเป็นเด็กเร่ร่อนมาก่อน ปัญหาเด็กเร่ร่อนต่างชาติ เช่น เด็กเขมร เด็กพม่า กระเหรี่ยง ชาวเขา เป็นต้น ดังนั้นรูปแบบ ภาษา และเนื้อหาของสารที่จะสื่อสารต้องปรับให้สอดคล้องและตามทันยุคสมัย

สำหรับช่องทางการสื่อสารและสื่อ ครูข้างถนนมีการแสวงหาข้อมูล โดยการใช้เด็กเร่ร่อนอื่นๆ หรือบุคคลอื่นๆในพื้นที่เป็น**ช่องทาง**ในการสื่อสารดังนั้น การเข้าถึงและการสร้างความสัมพันธ์กับบุคคล

อื่นๆที่อาจเป็นช่องทางหนึ่งในการเข้าถึงเด็กเร่ร่อนจึงมีความสำคัญและเป็นสิ่งที่ครูข้างถนนควรให้ความสนใจ ในการใช้สื่อเพื่อทำกิจกรรม ครูข้างถนนใช้สื่อหลายประเภท เช่น เกมส์ต่างๆ ได้แก่ บิงโก โดมิโน จิ๊กซอว์ เป็นต้น เกมสีกด อุปกรณ์กีฬา หนังสือนิทาน การ์ตูน เทปคาสเซ็ท ดินสอสี ดินน้ำมัน สมุดวาดภาพระบายสี เป็นต้น โดยเป็นสื่อกิจกรรมที่มีขนาดเล็ก น้ำหนักเบาสะดวกในการพกพา ให้ความสนุกสนานเพลิดเพลินกับเด็ก พบว่าสื่อกิจกรรมเป็นปัจจัยหนึ่งที่เป็นช่องทางในการเข้าถึงและสร้างความสัมพันธ์กับเด็กที่ได้ผลดี

นอกเหนือจากการปรับตัวในการรุกเข้าถึงเด็กเร่ร่อนตามพฤติกรรมและลักษณะการกระจายตัวของเด็กที่เปลี่ยนแปลงไป ในการสื่อสารเพื่อการถึงและสร้างความสัมพันธ์กับเด็กเหล่านี้ ยังต้องอาศัยการสร้าง “บรรยากาศ” ที่เหมาะสม จากการศึกษาพบว่า ครูข้างถนนสร้างบรรยากาศแบบเป็นกันเอง เน้นความสนุกสนาน ทั้งนี้ การทำงานเป็นทีมของครู มีส่วนในการทำให้บรรยากาศดีดกและสนุกสนานยิ่งขึ้น

โดยภาพรวมเห็นว่า กระบวนการสื่อสารระดับบุคคลที่เกิดขึ้นระหว่างเด็กเร่ร่อนกับครูข้างถนนที่พบ ไม่เพียงแต่มีบทบาทในการทำหน้าที่ให้ข้อมูลข่าวสารและสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล แต่ยังมีบทบาทอื่นๆ เช่น ทำให้เด็กเร่ร่อนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ลดความโดดเดี่ยว ลดความหวาดเหว่ เจ็บปวด ทำให้เด็กรู้สึกมั่นใจว่ายังเป็นที่ยอมรับของครูข้างถนน เป็นการให้โอกาสในการปรับตัวปรับใจกลับสู่สังคม เพิ่มคุณค่าในตนเองให้เป็นทรัพยากรที่มีคุณภาพ มีความรู้และทักษะในการดำเนินชีวิตมากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับหน้าที่และวัตถุประสงค์ของการสื่อสารระดับบุคคลที่ Johnson (1994) และ Devito (1995) กล่าวไว้ รวมทั้งเป็นการลดห่วงโซ่ปัญหาอื่นๆที่สืบเนื่องมาจากปัญหาการเร่ร่อนเห็นคุณค่าของตนเองและผู้อื่น เข้าใจตนเองและผู้อื่น มีทางเลือก เห็นทางเลือก และสามารถเลือกได้ตามความเหมาะสมของเด็กแต่ละคน

อภิปรายผลการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 2. กลยุทธ์และวิธีการที่ครูข้างถนนมูลนิธิสร้างสรรค์เด็กใช้กับเด็กเร่ร่อนในการเข้าถึงและการสร้างความสัมพันธ์ ที่มีผลให้เด็กเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมการเร่ร่อน เข้าพักอาศัยในบ้านสร้างสรรค์เด็กและบ้านอุปถัมภ์เด็ก และร่วมกิจกรรมด้วยความสมัครใจ

จากการศึกษาพบว่าครูข้างถนนใช้กลยุทธ์อย่างน้อย 6 ด้าน คือ (1) ด้านปรัชญาแนวคิดในการทำงาน (2) ด้านบุคคล (3) ด้านภาษาและการสื่อสาร (4) ด้านการโน้มน้าวใจ (5) ด้านสถานการณ์ และ (6) ด้านการประสานงานกับบ้านสร้างสรรค์เด็ก

กลยุทธ์ในการทำงาน ถือเป็นแกนหลักในการกำหนดแนวทางและเป้าหมายของการสื่อสารระหว่างครูข้างถนนและเด็กเร่ร่อนให้มีทิศทางที่ชัดเจน

สำหรับกลยุทธในการโน้มน้าวใจ ครูข้างถนนใช้หลัก Ethos Logos และ Pathos โดยมีการใช้แรงจูงใจทั้งแรงจูงใจจากภายใน(Intrinsic Motivation) เช่น ความรัก ความผูกพัน ความหวังโย เป็นต้น และแรงจูงใจจากภายนอก (Extrinsic Motivation) เช่น รางวัล ขนม อาหาร ของเล่น เป็นต้น ในการโน้มน้าวเด็กให้ยุติพฤติกรรมก้าวร้าวร้อน เข้าบ้านสร้างสรรค์เด็ก กลับคืนสู่ครอบครัว หรือรับความช่วยเหลือจากองค์กรอื่นๆ ครูจะใช้การโน้มน้าวใจเมื่อรู้จักและสร้างสัมพันธ์กับเด็กได้ระดับหนึ่งแล้วเท่านั้น ซึ่งหากครูเริ่มต้นการโน้มน้าวใจตั้งแต่ครั้งแรกที่พบเด็ก การเข้าถึงและการสร้างความสัมพันธ์จะเป็นไปได้ยากลำบาก เพราะเด็กก้าวร้าวร้อนเป็นเด็กที่ประสบปัญหาในครอบครัวมาก่อน มีความเปราะบางและซาซิมกับการพ่่าสอน การบ่น การตำ การใช้เหตุผล การใช้กำลังบังคับที่ผู้ใหญ่ในครอบครัวกระทำต่อตนเอง หากเมื่อออกมาแล้วยังคงพบพฤติกรรมเดิมๆจากผู้ใหญ่อีก เด็กก้าวร้าวร้อนมีแนวโน้มที่จะปฏิเสธ และปิดใจ(Shut in) กับครูข้างถนนตั้งแต่แรกพบ

นอกจากนี้พบว่าเด็กที่ออกมาแล้วร้อนปัจจุบันไม่ได้มีเพียงเด็กที่มาจากครอบครัวยากจนเท่านั้น แม้แต่เด็กที่มาจากครอบครัวชนชั้นกลาง ที่มีฐานะดีแต่ไม่มีเวลาเอาใจใส่ดูแล ให้ความรักเด็ก เด็กเกิดความเหงา เบื่อหน่ายและสนุกกับการเล่นเกมสื่ในร้านตามศูนย์การค้าต่างๆ ก็มีการออกมาเที่ยว ใช้ชีวิตอิสระมากขึ้น ซึ่งเป็นพฤติกรรมก้าวร้าวร้อนชั่วครวและนำไปสู่การก้าวร้าวได้ ดังนั้น เนื้อหา เหตุผลในการโน้มน้าวใจ จึงไม่ใช่เพียงเนื้อหาและเหตุผลทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ต้องใช้หลักจิตวิทยาเด็กเชิงสังคมมากขึ้น ครูข้างถนนจึงต้องเข้าใจมิติทางสังคมที่เกิดขึ้นกับเด็กด้วย

ส่วนกลยุทธ์ทางด้านภาษาและการสื่อสาร พบว่า ครูใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย ใช้ศัพท์ง่ายๆ และมีการใช้ภาษาที่สื่อสารภายในกลุ่มเด็กก้าวร้าว (Jargon) เพื่อแสดงความเป็นพวกเดียวกัน การสื่อสารด้วยภาษาเดียวกัน และเข้าใจตรงกันเป็นสิ่งที่ทำให้ครูข้างถนนสามารถเข้าถึงและสร้างสัมพันธ์กับเด็กก้าวร้าวได้สะดวกขึ้น ซึ่งการใช้ภาษาของครูในการแสดงความรู้สึกในโอกาสต่างๆ เป็นตัวอย่างที่ดีที่เด็กก้าวร้าวเรียนรู้เพื่อกระทำตามแบบอย่างได้ โดยเด็กจะค่อยๆซึมซาบวิธีการพูด การแสดงออกในลักษณะต่างๆ เช่น การเดิน การยืน มารยาทในการรับประทานอาหาร การทิ้งขยะลงในที่ทิ้งขยะ เป็นต้น ซึ่งเป็นสิ่งที่ดีของครูและเกิดการเลียนแบบ จัดเป็นกระบวนการขัดเกลาสังคม(Socialization)ที่ดีในทางอ้อม

การใช้คำว่า “ครู” ซึ่งเป็นสรรพนามที่ครูเรียกตนเอง และที่เด็กใช้เรียกครู ไม่ได้เป็นคำที่มีความหมายเดียวกับกับคำว่าครูโดยทั่วไปที่ใช้เรียกครูในระบบการเรียนการสอนในโรงเรียน ครูในที่นี้ มีความหมายที่ให้ความรู้สึกถึง “ ผู้ให้โอกาส ผู้ให้ความช่วยเหลือ” มากกว่า “ ผู้สอน “คำว่า”ครู” จึงมีผลทางจิตวิทยาทั้งต่อเด็กก้าวร้าวและตัวครูเองในแง่บวก สอดคล้องกับวัฒนธรรมไทย ที่ยังคงให้เกียรติ ยกย่องผู้เป็นครูว่า เป็นผู้ให้ ดังมีคำกล่าวที่ว่า ศิษย์มีครู พ่อแม่คือ ครูคนแรกของลูก พระพุทธเจ้า คือ ครูที่ยิ่งใหญ่ การให้ความสำคัญกับ วันครู วันไหว้ครู แสดงให้เห็นถึงความรู้สึกนึกคิดที่ถ่ายทอดและฝังในสายเลือดของคนในสังคม ความเป็นครูจึงแฝงอยู่ในสังคมไทยอย่างแนบแน่น และเป็นเสมือนคู่สัมพันธ์ของเด็ก

สอดคล้องความเชื่อในยุคโลกาภิวัตน์ที่ว่า การศึกษาเป็นหนทางสู่การพัฒนา ดังนั้นแม้รูปแบบการศึกษาจะเปลี่ยนไป เช่น ระบบโรงเรียน ระบบโฮมสกูล ระบบการติว การเรียนทางไกล การเรียนรู้ตลอดชีวิต วิชาชีพต่างๆ รูปแบบของครูเปลี่ยนไป จากบุคคลเป็นสื่อประเภทต่างๆ แต่ เนื้อหาสาระหรือแก่นของการเรียนรู้ การสอนยังคงไม่เปลี่ยนแปลง คือ เป็นคู่สัมพันธ์ระหว่างการให้-การรับ วัฒนธรรมการเรียกขาน “ครู” ในสังคมไทยจึงมีบทบาทต่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลในกระบวนการสื่อสารระหว่างครูข้างถนนกับเด็กเร่ร่อน คำว่า “ครู” ยังช่วย ยกสภาพภาพเด็กเร่ร่อนจาก เด็กที่ไม่มีค่า ไม่มีสถานภาพในสังคม เป็นใครคนหนึ่ง เป็นเด็ก เป็นนักเรียน เป็นใครสักคนที่สังคมรับรู้การมีตัวตน การมีอยู่ เป็นส่วนหนึ่งของสังคม นอกเหนือจากการคำนึงถึง “วัจนภาษา” จากการสังเกต พบการใช้ “อวัจนภาษา” ที่น่าสนใจ เช่น การสัมผัส การไม่รุกรานพื้นที่ส่วนตัวของเด็ก การยอมให้เด็กเล่นของใช้ส่วนตัว เช่น กล้องถ่ายรูป วิทยุเทป เป็นต้น และการให้เวลากับเด็กด้วย

ครูข้างถนน จึงเป็นคู่บทบาทของเด็กเร่ร่อน ทำให้เด็กเร่ร่อนมีบทบาทตามสถานภาพของตน เนื่องจากบทบาทเกิดขึ้นเมื่อมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นๆ บทบาทจะปรากฏเมื่อมีคู่บทบาท (ณรงค์ เส็งประชา, 2538) บทบาทประกอบด้วย สิทธิและหน้าที่ เมื่อเด็กเร่ร่อนมีสถานภาพ บทบาท จึงมีสิทธิอันพึงมีพึงได้ตามบันทัดฐานที่สังคมต้องให้แก่เด็กทุกคน เช่น สิทธิในการศึกษา เด็กเร่ร่อนมีหน้าที่ต้องเรียนศึกษาหรือฝึกอาชีพ สิทธิที่จะได้รับการดูแลและรับสวัสดิการในฐานะประชากรของประเทศ เป็นต้น

บุคคลแสดงพฤติกรรมตามฐานะตำแหน่งในสังคม(ชูดา จิตพิทักษ์ , 2525) ดังนั้น เด็กเร่ร่อนที่รู้ว่าตนเป็นกลุ่มเด็กด้อยโอกาส จะแสดงพฤติกรรมในทางลบ ที่ไม่ดี ความสัมพันธ์กับครูข้างถนนเป็นการให้และยกฐานะตำแหน่งในสังคม ทำให้เด็กเร่ร่อนอาจหรือมีแนวโน้มที่จะมีพฤติกรรมที่ดีขึ้น ตามคาดหวังที่เด็กคิดว่าตนถูกคาดหวังจากครูข้างถนน การเรียกด้วยชื่อเล่น แสดงความเป็นกันเองและความเท่าเทียมกัน ในการที่จะไม่ใช่อำนาจของความเป็นผู้มีสถานภาพสูงกว่าทั้งทางคุณวุฒิวุฒิและฐานะทางสังคม ชมชู้ หรือบังคับ ให้ความรู้สึกเป็นมิตร เป็นกันเอง ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้การเข้าถึงและการสร้างสัมพันธ์กับเด็กเป็นไปได้ง่ายขึ้น

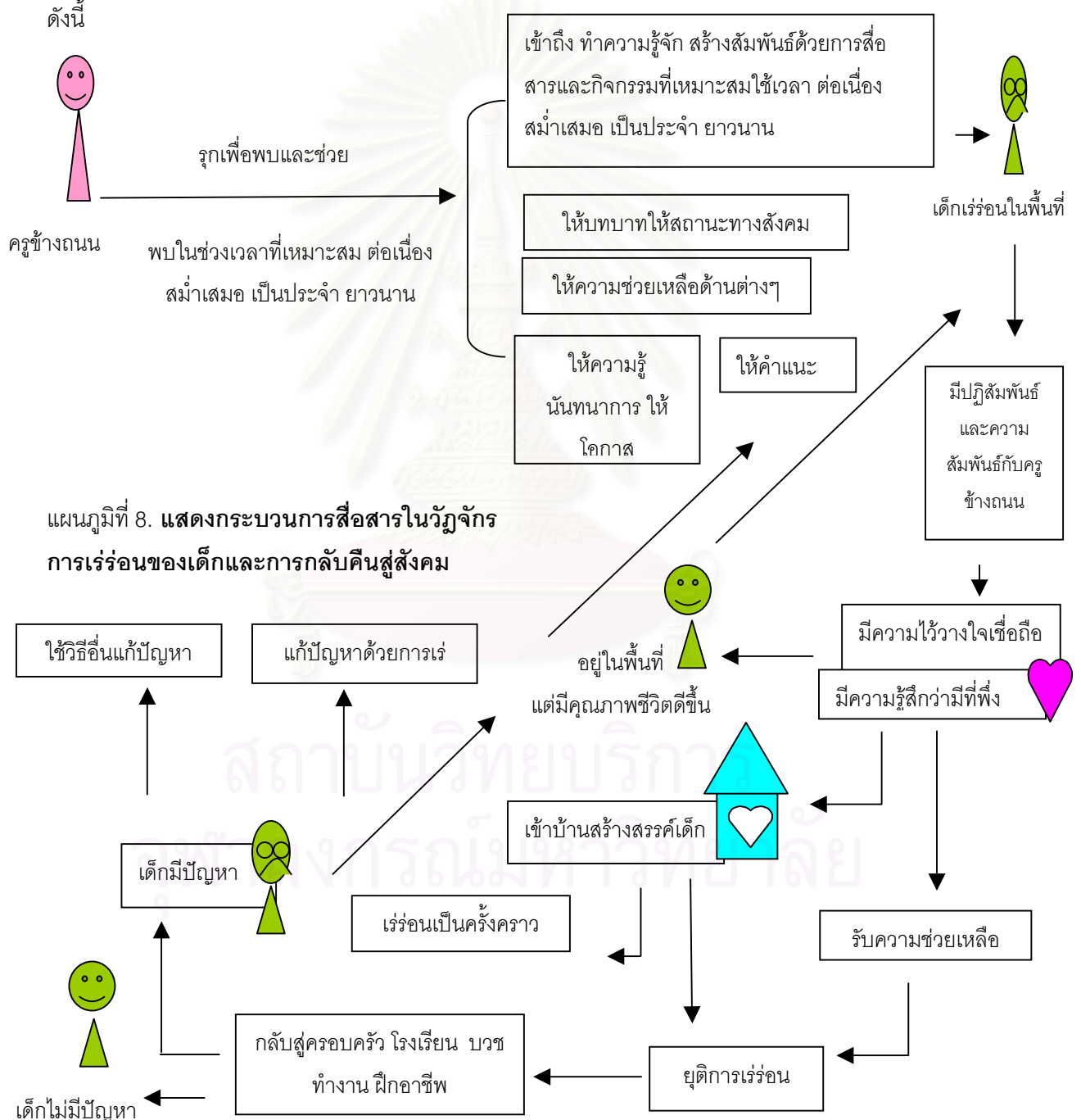
กลยุทธ์การใช้สื่อกิจกรรมต่างๆ โดยเฉพาะกิจกรรมการสนทนาซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในกลยุทธ์การปฏิบัติงาน เป็นอีกกลยุทธ์หนึ่งที่สำคัญไม่น้อยกว่าตัวครูข้างถนนซึ่งเป็นสื่อบุคคล ที่มีผลต่อการเข้าถึงและการสร้างความสัมพันธ์ แนวคิดในการทำกิจกรรมต่างๆที่เหมาะสมกับวัยและพัฒนาการของเด็ก เป็นปัจจัยสนับสนุนประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการสื่อสาร เนื่องจากเด็ก ทุกคนชอบเล่นสนุก ความเพลิดเพลินจะทำให้เด็กสนใจ จดจ่อและใช้เวลาอยู่กับสิ่งนั้นได้นานๆ โดยเฉพาะธรรมชาติของเด็กเร่ร่อนที่มีความสนใจสั้น ขาดความอดทน การสื่อสารผ่านการเล่นและการสนทนาจึงเป็นวิธีการการเข้าถึง สร้างสัมพันธ์กับเด็กเร่ร่อนได้เป็นอย่างดี

กลยุทธ์การประสานงานกับบ้านสร้างสรรค์เด็ก ในการนำเด็กเข้าสู่บ้านสร้างสรรค์เด็ก ถือเป็นกลยุทธ์ในการสร้างความสัมพันธ์ที่ต่อเนื่อง หลังจากสามารถเข้าถึงและสร้างความสัมพันธ์กับเด็กได้ในขั้นตอนหนึ่งแล้ว ภาระหน้าที่ของครูข้างถนนมิใช่เสร็จสิ้นลงตรงที่สามารถนำเด็กเข้าบ้านสร้างสรรค์เด็กหรือส่งเด็กกลับสู่ครอบครัวได้ หากแต่ยังคงต้องสานสายสัมพันธ์ที่สร้างไว้ต่อจากช่วงความสัมพันธ์ข้างถนน ในบ้านสร้างสรรค์เด็ก ครูข้างถนนยังคงติดตาม ทักทาย เอาใจใส่ดูแลสารทุกข์สุกดิบของเด็กแต่ละคน โดยเฉพาะเด็กที่เข้าบ้านมาพร้อมกับตนเอง ไม่ให้เด็กเกิดความรู้สึกเคืองเคี้ยวเบื่อหน่าย ซึ่งเป็นงานประสานกันกับครูประจำบ้านสร้างสรรค์เด็กที่ต้องใช้กลยุทธ์และวิธีการต่างๆที่จะทำให้ “เด็กติดบ้าน” ไม่ต้องการกลับบ้านออกไปเร็วร้อนอีก แต่หากเด็กกลับไปเร็วร้อนในพื้นที่ ครูข้างถนนยังต้องติดตามรักษาความสัมพันธ์ที่สร้างและสานไว้ เป็นเช่นนี้ตลอดเวลาอย่างต่อเนื่อง แม้เด็กที่กลับคืนสู่ครอบครัว ครูข้างถนนและครูประจำบ้านสร้างสรรค์เด็ก มีการติดตาม เยี่ยมเยียน และให้ความช่วยเหลือเกี่ยวกับค่าใช้จ่าย อุปกรณ์การศึกษาเป็นระยะอย่างต่อเนื่องตามนโยบายและแผนงานของมูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก นอกจากนี้ครูใช้การรักษาระยะห่างอันสุนทรีย์ ซึ่งหมายถึงระยะห่างทางความรู้สึก เพื่อป้องกันไม่ให้เด็ก “ติดครู” ซึ่งเป็นการพึ่งพิงตัวบุคคล ครูเน้นการใช้สถาบัน “ครู” และ “บ้าน” ในการสร้างความรู้สึกว่าเป็นที่พึ่งทางใจ ซึ่งจะเป็นการรักษาความสัมพันธ์ที่ยาวนานและมั่นคงกว่า

เป็นการสร้างระบบปิดในบ้านแทนข้างถนนซึ่งเป็นระบบเปิด เป็นการป้องกัน และพาเด็กห่างจากยาเสพติด สภาพความขาดแคลน และความทุกข์ บ้านสร้างสรรค์เด็กจึงมีลักษณะที่เป็นทั้งนามธรรมและรูปธรรม เป็นการสร้างบรรยากาศครอบครัว เพราะในบ้านจะมีครูประจำบ้าน ซึ่งเป็นผู้ใหญ่ เปรียบเสมือนพ่อแม่ ผู้ปกครอง คอยดูแล ให้ความช่วยเหลือ ทำอาหาร ฯลฯ แก่เด็ก เมื่อเด็กปรับตัวและเคยชินกับการอยู่บ้าน เป็นโอกาสที่เด็กจะสามารถกลับคืนสู่ครอบครัวที่แท้จริง หรือ กลับคืนสู่สังคมที่เปรียบเสมือนครอบครัวใหญ่ได้ การประสานงานกับบ้านสร้างสรรค์เด็กจึงเป็นกลยุทธ์หนึ่งที่สำคัญไม่น้อยไปกว่าการลงทำงานข้างถนน

กลยุทธ์ทั้ง 6 ด้านที่พบ สอดคล้องกับวิถีชีวิตการเร่ร่อนของเด็ก โดยเฉพาะการใช้เวลา ค่อยๆแทรกซึมเข้าไปจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีประจำวันของเด็กเร่ร่อน บทบาทของการสื่อสารระดับบุคคลที่เกิดขึ้น จึงมีผลต่อกันและกัน ทั้งต่อตัวเด็กและครู (Reciprocal Process) ครูได้เรียนรู้จักเด็กผ่านการสื่อสารและกิจกรรมต่างๆ ขณะเดียวกัน เด็กได้รู้จักตนเอง เข้าใจตนเอง รับรู้ปัญหาและความต้องการของตนเอง เรียนรู้คุณค่าของการมีชีวิต ปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจึงลึกซึ้ง มีผลต่อความคิด ความเชื่อทัศนคติของเด็ก บทบาทครูข้างถนนจึงมิได้เป็นเพียงผู้ให้การศึกษา หากแต่เป็นผู้สนับสนุนสร้างเสริมให้เด็กเร่ร่อนได้เข้าใจและเรียนรู้จักคำว่า ความหวัง ความไว้วางใจ มิตรภาพได้มากกว่ากับทักษะความรู้ในวิชาการด้านต่างๆซึ่งเป็นกระบวนการมีผลต่อเนื่องและเกี่ยวข้องกัน

อย่างไรก็ตาม กลยุทธ์และวิธีการต่างๆสามารถแปรเปลี่ยนตามตัวแปรต่างๆ ทั้ง 5 ประการตัวแปรเหล่านั้นจึงมีอิทธิพลและมีความสำคัญต่อกระบวนการสื่อสาร การเลือกใช้กลยุทธ์และวิธีการของครูในการทำงาน ครูข้างถนนจึงคำนึงถึงความเป็นไปได้ ความเหมาะสมในแต่ละสถานการณ์ และเน้นกระบวนการสื่อสารที่อยู่ในบรรยากาศที่มีความสุขมีความพึงพอใจของทั้งฝ่ายครูข้างถนนและเด็กเร่ร่อนมากกว่าเน้นที่สัมฤทธิ์ผล ดังนั้น หากต้องการวัดประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการสื่อสาร จึงจำเป็นต้องใช้ระยะเวลา และวัดเป็นกระบวนการที่ต้องมีความต่อเนื่อง เนื่องจากความสำเร็จในการสื่อสารของครูข้างถนน อาจไม่ ปรากฏผลในปัจจุบัน กระบวนการสื่อสารของครูข้างถนนอธิบายด้วยแผนภูมิที่ 8. ดังนี้

อภิปรายผลการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 3 .ปัจจัยที่ส่งเสริมหรือเป็นอุปสรรคต่อประสิทธิภาพและประสิทธิ-ผลของการสื่อสารระหว่างครูข้างถนนมูลนิธิสร้างสรรค์เด็กกับเด็กเร่ร่อน

การที่ครูข้างถนนทุกคนมีความรู้ความสามารถแตกต่างกันตามความแตกต่างระหว่างบุคคล ซึ่งความรู้ ความสามารถในการสื่อสารเป็นทักษะและคุณสมบัติที่เรียนรู้และพัฒนาได้ ซึ่งหากองค์กรมีการประเมินและทดสอบความรู้ความสามารถของครูข้างถนน โดยการจัดอบรมเพื่อพัฒนาศักยภาพต่างๆ โดยเฉพาะทักษะในการสื่อสาร ในรูปแบบของการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น หรือกรณีศึกษา จะเป็นปัจจัยหนึ่งในการสนับสนุนให้การสื่อสารมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ การสนับสนุนงานวิชาการ เช่น งานวิจัยจะช่วยสนับสนุนให้การทำงานด้านเด็กเร่ร่อน มีนวัตกรรมทางสังคม จากการศึกษาเอกสาร รายงานและการวิจัย พบสถิติตัวเลขที่น่าสนใจที่สะท้อนภาพ ความรู้สึกนึกคิด ความสนใจในปัญหาเด็กเร่ร่อนภายในสังคมไทยได้หลายประการ กล่าวคือ พ.ศ 2509 เป็นปีแรกที่มีการให้ความสนใจจัดทำเอกสารข้อมูลเกี่ยวกับเด็กเร่ร่อน เป็นการให้ภาพรวมสถานการณ์การเร่ร่อนของเด็กในช่วงนั้น โดยกรมประชาสงเคราะห์ซึ่งเป็นหน่วยงานรัฐบาลที่มีความรับผิดชอบโดยตรงเรื่องนี้ ต่อมาไม่พบว่ามีกรณีพิมพ์เผยแพร่เอกสารใดๆในเรื่องนี้อีก จนกระทั่งปี พ.ศ 2520 จึงมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเด็กหญิงเร่ร่อนในสถานแรกรับของรัฐบาล ช่วงปี พ.ศ 2521-2530 พบมีการรายงานและการศึกษาวิจัย 4 เล่ม ปี พ.ศ 2531-2540 พบ 16 เล่ม และเริ่มมีความหลากหลายในประเด็นศึกษาต่างๆมากขึ้น ปี พ.ศ 2541-2543 พบเอกสารรายงาน 1 เล่ม จากข้อมูลข้างต้นทำให้มองเห็นภาพกระบวนการต้นของเร่ร่อน การศึกษาเกี่ยวกับเด็กเร่ร่อนและการให้ความช่วยเหลือ เพื่อแก้และบรรเทาปัญหาทั้งของส่วนราชการ เอกชนและส่วนวิชาการชัดเจน ซึ่งหากความสนใจและมีการร่วมกันแสดงความรับผิดชอบต่อปัญหานี้ปรากฏชัดเจนนยิ่งขึ้นในอนาคตไม่ว่าในลักษณะใดๆ น่าจะเป็นความหวังอีกทางหนึ่งของการบรรลุมูลวัตถุประสงค์ในการที่จะช่วยเหลือเด็กเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของสังคมไทย

สำหรับปัจจัยอุปสรรค ได้แก่ ปัญหาการขาดโอกาสในการพัฒนาของครูข้างถนน เป็นปัญหาที่สามารถหาทางออกได้ ด้วยการให้โอกาสครูข้างถนนได้มีช่วงเวลาในการพักผ่อน เพื่อพัฒนาตนเองเป็นประจำ โดยการจัดหมุนเวียนกำลังคน หรือสร้างครูข้างถนนรุ่นใหม่ ๆ ที่ไม่จำกัดว่าจะต้องเป็นผู้ที่มาจากสังกัดองค์กรใด เน้นที่ความหลากหลายของสหสาขาวิชา ปัญหาอีกประการที่ควรคำนึงถึงคือ ความพร้อมที่จะรับการพัฒนาของครูข้างถนน และความคิดเห็นส่วนตัวในการเปิดรับนวัตกรรมใหม่ๆของครูข้างถนนด้วย ดังนั้นในการพัฒนาจึงต้องให้ความสำคัญพร้อมหลายด้านทั้งในแง่บุคคลและองค์กร

สำหรับปัญหาเด็กไม่ตระหนักรู้ถึงปัญหาการใช้ชีวิตเร่ร่อน ไม่คิดว่าการใช้ชีวิตเร่ร่อนของตนเป็นปัญหา จากภูมิหลังและประสบการณ์ของเด็กที่ผ่านความรุนแรง ทำให้เด็กขาด

ความไว้วางใจผู้อื่น เป็นปัญหาที่ซับซ้อนและไม่อาจใช้กระบวนการสื่อสารจากครูข้างถนนตามลำพังได้ หากต้องใช้ทุกวิธีการการสร้างการรับรู้ให้เด็ก ซึ่งต้องใช้เวลาและใช้ช่องทางการสื่อสารหลาย ๆ ช่องทางอันที่จะนำไปสู่การเข้าถึงจิตใจเด็ก ซึ่งสื่อมวลชนน่าจะเป็นสถาบันหนึ่งที่เข้ามามีส่วนร่วมในการแบกรับภาระนี้

ปัญหาด้านบริบทแวดล้อม ได้แก่ ปัญหายาเสพติดทุกประเภท ปัญหาลักษณะพื้นที่ที่มีความแตกต่างกันซึ่งมีผลต่อความยากและง่ายในการเข้าถึงและสร้างสัมพันธ์กับเด็ก เป็นปัญหาที่แก้ไขและป้องกันได้ยาก เนื่องจากอยู่นอกเหนือการควบคุม จึงอาจต้องใช้นโยบายระดับประเทศในการจัดการควบคุมดูแล มาตราการลงโทษผู้เสพและผู้ขาย การจัดสภาพแวดล้อมและบริการสาธารณะต่างๆ ให้เอื้อต่อการเข้าถึงและการสร้างความสัมพันธ์ การทำกิจกรรมต่างๆ ให้มากยิ่งขึ้น

ปัจจัยที่อาจเป็นไปได้ทั้งส่งเสริมและเป็นอุปสรรค ได้แก่ (1) ปัจจัยด้านตัวเด็ก (2) ปัจจัยกลยุทธ์วิธีการและกิจกรรม (3) ปัจจัยสถานการณ์ และ (4) ปัจจัยด้านองค์กร เป็นปัจจัยที่มีเงื่อนไขมาเกี่ยวข้องจึงควบคุมให้เป็นไปได้ในทิศทางที่เป็นการส่งเสริมได้ยาก ในสภาพสังคมปัจจุบันที่เป็นสังคมแห่งข่าวสาร สื่อมวลชนน่าจะเป็นอีกช่องทางหนึ่งที่มีบทบาทในการที่จะช่วยส่งเสริม ด้วยการเสนอข่าวสารความจริง การยกย่องสิ่งที่ดีเพื่อเป็นแบบอย่าง ซึ่งเป็นการกระตุ้นและสร้างสำนึก ของคนในสังคมต่อปัญหาการเร่ร่อนของเด็กได้ หรือมีส่วนร่วมในการลดระยะเวลาการเร่ร่อนของเด็ก ด้วยการเป็นแหล่งข่าวที่ให้ข้อมูลในการติดตามเด็กกลับคืนสู่ครอบครัว หรือให้โอกาสเด็กในการแสดงออกต่างๆ เพื่อเพิ่มคุณค่าในตัวเองของเด็กเร่ร่อน

จากการออกปฏิบัติงานข้างถนน พบว่ามีปัจจัยเสี่ยงหลายประการที่ชี้ชัดว่า มีความเป็นไปได้ที่เด็กเร่ร่อนในพื้นที่ต่างๆ ในเขตทั่วกรุงเทพมหานคร มีโอกาสติดเชื้อและแพร่เชื้อ HIV เช่น การใช้ยาเสพติดประเภทที่ต้องใช้เข็มฉีดยา หรือแม้แต่การดมกาว ซึ่งเป็นสารระเหยที่ยังไม่รุนแรงและไม่มีโอกาสแพร่เชื้อเอชไอวี แต่เป็นดัชนีหนึ่งชี้ถึง การพัฒนาไปใช้สิ่งเสพติดอื่นๆ ที่รุนแรงขึ้น เด็กเหล่านี้ยังคงปะปนในสังคม อยู่ร่วมกัน มีการใช้เข็มร่วมกัน มีการร่วมเพศ และการขายบริการ ซึ่งหากสภาพการณ์ยังคงเป็นเช่นนี้ต่อไป ไม่เกินสิ้นปี พ.ศ 2544 เด็กเร่ร่อนจำนวนหนึ่งทุกกลุ่มพื้นที่จะปรากฏอาการของโรคเอดส์ในทุกๆ ระยะ นอกจากนี้ การนำเด็กพื้นที่เข้าพักบ้านสร้างสรรค์เด็ก ไม่ได้มีการกรองหรือตรวจสอบสภาพร่างกาย โดยมากเด็กพื้นที่ที่มีประสบการณ์การเร่ร่อน หรือเคยเข้าออกบ้านสร้างสรรค์เด็กหลายๆ ครั้งเป็นระยะแล้วกลับออกไปอยู่พื้นที่ น่าจะเป็นอีกปัจจัยหนึ่งในการแพร่กระจายเชื้อโรคต่างๆ สู่เด็กบ้าน และครูข้างถนนรวมถึงครูประจำบ้าน เนื่องจากการใช้ชีวิตร่วมกันในบ้านอย่างใกล้ชิดของครูและเด็ก การตรวจร่างกายเด็กเพื่อให้ทราบภาวะเสี่ยงต่อการแพร่กระจายโรคยังคงเป็นปัญหาด้านสิทธิส่วนบุคคลของเด็ก ดังนั้น โครงการครูข้างถนนหรือโครงการบ้านสร้างสรรค์เด็ก น่าจะมีแนวคิด มาตราการหรือกฎเกณฑ์ใน

การควบคุมดูแลภาวะเสี่ยงนี้ เนื่องจากเป็นผลเสียอย่างใหญ่หลวงต่อทั้งภาพรวมและต่อบุคลากรขององค์กร

ในอนาคต ปัญหาเด็กเร่ร่อนต่างชาติและเด็กเร่ร่อนสายพันธุ์ที่สองจะเป็นปัญหารูปแบบใหม่ของปัญหาการเร่ร่อนของเด็ก ซึ่งมีมิติทางการสื่อสารข้ามวัฒนธรรมและมีมิติความซับซ้อนของปัญหาสังคมมาเกี่ยวข้อง ครูข้างถนนในฐานะผู้มีบทบาทในการทำงานเชิงรุก น่าจะมีแนวทางใหม่ที่ตอบรับกับปัญหาดังกล่าว ซึ่งหากมองจากสภาพการณ์ปัจจุบัน ยังไม่มีความชัดเจนในการขานรับปัญหาดังกล่าว ครูข้างถนนมูลนิธิสร้างสรรค์เด็กยังคงใช้เวลาส่วนใหญ่ในการทำงานรูปแบบเดิม ยังไม่แสวงหาหรือยังไม่มีโอกาสที่จะพัฒนาศักยภาพของตนเอง เพื่อรับกระแสการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว

ข้อจำกัด ปัญหาและอุปสรรคในการวิจัย

1. ข้อจำกัดด้านระยะเวลาในการทำวิจัย ทำให้มีผลต่อ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้วิจัยกับครูข้างถนน การสร้างความสัมพันธ์กับครูในระยะเวลาจำกัดทำให้เป็นอุปสรรคในการเก็บข้อมูล การสังเกต เหตุการณ์บางเหตุการณ์ระหว่างการวิจัย
2. ข้อจำกัดในการเข้าถึงเด็กเร่ร่อน เนื่องจากมีเด็กบางกลุ่มที่ไม่ให้ความร่วมมือ ซึ่งเป็นข้อจำกัดในความสามารถในการเข้าถึงกลุ่มตัวอย่าง
3. ปัญหาในการเก็บข้อมูล เนื่องจากลักษณะงานของครูข้างถนน มีความเป็น” พลวัต” สูง มีการเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวตลอดเวลา สอดคล้องกับลักษณะการเร่ร่อนของเด็ก การออกปฏิบัติงานในพื้นที่จึงไม่ตายตัว ในการเก็บข้อมูลการวิจัยจึงไม่สามารถกำหนดให้แน่นอนลงไปได้ว่า ในระยะเวลาการเก็บข้อมูลที่กำหนดจะเก็บข้อมูลได้กี่ครั้งมากน้อยเพียงใด บางสัปดาห์หากมีเหตุการณ์สำคัญอื่นๆ หรือกิจกรรมพิเศษของหน่วยงานอื่นที่ครูข้างถนนต้องไปร่วม อาจเก็บข้อมูลได้มากน้อย ไม่เป็นไปตามที่คาดหวังไว้ ดังนั้น ในการทำวิจัยลักษณะนี้ควรกำหนดเวลาการเก็บข้อมูลเพื่อไว้สำหรับสิ่งที่เป็นเงื่อนไขอื่นที่ควบคุมไม่ได้ด้วย เช่น การจัดไปเที่ยวทัศนศึกษาของครูข้างถนนหน่วยงานอื่นๆ ทำให้ไม่พบเด็กในพื้นที่เนื่องจากการไปเที่ยวทัศนศึกษา การจัดงานต่างๆในพื้นที่สถานีรถไฟหัวลำโพง เช่น มหกรรมดนตรี -ตลก พบว่าเด็กในพื้นที่จะไม่ให้ความสนใจครูเท่าที่ควร เพราะสนใจและสนุกสนานกับการฟังดนตรีและดูตลกที่จัดขึ้นตลอดทั้งวัน เป็นต้น
4. ปัญหาวิธีการสัมภาษณ์เจาะลึกกลุ่มเด็กเร่ร่อนต่างประเทศมีความแตกต่างกัน เนื่องจากความวิตกกังวลในการให้สัมภาษณ์ การสัมภาษณ์เจาะลึกเด็กเร่ร่อนหญิงต้องใช้ความเป็นส่วนตัว บรรยากาศเป็นกันเองกึ่งทางการ เรียงตามลำดับทีละหนึ่งคน สำหรับเด็กเร่ร่อนชายหากจัดบรรยากาศในลักษณะเดียวกันกับเด็กหญิง เด็กชายจะแสดงความอึดอัด ไม่ค่อยยอมตอบ ไม่ยอมพูด อึกอ๊ก การสัมภาษณ์ใช้เวลานาน และไม่ค่อยได้ข้อมูล ผู้วิจัยลองใช้วิธีการกลุ่ม แบบไม่เป็นทางการ สัมภาษณ์เสมือนพูดคุยระหว่างทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น ระหว่างทำงานพัฒนาความสะอาดรอบ

บ้าน ปลุกต้นไม้ วาดภาพระบายสี หรือระหว่างที่เด็กเล่นกัน จะทำให้เด็ก รู้สึกสบายใจที่จะพูด จะตอบคำถาม ดังนั้น ผู้ที่สนใจงานวิจัยเชิงคุณภาพแบบมีส่วนร่วมในลักษณะนี้กับกลุ่มเด็กเร่ร่อนหรือเด็กด้อยโอกาสประเภทอื่นๆ อาจต้องมีการเตรียมการปรับรูปแบบวิธีการวิจัยให้ยืดหยุ่นและหลากหลาย

5. ปัญหาเด็กเร่ร่อนหญิงที่เป็นกลุ่มประชากรในการสัมภาษณ์เจาะลึก ในส่วนของจำนวนและคุณภาพของข้อมูล เนื่องจากมีเด็กเร่ร่อนหญิงในมูลนิธิเพียง 4 คน จึงสัมภาษณ์ทุกคนแต่ไม่สามารถเลือกตามช่วงอายุที่กำหนดได้ และเนื่องจากเข้าพักอาศัยในบ้านอุปถัมภ์ มูลนิธิสร้างสรรค์เด็กเป็นเวลา นานมากกว่า 10 ปี 3 คนและประมาณ 1 ปี 1 คน พบว่า คำถามบางข้อ เด็กตอบไม่ได้เนื่องจากจำไม่ได้ จึงทำให้ไม่ได้คำตอบหรือถ้าตอบ คำตอบนั้นอาจเป็นความรู้สึกนึกคิดในปัจจุบันและบางส่วนมาจากความทรงจำที่ประทับใจซึ่งอาจไม่สมบูรณ์และไม่สามารถตรวจสอบความจริงได้ ข้อมูลในส่วนนี้จึงเป็นข้อมูลเสริมเพื่อใช้ตรวจสอบและยืนยัน เดิมบางส่วนของข้อมูลอื่นๆไม่สามารถนำมาเป็นข้อมูลหลักในการตอบปัญหาการวิจัยได้

ข้อเสนอแนะจากผลการศึกษา

การดำเนินการเพื่อช่วยเหลือและพัฒนาเด็กเร่ร่อนในปัจจุบัน ทั้งภาครัฐบาลและเอกชน มีการทำงานเชิงรุกมากขึ้น แต่ยังคงให้ความช่วยเหลือแบบสงเคราะห์พึ่งพามากกว่าการสอนให้เด็กเร่ร่อนช่วยเหลือตนเอง การใช้กระบวนการสื่อสารในลักษณะต่างๆ เป็นรูปแบบการทำงานหนึ่งที่ใช้อยู่ในการทำงานด้านการช่วยเหลือและพัฒนาเด็กเร่ร่อน

นอกเหนือจากสิ่งที่ครูข้างถนนได้ปฏิบัติ จากการศึกษาวิจัย มีข้อเสนอต่างๆ ดังนี้

ข้อเสนอแนะสำหรับโครงการครูข้างถนน

1. การทำงาน

- การทำงานเป็นทีมของครูมีผลต่อการสร้างบรรยากาศเชิงบวกในการสื่อสาร ทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ที่ความคึกคัก สนุกสนาน สภาพที่ครูห้อมล้อมเด็ก ช่วยสร้างความน่าสนใจ กระตุ้นให้เด็กต้องการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ เพื่อสร้างสัมพันธ์มากขึ้น โดยมีการโน้มน้าวใจที่เป็นทั้งนามธรรมที่เด็กสัมผัสได้ด้วยความรู้สึก เช่น ความรัก ความห่วงใย เป็นต้น และรูปธรรม เช่น ขนม เครื่องใช้ที่เด็กต้องการ และจำเป็นในการดำรงชีพ เป็นต้น โดยครูควรมีการวางแผนร่วมกันกับเด็ก นัดหมายให้เด็กรอคอยอย่างตื่นเต้นที่จะทำกิจกรรมนั้นๆ เพื่อความต่อเนื่องของความสัมพันธ์ โดยพิจารณาให้เหมาะสมตามสภาพของกลุ่มเด็ก สถานการณ์ และสภาพพื้นที่ โดยหาผู้นำกลุ่มในกลุ่ม เพื่อเจาะเข้าไปในกลุ่ม

- เปลี่ยนรูปแบบจากครูสอนเด็กให้เด็กสอนครู เช่น ศัพท์ วิธีการดำรงชีวิต เป็นต้น เพื่อให้ได้ภาพสะท้อนความรู้สึกนึกคิดบางอย่างที่รูปแบบการสื่อสารจากการเรียนการสอนในปัจจุบันไม่สามารถสะท้อนออกมาได้
- ให้ความสำคัญในการจัดเก็บแฟ้มประวัติเด็ก และควรเก็บรักษาประวัติต่างๆของเด็กไว้แม้ไม่ได้พบเด็กเป็นระยะเวลาสั้น เพื่อประโยชน์ต่อการทำงาน การติดตาม การเรียนรู้ของครูข้างถนนต่อไปในอนาคต และใช้เป็นกรณีศึกษา กรณีตัวอย่าง เพื่อการแก้ไขปัญหาในการทำงานของครูข้างถนน
- เน้นการทำงานที่มีรูปแบบการสอนให้เด็กช่วยเหลือและพึ่งพาตนเอง(self image)มากกว่าการช่วยเหลือแบบสงเคราะห์
- ข้อควรระวังในการทำวิจัยที่เป็นประเด็นสำคัญคือการไม่ทำตัวให้เป็นอุปสรรค ขัดขวางการทำงานของครูข้างถนนในลักษณะต่างๆ ผู้ที่สนใจการวิจัยเรื่องนี้ที่ต้องการใช้วิธีการวิจัยแบบสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม ควรมีความพร้อมในการเตรียมตนเองด้านสุขภาพทั้งร่างกายและจิตใจ มีเวลามากและยาวนานพอสมควรในการเก็บข้อมูล รู้จักการปรับตัว ระวังระวังการแสดงออก เรียนรู้และเตรียมพร้อมที่จะใช้ชีวิตร่วมกับครูข้างถนนและเด็กเร่ร่อน ให้สอดคล้องกับสภาพการทำงานและสภาพการเร่ร่อนของเด็ก ควรรับรู้ เข้าใจและมีคุณสมบัติหลายประการเช่นเดียวกับครูข้างถนน เนื่องจากต้องลงปฏิบัติงานร่วมกับครูข้างถนนในฐานะครูคนหนึ่งเช่นกัน

2. การใช้กิจกรรมและสื่อต่างๆ

- เน้นกิจกรรมที่พัฒนาทักษะในการสื่อสาร เช่น ผูกคิดแบบต่างๆ เกมส์ฟังจับใจความ แข่งเขียนศัพท์ แข่งคิดเลข เป็นต้น
- ใช้สื่อทันสมัย เทปเพลง เทปนิทาน วีดีโอ คอมพิวเตอร์กระเป่าหิ้ว ในการทำกิจกรรมให้มากขึ้น
- มีกิจกรรมที่เป็นรูปแบบอื่นๆของงานศิลปะ เช่น บันทึคน้ำมัน ประดิษฐ์ชิ้นงานที่มีประโยชน์ใช้สอย และ จัดหาหน่วยงานหรือประสานงานเพื่อนำไปจำหน่าย เช่น ส.ค.ส. เป็นต้น รายได้นำมาซื้อวัสดุอุปกรณ์สำหรับเด็กเด็กกลุ่มนั้นๆหรือ เป็นรายได้ส่วนตัวของเด็ก
- ให้โอกาสเด็กในการแสดงออก ส่งเด็กที่มีความสามารถให้มีโอกาสประกวดหรือแสดงออกร่วมกับเด็กทั่วไป เช่น แสดงมายากล ร้องเพลง ทिमเต้น ประกวดวาดภาพ เป็นต้น
- ใช้กระบวนการศิลปบำบัด ดนตรีบำบัด ธรรมชาติบำบัด เช่น วารีบำบัด การเที่ยวทัศนศึกษาแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ เป็นต้น ในการบำบัดพฤติกรรม ปรับสภาพจิตใจ เก็บกดก้าวร้าวอย่างเป็นรูปธรรม
- ในการแนะนำเรื่องโรค หากมีรูปภาพประกอบ หรือมีสื่อการ์ตูน แผนภูมิที่เข้าใจง่ายประกอบการสนทนา จะช่วยส่งเสริมประสิทธิภาพในการสื่อสาร โน้มน้าวให้เด็กเห็นภาพ อันตรายของโรคได้ดีกว่าการกล่าวถึงทั่วไป

3. การส่งต่อและการประสานงาน

- ให้ความเวลาในการสานสัมพันธ์ต่อ เมื่อเด็กเข้าอยู่ในบ้านสร้างสรรค์เด็ก ติดตามทักทาย พูดคุยใส่ใจ ไม่ทอดทิ้ง ให้มากขึ้น อย่างสม่ำเสมอ
- กระชับสัมพันธ์กับคนในพื้นที่ ที่แวดล้อมเด็ก เช่น แม่ค้า พนักงานเก็บขยะ คิวมอเตอร์ไซด์ เป็นต้น โดยการจัดกิจกรรมต่างๆร่วมกับเด็กและบุคคลเหล่านั้น เพื่อใช้ความสัมพันธ์อันดีเป็นช่องทางในการหาข้อมูล เพื่อช่วยเหลือ ดูแลเด็กในพื้นที่

4. การพัฒนาครูข้างถนน

- ครูข้างถนนมีความเชี่ยวชาญชำนาญและรู้ทุกอย่างเกี่ยวกับเด็ก แต่ขาดโอกาสในการพักงานภาคสนามเพื่อออกไปรับการอบรม รับผิดชอบใหม่ๆ ครูขาดโอกาสในการพัฒนา ซาซึนกับปัญหาของเด็ก เห็นเป็นเรื่องปกติ ขาดแรงกระตุ้น ขาดความกระตือรือร้น อาจเป็นเพราะวัย ภาระส่วนตัวที่มากขึ้น ขาดมุมมอง ในทฤษฎีและกิจกรรมใหม่ๆ
- เนื่องจากครูข้างถนน เป็นบุคลากรที่ประสบภาวะปัจจัยเสี่ยงในการทำงาน เพราะจากลักษณะงาน ทำให้ครูข้างถนน เป็นอาชีพหนึ่งที่มีภาวะความเสี่ยงจากการทำงาน ความเสี่ยงเหล่านั้น ได้แก่ ความเสี่ยงทางสุขภาพ (โรคติดต่อ โรคผิวหนัง วัณโรค เอชดี เป็นต้น) แม้ครูข้างถนนจะมีความรู้และความสามารถในการป้องกัน ดูแลตนเองเป็นอย่างดี เช่น หากมีบาดแผลควรจะปิดบาดแผลทุกครั้งก่อนการลงปฏิบัติงาน การดูแลเรื่องเครื่องแต่งกายให้ทะมัดทะแมงเหมาะสมกับการทำงานและการเดินทาง แต่ด้วยความเคยชินหรือความอ่อนล้าเหน็ดเหนื่อยในบางครั้งอาจทำให้ไม่ได้ให้ความสำคัญในการดูแลความสะอาด เช่นการไม่ล้างมือก่อนรับประทานขนมระหว่างทาง หลังเลิกงาน การใช้น้ำยาฆ่าเชื้อ สบู่ยาฆ่าเชื้อชำระล้างร่างกายหรือเสื้อผ้าเป็นประจำ เป็นต้น ซึ่งหากเป็นไปได้ องค์กรที่มีบุคลากรที่ทำงานในภาวะเสี่ยงนี้ ควรให้ความสำคัญในการสนับสนุน กระตุ้นเตือน ให้ความช่วยเหลือป้องกันดูแลสุขภาพ การประกันสุขภาพ สวัสดิการ ดีกว่าว่าวัยล้ามคอกหรือปล่อยให้เป็นภาระสำนักความรับผิดชอบของผู้ปฏิบัติงานในการดูแลป้องกันตนเองตามลำพัง คงเป็นที่น่าเสียใจและผิดพลาดอย่างมาก หากต้องพบว่าเสียบุคลากรครูข้างถนนไป เนื่องจากปัญหาสุขภาพ ติดโรคต่างๆจากการทำงานกับเด็กเร่ร่อน

ข้อเสนอแนะสำหรับองค์กรเพื่อการทำงานเกี่ยวกับเด็กเร่ร่อนและเด็กด้อยโอกาสอื่น ๆ แบ่งเป็น 5 ด้าน ได้แก่

1. การสื่อสาร

- สร้างบรรยากาศและให้ความสำคัญในบรรยากาศการสื่อสารเชิงบวก ซึ่งหมายถึง การสื่อสารด้วยความ เป็นมิตร ความประนีประนอม การถ้อยทีถ้อยอาศัย ความสุภาพอ่อนโยน เป็นต้นทั้งต่อเด็กเร่ร่อน ต่อครูข้างถนนในหน่วยงานอื่น และหน่วยงานเดียวกัน รวมถึงบุคคลอื่น ๆ ในพื้นที่

- การพัฒนาทักษะทางการสื่อสารและการใช้ภาษาของครูข้างถนน ทั้งทักษะการพูด เขียน อ่านการฟัง และการแสดงออก โดยเฉพาะการเขียนบรรยาย จำเป็นและสำคัญอย่างยิ่งในการเขียนแฟ้มประวัติเด็ก เพื่อใช้เป็นกรณีศึกษา
- การใช้หลักแนวคิดทฤษฎีทางวิชาการในโน้มน้าวใจให้เด็กเปลี่ยนความเชื่อ เปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรม การรื้อถอน ลดการเห็นแก่ตัวและความหยาบคายก้าวร้าวของเด็กให้มากขึ้นในการกระบวนการสื่อสาร
- มีความระมัดระวังในการสื่อสารกับเด็กทั้งทางคำพูดและการแสดงออก เนื่องจากเด็กเร่ร่อนเป็นเด็กที่มีประสบการณ์ความรุนแรงในครอบครัว ขาดความรัก ความเอาใจใส่ ทำให้เด็กขาดความไว้วางใจผู้อื่น หวาดกลัวและระมัดระวังตัว เด็กมีความอ่อนไหวทางอารมณ์และความรู้สึกทั้งด้วยวัยวุฒิและภูมิหลัง ผู้ที่มีปฏิสัมพันธ์กับเด็กเร่ร่อนจึงควรสื่อสารด้วยความระมัดระวังและไม่คาดหวังในตัวเด็กสูงเกินความเป็นจริง
- มีความเข้าใจและการจัดสื่อสารให้สอดคล้องกับธรรมชาติของวัยและสภาพเด็ก เช่น การใช้ภาษาในกลุ่มเด็กเร่ร่อน (Jargon) การใช้ภาษาถ้อยคำที่เข้าใจง่ายไม่ซับซ้อน แปลความหมายได้ตรงและเข้าใจง่าย เป็นต้น

2. การพัฒนาบุคลากร

- สำหรับเด็กด้อยโอกาสกลุ่มเด็กเร่ร่อน จัดให้ฝึกอบรมครูข้างถนนให้มีลักษณะเป็น ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทาง (street educator) หมายถึง มีทักษะต่างๆ นอกเหนือจากทักษะการสอน โดยเฉพาะทักษะการสื่อสาร ให้เหมาะสมกับบริบทการสื่อสารในวัฒนธรรมการเร่ร่อนเนื่องจากครูเป็นสื่อบุคคล ที่สำคัญของโครงการ ครูไม่ได้เป็นเพียงผู้สอนแต่เป็นผู้สื่อสาร หากมีความสามารถทางการสอน สอนเก่งแต่ไม่สามารถสื่อสารกับเด็กได้ก็ไม่สามารถทำความเข้าใจ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นที่จะให้เด็กยอมรับบทเรียนได้
- แลกเปลี่ยนความรู้ บุคลากร ฐานงานของโครงการที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันกับประเทศอื่น
- การพัฒนาบุคลากรที่ทำงานด้านเด็ก ต้องการนวัตกรรมทางสังคมใหม่ๆ เพราะในขณะนี้ปัญหาสถานภาพและลักษณะเด็กเปลี่ยน ปัญหามีการเคลื่อนตัว ซับซ้อนขึ้น หลากหลายขึ้น ครูบางกลุ่มตกยุค การทำงานใกล้ถึงจุดอิ่มตัว เช่น เด็กเร่ร่อนต่างชาติ ที่เป็นเขมร ลาว พม่า ครูพบปัญหาทางภาษาในการที่จะสื่อสาร

3. การพัฒนาองค์กร

- การทำงานองค์กรพัฒนาเอกชน เป็นแบบรวมศูนย์มากขึ้น บางจังหวัด เช่น สุรินทร์ ขอนแก่น อุรธานี ล้มเหลว ขาดมาตรการเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้าน การส่งเด็กกลับ การทำงานร่วมกัน น่าจะมีมิติใหม่ๆ
- องค์กรพัฒนาเอกชน ควรทำงานวิชาการ ควบคู่กับวิชาชีพในลักษณะ สหวิชาชีพ คือ มีการค้นคว้า ร่วมกับการปฏิบัติและประสานงาน ร่วมกันในหลายวิชาชีพที่เกี่ยวข้องกับงานด้านเด็ก

- ความตื่นตัวทางสังคม การช่วยเหลือจากคนในสังคมชะลอตัวลงในขณะที่ปัญหาเพิ่มขึ้น รุนแรงและซับซ้อนขึ้น แม้องค์กรพัฒนาเอกชน จะเป็นคำตอบของปัญหาเด็กเร่ร่อน แต่ต้องมองในลักษณะวิชาชีพให้มากขึ้นกว่างานกิ่งอาสาสมัคร

4. การพัฒนาเครือข่ายการทำงานเกี่ยวกับเด็กเร่ร่อน

- เครือข่ายของค์กรช่วยเหลือเด็กเร่ร่อน เป็นผลดีในแง่ของการช่วยประสานงานระหว่างหน่วยงาน แต่เนื้องานที่ทำและประโยชน์ที่ได้รับยังมีข้อจำกัด เนื่องจากเหตุผลทางนโยบายและทรัพยากรด้านต่างๆ เช่น เงินทุน บุคคล เป็นต้น ดังนั้นหาก องค์กรสามารถจัดหาหรือระดมทรัพยากรที่จำเป็นในการทำงานมาช่วยการทำงานของเครือข่ายได้ จะเป็นผลดีอย่างยิ่งในการพัฒนาเครือข่ายการทำงาน
- การเตรียมรับปัญหา เด็กเร่ร่อนสายพันธุ์ที่สอง ซึ่งหมายถึง เด็กเร่ร่อนที่เกิดจากพ่อและแม่ที่เป็นเด็กเร่ร่อนมาก่อน เป็นกลุ่มที่เยียวยายาก ครูข้างถนนไม่สามารถทำงานตามลำพังได้ในการให้ความช่วยเหลือ ต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายวิชาชีพ เช่น ตำรวจ กรมประชาสงเคราะห์ กรมสุขภาพจิต กรมการศึกษา สาธารณสุข ขณะนี้ยังไม่มิตีการทำงานที่ชัดเจน
- ครูข้างถนน ทุกสังกัดและบุคลากรที่ทำงานด้านเด็กด้อยโอกาส ร่วมมืออย่างจริงจังยิ่งขึ้น ทั้งที่สังกัดในกรุงเทพมหานครและต่างจังหวัด ในการแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิด ทักษะต่างๆในการทำงาน มีการช่วยเหลือกันทางด้านข้อมูลและกลยุทธ์วิธีการให้มากขึ้น

5. การสนับสนุนให้เกิดการพัฒนา

- หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการจัดหลักสูตรการเรียนการสอนเพื่ออาชีพครู เป็นการศึกษาเพื่อการเรียนการสอน (Instructional Communication) และควรมีนโยบายและการปฏิบัติอย่างจริงจังในการจัดหลักสูตรครูเฉพาะด้าน เพื่อกลุ่มเด็กด้อยโอกาส เป็นการเตรียมพร้อมทุกๆด้านทั้งความรู้ ทักษะ ความสามารถสำหรับการทำงานกับเด็กพิเศษกลุ่มด้อยโอกาสที่มีปัญหาสังคมอื่นๆ
- เนื่องจากสื่อมวลชนเป็นสถาบันที่มีบทบาทและอิทธิพลต่อเด็กในด้านต่างๆ ดังนั้น สื่อมวลชน สิ่งพิมพ์ วิทยุโทรทัศน์ บริษัทผลิตโฆษณา สามารถช่วยได้ในแง่ของการเสนอปัญหา สภาพการณ์ ผ่านสื่อ ให้สังคมรับรู้และตระหนักถึง ภัยซ่อนเร้นที่คุกคามสังคม ทุกคนมีส่วนร่วมในการช่วยป้องกันแก้ไข เช่น นำเสนอวิธีการที่วัลลก ตั้งคณานุรักษ์ (ครูหุຍ) แนะนำ ให้ดูแลครอบครัวของตนเอง บริจาคสิ่งของที่มีมากเกินไปยังกลุ่มเพื่อนให้ร่วมบริจาค เป็นต้น สื่อมวลชนอาจมีส่วนร่วมในการยกย่องคุณความดีของเด็กเร่ร่อนที่ประสบความสำเร็จ การเสนอปัญหาระดับชาติ การร่วมการประชุมสัมมนา การเสนอข่าว บทความเป็นช่วงๆ แต่ควรระมัดระวังในการเผยแพร่วิจัย การเสนอข่าวของสื่อมวลชน อาจเป็นดาบสองคม ทำให้เด็กเร่ร่อนรู้สึกมีปมด้อยและแปลกแยกแตกต่าง
- บุคคลที่ทำงานด้านเด็กเร่ร่อนและเด็กด้อยโอกาสอื่นๆในระดับประเทศ ให้มีส่วนร่วมในการสนับสนุน เช่น ออกกฎหมาย ดูแล คุ่มครองเด็ก ให้สิทธิเด็ก อำนวยความสะดวกเรื่องการออกหลักฐานราชการ

การผลักดันให้เกิดโครงการเพื่อเด็กเร่ร่อนในต่างจังหวัด ทุกจังหวัด เป็นการสกัดกั้นเด็กที่ต้นทาง โดยประสานงานให้ท้องถิ่นดำเนินการ

- การประยุกต์ผลการวิจัยต่างๆในอดีต เพื่อปรับใช้กับปัญหาเด็กด้วยโอกาส โดยเฉพาะเด็กเร่ร่อน เช่นเด็กเร่ร่อนต่างด้าว เด็กเร่ร่อนสายพันธุ์ที่สอง ที่เป็นแนวโน้มของเด็กเร่ร่อนในอนาคต โดยเฉพาะปัญหาภาษาและวัฒนธรรม เพื่อวางแผนและพัฒนาได้ถูกทิศทาง

ข้อเสนอแนะการวิจัยในอนาคตที่เกี่ยวข้องกับ เด็กเร่ร่อน

สามารถทำได้ในประเด็นต่างๆ ได้แก่

1. การสื่อสารระดับกลุ่มของเด็กเร่ร่อน เช่น บทบาทผู้นำกลุ่ม เป็นต้น เนื่องจากพบว่าพฤติกรรมและวิถีการเร่ร่อนของเด็กมีลักษณะอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม และกลุ่มมีอิทธิพลต่อเด็ก ซึ่งมีผลต่อการเข้าถึงและการสร้างความสัมพันธ์
2. เครือข่ายการสื่อสารของเด็กเร่ร่อน ทั้งข้างถนนและบ้านสงเคราะห์ต่างๆและเครือข่ายการสื่อสารของบุคลากรในองค์กรที่ทำงานด้านเด็กเร่ร่อนทั้งภาครัฐและเอกชน เพื่อหาช่องทางสื่อสารอื่นๆที่ใช้ในการเข้าถึงและสร้างความสัมพันธ์ เพื่อช่วยให้การช่วยเหลือเด็กมีประสิทธิภาพมากขึ้น
3. ศึกษาการสื่อสารในองค์กรเอกชนและ องค์กรเครือข่ายที่ทำงานด้านเด็กเร่ร่อน การศึกษาภาวะผู้นำและความสามารถในการสื่อสารของบุคลากรที่ทำงานองค์กรพัฒนาเอกชนในด้านอื่นๆเป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่น่าสนใจ เพื่อเปรียบเทียบความเหมือนและแตกต่าง และแนวทางที่มีประสิทธิภาพการสื่อสารกับองค์กรธุรกิจที่นิยมทำวิจัยกันอยู่แล้ว
4. ศึกษาเด็กด้วยโอกาสที่กระทำความผิดในบริบทการสื่อสารอื่นๆ เช่น การสืบพยานเด็ก เป็นต้น

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กรรณิการ์ อัสวดรเดชา. 2543. เอกสารประกอบการสอนชุด การพัฒนาและรักษาสัมพันธ์ภาพระหว่าง บุคคล.
คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (อัสสำเนา).

กิตติศักดิ์ สิงขโรทัย. 2540. เด็กไทยทางเลือกทางรอด. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก.

กิตติศักดิ์ สิงขโรทัย. 2537. หนีไปกับสายน้ำเชี่ยว. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก.

เขมรินทร์ พิศมัย . 2542. การสื่อสารเพื่อสร้างการยอมรับจากผู้บังคับบัญชาของข้าราชการตำรวจในสถานีดำรวจนครบาล. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาวาริชวิทยาและสื่อสารการแสดง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

คณะกรรมการส่งเสริมเผยแพร่การพัฒนา. 2540. ทำเนียบองค์กรพัฒนาเอกชน 2540. กรุงเทพฯ: (ม.ป.ท).

ครูหุຍ. 2540. คิดเพื่อเด็ก. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก .

คอลัมน์สนทนากับนักวิจัย เรื่อง มองปัญหาเด็กไทยวันนี้กับงานวิจัยที่มุ่งแก้ไข. จุฬารวิจัย(เมษายน 2542) ปีที่ 18:
ฉบับที่ 420-21, 19.

ชูดา จิตพิทักษ์. 2525. พฤติกรรมศาสตร์เบื้องต้น. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สารมวลชน. 59-77.

ณรงค์ เส็งประชา. 2538. มนุษย์กับสังคม. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โอ เอส พริ้นติ้ง เฮ้าส์. 144-149.

ทิสนา แคมมณี. 2532. วิจัยเรื่อง การเตรียมครูสำหรับนวัตกรรมการศึกษา รายงานการสัมมนาเรื่อง เด็กไทย: ทิศทางในการศึกษา (20 มีนาคม 2532). คณะกรรมการกิจการสตรีและเยาวชน. 53-54.

ธีระพันธ์ สุกระกาญจนะ. 12 มิถุนายน 2544. หัวหน้าโครงการครูช่างถนน มูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก. สัมภาษณ์.

ธีระพันธ์ สุกระกาญจนะ. สัมภาษณ์. ชีวจิต. ฉบับที่ 55 ปีที่ 3(16 มกราคม 2544). 20-21.

- นภมณฑล สิบหมื่นเปี่ยม. 2535. รูปแบบของการช่วยเหลือเด็กเร่ร่อนในประเทศไทย : การศึกษาแบบ เดลฟาย.
วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาการศึกษาชั้นนอกโรงเรียน บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.
- นภมณฑล สิบหมื่นเปี่ยม. 2536. เด็กเร่ร่อนในประเทศไทย. สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชน
ชนแห่งชาติ.
- บรูโน เบ็ตเทลไฮม์ (Bruno Bettelheim). 2522. เพียงความรักเท่านั้นยังไม่พอ(หนังสือแปลลำดับที่ 45 ของโครงการ
จัดแปลหนังสือของคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ). แปลโดย คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. กรุงเทพฯ:
(ม.ป.ท.).
- ประทุม ฤกษ์กลาง. (ม.ป.ป). บริบทของการสื่อสารระหว่างบุคคล. ใน หนังสือชุดที่ 2 โครงการอาศรมความคิดเรื่อง
ทฤษฎีนิเทศศาสตร์: บริบทการสื่อสาร, 39-49. คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (อัครา)
- ประยูทธ์ ประทุมทิพย์. 2539. 31 เคล็ดลับ สู่การเป็นครูมืออาชีพ. กรุงเทพฯ: เลิฟแอนด์เพรส.
- พดุงศักดิ์ คชสำโรง. 2542. ผลการสอนวาดภาพระบายสีที่มีต่อการแสดงออกทางด้านความรู้ความเข้าใจและทาง
ด้านอารมณ์ของเด็กในมูลนิธิคุ้มครองเด็ก: กรณีเด็กที่ถูกล่วงเกินทางเพศ. วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตร
มหาบัณฑิต ภาควิชาศิลปศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พรเพ็ญ พัตยยากุล. 2541. การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารขององค์กรพัฒนาเอกชนในประเทศไทยผ่านเครือข่าย
อินเทอร์เน็ต. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทสาขานิเทศศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก. 2532. คู่มืออาสาสมัครพิทักษ์เด็กเร่ร่อน. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก.
- เมตตา กฤตวิทย์ และพัชนี เสงี่ยมฉาย. 2530. การประเมินผลสื่อเพื่อสร้างแนวคิดด้านสันติภาพแก่เด็กและเยาวชน.
คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เมตตา กฤตวิทย์. 2532. หน่วยที่ 7: การสื่อสารระหว่างบุคคลในงานสารนิเทศ. เอกสารการสอนชุด การสื่อสาร.
สุโขทัยธรรมมาธิราช. 289 – 347.
- ระพี สาคริก. 2541. แง่คิดเกี่ยวกับการศึกษาจากครอบครัวถึงเด็กเร่ร่อน. วารสารภาษาและวัฒนธรรม ปีที่ 17 ฉบับ
ที่ 1(มกราคม-มิถุนายน): 57-60.

- รัชนีกร เศรษฐโชติ. 2532. โครงสร้างสังคมและวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช. 88-101.
- เรณู อรรถรัฐาเมศรีและคณะ. (ม.ป.ป). คู่มือครูข้างถนน. เชียงใหม่: กลุ่มอาสาพัฒนาเด็ก.
- วัลลภ ตั้งคณานุรักษ์. 2537. ครูหยุดกับเด็กเร่ร่อน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษร.
- วัลลภ ตั้งคณานุรักษ์. 2540. รายงานการวิจัยเรื่อง เด็กเร่ร่อน ปัญหาและทางออก. กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.
- วัลลภ ตั้งคณานุรักษ์. 2543. เด็กเร่ร่อนและครูข้างถนน. วารสารการศึกษานอกโรงเรียน ปีที่ 3 ฉบับที่ 9(สิงหาคม): 32-36.
- วัลลภ ตั้งคณานุรักษ์. 26 มิถุนายน 2544. เลขาธิการมูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก. สัมภาษณ์.
- วิชา มหาคุณ. 2541. คู่มือปฏิบัติงานศาลเยาวชนและครอบครัว สถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนากระบวนการยุติธรรมเยาวชนและครอบครัว ศาลเยาวชนและครอบครัวกลาง. 67-74.
- วิชา มหาคุณ. 2542. การปฏิรูประบบศาลเยาวชนและครอบครัว. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนากระบวนการ ยุติธรรมเยาวชนและครอบครัว ศาลเยาวชนและครอบครัวกลาง .
- วิมลสิทธิ์ หรยางกูร. 2526. พฤติกรรมมนุษย์กับสภาพแวดล้อม: มุขฐานทางพฤติกรรมเพื่อการออกแบบและวางแผน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิรัตน์ เลาสวัสดิ์. 2532. วิจัยเรื่อง พฤติกรรมของครูชั้นประถมปีที่ 6 โรงเรียนสังกัดกรุงเทพมหานครที่นักเรียนประทับใจในทางบวกและลบ โดยใช้ คริติเคิล อินซึเดนที เทคนิค(Critical Incedent Technique)รายงานการสัมมนาเรื่อง เด็กไทย: ทิศทางในการศึกษา (20 มีนาคม 2532). คณะกรรมการกิจการสตรีและเยาวชน.
- ศิริชัย ศิริกายะ. 2521. การสื่อสาร. ใน สุจิต บุญบงการและคณะ (บรรณาธิการ), มนุษย์กับสังคม. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 116.
- สถิต จันท์ศรี. 2543. นักวิชาการชี้ครูเป็นสาเหตุหนึ่งสร้างปัญหาเด็กไทยเร่ร่อน. วารสารวิชาการ ฉบับมกราคม. 69-71 .
- สมพงษ์ จิตระดับ. 2539. รายงานการวิจัยเรื่องการศึกษากระบวนการพัฒนาเด็กเร่ร่อนในระบบโรงเรียน: กรณีศึกษาเด็กเร่ร่อนจากมูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก. คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สมพงษ์ จิตระดับ. 2540. วัฒนธรรมเด็กเร่ร่อนในท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: ด้านสุทธาการพิมพ์.

สมพงษ์ จิตระดับ. 15 มิถุนายน 2544. ผู้อำนวยการศูนย์เด็กด้อยโอกาส คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. สัมภาษณ์.

สมพงษ์ จิตระดับและธีรพันธ์ ศุกระกาญจนะ. 2537. เด็กเร่ร่อน การกลับคืนสู่สังคมอย่างประณีต. กรุงเทพฯ: รุ่งแสงการพิมพ์.

สมร ทองดี. 2539. หน่วยที่ 2 : ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับพฤติกรรมมนุษย์. เอกสารการสอนชุดมนุษย์กับสังคม. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. 76-81.

สัมภาษณ์พิเศษ ครูหุຍุ ประธานเครือข่ายองค์กรทำงานเพื่อเด็กเร่ร่อนคนล่าสุด. วารสารการศึกษานอกโรงเรียน ปีที่ 2 ฉบับที่ 3 (กุมภาพันธ์ 2542): 5-9.

สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ. 2533. รายงานประชุมปฏิบัติการเรื่อง เด็กในภาวะยากลำบาก. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ทหารผ่านศึก.

สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ. 2535. รายงานการ สัมมนาระดับชาติเรื่องเด็กเร่ร่อน: 16-18 มกราคม. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.

สุจิต บุญบงการและคณะ. บรรณานุกรม. 2521. มนุษย์กับสังคม. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุดา ศาสน์ส. 2535. ความคาดหวังในชีวิตของเด็กเร่ร่อน. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาจิตเวชศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุพัตรา สุภาพ. 2538. ปัญหาสังคม. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิชย์.

สุภา มาลากุล ณ อยุธยา. 2521. บทความโครงการส่งเสริมสวัสดิการครอบครัวและเด็กแก่องค์กรสังคมสงเคราะห์ของหน่วยสวัสดิการครอบครัวและเด็ก เรื่อง จิตวิทยาเด็ก. กรุงเทพฯ: สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย.

สุภาวงศ์ จันทวานิช. 2537. วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุภางศ์ จันทวานิช. 2540. การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุพัตร์ เวศม์วิบูลย์. 2539. สภาวะทางจิตสังคมของเด็กหญิงที่ถูกทารุณกรรมทางเพศ ในศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็กและมูลนิธิคุ้มครองเด็ก. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาจิตเวชศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

หลักสูตรสำหรับเด็กเร่ร่อน. วารสารการศึกษาออกโรงเรียน ปีที่ 3 ฉบับที่3(กุมภาพันธ์ 2543):21-25.

อรนุช อาภาภิรมย์และคณะ. 2542. ภาวะสิ้นยุคโลกาภิวัตน์. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง. 195-206.

อรวรรณ ปิลันธน์โอบาท. 2542. การสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อรสม สุทธิสาคร. 2539. ยังมีดอกไม้ในอรุณ. กรุงเทพฯ: พิมพ์แอนด์พริ้นติ้ง เซ็นเตอร์.

อัมราพร โพธิ์แดง. 2529. ปฏิสัมพันธ์ทางวาทะระหว่างครูกับนักเรียนในการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษา ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น. วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชามัธยมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อุ้นตนา นพคุณ. 2532. ปัญหาสวัสดิการของเด็กและการตอบสนองโดยองค์กรเอกชน. สภาองค์การพัฒนากาเด็กและเยาวชน.

อุไรวรรณ พันธุ์ประพันธ์และคณะ. 2532. การศึกษาพฤติกรรมเด็กที่หลบหนีจากสถานแรกรับเด็กชายปากเกร็ดและสถานแรกรับเด็กหญิงพญาไท. กองสงเคราะห์เด็กและบุคคลวัยรุ่น กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงมหาดไทย.

ภาษาอังกฤษ

Cappella, N. J. 1987. Interpersonal Communication: Definitions and Fundamental Question. In Berger, R. C., and Chaffee, H. S. (eds.), Handbook of Communication Science. Newbury park: Sage publication. 185 – 236.

Caputo, J., Hazal, C., and Mcmanon, C. 1994. Interpersonal communication: Competency Through Critical Thinking. Boston: Allyn1 and Bacon. 210-212.

- Clark, A. R. 1991. Studying Interpersonal Communication: The Research Experience. Newbury Park: Sage Publications.
- Devito, A. J. 1995. The interpersonal Communication book. 7th edition. NY: RR Donnelley & Son.
- Fisher, B. A., and Adams, L. K. 1987. Interpersonal Communication: Pragmatics of Human Relationship. NY: Random House.
- Fisher, B. A., and Adams, L. K. 1994. Interpersonal Communication: Pragmatics of Human Relationships. 2nd edition. NY: McGraw-Hill.
- Fiske, J. (ed.), 1983. Key Concepts in Communication. NY: Methuen & co. 119.
- Gudykunst, B. W. and Young Yun Kim. 1992. Communicating with Stranger: An approach to Intercultural communication. 2nd edition. NY: McGraw-Hill. 114-131.
- Haslett, B. J. 1987. Communication: Strategic Action in Context. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associate.
- Hjelle, A. L., and Ziegler, J. D. 1981. Personality Theories. 2nd edition. Auckland: McGraw-hill international book.
- Hjelle, A. L., and Ziegler, J. D. 1981. Personality Theories: Basic Assumptions, Research and Applications. 2nd edition. Auckland: McGraw-Hill international.
- I Thiel De Sola Pool and Wilbur Schramm. (ed.), 1973. Hand book of Communication. Chicago: Rand Mc Nally College .
- Infante, A. D., Rancer, S. A., Womack, F. D. 1997. Building Communication Theory. 3rd edition. Illinois: Waveland Press.
- Johnson, D. D. 1994. The Art and Science of Persuasion. IA: Wm.C.Brown Communications.

- Johnson, W. D. 1993. Reaching out Interpersonal: Effectiveness and Self Actualization. 5th edition. MA: Allyn and Bacon.
- Kaye, M. 1994. Communication Management. NSW: Prentice Hall.
- Littlejohn, W. S. 1999. Theories of Human Communication. CA: Wadsworth Publishing.
- Nevliep, W. J. 1996. Human Communication. MA: Allyn and Bacon. 51-54.
- Roberts F. D. 1973. Communication and Children: A Developmental Approach. In Ithiel de sola pool and Schraman, Wilbur. (eds.), Handbook of communication. Chicago: Rand McNally College Publishing.
- Stamp, H. G. 1999. A qualitatively Constructed Interpersonal Communication Model A Grounded Theory Analysis. Human Communication Research Vol. 25 no. 4 June: 531-547.
- Suadra, H. and Richard, L. W. II. 1979. Speech Communication. 2nd editor. NY: Van Nostrand. 31-53.
- Sunnafrank, M. 1991. Interpersonal Attraction and Attitude Similarity: A communication Based Assessment. Communication Year Book, 14, 451-483.
- Sypher, E. H. and Applegate, L. (ed.), 1984. Communication by Children and Adults: Social Cognitive and Strategic Processes. Beverly Hills: Sage Publications.
- Trenholm, S. 1999. Thinking Through Communication. 2nd edition. MA: Allyn and Bacon.
- Trenholm, S. and Jensen, A. 1996. Interpersonal Coomunication. 3rd edition. Belmont: Wadsworth Publishing.
- UNESCO. 1995. Working with street children: Selected case-studied from Africa, Asia and Latin America. Vendome: Presses Universitaires de France.
- Verderber, F. R. 1996. Communicate!. 8th Edition. Bermont: Wadsworth Publishing.

ภาคผนวก ก

เด็กในภาวะยากลำบาก

จากรายงานการประชุมปฏิบัติการ สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ ประจำปี พ.ศ. 2533 ให้คำจำกัดความ เด็กในภาวะยากลำบาก(Children in Especially Difficult Circumstances) ว่าหมายถึง กลุ่มเด็กที่ประสบปัญหาและต้องการความช่วยเหลือจากสังคมเป็นพิเศษอย่างมาก เพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข จำแนกได้ดังนี้

1. เด็กถูกละเมิดสิทธิ ได้แก่
 - 1.1 เด็กถูกทารุณ
 - 1.2 แรงงานเด็ก
 - 1.3 โสเภณีเด็ก
 - 1.4 เด็กถูกข่มขืน
2. เด็กถูกปล่อยปละละเลย ได้แก่
 - 2.1 เด็กที่อยู่ในครอบครัวยากจนมาก
 - 2.2 เด็กถูกทอดทิ้งและเด็กกำพร้า
 - 2.3 เด็กเร่ร่อน
 - 2.4 เด็กถูกกรรมกรก่อสร้าง
 - 2.5 เด็กในสลัม
 - 2.6 เด็กชนกลุ่มน้อย
3. เด็กประพฤติตนไม่สมควร ได้แก่
 - 3.1 เด็กติดยาเสพติดและสารระเหย
 - 3.2 เด็กมั่วสุมในสถานบริการและสถานเริงรมย์
 - 3.3 เด็กตั้งครรภ์นอกสมรส
4. เด็กพิการทางกายและสติปัญญา ได้แก่
 - 4.1 เด็กที่มีความบกพร่องทางการเห็น
 - 4.2 เด็กที่มีความบกพร่องทางการได้ยิน
 - 4.3 เด็กที่มีความบกพร่องทางร่างกาย
 - 4.4 เด็กที่มีความบกพร่องทางสติปัญญา

เด็กในภาวะยากลำบากเหล่านี้ มักเป็นเด็กที่ไม่กล้าแสดงออก ขาดการตัดสินใจที่ดี หวาดกลัว ขาดความนับถือและขาดความเชื่อมั่นในตนเอง ขาดความไว้วางใจผู้อื่น ก้าวร้าว มีปัญหาทางจิต ฯลฯ ซึ่งพัฒนาการดังกล่าว มีความสำคัญต่อการพัฒนาบุคลิกภาพ ความสำเร็จและความล้มเหลวของชีวิต การช่วยเหลือเด็กในภาวะยากลำบากจึงสมควรให้ความสำคัญกับด้านจิตใจของเด็กด้วย เพื่อให้เด็กเหล่านี้สามารถกลับมาเป็นทรัพยากรบุคคลที่มีคุณภาพของประเทศต่อไป

ภาคผนวก ข

หลักประกันสิทธิเด็กตามรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ พ.ศ. 2540

รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ พ.ศ. 2540 ยึดหลักประกันสิทธิเด็ก จำนวน 6 มาตรา ได้แก่

1. มาตรา 30 กล่าวถึง ความเสมอภาคและความเท่าเทียมกันของบุคคล และห้ามการเลือกปฏิบัติ เพราะเหตุแห่งความแตกต่างเรื่องอายุ กล่าวคือ เด็กจะได้รับฐานะเสมือนคนหนึ่งในสังคม มีสิทธิ เสรีภาพตามรัฐธรรมนูญกำหนด นอกจากนี้ปัจจัยสี่ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรคแล้ว เด็กมีโอกาสดูแลออกทั้งทางความคิดและการกระทำที่ไม่เป็นการละเมิดสิทธิของผู้อื่นและไม่ก่อให้เกิดอันตรายหรือความเสียหายแก่ตัวเด็กเอง
2. มาตรา 43 กล่าวถึง สิทธิในการได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐาน 12 ปีจากรัฐโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย โดยรัฐต้องจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานดังกล่าวให้ทั่วถึงและมีคุณภาพเท่าเทียมกัน
3. มาตรา 53 กล่าวถึงหน้าที่ของรัฐ ในการคุ้มครอง ช่วยเหลือและเลี้ยงดูเด็กและเยาวชนที่ได้รับความรุนแรงในครอบครัวและไม่มีผู้ดูแลหรือถูกทอดทิ้ง ความรุนแรงหมายถึงความถึงการถูกทุบตี การล่วงเกินทางเพศ การทอดทิ้ง การเลี้ยงดูโดยขาดแคลนขาดปัจจัยสี่ในการดำรงชีวิต
4. มาตรา 80 กล่าวถึงบทบาทของรัฐที่จะต้องคุ้มครองและพัฒนาเด็ก โดยมีนโยบายการพัฒนาเด็กในด้านต่างๆและคุ้มครองให้เด็กสามารถอยู่ได้อย่างปลอดภัยในสังคม
5. มาตรา 86 กล่าวถึงบทบาทของรัฐที่จะต้องคุ้มครองแรงงานเด็ก ดูแลไม่ให้เด็กถูกละเมิดในการใช้แรงงานตามกฎหมายแรงงาน ส่งเสริมสนับสนุนแรงงานเด็กให้ได้รับโอกาสในการพัฒนาและทางสังคมเช่นเดียวกับเด็กทั่วไป
6. มาตรา 190 กล่าวถึง การพิจารณากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับเด็กในสภาผู้แทนราษฎร ที่มีได้พิจารณาโดยกรรมาธิการเต็มสภา กำหนดให้มีองค์กรเอกชนที่เกี่ยวข้องกับเด็กเข้าเป็นคณะกรรมการวิสามัญด้วย หมายความว่า ปัญหาต่างๆของเด็กต้องได้รับการแก้ไข เด็กจะได้รับโอกาสและการพัฒนา ตรงความต้องการมากขึ้น เนื่องจากมีผู้ทำงานด้านเด็กโดยตรงเข้าไปช่วยเรียกร้องและรักษาสิทธิแทนเด็ก

(ที่มา: มานิตย์ จุมปา. 2541. ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์นิติธรรม.)

ภาคผนวก ค

เครือข่ายองค์กรทำงานเพื่อเด็กเร่ร่อน

จากการประชุมเรื่อง “ สถานการณ์ที่เด็กไทยจะต้องเผชิญในปี 2542 ” ขององค์กรที่ทำงานเพื่อเด็กเร่ร่อน 14 องค์กร ได้แก่ องค์กรพัฒนาเอกชน หน่วยราชการ องค์กรนิสิตนักศึกษาและสื่อมวลชน โดยมีองค์กรที่ทำหน้าที่นำเสนองาน 7 องค์กร ได้วิเคราะห์สถานการณ์เด็กเร่ร่อนในสังคมไทยตลอดจนแนวทางการทำงานเพื่อการป้องกันแก้ไข โดยมีนายวัลลภ ตังคณานุรักษ์ เป็นประธานเครือข่ายองค์กรทำงานเพื่อเด็กเร่ร่อนในปัจจุบัน พบประเด็นที่น่าสนใจ 2 ประเด็น คือ

1. กลุ่มเด็กเร่ร่อนมีจำนวนมากขึ้น
2. ปัญหาต่างๆที่พบรุนแรงและมีจำนวนมากขึ้น

ซึ่งจากสภาพดังกล่าว หากองค์กรต่างๆไม่มีการทำงานแบบประสานร่วมมือกัน การป้องกันแก้ไขจะเป็นไปด้วยความยากลำบากและไม่คล่องตัว ไม่ทันต่อเหตุการณ์ นายวัลลภ ตังคณานุรักษ์ได้ให้แนวทางเป็นกรอบความคิดกว้างๆในการทำงานโดยการปรับโครงสร้างองค์กรเครือข่ายให้ชัดเจน ระวัง คณะกรรมการ ผู้ประสานงาน และ คณะทำงานเครือข่ายๆ โดยดำเนินการในการพัฒนาด้านต่างๆ ดังนี้

1. พัฒนาองค์กรสมาชิกเครือข่าย เช่น เยี่ยมองค์กรสมาชิก ศึกษาดูงานองค์กรอื่น ส่งเสริมองค์กรสมาชิกพบแหล่งทุน เชื่อมสัมพันธ์ภาพองค์กรเครือข่ายให้แน่นแฟ้น
2. พัฒนาคอนтактงานเพื่อเด็กเร่ร่อน เช่น จัดอบรมคนทำงานให้รอบรู้ จัดระบบสวัสดิการ มอบรางวัล” ครูข้างถนนดีเด่น” เป็นเกียรติเป็นขวัญและกำลังใจ จัดสัมมนาแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างสมาชิก เพื่อการสนับสนุนส่งเสริมการทำงานกันและกัน
3. พัฒนาเด็กเร่ร่อนโดยรวม เช่น ค่ายพัฒนาเด็กเร่ร่อน พัฒนางานแก่เด็กเร่ร่อน พัฒนาระบบการดูแลเด็กใน”บ้าน” ต่างๆที่เปิดขึ้น
4. พัฒนางานวิชาการเพื่อเด็กเร่ร่อน เช่น จัดการศึกษาสถานการณ์และปัญหาที่เด็กเร่ร่อนเผชิญหน้าอยู่ จัดทำแผนนโยบายเป็นการเฉพาะ
5. พัฒนาการรณรงค์ต่อสังคมเพื่อเด็กเร่ร่อน เช่น จัดทำแผ่นพับเพื่อประชาสัมพันธ์และแนะนำเครือข่ายองค์กรทำงานเพื่อเด็กเร่ร่อนทั้งภาษาไทยและต่างประเทศเพื่อเผยแพร่ จุลสารภายในเพื่อบอกเล่าถึงความเคลื่อนไหวต่างๆเกี่ยวกับเด็กและองค์กร รณรงค์สะท้อนปัญหาเผยแพร่แก่สาธารณชนและสื่อมวลชน จัดสัมมนาและ อภิปราย เพื่อเพิ่มจำนวนคนทำงานเพื่อเด็กเร่ร่อนให้มากขึ้น เป็นต้น

เครือข่ายองค์กรทำงานเพื่อเด็กเร่ร่อน จัดตั้งประธานเครือข่ายจากองค์กรสมาชิกโดยผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันเป็นวาระ ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ได้แก่

1. เวีตรี รักษา โสภาสถิตย์ อดีตผู้อำนวยการสำนักงานสวัสดิการสังคมกรุงเทพมหานคร
2. พลตำรวจตรีสุรศักดิ์ สุทธารมณย์ อดีตผู้ช่วยผู้บัญชาการตำรวจนครบาล
3. ดร.กมล รอดคล้าย ผู้อำนวยการกองแผนงาน กระทรวงศึกษาธิการ
4. นางวิสา เบ็ญจะมโน ผู้อำนวยการกองสงเคราะห์เด็ก กรมประชาสงเคราะห์
5. (ปัจจุบัน) นายวัลลภ ตังคณานุรักษ์ สมาชิกวุฒิสภาและเลขาธิการมูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก

ภาคผนวก ง

รายชื่อและประวัติของผู้เชี่ยวชาญ ครูช่างถนนและเด็กเร่ร่อน

1. รายชื่อและประวัติของผู้เชี่ยวชาญที่ให้สัมภาษณ์เจาะลึกในการวิจัย

1.1 รองศาสตราจารย์ ดร. สมพงษ์ จิตระดับ

ประวัติการศึกษา

- ปริญญาตรี ครุศาสตร์บัณฑิต (ประถมศึกษ) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ปริญญาโท ครุศาสตร์มหาบัณฑิต (ประถมศึกษ) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ปริญญาเอก Policy Study ,Wisconsin-Madison U.S.A.

ประวัติการทำงานและตำแหน่งที่สำคัญ

- ผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ในการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 8
- ที่ปรึกษารัฐมนตรีกระทรวงมหาดไทย คณะทำงานการปราบปรามอาชญากรรม
- ที่ปรึกษาประธานคณะกรรมการการปฏิรูปการศึกษาของกรุงเทพมหานครด้วยสาขากิจกรรมเยาวชน สำนักงานคณะกรรมการประสานงานเยาวชนแห่งชาติ
- คณะกรรมการมูลนิธิคุ้มครองเด็ก มูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก ศูนย์ป้องกันแรงงานเด็กจังหวัดขอนแก่น บ้านเด็กแสงตะวัน มูลนิธิเพื่อชีวิตเด็กจังหวัดอุดรธานี
- ผู้อำนวยการศูนย์เด็กด้อยโอกาสคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- รองประธานเครือข่ายองค์กรเพื่อเด็กเร่ร่อน
- การวิจัย
 - วัฒนธรรมเด็กเร่ร่อนในท้องถิ่น
 - การศึกษากระบวนการพัฒนาเด็กเร่ร่อน: กรณีศึกษาเด็กเร่ร่อนจากมูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก
 - การศึกษาขนาดของปัญหาและสาเหตุของเด็กที่ถูกปล่อยปละละเลย : แนวทางและมาตรการในการป้องกันและแก้ไขปัญหของหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน

1.2 นายวัลลภ ตังคณานุรักษ์ (ครูหยุด)

ประวัติการศึกษา

- ครุศาสตร์บัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- 2540 หลักสูตรการเมืองการปกครองในระบบประชาธิปไตย สำหรับนักบริหารระดับสูง รุ่นที่ 2 สถาบันพระปกเกล้า

ประวัติการทำงาน

- ผู้ประสานงานมูลนิธิเด็ก
- ผู้จัดการและเลขาธิการมูลนิธิเด็กอ่อนในสลัม
- เลขาธิการมูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก

- วุฒิสมาชิก

ประสบการณ์ทำงานด้านเด็กเร่ร่อน

- ผู้ก่อตั้งกลุ่มเกื้อกูล
- ผู้ก่อตั้งโครงการสร้างสรรค์เด็กข้างถนน มูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก
- ผู้ให้การอบรม ครูอาสาสอน ของกทม.

1.3 นายธีระพันธ์ สุกระกาญจนะ (ครูหน่อง)

ประวัติการศึกษา

- ป.7 สาธิตวิทยาลัยครูบ้านสมเด็จ
- ม.ศ 3 สาธิตรามคำแหง มหาวิทยาลัย
- อบรมหลักสูตรนักสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย 1 ปี (พ.ศ. 2532-253)

ประวัติการทำงาน

- 2528-2529 ครูศูนย์เด็กก่อสร้างมูลนิธิเด็ก
- 2529-2530 ครูกิจกรรม โครงการบ้านอุปถัมภ์เด็ก มูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก
- 2530-2533 หัวหน้าโครงการศูนย์เด็กก่อสร้าง
- ก.ค 2533- ต.ค 2534 ผู้ประสานงานโครงการส่งเสริมสื่อมวลชนเพื่อเด็ก มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก
- พ.ย 2534 อาจารย์แผนกสังคม สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตเทคนิคกรุงเทพฯ
- 2533- ปัจจุบัน หัวหน้าโครงการครูข้างถนน มูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก

ประสบการณ์ทำงานด้านเด็กเร่ร่อน

- 16 ปีตั้งแต่เริ่มเป็นอาสาสมัครโครงการ ผู้ประสานงานโครงการ และหัวหน้าโครงการ
- หัวหน้าโครงการสร้างสรรค์เด็กข้างถนน มี 3 โครงการย่อย ได้แก่ ครูข้างถนน บ้านสร้างสรรค์เด็ก (บ้านเปิด)
- ครูข้างถนนดีเด่น ของ The Network For Strengthening Street Teacher in Thailand : NST ปี

พ.ศ 2535

2. รายชื่อและประวัติของครูข้างถนนที่เป็นกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย

2.1 นายสิทธิพร ธรรมเนียมงาม (ครูมินท์) อายุ 32 ปี สถานภาพ สมรส

ประวัติการศึกษา

- บริญาตรี สถาบันราชภัฏจันทรเกษม สาขาวิทยาการจัดการ วิชาเอกเศรษฐศาสตร์

ประวัติการทำงาน

- พ.ศ 2532 อาสาสมัครพิทักษ์เด็กเร่ร่อน
- 2533 -ปัจจุบัน ครูข้างถนน มูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก

ประสบการณ์ทำงานด้านเด็กเร่ร่อน

- 13 ปี ในด้านการลงปฏิบัติงานข้างถนนกับเด็กเร่ร่อนในพื้นที่ต่างๆหลายพื้นที่
- ประสานงานครอบครัวเด็ก

- ดูแลเด็กข้างถนนในบ้านสร้างสรรค์เด็ก
- ครูข้างถนนดีเด่น พ.ศ. 2536

ลักษณะที่ปรากฏ :

ครูมินท์ อายุ 32 ปี สมรส ตัดผมสั้น สวมแว่นสายตารอบทอง หน้าตาใจดี ผิวสีเข้ม มักใส่กางเกง สแล็ค กับเสื้อยืดหรือเสื้อเชิ้ตสีอ่อนเก็บชายเสื้อในกางเกง สวมนาฬิกา สะพายกระเป๋าหรือเป้ สวม รองเท้าผ้าใบมีบุคลิกสุขุมเป็นผู้ใหญ่ บางครั้งดูเป็นนักวิชาการ ทำงานเชิงรุก กระตือรือร้นที่จะเข้าไป เพื่อพบเด็ก และทำงานให้บรรลุเป้าหมาย มีอารมณ์ขัน มีมุขตลก ใช้วิธีสอนเชิงชี้แนะ บอกให้เด็กคิด ทำกิจกรรมที่แฝงทักษะการเรียนการสอนได้อย่างมีเทคนิค สนุกสนาน

2.2 นางสาวละไม โพธิ์ศรี (ครูตะ) อายุ 37 ปี สถานภาพ โสด

ประวัติการศึกษา

- ปริญญาตรี สถาบันราชภัฏจอมบึง จังหวัดราชบุรี

ประวัติการทำงานด้านเด็กเร่ร่อน

- ครูข้างถนน มูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก 11 ปี ในด้านการลงปฏิบัติงานข้างถนนกับเด็กเร่ร่อนในพื้นที่ต่างๆ หลายพื้นที่และประสานงานครอบครัวเด็ก
- ครูข้างถนนดีเด่น พ.ศ. 2538

ลักษณะที่ปรากฏ :

ครูตะ อายุ 37 ปี โสด เป็นคนนุ่มนวล ตัดผมชอยสั้น ชอบสวมเสื้อยืดสีอ่อนกับกางเกงยีนส์ (ส่วนมาก เป็นเสื้อยืดที่มีโลโก้การ์ตูนเด็ก มีตัวอักษร เกี่ยวกับลักษณะงานที่ทำ หรือสังกัด เช่น รวมพลคนทำงาน เพื่อเด็ก มูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก เป็นต้นปล่อยชายเสื้อ รองเท้าผ้าใบ สะพายเป้ สวมหมวกเป็นประจำ ไม่ ใส่เครื่องประดับ ทัศนคติกิจกรรมการเรียนการสอนภาษาไทย คณิตศาสตร์ และวาดรูประบายสี มีความ เป็นแม่สูง พุดจาอ่อนโยนกับเด็ก บางโอกาสเรียกเด็กว่าลูก น้ำเสียงสุภาพ ช่างสังเกต เป็นมิตรและอบอุ่น

2.3 นายธนรัตน์ ธารากรณ์ (ครูพงษ์) อายุ 21 ปี สถานภาพ โสด

ประวัติการศึกษา

- มัธยมศึกษาปีที่ 6 (กศน.)
- นักศึกษาชั้นปีที่ 3 คณะครุศาสตร์ เอกพลศึกษา สถาบันราชภัฏพระนคร

ประวัติการทำงาน

- อบรมผู้นำเยาวชน YPDC
- อบรมการปฐมพยาบาลเบื้องต้น สภากาชาดไทย
- บ้านอุปถัมภ์เด็ก มูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก
- ดูแลรับผิดชอบงานครูประจำบ้าน บ้านสร้างสรรค์เด็ก
- ผู้ช่วยครูข้างถนน โครงการครูข้างถนน มูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก ออกปฏิบัติงานในพื้นที่ต่างๆร่วมกับ ครูข้างถนน ทำกิจกรรมค่ายพักแรม ทัศนศึกษากับเด็กเร่ร่อน

- รวมเวลาการใช้ชีวิตคลุกคลีกับเด็กด้วยโอกาสและทำงานกับเด็กเร่ร่อน 10 ปี

ลักษณะที่ปรากฏ :

ครูพงษ์ อายุ 21 ปี โสด ผอมสูง ผิวคล้ำ ผมสั้นเกรียน หน้าตาใจดี ยิ้มแย้ม เห็นพื้นเขียวเวลายิ้ม สวมเสื้อยืด กางเกงยีนส์ รองเท้าผ้าใบ สะพายเป้ ใส่นาฬิกาแบบsport ที่ข้อมือซ้าย มีมุขตลก ชอบพูดตลกและเป็นกันเองกับเด็ก ชอบเล่นกีฬาและเล่นกับเด็ก มีทักษะและความสามารถในการทำกิจกรรมทัศนศึกษาและค่ายพักแรมโดดเด่น มีความรับผิดชอบในการทำงานแม้จะทำงานและเรียนต่อในช่วงเย็น

2.4 นางสาวอุไรวรรณ บุตรจีน (ครูเก๋) อายุ 25 ปี สถานภาพ โสด

ประวัติการศึกษา

- มัธยมศึกษาปีที่ 6 (กศน.)
- นักศึกษาชั้นปีที่ 1 คณะมนุษยศาสตร์ สาขาวิทยุวัฒนธรรมมาธิราช

ประวัติการทำงานด้านเด็กเร่ร่อน

- อบรมหลักสูตรทักษะการปฐมพยาบาล ศูนย์เด็กอ่อนในสลัม
- บ้านอุปถัมภ์เด็ก มูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก
- ดูแลรับผิดชอบงานครูประจำบ้าน บ้านสร้างสรรค์เด็ก
- ผู้ช่วยครูข้างถนนฝึกหัด โครงการครูข้างถนน มูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก ออกปฏิบัติงานในพื้นที่ต่างๆ ร่วมกับครูข้างถนน ทำกิจกรรมค่ายพักแรม ทัศนศึกษากับเด็กเร่ร่อน 1 ปี
- รวมเวลาการใช้ชีวิตคลุกคลีและทำงานกับเด็กด้วยโอกาส 6 ปี

ลักษณะที่ปรากฏ :

ครูเก๋ อายุ 25 ปี โสด รูปร่างเล็กผอมบาง ใฝ่ผมยาวถึงกลางหลัง มักรวบหรือเกล้าติดกับหนีบตัวใหญ่ ขณะออกพื้นที่ สวมสร้อยทองห้อยจี้ทับทิมสีแดงล้อมเพชรเม็ดเล็กๆ สวมแหวน นาฬิกา สร้อยหรือกำไลข้อมือ หน้าตาใจดี น่ารัก เป็นมิตร ใส่เสื้อยืดและกางเกงยีนส์และสไตส์สดใส สวมรองเท้าผ้าพื้นยางหรือรองเท้าผ้าใบ สวมหมวก มีความเป็นกันเองกับเด็กสูงมาก สัมผัสและเข้าถึงตัวเด็กอย่างใกล้ชิดมากกว่าครูคนอื่น เด็กกล้านั่งตัก นอนหนุนตัก ให้ครูเก๋หาและ ทำแผล เด็กกล้าพูดเล่น ล้อเลียน ขวนทะเลาะ ต้อล้อต่อเถียงกับเด็ก ชอบให้เด็กฟังเพลงจากsound about ของตนเอง ส่วนมากเป็นเพลงทันสมัยวัยรุ่น เล่นกับเด็กอย่างสนุกสนานบางครั้งเล่นแรงๆ มีความคิดอ่านเป็นผู้ใหญ่แต่ก็ไม่แสดงความคิดเห็น

3. รายชื่อและประวัติของเด็กเร่ร่อนที่เป็นกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย

เต๋ เพศชาย อายุ 11 ปี พบในพื้นที่หัวลำโพง

การศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 4. บิดามารดา แยกกันอยู่ เด็กอยู่กับป้าที่โคราชตั้งแต่อายุ 7 ปี มีน้องชาย 1 คน อายุ 7 ปี ไม่มีประวัติการใช้ยาเสพติด ออกจากบ้านป้าที่โคราชเมื่อปิดเทอมเดือนเมษายน 2544 โดยบอกว่า จะมาหาลุงที่นครปฐม(เด็กคิดว่าบิดาถูกรถชนเสียชีวิตแล้ว) เมื่อมาถึงหัวลำโพงแล้วหลงทาง จึงเก็บขวดพลาสติกขาย เร่ร่อนไปพบครูตู้ (ศัพทที่ภาคผนวก ๑) ครูตู้แนะนำให้รู้จักครูบ้านสร้างสรรค์เด็ก เมื่อประมาณต้นเดือนมิถุนายน 2544 จึงเข้าพักอาศัยที่บ้านสร้างสรรค์เด็กประมาณ 2 เดือน ปัจจุบันกลับไปอยู่กับบิดานครปฐม

โมกุล เพศชาย ไม่ทราบอายุ พบครั้งแรกในพื้นที่หัวลำโพง พบครั้งที่ 2 ห่างจากครั้งแรก 2 สัปดาห์ที่พื้นที่บางกะปิ ไม่ทราบภูมิหลังทางการศึกษา ภูมิลำเนามาจากจังหวัดอุบลราชธานี บิดามาทำงานในกรุงเทพฯ ใช้ยาเสพติดประเภท บุหรี่และกาว ยังไม่ยอมให้รายละเอียดเกี่ยวกับประสบการณ์เร่ร่อน ไม่ทราบชื่อ-สกุลของบิดามารดา สามารถเขียนชื่อ-สกุลของตนเองได้ ไม่ยอมรับความช่วยเหลือใดๆ บอกว่าจะรอพบบิดา

มีล์ เพศชาย อายุ 14 ปี พบในพื้นที่หัวลำโพง

เพิ่มประวัติของเด็กถูกส่งต่อให้ศูนย์เมอร์ซี่ จึงไม่สามารถทราบภูมิหลังได้ ทราบแต่ว่า เด็กมีเชื้อ HIV จากการใช้เข็มฉีดยาร่วมกับเพื่อนและผู้ใหญ่เร่ร่อน เริ่มมีอาการเป็นแผลตามร่างกายและศีรษะ น้ำหนักลด อ่อนเพลีย เคยเข้าบ้านสร้างสรรค์เด็ก เมื่อหลายเดือนก่อนเนื่องจากป่วยหนัก หลังจากพักรักษาตัวจนแข็งแรงก็ขอกลับออกมาอยู่ในพื้นที่อีกและยังไม่ยอมรับความช่วยเหลือใดๆเพิ่มเติม

เก้ เพศชาย อายุ 15 ปี พบในพื้นที่หัวลำโพง

นิสัยเรียบร้อย เฉยๆ ไม่ค่อยพูด ไม่มีนิสัยก้าวร้าว ใฝ่ฝันอยากเป็นนักมวย มีน้ำใจชอบช่วยเหลือครู ใช้ยาเสพติดประเภทกาว ยาม้า บุหรี่ มีอาชีพขอทาน และจากประวัติ เด็กร่วมกิจกรรมทัศนากับครูบ้านสร้างสรรค์เด็ก ตั้งแต่ มกราคม 2544 และเคยเข้ามาร่วมกิจกรรมสันตทานกรในบ้าน ร่วมกิจกรรมกับตำรวจชุมชนสัมพันธ์ ย้ายมีอาชีพขายกวยเตี๋ยว และเวลาเมากาวจะจำกันว่าต้องการอยู่กับยาย แต่กลัวอาตี ชอบอ่านการ์ตูน ปีนเด็กที่ครูไว้ใจ และเคยช่วยดูแลเด็กเล็กในพื้นที่

หนูผี (บอย) เพศชาย อายุ 12 ปี พบในพื้นที่หัวลำโพง

ภูมิลำเนาครอบครัวมาจากดาวคะนอง บิดามีภรรยาใหม่ มารดาติดคุก กริยามารยาทก้าวร้าว พูดจากระโชกโฮกฮาก อารมณ์ร้าย เป็นคนชอบโวยวาย บางครั้งชอบอ้อนครูเพื่อเรียกร้องความสนใจ ใช้ยาเสพติดประเภท กาว ยาม้า บุหรี่ จากประวัติ พบครั้งแรกเมื่อมีนาคม 2543 แรกๆไม่ยอมพูด ได้แต่ยิ้ม ประมาณเดือนเมษายน อาเจียนมากครูพาไปพบแพทย์ เคยถูกตำรวจจับ และครูตามไปเยี่ยมในห้องขัง เด็กขอร้องให้ครูช่วยพาไปอยู่บ้านสร้างสรรค์เด็ก ต้นปี2544 ติดกาวและเสพยา ผอมมาก พูดจាក้าวร้าวมากขึ้น ประมาณเดือนกุมภาพันธ์ เริ่มสนใจครูและกิจกรรมของครู และยอมพูดจาดีกับครูมากขึ้น ช่วงมีนาคมไม่ยอมไปทัศนกรที่บางแสน แต่ยอมรับครูและร่วมกิจกรรมกับครูมากขึ้น ทุกครั้งที่ทำกิจกรรมจะดมกาว และรอที่จะทานข้าวกับไข่ต้มที่ครูนำไป

ให้ทุกครั้ง ชอบกิจกรรมระบายสี ด้วยสีไม้ จะเลือกใช้สีอ่อนๆระบายจางๆ อย่างตั้งใจ ไม่ชอบกิจกรรมการเรียนการสอนทั้งภาษาไทยและคณิตศาสตร์

แจ๊คชว เพศชาย อายุ 17-18 ปี พบในพื้นที่หัวลำโพง

เป็นเด็กหน้าตาดี แต่อารมณ์ร้าย ใจน้อย ต้องการความเอาใจใส่ ชอบอ่านการ์ตูน ชอบร้องเพลง เคยได้งานทำแล้ว ช่วงกุมภาพันธ์ 2544 แต่งตัวสะอาดและเลิกดมกาว ต่อมาทราบว่ากลับบ้าน แต่อยู่ได้ไม่นานก็ออกมาเร่ร่อนอีก ช่วงมิถุนายน 2544 ร่างกายทรุดโทรมและสกปรก ติดกาวและบุหรี่ยี่สิบห้า เริ่มทำตัวเป็นขาใหญ่ ไม่ค่อยยอมร่วมมือกิจกรรมกับครู แต่ขอข้าวทุกครั้งที่พบครู ถ้าสุดท้ายแล้วกลับบ้านสร้างสรรค์เด็ก พัก 1 คืน ครูพบว่าเด็กมียาบ้าติดตัวเข้าบ้าน 1 เม็ด เกรงว่าจะทำให้เกิดปัญหาที่บ้านจึงขอร้องให้กลับออกไปอยู่พื้นที่ เด็กโกรธและแสดงอาการงอน ไม่พอใจ เมื่อพบครูขณะทำงานในพื้นที่จึงต่อว่าและแสดงอารมณ์ด้วยการพูดจาเสียงดังว่า ครูบ้านสร้างสรรค์เด็กไม่รักเด็ก และห้ามไม่ให้เพื่อนๆ มาพูดกับครู (แต่ไม่สำเร็จ เพราะเพื่อนๆ ไม่สนใจ) บอกว่าไม่ชอบและไม่ต้องการให้ครูมายุ่งกับตนอีก

เอกลักษณะ เพศชาย อายุ 18 ปี พื้นที่หัวลำโพง สาท

มีประวัติการเร่ร่อนยาวนาน เคยหนีออกจากบ้านเมตตาช่วงเดือนมีนาคม 2543 ปฏิเสธอาหารที่ครูให้ แสดงท่าทางขี้ขลาด ดมกาว เมื่อเขาจะมีความก้าวร้าว ด่าและไล่ครู เริ่มทำตัวเป็นขาใหญ่ ชูตรีดรงค์เด็กอื่นๆ ไม่ค่อยให้ความร่วมมือ เคยเข้าบ้านสร้างสรรค์เด็ก 2-3 ครั้ง แต่แต่ละครั้งอยู่ไม่นาน ถ้าสุดท้ายแล้ว สาท เมกกาวมาก เขาหนีไปครู ตะโกนโวยวาย ด่าและไล่ครู เมื่อสงบจึงเข้ามาขอโทษและขอข้าวครูรับประทาน

เล็ก เพศชาย อายุ 10 ปี

เดิมพักอยู่กับบิดามารดาและพี่สาวที่หนองจอก บิดาใช้ให้ไปซื้อของที่ตลาด แต่เด็กเอาเงินบางส่วนไปเล่นเกมจึงถูกบิดาตี เด็กหนีออกจากบ้านประมาณ 1 ปี ดมกาว มีกิริยามารยาทเรียบร้อย เฉยๆ ยอมร่วมมือกิจกรรมกับครู และเคยเข้าบ้านสร้างสรรค์เด็ก 2-3 ครั้ง ติดเพื่อนและมักจะถูกเด็กที่โตกว่าชักชวนให้กลับออกไปอยู่ในพื้นที่ ถ้าสุดท้ายแล้วครูตำรวจพากลับไปส่งบ้านเมื่อ กลางเดือนกรกฎาคม 2544

นก เพศหญิง อายุ 17 ปี พื้นที่หัวลำโพง

เป็นเด็กเร่ร่อนชั่วคราว อาศัยอยู่กับแม่ แต่ชอบหนีเที่ยวไปมากระหว่างบ้านแม่กับพื้นที่ ออกมาค้างคืนครั้งละ 2-3 คืนที่บ้านร้าง ติดกาวและมีประสบการณ์การมีเพศสัมพันธ์กับเด็กเร่ร่อน เคยถูกจับเข้าบ้านปรานี เป็นเด็กน่ารักแจ่มใส สุขภาพดีพอสมควร แต่สกปรก พูดจาขาดฉาน ก้าว และเปิดเผย

เอก เพศชาย อายุ 18 ปี

เป็นเด็กบ้านสร้างสรรค์เด็ก เข้ามาอยู่ในความอุปการะของบ้านสร้างสรรค์เด็กตั้งแต่อายุ 8 ปี จากการพูดคุยกับผู้วิจัย เป็นเด็กเรียบร้อย และเคยถามผู้วิจัยว่า อยากรู้หรือไม่ว่า ถ้าตนเองมีโอกาสเป็นครูข้างถนน ตนเองจะทำอย่างไร เอกบอกว่า เมื่อพบเด็กจะเข้าไปพูดคุยซักถาม จะไม่วางตัวเฉยๆ จะเล่นกับเด็กแบบผู้ชาย คือ จับเหยียง

จับโยน (แสดงความต้องการที่จะได้รับการสัมผัสเล่นหัว) ยอมให้เด็กเล่นกับตนเอง เช่น ซี่คอ ซี่หลัง กอดคอ และจะไปพบเด็กทุกวัน

โบ๊ เพศชาย อายุ 14 ปี เมื่อถามโบ๊ว่าชอบครูแบบไหน เด็กตอบไม่ได้ ทราบแต่ว่าตนเองรักครูโบ๊ดี เพราะใจดีและพูดจาดี ที่สำคัญคือ โบ๊คิดว่าครูโบ๊รักตนเอง โบ๊รักลูกครูโบ๊ดีเพราะใจดีแบ่งขนมและของเล่นให้ โบ๊เป็นเด็กเรียบร้อย ไม่ก้าวร้าว ผู้คน และดูแลตนเองได้ ชอบได้รับการสัมผัสจากครู ขอนั่งตักครูเก๋ และต้องการความใกล้ชิดจากครูค่อนข้างมาก

นา เพศหญิง อายุ 15 ปี พื้นที่ยังสิต เคยได้รับการช่วยเหลือให้อยู่ในบ้านธัญพร แต่ไม่สามารถทนอยู่ได้ ดมกาวปัจจุบัน ตั้งครรภ์ได้ 1 เดือนกับเด็กทารกที่อาศัยพักนอนในสวนสาธารณะบริเวณสะพานข้ามแยกรังสิต-ปทุมธานี นา เป็นเด็กรูปร่างสูงใหญ่ อวบขาว ผิวพรรณดี วันที่พบร่างกายค่อนข้างสมบูรณ์และสะอาด นิสัยเรียบร้อย ไม่ค่อยพูด

แตน เพศหญิง อายุ 14 ปี พื้นที่ยังสิต เพื่อนที่เร่ร่อนด้วยกันกับนามานานกว่า 2 ปีและมีเคยความสัมพันธ์ทางเพศจนตั้งครรรภ์มาแล้ว 1 ครั้งและเคยทำแท้ง เป็นเด็กหน้าตาคมเข้ม ผิวคล้ำ ตามร่างกายมีรอยดำจากยุงกัดและการเกา เป็นเด็กเปิดเผยและไม่กลัวใคร กล้าพูดและต่อล้อต่อเถียงกับครู

เบร็ด เพศชาย อายุ 14 ปี พื้นที่ยี่หว้าโพง

ดมกาวและพูดจาไม่ค่อยรู้เรื่อง เงียบขี้นม แสดงความรู้สึกแบบผู้ใหญ่ เร่ร่อนมากกว่า 3 ปี ประมาณ 6 ครั้งแรกที่พบครูไม่ยอมพูดคุย แต่ยอมเล่นและพูดคุยกับครูเก๋ (ต่อมาบอกครูเก๋ว่าชอบครูเก๋แบบผู้ชาย) ต่อมายอมรับข้าวและร่วมกิจกรรมกับครูมากขึ้น แสดงอาการดีใจเมื่อครูมา ด้วยการตะโกนทักทายครู เบร็ด ดมกาว สูบบุหรี่และใช้ยาบ้า

แอ้ เดิมอยู่รังสิตและย้ายมาที่สาทร ต่อมาพบในพื้นที่อนุสาวรีย์ สอบถามได้ความว่า หนีเอกฉกษณ์ เพราะถูกข่มขู่ขูดรีด ภูมิลำเนาจากชัยภูมิ การศึกษาชั้นประถมปีที่ 3 เร่ร่อนเพราะ โดดเรียนและเกเร เร่ร่อนมากกว่า 1 ปี หากเมากาวจะไม่ยอมเข้ามาพูดจากับครู เริ่มทำกิจกรรมและพูดดีเมื่อมีนาคม 2544 แสดงความมีน้ำใจ เคยเลี้ยงขนมครูและเพื่อน แม้ครูจะให้สแตมป์ค่าขนมก็ไม่รับ ไม่ยอมร่วมกิจกรรมที่ศนาจร ล่าสุด เด็กบอกว่าไม่อยากจะเข้าบ้านสร้างสรรค์เด็ก เพราะตนเองมีรายได้จากการเซ็ดกระจกและขอทานในพื้นที่อนุสาวรีย์

ตีว เพศหญิง อายุ 18 ปี พบในพื้นที่จตุจักร

ปัจจุบันอยู่ในความอุปถัมภ์ของบ้านอุปถัมภ์ตั้งแต่อายุ 8 ปี ปัจจุบันอยู่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 บิดามารดาเสียชีวิตแล้ว ยอมเข้าบ้านอุปถัมภ์เพราะมารดาต้องการให้เรียนหนังสือ ให้สัมภาษณ์ว่ารู้สึกแปลกใจที่ครูช่างถนนมาพบมาพูดคุยทุกวัน เพราะคิดว่าเจอครูครั้งเดียวแล้วครูคงไม่มาอีก ยอมพูดคุยกับครูเพราะเห็นเพื่อนๆคุยและเล่นกับครู ชอบที่ครูมาสอนมาเล่นด้วยและพาไปทานข้าวแกง ตีวชอบที่ครูกอด ลูบหัว พาไปอาบน้ำ และเอาเสื้อผ้ามาให้

แต่น เพศหญิง อายุ 14 ปี พื้นที่บ้านร้างปิ่นเกล้า เข้ามาอยู่ในความอุปถัมภ์ของบ้านอุปถัมภ์ ประมาณ 1 ปี การศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 แต่มเข้าบ้านพร้อมกับเพื่อนที่เร่ร่อนด้วยกันหลายคน เริ่มออกเร่ร่อนชั่วคราวเนื่องจากถูกบิดาเลี้ยงปลุกปล้ำขึ้นใจ (ปัจจุบันทราบว่าบิดาเลี้ยงเสียชีวิตแล้ว) กลับบ้านเฉพาะเวลาที่มีมารดาอยู่บ้าน แต่มไม่ชอบครูผู้ชายและไม่ไว้ใจผู้ชาย ให้สัมภาษณ์ว่าตนเองจะเป็นทอมและไม่ต้องการเรียนในกรุงเทพฯ อยากไปใช้ชีวิตที่ต่างจังหวัด คิดถึงมารดามาก แต่ติดต่อมารดาไม่ได้ เคยบวชชีช่วงปิดเทอมเป็นการต่ออายุให้มารดาและพี่ชาย

เก้ เพศหญิง อายุ 16 ปี พบในพื้นที่สนามหลวง ออกเร่ร่อนกับพี่สาวชื่อ **เมย์** อายุ 17 ปี ทั้งสองคนเข้ามาอยู่ในความอุปถัมภ์ของบ้านอุปถัมภ์ ประมาณ 10 ปี ปัจจุบันอยู่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3. ให้สัมภาษณ์ว่า ครั้งแรกที่พบครูยอมพูดคุยกับครู แต่เล่าเรื่องจริงบ้างไม่จริงบ้างให้ครูฟัง กล่าวพูดคุยกับครู เพราะดูว่าครูเป็นคนธรรมดา ไม่น่ากลัว ไม่น่าสงสัย ชอบที่ครูเอาขนมมาให้ มาสอนและเล่นด้วย แต่จำไม่ได้ว่าเล่นอะไรบ้าง ชอบให้ครูกอดและลูบหัว กล่าวพูดคุยกับครู เพราะครูใจดี เดิมเด็กทั้งสองอยู่กับบิดาและย่า ยอมเข้าบ้านเพราะครูไปขอบิดาและย่า บอกว่าจะพาไปเที่ยว (เด็กคงไม่ทราบว่าบิดาและย่าต้องการให้เด็กเข้ามาอยู่ในความดูแลของมูลนิธิ กล่าวเด็กไม่ยอมจึงให้เหตุผลเช่นนั้น) ปัจจุบันบิดาและย่าเสียชีวิตแล้ว

- หมายเหตุ** 1. ประวัติและข้อมูลเกี่ยวกับเด็กไม่สามารถยืนยันความเป็นจริงถูกต้องได้ แต่สามารถตรวจสอบความเที่ยงตรงกับ แฟ้มประวัติเด็กที่บ้านสร้างสรรค์เด็กได้ เด็กบางคนมีประวัติไม่สมบูรณ์หรือมีรายละเอียดน้อยเนื่องจากแฟ้มประวัติที่บ้านสร้างสรรค์เด็กเคยมีการทำลายไปเป็นช่วงๆ เนื่องจากมีปัญหาในการจัดเก็บ
2. การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในระยะเวลาจำกัดจึงเป็นอุปสรรคในการสืบค้นประวัติที่สมบูรณ์ของเด็ก
 3. ประวัติรวมถึงพฤติกรรมเด็กบางส่วนมีเพิ่มเติมในบทที่ 4.

ภาคผนวก จ

ศัพท์ที่เด็กเร่ร่อนใช้ที่พบระหว่างการเก็บข้อมูล

1. กรมประชา หมายถึง กรมประชาสงเคราะห์
2. กาว หมายถึง กาวประเภทหนึ่ง มีทั้งบรรจุหลอดและกระป๋อง ใช้ติดหนังสือ และกระดาษ มีลักษณะเหลวเหนียวสีเหลืองใส เด็กเร่ร่อนใช้ดมแทนสารระเหย การดมจะเทกลงในถุงพลาสติก ครอบบนปากและจมูก แล้วจึงสูดดมสารที่ระเหยออกมาจากเนื้อกาว
3. ขายตุ๊ด หมายถึง การขายบริการทางเพศ ที่ให้บริการด้วยทวารหนัก
4. ขาใหญ่ หมายถึง เด็กโตที่ทำตัวเป็นหัวหน้าในพื้นที่ ดูแล ชมชู้ รีดไถเด็กเร่ร่อนคนอื่นๆ
5. เข็ม หมายถึง ยาเสพติดประเภทที่ต้องใช้เข็มฉีดยาในการเสพเข้าร่างกาย
6. ครูตำรวจ หมายถึง ตำรวจนครบาลที่ทำงานในหน้าที่มวลชนสัมพันธ์
7. ครูตู้ หมายถึง ตำรวจนครบาลสถานีพวงศ ทำหน้าที่อยู่ประจำตู้รถไฟที่จัดเป็นห้องเรียน ห้องกิจกรรม และห้องสมุดสำหรับเด็กทั่วไปและเด็กเร่ร่อน
8. ครูบ้านสร้าง หมายถึง ครูในโครงการครูข้างถนนและโครงการบ้านสร้างสวรรค์เด็กมูลนิธิสร้างสวรรค์เด็ก
9. ดิ่งดาว หมายถึง อาการเมากาว ความเมินเมาที่ให้ความรู้สึกสบายเหมือนลอยได้ สามารถดึงเอาดาวบนฟ้ามาไว้ในมือได้
10. เด็กก.ศ.น. หมายถึง เด็กที่พักอาศัยในบ้านสร้างสวรรค์เด็กและกำลังศึกษาอยู่ในการศึกษาระบบโรงเรียน
11. เด็กนักเรียน หมายถึง เด็กที่พักอาศัยในบ้านสร้างสวรรค์เด็กและกำลังศึกษาอยู่ในการศึกษาในระบบโรงเรียน (ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1- 6)
12. เด็กบ้าน หมายถึง เด็กที่พักอาศัยในบ้านสร้างสวรรค์เด็ก อยู่ระหว่างการเตรียมความพร้อมและปรับพฤติกรรม รับผิดชอบกับครูภายในบ้านสร้างสวรรค์เด็ก
13. ตู้ หมายถึง ตู้รถไฟที่จัดเป็นห้องเรียน ห้องกิจกรรม และห้องสมุดสำหรับเด็กทั่วไปและเด็กเร่ร่อน บริเวณหน้าสถานีตำรวจพวงศ
14. บ้านัญพร หมายถึง สถานที่แรกรับสำหรับเด็กหญิงเร่ร่อน ตั้งอยู่ที่รังสิตคลองห้า
15. ในย่าน หมายถึง บริเวณภายในชานชาลาที่สถานีรถไฟหัวลำโพง เป็นที่จอดเทียบและพักขบวนรถเพื่อเปลี่ยนขบวนและทำความสะอาด
16. บ้านถัมภ์ หมายถึง บ้านอุปถัมภ์เด็ก มูลนิธิสร้างสวรรค์เด็ก
17. บ้านสร้าง หมายถึง บ้านสร้างสวรรค์เด็ก มูลนิธิสร้างสวรรค์เด็ก
18. ปากเกร็ด หมายถึง สถานที่แรกรับเด็กเร่ร่อนชาย ตั้งอยู่ที่ปากเกร็ด นนทบุรี
19. ฟ้อ หมายถึง ตำรวจ
20. ม้า หมายถึง ยาบ้า ยาเมา
21. เมอริชี หมายถึง ศูนย์พัฒนาบุคคล ที่คลองเตยล๊อค 6 เป็นสถานที่ให้ความช่วยเหลือใน

- ลักษณะการสงเคราะห์ ด้านอาหาร ที่อยู่ การศึกษาแก่ผู้ด้อยโอกาส
ดำเนินการโดยบาทหลวงโจเซฟ ไมเออร์
22. แม่ หมายถึง สรรพนามที่เด็กเร่ร่อนชายที่เป็นเด็กเล็กเรียกเด็กเร่ร่อนหญิงหรือบุคคล
เพศหญิงในพื้นที่ บางครั้งใช้เรียกครูผู้ที่เป็นครูตำราหญิงด้วย
23. แกรับ หมายถึง สถานแกรับของกรมประชาสงเคราะห์
24. เล่นตุ๊ด หมายถึง ใช้อวัยวะเพศ หรือนิ้วมือใส่เข้าไปในทวารหนักของเด็กคนอื่น
25. สอย หมายถึง การขโมย การแอบหยิบ ลักทรัพย์ ส่วนมากใช้กับการขโมยเสื้อผ้า
26. เอาตุ๊ด หมายถึง การร่วมเพศทางทวารหนัก หมายความว่าเหมือนการเล่นตุ๊ด

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ฉ

ประมวลภาพถ่ายจากสถานการณ์ที่พบเด็กเร่ร่อน
ระหว่างปฏิบัติหน้าที่งานช่างถนนกับครูช่างถนน มูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก
4 มิถุนายน – 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2544

2 1
3

รูปที่ 1 ครูตี๊ะ

รูปที่ 2 ครูเก้, โบบี้ และนก พื้นที่ตึกร้าง สถานีรถไฟหัวลำโพง

รูปที่ 3 ครูพงษ์(เสื้อขาว), ครูมันท์(สวมแว่นตา) และเด็ก ๆ พื้นที่สะพานสาทรที่ย้ายไปอยู่พื้นที่สะพานสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

รูปภาพนี้เพื่อประโยชน์เฉพาะการศึกษาวิจัย ห้ามนำไปเผยแพร่

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

4

5

รูปที่ 4 - 5 เด็กที่บ้านสร้างสรรค์เด็ก และความสนุกสนานกับการเล่นกระโดดน้ำ

รูปภาพนี้เพื่อประโยชน์เฉพาะการศึกษาวิจัย ห้ามนำไปเผยแพร่

6

7

8

รูปที่ 6
ตึกร้างตั้งอยู่ด้านหลังป้าย
ด้านเก็บค่าผ่านทาง ด้าน
ข้างของสถานีรถไฟหัว
ลำโพง

รูปที่ 7 - 8
บนตึกร้าง ที่อาศัยหลับ
นอนของเด็กเร่ร่อนในพื้นที่
สถานีรถไฟหัวลำโพง

รูปภาพนี้เพื่อประโยชน์เฉพาะการศึกษาวิจัย ห้ามนำไปเผยแพร่

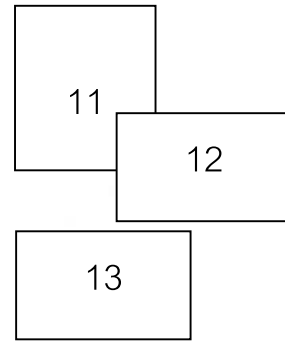

9

รูปที่ 9 - 10 สภาพบนตึกร้างที่เด็กเร่ร่อนใช้เป็นสถานที่อาศัยหลบนอนตอนกลางคืน

10

รูปภาพนี้เพื่อประโยชน์เฉพาะการศึกษาวิจัย ห้ามนำไปเผยแพร่

รูปที่ 11 สะพานข้ามแยกรังสิต-ปทุมธานี เด็กเร่ร่อนอาศัยอยู่บริเวณใต้สะพานนี้

รูปที่ 12 ชีวิตคู่หน้าบ้านใต้สะพานข้ามแยก

รูปที่ 13 บริเวณที่ครูข้างถนนมาพบเด็กเร่ร่อนเพื่อสร้างความสัมพันธ์ด้วยกิจกรรมต่าง ๆ

รูปภาพนี้เพื่อประโยชน์เฉพาะการศึกษาวิจัย ห้ามนำไปเผยแพร่

14

15

16

รูปที่ 14, 15, 16

บนสะพานลอยหลังเลิกงาน หากพบครอบครัวขอทาน ครูข้างถนนจะเข้าไปพูดคุย ทำความรู้จัก สร้างความสัมพันธ์ ให้คำแนะนำต่าง ๆ ซึ่งเป็นอีกวิธีในการป้องกัน ปัญหาการเร่ร่อนของเด็กในอนาคต

รูปภาพนี้เพื่อประโยชน์เฉพาะการศึกษาวิจัย ห้ามนำไปเผยแพร่

17

18

19

รูปแสดงการสัมผัสและความ
ใกล้ชิดที่ครูเกมิตต่อเด็กเร่ร่อน

รูปที่ 17

ครูเก้กับตี เด็กพื้นที่หัวลำโพง

รูปที่ 18

ครูเก้เช็ดหน้าให้เด็กพื้นที่รังสิต
โดยไม่แสดงอาการรังเกียจ

รูปที่ 19

ครูเก้ปลอบโยนเด็ก เด็กพื้นที่
ตึกร้าง สถานีรถไฟหัวลำโพง ที่
ร้องไห้เพราะถูกเพื่อนแย่งถุง
ข้าว

รูปภาพนี้เพื่อประโยชน์เฉพาะการศึกษาวิจัย ห้ามนำไปเผยแพร่

20

21

22

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รูปที่ 20 พื้นที่หน้าห้างเดอะมอลล์บางกะปิ เด็กกลุ่มนี้มีอายุ 4 – 6 ปี ออกเดินเที่ยวเล่น เพราะไม่มีผู้ใหญ่ดูแล

ครูข้างถนนพบบจึงนำส่งผู้ปกครอง ซึ่งลักษณะพฤติกรรมเช่นนี้เป็นพื้นฐานนำไปสู่การเร่ร่อนในอนาคต

รูปที่ 21 – 22 เด็กเร่ร่อนที่มีอายุ 6 – 7 ปี ส่วนมากประกอบอาชีพขอทานบนสะพานลอย

รูปภาพนี้เพื่อประโยชน์เฉพาะการศึกษาวิจัย ห้ามนำไปเผยแพร่

23

24

25

26

27

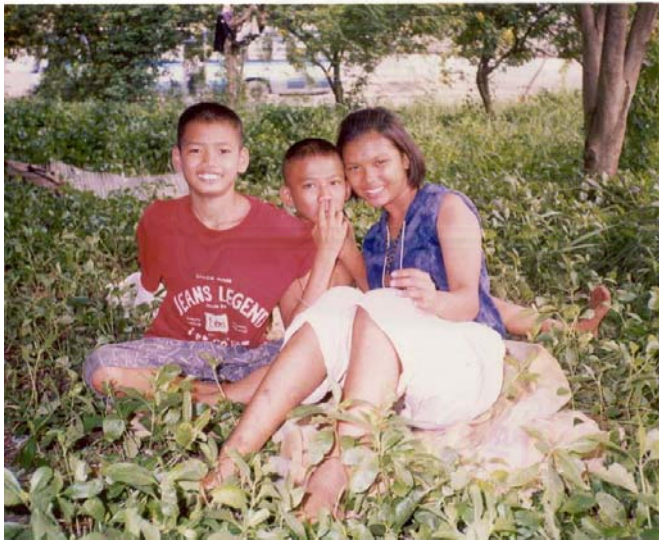
รูปที่ 23 – 24 เด็กพื้นที่สะพานสาทร บริเวณทางเดินไปท่าเรือด่วน (ด้านล่างสถานีรถไฟฟ้าสะพานตากสิน)

รูปที่ 25 เด็กพื้นที่ตึกร้าง สถานีรถไฟหัวลำโพง

รูปที่ 26 เด็ก ๆ กับผู้วิจัย และอาสาสมัครที่มาดูงาน

รูปที่ 27 นอนหลับข้างกองขยะข้างตึกร้าง

รูปภาพนี้เพื่อประโยชน์เฉพาะการศึกษาวิจัย ห้ามนำไปเผยแพร่

28

29

30

รูปที่ 28 – 29 เด็กพื้นที่สะพานสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ซึ่งบางส่วนมาจากพื้นที่สาทร เพราะถูกตำรวจ
ไล่ และจับ

รูปที่ 30 แตน เหยิน และยุทธ ในสวนสาธารณะ พื้นที่รังสิต

รูปภาพนี้เพื่อประโยชน์เฉพาะการศึกษาวิจัย ห้ามนำไปเผยแพร่

31

32

33

รูปที่ 31 – 32
กิจกรรมการเล่นจิ๊กซอ มีทั้งชุดใหญ่ และชุดเล็ก ตามจำนวนและความสนใจของเด็ก

รูปที่ 33
ครูมินท์เล่นบิงโกกับแดน เหยิน และยุทธ กลางสวนสาธารณะพื้นที่รังสิต

รูปภาพนี้เพื่อประโยชน์เฉพาะการศึกษาวิจัย ห้ามนำไปเผยแพร่

34

35

36

37

รูปที่ 34
ครูพงษ์และครูมินต์เล่นหมากฮอสกับโอ้ บนที่นั่งของวินมอเตอร์ไซค์ บริเวณด้านข้างสถานีรถไฟหัวลำโพง

รูปที่ 35
ครูเก้เล่นโดมิโนกับเด็ก ๆ
รูปที่ 36
ครูตี๋กับเด็ก ๆ ตั้งวงเพื่อรับประทานข้าวขยำไข่ต้มบนทางเท้าข้างถนน

รูปที่ 37
ผู้วิจัยอ่านนิทานให้เด็ก ๆ ฟัง

รูปภาพนี้เพื่อประโยชน์เฉพาะการศึกษาวิจัย ห้ามนำไปเผยแพร่

รูปแสดงการใช้กิจกรรม
ประเภทต่าง ๆ ในการเข้าถึง
และสร้างสัมพันธ์กับเด็กเร่ร่อน

38

39

40

รูปที่ 38

ครูมินท์และครูติ้ะ ใช้กิจกรรมการ
สนทนาในการเข้าถึง และสร้าง
สัมพันธ์กับแม่ (พื้นที่สาทร)

รูปที่ 39 – 40

กิจกรรมการพับกระดาษและงาน
ศิลปะ (สีทราย)

รูปภาพนี้เพื่อประโยชน์เฉพาะการศึกษาวิจัย ห้ามนำไปเผยแพร่

พื้นที่ตีกร้างสถานี
รถไฟหัวลำโพง

41

42

43

รูปที่ 41

ครูพงษ์แยกออกมาคุยกับหอยที่กำลังอ่าน
การ์ตูนและดมกาว การแยกตัวออกจากกลุ่ม
บางครั้งทำให้ครูได้ทราบ ข้อมูลบางอย่าง
ที่เด็กไม่ต้องการให้เพื่อนรู้

รูปที่ 42

ครูเก้กับเก้ บนตู้รถไฟ

รูปที่ 43

นกจูดมือเพื่อชวนผู้วิจัยไปเดินเล่นด้วยกัน

รูปภาพนี้เพื่อประโยชน์เฉพาะการศึกษาวิจัย ห้ามนำไปเผยแพร่

44

47

45

46

รูปที่ 44

ผู้วิจัยกับโบ้ เด็ก ๆ ชอบให้ถ่ายรูปและ
ดีใจหากได้ใกล้ชิดครู

รูปที่ 45 – 46

หลังจากการใช้ยาเสพติดบางประเภท
ในตอนกลางคืน เด็กจะใช้เวลาช่วง
กลางวันในการนอนหลับนาน ๆ และ
ไม่ค่อยอยากคุยกับครู

รูปที่ 47

ครูเช็ดหน้าและทำแผลให้ ในขณะที่
เด็กอีก 2 คน กำลังเริ่ดอ่อยกับข้าว
ขยำไข่ต้ม

รูปภาพนี้เพื่อประโยชน์เฉพาะการศึกษาวิจัย ห้ามนำไปเผยแพร่

48

49

รูปที่ 48 - 49
หากไปพบขณะที่เด็กกำลังนอนหลับ
ครูข้างถนนจะไม่รบกวนหรือปลุกเด็ก
ครูรอจนกว่าเด็กจะตื่น มีความพร้อม
และต้องการที่จะทำกิจกรรมต่าง ๆ กับ
ครู

รูปภาพนี้เพื่อประโยชน์เฉพาะการศึกษาวิจัย ห้ามนำไปเผยแพร่

50

51

52

รูปที่ 50, 51, 52

เด็กเร่ร่อนบางกลุ่มใช้ชีวิตช่วง
กลางคืนในการออกเร่ร่อนขอทาน
รับจ้าง หรือเก็บขยะ

วงจเวลาของเด็กแต่ละพื้นที่จึง
แตกต่างกัน ภาพการนอนหลับ
จึงเป็นภาพที่ครูข้างถนนพบเห็น
ชินตาเมื่อครูออกข้างถนนใน
ช่วงเช้า

รูปภาพนี้เพื่อประโยชน์เฉพาะการศึกษาวิจัย ห้ามนำไปเผยแพร่

53

56

57

54

58

55

รูปที่ 53 - 58

ไม่สนใจโลกแห่งความเป็นจริง

เพราะเคยพบเจอแต่ความทารุณโหดร้าย

รูปภาพนี้เพื่อประโยชน์เฉพาะการศึกษาวิจัย ห้ามนำไปเผยแพร่

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางวราภา จิระรัตนวรรณ เกิดเมื่อวันพฤหัสบดีที่ 28 กรกฎาคม พ.ศ 2509 ที่จังหวัดนครปฐม เป็นบุตรสาวคนโตของนายสุนทรและนางปรีญา แพทย์กุลพันธ์ สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีจากภาควิชาออกแบบผลิตภัณฑ์ คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร เมื่อปี พ.ศ 2532 และปริญญาตรีต่อเนื่องคณะวิทยาการจัดการ สาขาการตลาด มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ปีพ.ศ 2540

ประสบการณ์ทำงานเริ่มจากงานบริการในตำแหน่ง Customer Service แผนกคลังสินค้า บริษัทเจแปนแอร์ไลน์ จำกัด Graphic Designer บริษัทจี.เอ็ม.ไทย จำกัด เจ้าหน้าที่เจ้าหน้าที่พัฒนาธุรกิจหลักทรัพย์ บริษัทเงินทุนหลักทรัพย์เกียรตินาคิน จำกัด มหาชน และบริษัทเงินทุนหลักทรัพย์จี เอฟ จำกัด มหาชน ตามลำดับจนกระทั่งปีพ.ศ 2540 บริษัทถูกปิดกิจการจากปัญหาภาวะวิกฤติเศรษฐกิจจึงมีโอกาสดำเนินงานในตำแหน่งผู้จัดการร้าน Boom Minimart (24 Hr. Opened) สาขา นครปฐม ก่อนที่จะเข้าศึกษาในระดับปริญญาโทรุ่นที่ 2 สาขา วทิตวิทยา ภาควิชา วทิตวิทยา และสื่อสารการแสดง คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีการศึกษา 2542

นอกจากการทำงานเพื่อยังชีพ มีความตั้งใจที่จะอุทิศตนเพื่องานอาสาพัฒนา ด้านการพัฒนาเด็กและเยาวชน โดยเฉพาะการพัฒนาด้านจิตใจ สติปัญญา อารมณ์และสังคม พร้อมกันไปกับการเป็นแม่และแม่บ้าน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย